

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

ПАИСИЕВИ ЧЕТЕНИЯ

ЕЗИКОЗНАНИЕ

Пловдив

10 – 12 октомври 2013 г.

НАУЧНИ ТРУДОВЕ

том 51, кн. 1, сб. Б, 2013

Филология

**PAISII HILENDARSKI UNIVERSITY OF PLOVDIV – BULGARIA
RESEARCH PAPERS – LANGUAGES AND LITERATURE
VOL. 51, BOOK 1, PART B, 2013**

Международна редакционна колегия

проф. д.ф.н. Александър Владимирович Бондарко
проф. д.ф.н. Сергей Иванович Николаев
проф. д.ф.н. Иван Куцаров
проф. д-р Богуслав Желински
проф. д-р Малгожата Коритковска
проф. д-р Михаела Солейман-пур-Хашеми

Отговорни редактори

проф. д.ф.н. Диана Иванова
доц. д-р Жоржета Чолакова

Научен секретар

д-р Веселка Ненкова

Редакционен екип

проф. д.ф.н. Любка Липчева
доц. д-р Юлиана Чакърлова
доц. д-р Татяна Ичевска
доц. д-р Елена Гетова
доц. д-р Христина Тончева
доц. д-р Красимира Чакърлова
доц. д-р Борян Янев
доц. д-р Яна Роуланд
гл. ас. д-р Борислав Борисов
гл. ас. д-р Снежа Цонева-Матюсън
гл. ас. д-р Фани Бойкова

Коректор

гл. ас. Гергана Иванова

ISSN 0861–0029

СЪДЪРЖАНИЕ

КОГНИТИВИСТИКА. СЪПОСТАВИТЕЛНА ЛИНГВИСТИКА. ПРЕВОД

Юлиана Чакърова

Метафорични модели на времето в българското, руското и английското езиково съзнание..... 9

Snezha Tsoneva-Mathewson

The semantic map of intransitive property predication in bulgarian and russian 23

Rayna Petrova

Formación de sustantivos locativos por sufijación (español-búlgaro) 33

Vesselina Koynakova

The epistemic use of the english modal verbs may and might and the bulgarian може да construction. A case study based on The picture of Dorian Gray by Oscar Wilde and Angels and demons by Dan Brown..... 44

Nadezhda Todorova

The absolute construction: some english-bulgarian parallels..... 60

Yana Manova-Georgieva

The mastery of name giving in literature – an overview of two editions of the english translation of Ivan Vazov’s “Under the yoke” 71

Zlatka Chervenкова

Cases of explication or loss of metaphor in interpreting public speeches and conference addresses in bulgarian and english..... 88

Stanislava Ilieva

„Schauen wir doch mal im wörterbuch nach, oder?“ Die modalpartikeln in den deutsch-bulgarischen wörterbüchern..... 97

Иванка Танева

Особености и проблеми на учебните речници по немски език 112

Величка Симонова-Гроздева
Изграждане на умения за превод на националнообогрени думи – предизвикателството на гръцките реалии 128

Mariya Bagasheva-Koleva
Some correlates between diminutive words in bulgarian, russian and English..... 138

АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ В ГРАМАТИКАТА

Константин Куцаров
Още веднъж за възникването и развоя на теорията за частите на речта в античността 151

Красимира Чакърва
Към въпроса за съчетаването на имперфекта с глаголните видове в съвременния български език 161

Галина Брусева
Развойни процеси в партиципиалната система на гръцкия език..... 171

Соня Мекенян
Таксисните отношения във френския и българския език..... 182

Маргарита Руски
Безлични конструкции в юридическия текст на френски език..... 192

Slavka Grancharova
Syntactic condensation and the communicative information structure of the have-existential sentence..... 205

Теофана Гайдарова
„Официален правописен речник на българския език“ – новости и проблеми по отношение на правописните и граматичните правила..... 214

Tsveta Luizova-Horeva
On the semantics of some english nominal compounds denoting occupations in the hospitality industry 229

ДОКТОРАНТИ

Енчо Тилев

Понятието граматична категория в руското и българското езикознание през XIX и началото на XX век..... 243

Илия Солтиров

Внесистемные грамматические показатели категории определенности / неопределенности в современном русском языке 256

Slaveyah Goranova

Cómo enseñar lenguas pluricéntricas..... 269

Tania Naydenova

La mujer y el hombre en la paremiología búlgara y española..... 277

Jessica Ciabotaru de Manev

La lengua y la cultura: relación e influencia..... 288

Магдалена Николова

Наблюдение върху употребата на някои непреки негативни конструкции в българския език (в съпоставка с английския език) 296

Таня Иванова

По въпроса за тенденцията към аналитизъм при степените за сравнение на прилагателните имена в съвременния гръцки език (върху материал от вестник „Καθημερινή“, 2013 г.)..... 304

Марияна Карталова

Устойчиви сравнения с компаратум недоместициран животински вид в българския и новогръцкия език 318

Илиана Джамбазова

Старогръцките предложни конструкции в гръцката граматика на Сарафис (XIX в.)..... 329

Тенчо Дерекювлиев

Модификационни adverbia demonstrativa в българските диалекти 337

Зорница Цветкова

Автентичните материали от интернет пространството като алтернативен подход в комуникативно ориентираното обучение по български език за чужденци..... 349

РЕЦЕНЗИИ

Христо Стаменов

Борян Янев. *Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език (изследване и речник)* 359

Тенчо Дерекювлиев

Любомир Милетич. *Родопските говори на българския език*..... 365

***КОГНИТИВИСТИКА. СЪПОСТАВИТЕЛНА
ЛИНГВИСТИКА. ПРЕВОД***

МЕТАФОРИЧНИ МОДЕЛИ НА ВРЕМЕТО В БЪЛГАРСКОТО, РУСКОТО И АНГЛИЙСКОТО ЕЗИКОВО СЪЗНАНИЕ

Юлиана Чакърова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

METAPHORICAL MODELS OF TIME IN BULGARIAN, RUSSIAN AND ENGLISH

Juliana Chakarova
Paisii Hilendarsky University of Plovdiv

The paper looks into ways of conceptualizing time in Bulgarian, Russian and English. Based on the theory of conceptual metaphor introduced by G. Lakoff and M. Johnson, it offers various metaphorical formulae and provides illustration with multiple examples from each of the languages in question. While being consistent with cognitive linguistics claims about universality of human conceptualization across languages and cultures they nonetheless show some differences in realization of metaphors through concrete phrases.

Key words: cognitive linguistics, conceptual metaphor, metaphorical models of time

Има малко други показатели на културата, които в същата степен да характеризират същността ѝ, както разбирането за времето. В него се въплъщава, с него е свързано светоусещането на епохата, поведението на хората, съзнанието им, ритъмът на живот, отношението към нещата.¹

А. Я. Гуревич

Изследването представлява разширяване и задълбочаване на разсъжденията ни за концептуализация на времето в български и руски (вж. Чакърова 2006) посредством добавяне на още един език за съпоставка, обогатяване на емпиричната база и детайлизиране на многопластовата картина от разнообразни метафорични модели. *Времето*

¹ Преводите на използваните в текста цитати от руски и английски е наш – Ю. Ч.

показа, че поради сложността си проблемът не може лесно да бъде изчерпан или решен еднозначно и през последните години продължава да е един от фокусите на внимание при емблематични представители на когнитивното направление в лингвистиката – Р. Лангакър, В. Еванс, Г. Раден, Л. Бородицки (вж. отделни издания или публикации в сборници, напр. Бородицки и кол. 2010; Бърдар и кол. ред., 2011; Филипovich и кол. ред., 2012; Еванс 2013 и др.). Руското и българското лингвистично пространство не правят изключение (Чугунова 2009; Георгиева 2008; Въттова 2012).

Поради ограниченията на формата тук ще включим в обсъждането само изрази, в които присъства основната лексема за назоваване на концепта (*ВРЕМЕ / ВРЕМЯ / TIME*), без да се спираме на тези, означаващи отрязъци, или на езиковите единици, илюстриращи определен тип осъзнаване на разглеждания феномен без експлицитно назоваване на концепта (напр. *отново приближаваме криза* – концептуализация на активно движещия се през времето субект). Ще оставим настрана и семантичната реконструкция на вътрешната форма на лексемите, което се смята за неразделна част от методиката на изследването на концептите поради това, че съдържа важна информация за осъзнаването им от носителите на различни езици и култури (вж. за това повече в Чакърова 2013).

Както е известно, поради уникалността и сложността на феномена *време* изучаването на човешките представи за него е многолико, мултипластово, представляващо интелектуално предизвикателство. Сред разнообразните тълкувания на концепта ще се спрем на метафоричните модели, чрез които той се осъзнава, за да проследим какви области източници съответстват на областта цел *време* в българския, руския и английския език. Според теорията за концептуалната метафора (Лейкоф, Джонсън 1980/2003) точно за интерпретацията на такъв вид абстрактни сфери човек често използва езикови метафори (в много случаи изтъркани, загубили образност), базирани на по-конкретни и достъпни за възприятието явления, като способността да се разберат феномените от един вид чрез термините на феномените от друг вид се гарантира от наличието на специфични дълбинни структурни отношения в човешкото съзнание. Изходното значение на думата, а също така корелиращата с него прототипична ситуация са източник на ментална (когнитивна) схема за концептуализация на други типове ситуации, които могат да бъдат подведени под тази схема. Концептът *време* според мненията на повечето автори е базов, но едновременно с това и даже именно поради тази причина достатъчно

абстрактен, затова заключението, че той е представен в концептуалната система на човека чрез метафора, е напълно естествено. Пространственият параметър на продължителността условно се пренася върху протичането на времето и се създава всеобща метафора за представянето на времето като линия, идваща от миналото, минаваща през настоящето и насочена към бъдещето.

Концептуализирането на времето и пространството с аналогични езикови средства е фиксирано в голям брой езици, от което се прави изводът, че тази идея очевидно присъства и в човешкото мислене; примерите показват генетичната, географската и типологичната ѝ необвързаност, което я прави лингвистична универсалия (Хаспелмат 1997: 1 – 3). Концептуализацията на пространството се смята за първична, а тази на времето – за вторична, основана на нея, макар че това твърдение не се приема от всички (вж. Джакендоф 1983: 210; Еванс 2004: 46 – 49; Чугунова 2012: 26 – 27), като противоположните твърдения за независимостта на едната от другата са много актуални днес. Както обаче заявява Мартин Хаспелмат, ако темпоралната концептуализация не е опосредствана от пространствената, а е директна, бихме очаквали същата честотност на времеви маркери за означаване на пространство. Въпреки че такива случаи има (напр. *Тополата е след дъба*), те са редки (Хаспелмат 1997: 141). В подкрепа на това твърдение може да послужи и фактът, че децата стигат до разбирането за предстоящи или минали събития само след осъзнаването на пространствените отношения и собственото си тяло в пространството. За момента ще приемем тази гледна точка, но трябва да споменем, че и другата има своите основания.

В. Дал също започва характеристиката на времето с препратка към пространствени характеристики: „продължителност на битието; пространство в битието“ (Дал URL). При моделиране на времето често изследователите се фокусират само върху възприятието на „невидимото“, но осезаемо **време като пространство** и даже още по-тясно (поради липсата у времето на два от пространствените параметри – височина и ширина) – времето като **движение в пространството** (Чугунова 2009). Включването на човешката перспектива е решаваща за сегментацията по линията на времето. Ролята на човешкия фактор в този динамичен модел е детайлизирана от Н. Д. Арутюнова:

„Влязъл в модела на времето, човекът внася в него два сложни противоречиви компонента: точка, движение, а заедно с него и посока на движението. Точката на присъствие става едновременно с това и гледна точка. Точката се движи, заедно с нея се движи и времето, а заедно с това се движи

по линията на времето светът на събитията. Всичко започва да се движи“ (Аругюнова 1997: 52 – 53).

Според Лейкоф и Джонсън начинът на осъзнаване на времето може да бъде илюстриран и с трите основни типа метафори, които са съгласувани помежду си: **структурни** (ВРЕМЕТО Е ПАРИ; ВРЕМЕТО Е ОГРАНИЧЕН РЕСУРС; ВРЕМЕТО Е ЦЕННА СТОКА; Лейкоф, Джонсън 1980/2003: 7 – 8); **онтологични** (ВРЕМЕТО Е ДВИЖЕЩ СЕ ПРЕДМЕТ; пак там: 42; ВРЕМЕТО Е СУБСТАНЦИЯ; Лейкоф, Джонсън пак там: 66); **ориентационни** (ВРЕМЕТО В БЪДЕЩЕТО Е ПРЕД НАС; Лейкоф, Джонсън пак там: 16). Като цяло приведените от тях метафори са изключително абстрактни: „Времето се разбира като неща (цялости и местоположения) и движение“ (Лейкоф 1993: 216).

Анализът на събраните примери ни позволява да формулираме редица по-конкретни метафори, съгласувани с посочените (тук сме включили само тези, които се отличават с най-голяма фреквентност, започвайки от най-фундаменталната; разполагаме с повече примери, но тук ще приведем само част от тях като илюстрация на метафоричния модел). Ако концептите в езика са „алгебричен израз на значението“ (Лихачов 1993: 4), то можем да кажем, че изведените тук метафори са неговите **формули**. Както наблюдаваме и при щрихирането на други фрагменти от света около нас, метафорите в „езика на времето“ представят многолика картина, която е илюстрация на многопосочността на човешката концептуализация. Не е случайно, че *времето* се характеризира като „дума хамелеон: същността му се определя не чрез това, към кой клас може да се отнесе, а чрез това, какво може във всяка от употребите си да напомня на носителя на (руски) език“ (Плунгян 1997: 161).

ВРЕМЕТО Е ПРОСТРАНСТВО

Пътуване през времето; времева рамка (на проект); времеви граници; машината на времето; разказът ни пренася напред във времето; назад във времето; някъде далече във времето; скок във времето

Чрез некоторое время; граница времени; машина времени

Time-traveling; moving through time; time frame; timeline; time is up; „Somewhere in Time“ (филм)

Според този модел времето се осъзнава като пространство, очертаващо разположението на събитията и свързаните с тях преживявания в еднопосочна линейна последователност. В много реализа-

ции на модела даже не присъства самото название на концепта, заменено с конкретното събитие или преживяване, което заема определена позиция – така, както това се случва в пространството: *лошото е зад гърба ни; предстои ми среща; минали събития; следващата лекция* и т.н. Този метафоричен модел е по-общ и включва по-частните модели на пространствена концептуализация, при които времето се възприема или като точка в пространството, към която се приближава субектът, или като движещ се в пространството субект / обект. Всъщност има и трета възможност, при която субектът е страничен наблюдател на два елемента, разположени един след друг по времевата ос (напр. *февруари идва след януари*).

Следващите три метафори, както се вижда, могат да бъдат разтълкувани и като частен случай на споменатата по-горе обща метафора за времето като пространство.

ВРЕМЕТО Е ПРЕДМЕТ С ОПРЕДЕЛЕНИ РАЗМЕРИ (в пространството)

Дълго време; кратко време

Долгое время; короткое время

Long time; short time; low time; small-time actor; big time

ВРЕМЕТО Е ВМЕСТИЛИЩЕ НА СЪБИТИЯ

Събитията се подредиха във времето; някъде във времето; запълвам си времето; от дълбините на времето; запълвам времето си с четене

Во время занятия; (жить) в такое время; время зависит от людей, в нем живущих; уплотнить время

Come just in time; in good time; fill time; time depth; time-out

ВРЕМЕТО Е ДВИЖЕЩ СЕ СУБЕКТ (персонификация с акцент върху движението) / ОБЕКТ

Времето минава; времето върви; времето лети; времето се влачи; като му дойде времето; приближаваше времето; изпреварил времето си; (движа се) в крак с времето; времето е спряло

Время проходит; время уходит; время летит/мчится; время несется (вскачь); время ускользает; время бежало; когда придет время; наступило время; его время подошло к концу; время подошло к обеду, к отъезду; идти в ногу со временем; не отставать от времени; обогнать время; гнаться за временем;

*Time passes; There comes a **time** when...; **time** is going/running/moving/rushing by so fast; the **time** arrived; Bad **times** are coming... (песен); **time** flies like an arrow*

Този модел може да бъде интерпретиран и като част от общата метафорична формула ВРЕМЕТО Е ДВИЖЕНИЕ. Тя включва, от една страна, разбирането за динамичната същност на времето, при което Егото може да е активно (и да се движи заедно с времето) или пасивно, и от друга – осъзнаването на времето като статичен феномен, към който се придвижва Егото: *наближава б0-те; наближаваме края на годината* (невключени в горните примери заради уговорката да разглеждаме само фрази, използващи лексемата, дала име на концепта), или около който се намира: *времето е пред нас*.

ВРЕМЕТО Е СТАТИЧЕН ПРЕДМЕТ (в динамичен контекст, с пространствена локализация)

*Щастливото **време** предстои; остави това **време** зад гърба си; **времето** е пред теб; ваканционното **време** е тук*

*Самое трудное **время** уже позади; впереди тебя ждет **время** каникул*

*Hard **times** are behind us; behind the **times**; ahead of its **time**; facing a happy **time**, difficult **time** ahead; look forward to better **times**; Happy **times** are here to stay*

Представените дотук разбирания за времето (въз основа на знанието за движение или локализация на предметите в пространството) са смятани от авторите на теорията за концептуалната метафора за базови, първични (*primary*) метафори, защото включват фундаменталния биологичен (телесен) опит за движение и зрително възприятие. „Във визуалните си системи имаме детектори за движение и такива за предмети/местоположения. Нямаме детектори за време“ (Лейкоф 1993: 251). Такова разбиране за директното проектиране между абстрактната сфера на времето и по-конкретната сфера на пространството е демонстрирано и в публикациите на Л. Бородицки. Тя го възприема обаче по-широко, като допуска възможността за „слаба версия“ на твърдението за директна връзка: „Ако метафоричното проектиране се осъществява често между две сфери, резултатите от него може впоследствие да се съхранят в сферата цел, за да се избегнат бъдещи разходи за осъществяването на същото проектиране“ (Бородицки 2000: 4). Тук под „разходи“ се разбира приложеното когнитивно усилие. Това мнение всъщност е преход към противоположната на

Лейкоф гледна точка, според която концептуализацията на времето само изглежда зависима от знанието ни за пространството, но невробиологичните данни показват обратното (Еванс 2013: 3).

Съществуват изследвания, занимаващи се с мозъчните механизми за перцепция на последователни събития и доказващи твърдението, че темпоралните когнитивни структури се основават на сензорен опит (напр. Пьопел 1994), че „темпоралният код на човека е предопределен от архитектурата на човешкото тяло, неговите кинестетични особености и способности и от двигателната му активност“ (Чугунова 2012: 27). Невробиологични лабораторни изследвания показват системна връзка между менталното придвижване във времето и физическото придвижване в пространството. Регистрирано е отклонение на тялото напред, когато се говори и мисли за бъдещето, и съответно назад – за миналото (Майлс и кол. URL: 16). Естествено е върху тази зависимост да оказват влияние и културните (езиковите) ни познания. Известни са проучвания, които показват противоположната по посока подредба на последователността от събитията *закуска – обед – вечеря* от деца, носители на английски, от една страна, и деца, говорещи иврит – от друга. Експериментът показва, че първите разполагат последователността отляво надясно, докато вторите – отдясно наляво. Ясно е, че това съответства на противоположната посока на писане в двата езика (цит. по Майлс и кол. URL: 8). За наслагването на вторичен културен опит говорят и автори, работещи в областта на когнитивната лингвистика и психолингвистиката (Еванс 2004: 216 – 217; Чугунова 2009).

Общото между на пръв поглед противоречивите начини на осмисляне на времето като движение (движи се то или се движим ние) е разбирането за относителността на времето и посоката на движението му отпред назад – според референциалната точка, т.е. човека (бъдещето е *пред* нас, събитието *предстои* и ние сме обърнати към него, след което се изравняваме с него и после то остава *зад* нас). По този начин две **несъвместими** (*non-consistent*) поради липсата на единен образ интерпретации са в същото време **съгласувани** (*coherent*) (Лейкоф, Джонсън 1980/2003: 44).

Тези две фундаментални метафори обаче крият и друга вътрешна амбивалентност: изминалото време е зад гърба ни, но едновременно *преди* нас (срв. *предшественици*; *предишно събитие*), а идващото настъпва *след* друго (*последователи*; *следващо събитие*). Като причина за това се смята наличието на два модела: **архаичен** и **съвременен**. Според първия миналото е пред(и) нас, в началото на събитията, а най-последните събития са „задни“. За този древноруски модел на

времето говори академик Дм. Лихачов (Лихачов 1997). Според съвременния модел лицето на човек е обърнато към бъдещето, освен това времето е неподвижно, а човекът е активното начало, придвижващо се през него от миналото към бъдещето. На наличието на такова противопоставяне обръщат внимание Т. В. Булигина и Д. Н. Шмельов (Булигина, Шмельов 1997; Шмельов 2002: 37 – 42). Както се вижда, параметърът на противопоставяне е **позиционирането на човека в темпоралния континуум**.

Както беше посочено по-горе, Н. Д. Арутюнова (Арутюнова 1997) също извежда тези два модела, противопоставени по посоката на движението, но ги включва в многопластова схема. В древния модел на времето според нея има две разновидности, които се различават по параметъра активност / пасивност: моделът на **Пътя** и на **Потока на времето**. В древните представи човекът е с гръб към бъдещето (и „вятърът на времето“ духа в гърба му), а обърнат с лице към миналото, към което върви поколение след поколение, от което се учи (срв. *заветите на предците*) и получава „сгъстени архетипи“. „Човекът върви към осветеното минало, а не към затъмненото бъдеще“ (Арутюнова 1997: 54). За този модел изследователката предлага образите **опашка (очередь)** или **шествие** – в тях хората са подредени един след друг. Този „активен“ модел се съгласува по посока с модела на **Потока на времето**, при който се движи именно то. Когато се движи човекът, движението е изцяло подчинено на съдбата. Съвременният модел включва обръщане на гръб към миналото, поставяне на цели и движение (вече съвместно с времето) към невидимото бъдеще. Това обръщане на движението е причината за видимата противоречивост при *пред-шестващ* и *пред-стоящ*, където откриваме развитието на енантиосемия.

Н. Д. Арутюнова твърди, че при традиционния модел на Пътя и при модела на Потока на времето движението е обратно на хронологичното (Арутюнова 1997: 56). Струва ни се обаче, че тук е необходимо уточнение. Трудно може да се приеме твърдението, че човек се движи към миналото си – едва ли авторката има предвид, че се връщаме в *собственото* си минало или към това, което се е случило вчера (иначе бихме влезли в абсурдния сюжет на филма *Мemento*). Това противоречие би било избегнато, ако приемем, че в архаичния модел субектът е статичен: човек е обърнат с лице към миналото, но не той се движи към него, а времето – от бъдеще дните ни стават минало, като минават покрай нас, а съзнанието ни, че отиваме в миналото, е продиктувано от факта, че нашите дни, нашият живот стават минало в общия контекст на

времето на Земята. Това, което е описано в динамичния модел, ни се струва движение на човека към неговото бъдеще (*утре*), което след момента на осъществяването си става минало (*вчера*), така че посоката няма как да бъде друга: не ние се движим към миналото си, а това, което правим, т.е. събитията „отиват“ и остават в миналото. Срв. в съвременното разбиране: *ако се върнем назад във времето; какво ни очаква за-напред; „Животът днес върви напред, а не назад [...]“* (песен).

ВРЕМЕТО Е СУБЕКТ (акцент върху персонификацията на феномена)

Времето не чака; времето работи за нас; ликът на времето, в духа на новото време; времето ще покаже

Время торопит; время не ждет/не терпит; время на нас работает; время учит; дух времени; лик времени; время научит; Время тут работает, а не стоит извне, соглядатаем [...] (Г. Г.)

Time teaches; Time is on my side (песен); in step with time; time ran out; time doesn't wait for anyone; time does not bring relief; the face of our time; the hands of time

Последният пример е илюстрация на наслагване на образи и контаминация на метафори. Тук прозира всъщност първичната метафора на персонификация на часовника в английския: ЧАСОВНИКЪТ Е ЧОВЕК, който има лице (*face of the clock*) и ръце – и то точно китките (*hands of the clock*). (Както се вижда, при тази транспозиция на човешки органи върху часовника не се спазват нито пропорциите, нито позиционирането им – при часовника се получава, че ръцете са върху лицето; да не говорим, че при сегашния облик на часовника стрелките приличат повече на *arms*, отколкото на *hands*, т.е. от съвременна гледна точка няма и подобие.) Това метафорично разбиране се проявява в употребата *turn back the hands of time*. Струва ни се, че точно това е първичният образ, защото представлява изтрита метафора, свидетелства за архаичните, „наивните“ представи на хората и може да бъде включен в реда *крак на масата, лице на сградата* и т.н. Основанието за такава метафора очевидно е не подобие, а функцията на посочване, затова буди съмнение от съвременна гледна точка (Манакс 2011) – по вид стрелките на часовника (заради дължината си) напомнят по-скоро цялата ръка, включително горната част, което на английски се означава с *arm*. На основата на тази метафора е образувана вторична, като тези „атрибути“ се пренасят от уреда, посочващ времето, върху самото време: *the hands of time*. И вече трета степен

пренасяне, което „събужда“ изтритата метафора, е употребата на същия израз в контекста: *The hands of **time** strip youth from our bodies* (A. S.) (*Ръцете на времето събличат младостта от телата ни*).

Частен случай на предишната (защото включва персонификацията) е следната формула:

ВРЕМЕТО Е КАУЗАТОР НА ПРОМЕНИ (положителни – лечител, или отрицателни) / АКТАНТ

Времето лекува; времето не прощава; времето ни притиска; Пръстите му бяха станали каменни от времето (M. C.); *недокоснатата от времето*

Время все лечит; Время разум дает; время прижимает; Время изменяет мир, а даже наше тело

Time is rushing me; time heals all wounds; Time will ease your pain

ВРЕМЕТО Е СУБСТАНЦИЯ (често течна)

Времето тече; времето ви изтече; времето неусетно се стопи; край нас тихо кипи времето; с течение на времето; времето се точеше бавно; много / малко време

Ваше время истекло; время текло и капало; время текло и струилось; быстрое время; время тянулось; много / мало времени; Времени река (песен)

A lot of / little time; The river of time (антология); *The bronze drops of time* (книга)

ВРЕМЕТО Е ЦЕННОСТ (ограничен ресурс, често – пари)

Намирам време (за нещо), прахосвам време; отделям време за почивка; открадвам малко време; времето е най-конвертируемата валута; начин да спестя време; печеля време; има аванс от време

Тратить время, экономить время, найти время, потеря времени; выиграть время; времени на деньги не купишь; время дороже золота; <...> потеряет много золотого времени (B. C.)

Waste time; spend time; find time; time limit; time allowance; I don't have time to spare

ВРЕМЕТО Е ОБЕКТ НА ПРИТЕЖАНИЕ (имущество)

Имам/нямам време; времето е наше; оптимизирайте времето си; този ангажимент отнема цялото ми свободно време; подреж-

дам **времето** си; прекарвам си **времето**; разпределям **времето** си; идва без **време**; отделям **време**; използвам **времето** си

Если у тебя будет **время**; у меня нет **времени**; **времени** не хватает; проводить свое **время**; рассчитывать **время**; быть хозяином своего **времени**; пользоваться **временем**

I have no **time**; lost **time**; put your **time** to use; good use of **time**; organize your **time**; manage my **time**; take your **time**; I took some **time** off; buy some more **time**; **timeshare**; **time-consuming**

ВРЕМЕТО Е ПОТЪРПЕВШЕ (жертва)

Убивам малко **време**; опитвам се да спра **времето**; прекарвам си **времето**; Черна ръка мачкаше **времето** между пръстите си (М. С.) – жива метафора

Убивать **время**, останавливать **время**; задерживать **время**; проводить **время**

Kill **time**; stop **time**; squeeze some **time**; make your **time** work for you

Виждаме, че едни и същи примери могат да бъдат отнесени към различни метафорични формули (например, ако *времето* е обект на притежание, означава, че е „позволено“ върху него да се въздейства, и следователно, то може да се превърне в жертва; или концептуализацията на *времето* като субект е близо до неговото разбиране като каузатор на промени. Още по-трудно е разграничаването в образите на времето при най-фундаменталните (посочените в началото) метафорични формули. Примерът *Happy times are here to stay* е приведен в групата на статичните изображения на времето, но самият контекст (очертан в края на изречението – *to stay*) посочва следствие от предишно движение, т.е. времето се осъзнава едновременно и като движещ се субект. Този факт също не е случаен. Както изглежда, в процеса на концептуализация човек не се опитва да създава ясна и непротиворечива система, а не е изключено това да е и невъзможно, като се има предвид „загадъчността“ на разглеждания феномен.

Ясно е, че общите моменти на концептуализацията на този феномен в българския, руския и английския език са свързани с универсалността на метафоричния механизъм, който има екстралингвистичен характер. Метафоризацията се основава на всеобща логически връзки, присъщи на когнитивните структури на човешкото съзнание. Както показват примерите, времето се концептуализира основно като пространство/предмет с размери в пространството или като движение

в пространството, но също като движещ се субект или обект, ценност, вместилище, обект на притежание и въздействие, каузатор на промени. Абсолютно в унисон с постулата на когнитивния подход за универсалността на менталните механизми при осъзнаването на обкръжаващия ни свят, метафоричните формули са валидни и за трите съпоставяни езика и намират подкрепа в приведените примери, а разликите са свързани с някои конкретни реализации (срв. англ. *your time is up, turn fifty, timeshare* и др. и отсъствието на аналогични образи в руски и български). Съществена е разликата в значително по-големия размер на семантичното поле, покривано в английския от лексемата *time* – в резултат на многобройни метонимични употреби като: ‘срок’ (*lifetime; time in the army; time in prison*); ‘част от спортна игра’ (*halftime*); ‘темпо / ритъм’ (*time signature; measure time*); ‘часово време’ (*what time is it*) (което е възможно и в разговорния руски език: *сколько время* – sic!); ‘еднократност на действие’ (*this time; how many times*); като разновидност на последното може да се приеме терминът от бейзбола, означаващ колко пъти батърът е имал право да застане срещу питчъра (*times at bat*); ‘почасово заплащане’ (*straight time; overtime; picked up his time*). Всичко това обаче – концептуализацията на времето чрез метонимичен пренос (срв. *времето тиктака, ticking of time* и др.), както и въпросът за концептуализацията на пространството и времето по отношение на тяхната първичност / вторичност ще бъдат предмет на отделно изследване.

ЛИТЕРАТУРА

- Арутюнова 1997:** Арутюнова, Н. Д. Время: модели времени. // *Логический анализ языка. Язык и время*. Отв. ред. Н. Д. Арутюнова, Т. В. Янко. Москва: Индрик, 1997 (352 с.), 51 – 61.
- Бородицки 2000:** Boroditsky, L. Metaphoric Structuring: Understanding Time through Spatial Metaphors. // *Cognition*. 2000, 75, 1 – 28.
- Бородицки и кол. 2010:** Boroditsky, L.; Fuhrman, O.; McCormick, K. Do English and Mandarin Speakers Think about Time Differently. // *Cognition*. 2010. Цит. по ел. версия: <<http://psych.stanford.edu/~lera/papers/mandarin-time-2010.pdf>> (21.06.2013).
- Булигина, Шмельов 1997:** Булигина, Т. В.; Шмелев, А. Д. *Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики)*. Москва: Школа „Языки русской культуры“, 1997.
- Бърдар и кол. ред. 2011:** *Space and Time in Language*. Ed. by Brdar, M. et al. Frankfurt am Main; New York: Peter Lang, 2011, xii.

- Вътова 2012:** Вътова, М. *Представи за пространство, време и движение в българския език*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2012.
- Георгиева 2008:** Георгиева, И. *Денонощието като част от модела на цикличното време в българската и руската езикова картина на света*. София: ЕТО, 2008.
- Дал URL:** Даль, В. И. Время. // *Толковый словарь В. Даля online*. Современное написание слов. Републикация выполнена на основе II издания (1880 – 1882 гг.). <<http://vidahl.agava.ru/cgi-bin/dic.cgi?p=25&t=3933>> (17.01.2013).
- Джакендоф 1983:** Jackendoff, R. *Semantics and Cognition*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1983.
- Еванс 2004:** Evans, V. *The Structure of Time: Language, Meaning, and Temporal Cognition*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Pub. Co., 2004.
- Еванс 2013:** Evans, V. *Language and Time: A Cognitive Linguistics Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, xviii.
- Лейкоф 1993:** Lakoff, G. The Contemporary Theory of Metaphor. // *Metaphor and Thought*. Ed. by Andrew Ortony. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, 202 – 252.
- Лейкоф, Джонсън 1980/2003:** Lakoff, G.; Johnson, M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980/2003, xiii.
- Лихачов 1993:** Лихачев, Д. С. Концептосфера русского языка. // *Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка*. Москва: Наука, 1993, 3 – 9.
- Манакс 2011:** Word Choice. // *English Language and Usage*. <<http://english.stackexchange.com/questions/45598/why-are-the-hands-of-a-clock-called-hands>> (25.06.2013).
- Майлс и кол. URL:** Miles, L. K. et al. *Moving Through Times*. <<http://www.sydneysymposium.unsw.edu.au/2011/chapters/MacraeSSSP2011.pdf>> (26.06.2013).
- Пьопел 1994:** Pöppel, E. Temporal Mechanisms in Perception. // O. Sporns & G. Tononi (Eds.). *Selectionism and the Brain: International Review of Neurology*. San Diego: Academic Press, 1994, Vol. 37: 185 – 201.
- Плунгян 1997:** Плунгян, В. А. Время и времена: к вопросу о категории числа. // *Логический анализ языка. Язык и время*. Отв. ред. Н. Д. Арутюнова, Т. В. Янко. Москва: Индрик, 1997, 158 – 169.
- Филипович и кол. ред. 2012:** *Space and Time in Languages and Cultures: Language, Culture, and Cognition*. Ed. by L. Filipović, K. M. Jaszczolt. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Pub. Co., 2012, xiii.
- Хаспелмат 1997:** Haspelmath, M. *From Space to Time. Temporal Adverbials in the World's Languages*. München – Newcastle: LINCOM EUROPA, 1997.

- Чакърова 2006:** Чакърова, Ю. Загадки времени в болгарской и русской концептосфере. // *Международен симпозиум на МАПРЯЛ на тема „Иновации в исследованиях русского языка, литературы и культуры“*. Т. II. Пловдив, 31 октомври – 3 ноември 2006, 98 – 105.
- Чакърова 2013:** Чакърова, Ю. *Ракурси на когнитивната лингвистика*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“ (под печат).
- Чугунова 2009:** Чугунова, С. А. *Концептуализация времени в разных культурах*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. Тверь, 2009.
- Чугунова 2012:** Чугунова, С. А. Концептуализация времени: „поворот к телу“. // *Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета*, 2012, № 3 (23), 25 – 32.
- Шмельов 2002:** Шмелев, А. Д. *Русская языковая модель мира*. Материалы к словарю. Москва: Языки славянской культуры, 2002.

ИЗТОЧНИЦИ НА ЕКСЦЕРПИРАН МАТЕРИАЛ

- В. С.:** В. А. Слепцов. *Трудное время* (повесть). <http://libelli.ru/works/slepcev/time/time_15.htm> (15.01.2013).
- Г. Г.:** Г. Гачев. *Национальные образы мира. Космо-Психо-Логос*. Москва: Прогресс-Культура, 1995.
- М. С.:** М. Станкова. Балкански напеви // *Литературен форум*. 2001, бр. 18 (44).
- А. S.:** Avenged Sevenfold. Unbound (The Wild Ride). // *MP3 Lyrics*. <<http://www.mp3lyrics.org/a/avenged-sevenfold/unbound-the-wild/>> (25.06.2013).

THE SEMANTIC MAP OF INTRANSITIVE PROPERTY PREDICATION IN BULGARIAN AND RUSSIAN

Snezha Tsoneva-Mathewson
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This paper explores the place of some deadjectival verbs on the semantic map of property predication in Slavic languages following Prototype Theory, which is widely used in Cognitive Linguistics, and more specifically Croft's Radical Construction Grammar. I propose that intransitive property predicates belong to the category of unmarked verbs but as peripheral members of the category.

Key words: deadjectival verbs, intransitive property predicates, Prototype Theory, Radical Construction Grammar

In Russian, Bulgarian and other Slavic languages intransitive property predication is represented by the following constructions:

a) the copula *be* + adjective: Russian: *byt'* + adjective; Bulgarian *sam/bada* + adjective

b) the pseudo-copula 'become, turn or grow' + adjective: Russian *stanovit'sja / stat'* 'become', Bulgarian *stavam, stana*.

c) deadjectival verbs derived primarily with the *-e*-suffix with the meaning of 'appear, stand out as, act in a particular way associated with the adjective', or 'acquire the property', for example, Russian and Bulgarian colour verbs *belet'(sja), beleja (se)* 'be seen as white, become white' *sinet', sineja* 'be seen as blue, become blue'; *pustet', pusteja* 'become/be seen as empty, uninhabited'. There are a large number of verbs especially in Russian which convert adjectival roots to verbs using the *-i*-suffix, e.g. *glupit', hitrit'*, etc. with the meaning of 'act in a particular way associated with the adjective'.

This paper explores the place of the deadjectival verbs on the semantic map of property predication in two specific languages, following Prototype Theory widely used in Cognitive Linguistics and more specifically Croft's Radical Construction Grammar (2001). I propose that

intransitive property predicates¹ of the type mentioned above in c) belong to the category of unmarked verbs but as peripheral members of the category, closer to the neighbouring category of the predicate adjective constructions in a) and b). In other words, this article focuses only on a very small conceptual area in the semantic map of intransitive property predication. Also, it should be pointed out that markedness here means typological markedness and differs from the Prague School theory. Typological markedness is a universal property of a conceptual category, not a language-particular grammatical category. When it is claimed that action predication is typologically unmarked, the reference is towards the conceptual category of action predication (or verb) as it is encoded in the world's languages, not the grammatical category labelled verb in English, Bulgarian or any other particular language. However, when data from particular languages are analysed and the analysis fits the universal typological map, this provides evidence for the validity of the theory of typological universals. A final preliminary remark should refer to the understanding of the term *category* in Cognitive Linguistics as a concept or conceptualisation.

Croft's Radical Construction Theory

Croft (1991, 2001) argues for the essentially semantic basis of syntactic categories such as parts of speech in terms of the correlation between semantic classes and propositional act functions instantiated in various constructions. Parts of speech are language universals found in conceptual space, i.e. they are semantic by nature and by mapping them onto grammatical form, we can account for language-particular distributional patterns.

In contrast to formal theories of syntax Construction Grammar treats language as a repertoire of more or less complex patterns – CONSTRUCTIONS – that integrate form and meaning in conventionalised and often non-compositional ways. Form in constructions may refer to any combination of syntactic, morphological, or prosodic patterns and meaning is understood in a broad sense that includes lexical semantics, pragmatics,

¹ By *predicate* here readers should understand any kind of intransitive property predication constructions including the deadjectival verbs mentioned in c) above. Also, there is transitive property predication of the type 'make something acquire the property specified in the adjective or adjectival root'. Such transitive constructions are central in the category of the UNMARKED VERBS and they can be analysed in terms of force dynamics and energetic interactions, cf. the billiard-ball model and the stage model (Langacker 1991).

and discourse structure. A grammar in this view consists of intricate networks of overlapping and complementary patterns that serve as 'blueprints' for encoding and decoding linguistic expressions of all types.

A common-sense ontology of the types of phenomena found in the world such as things, properties, actions, etc. is the basis for the traditional notional definition of parts of speech as nouns, adjectives and verbs. Thus nouns denote persons and things, adjectives denote properties and qualities and verbs denote actions. However, it has often been pointed out that a purely semantic approach to the definition of parts of speech is inadequate; *destruction* denotes an action as much as does the verb *destroy*; the verb *beleja* in Bulgarian denotes a property i.e. the colour 'white' as much as does the adjective *bjal* 'white' and the noun *whiteness* denotes a property or a quality as much as does the adjective *white*. Denotation in this case is intended to signify a relation between a lexical root and the piece of the world, partial situation, etc. that it is naively considered to "mean" i.e. to name it (Croft 1991: 38). It is a semantic function and should not be confused with discourse functions such as reference, modification and predication and in this sense it is what Langacker's (1987) calls symbolization.

However, when *whiteness* is used the speaker wants to refer to the property itself, i.e. to perform the propositional act of *reference* rather than to *predicate* the property or to *modify* an object with it. In the same way, *beleja* is used in Bulgarian to *predicate* the colour *property* in a particular way which involves the speaker/conceptualizer who sees or feels the encoded property (Tsoneva-Mathewson 2006). On the other hand, *whiteness* is not the same kind of noun as a "real" noun like *dog*; semantically it is more abstract than *dog* and morphologically more complex (has an additional morpheme) compared to both *dog* and the source adjective *white*. Similarly, the verb *beleja* is morphologically more complex than the adjective *bjal* from which it has been derived. In other words, even intuitively there seems to be an interaction between *semantic class*, *discourse function* and the relevant *constructions*².

The lexical items that fill the relevant roles in the propositional act constructions can be divided into semantic classes. OBJECTS, PROPERTIES, and ACTIONS are only a small subset of the semantic classes of words/lexical roots found in human languages. They can be defined in terms of the following four semantic properties: *relationality*, *stativity*, *transitoriness*, and *gradability*. These are well accepted in cognitive

² The words in italics provide evidence that the discussion unavoidably points to the interaction of semantic class, discourse functions and constructions.

linguistics. For the purpose of this study it is necessary to point out that ACTIONS are relational, processual, and transitory while PROPERTIES are relational, stative and permanent (Croft 2001: 87; Table 2.2.).

Croft (2001: 88, Table 2.3.) proposes that there is a correlation between the three propositional acts and the three semantic classes defined above, which results in two types of structural coding *constructions*, based on the number of morphemes that are used to encode the propositional act function: zero structural coding and overtly marked structural coding *constructions*.

Referring, predicating and modifying constructions encode the propositional acts. Predication as well as reference and modification are pragmatic (communicative) functions, or as Searle (1969: 23 – 24) and Croft (Croft 1990, Croft 1991: 109 – 111) described them – propositional acts. The act of reference identifies a referent; the act of predication ascribes something to the referent, it prototypically reports relatively transitory states of affairs, and the act of modification functions to enrich the referent's identity by an additional feature of the referent, denoted by the modifier.

Croft's table is reproduced below (Fig. 1). It should be taken as a representation of conceptual space or semantic map of English parts of speech.³

	Reference	Modification	Predication
OBJECTS	UNMARKED NOUNS	genitive, adjectivalization PPs on nouns	predicate nominals, copulas
PROPERTIES	deadjectival nouns	UNMARKED ADJECTIVES	predicate adjectives, copulas
ACTIONS	action nominals compliments infinitives, gerunds	participles, relative clauses	UNMARKED VERBS

Fig. 1. The semantic map of English parts of speech amongst other possible constructions⁴

³ In Croft 2001 the semantic map of English parts of speech is slightly modified but the table from Croft 1991 serves the purpose of the discussion here better.

Croft's hypothesis is that the semantic classes of OBJECTS, PROPERTIES, and ACTIONS are the typological prototypes of referring, attributive, and predicating *constructions*, respectively. A typological prototype category is a functionally defined category that is typologically unmarked with respect to the relevant constructions. As such they receive zero structural coding, i.e. do not employ any (additional) morpheme whose function is to express the propositional act function. Examples of zero structural coding constructions in English include reference to an object, modification by a property, and predication of an action as in Croft's examples (80), (81) and (82) (Croft 2001: 89) cited below:

- (1) I found the **ring**.
- (2) The **big** cookie is hers.
- (3) I **ate** it.

If one or more morphemes are employed for expressing the propositional act function, there is overt structural coding in the language. Such constructions have been listed in Fig. 1 (Croft 2001: Table 2.3.): e.g. nominalisation of property or action words as in *goodness*, *happiness* or *destruction*, *production* (Croft 2001: 88, e.g. 74 a. and b.). The copula *be* for property words as predicates has been cited in Fig. 1 (Croft 1991, 2001) as an example of the combination of the semantic class of PROPERTIES and the propositional act function of predication in English. The three pairings of semantic class and propositional act are the **TYPologically UNMARKED** combinations, that is, they form typological prototypes. Any other combination of propositional act and semantic class is typologically marked, as is the case of PROPERTY PREDICATION, ACTION MODIFICATION, etc. These unmarked and marked combinations are conceptual categories which may be linguistically encoded in a variety of patterns across languages. Croft proposes the following implicational universals (2001: 90):

“Structural coding: If a language codes a typologically unmarked member of a grammatical category by n morphemes ($n > \text{or} = 0$), then it codes a typologically marked member of that category by at least n morphemes.”

⁴ The parts of speech are represented in CAPS. They are also considered constructions in Croft's theory. The above table shows the place of the traditional parts of speech among all the other constructions which represent the match between discourse functions and semantic classes. In fact, traditional parts of speech should be referred to as parts of speech constructions.

The present paper addresses the question the place of the Slavic intransitive verbs derived from adjectives + e-suffix mentioned in c) above. In one way, they are UNMARKED VERBS, which can be inflected with the tense/agreement/modality inflections (although some of these verbs in Russian and Bulgarian are quite “defective”). In another sense, they are “marked” as they are morphologically more complex than some other basic verbs and they predicate properties rather than modify a referent. In other words, they represent a marked combination of semantic class and propositional act function i.e. PROPERTY PREDICATION. This problem disappears if derivational morphology is analysed as symbolising alternative conventionalized construals of the semantics of any of the lexico-semantic classes listed below, which will result in various realignments of the four semantic properties mentioned above.

Semantic classes of property concept words

The classes of property concept words that I have identified for the purpose of my research are listed below. The list does not suggest any hierarchical organization nor is it comprehensive. In fact, the data show that in almost all the classes listed below there are property concepts which can be verbally encoded in Russian and Bulgarian.

Colour: *белея, синея*

Dimension; Measure; Body size: *едрея, умалея, слабея*

Time-related properties: *младея, старея*

Physical properties – shape, structure, taste, texture (feel): *круг-леть, мокрея, густеть, (о)мекна, леденея, киселея*

Human propensities – physical states, emotional states, physical inability, socially

defined states: *болея, боля, (о)свирепея, (о)злобея, оглупея, (о)беднея*

Full/empty states: *пустея*

Verbal property predicates as unmarked but peripheral class of verbs.

Although deadjectival verbs are morphologically more complex than their respective adjectival stems since they represent a marked combination between a semantic class and a propositional act function, they occupy an unmarked point in conceptual space, that of unmarked verbs. They are derived words and they fit the expected pattern for the semantic class of

the derived form, i.e. ‘action’ for verbs. A more precise way to describe this phenomenon would be to say that the semantic shift from a permanent, inherent property of a referent to a transitory property perceived by the speaker, has brought the semantics of properties closer to the semantics of action, especially in the case of what I have called *perceptual deadjectival verbs* (Tsoneva-Mathewson 2006). Such a construal is achieved by introducing the Perceiver (most often the Observer) onstage or profiling the perceptual experience he or she is undergoing (Langacker 1987) in relation to the property symbolised by the stem.

Another possible construal of the semantics of properties as transitory predicates is viewing the property as a process of acquiring it. Such a construal is also overtly marked in Slavic languages by the derivational suffix *-e-*, which derives a class of ingressive (inchoative or what I call processual) deadjectival verbs. Unlike the deadjectival verbs of the perceptual type the ingressive verbs participate in a large number of potential behaviour constructions typical of verbs, i.e. tense and mood inflections as well as an array of perfectivizing prefixes which provide the process thus construed with specific aspectual contours. In this respect they appear to be closer to a prototypical verb. There is yet a third possibility, which I have termed ‘a type of behaviour associated with a particular property’ and which is overtly marked in Slavic by a variety of suffixes. *Russkaja grammatika* (1980) provides numerous examples in Russian: *glupit’* ‘act the way a stupid person acts’, *xitrit’* ‘act the way a cunning person acts’, *grubit’* ‘speak roughly’, *ljutovat’*(coll) ‘act ferociously’, *vrednichat’* (coll) ‘do harm’, *famil’arnichat’*, *korotat’* ‘spend time, easy life’, *zlobstvovat’* ‘be spiteful and show it, act in a spiteful way’, *vazhnicat’* (coll), *mudrstvovat’* ‘deliberate’. The following examples are from Bulgarian, some of the verbs have been directly borrowed from Russian: *golemeja* (se) ‘act importantly’, *izdrebneja*, *izdrebnavam* ‘act in a petty way’, *krotuvam* ‘keep quiet, keep a low profile’, *familiarnicha* ‘behave in an intimate way’ (negative connotations). They participate in behavioural potential constructions typical of verbs such as tense, aspect, and mood. But how close to the verbal prototype do they get? I suggest that the three categories of intransitive deadjectival verbs can be viewed as part of the general verbal category which is radially structured and the three subclasses occupy places away from the prototype for action but at different distances.

In the Bulgarian linguistic literature the question about the ‘defectiveness’ of the type of verbs we are discussing here has been raised before. Stankov (1968, 1976, 1977) claims that there are more than 200

secondary imperfective verbs which do not have forms for the Aorist in Bulgarian. To this group he adds imperfective *e*-suffixed verbs such as *studeneja* ‘become cold’, *edreja* ‘become big’, *xitreja* ‘become cunning or act in a cunning way’, etc. Ivanchev (1988: 133 – 135), however, presents the results of interviews with native Bulgarian university students, which show that *e*-suffixed verbs can normally be used in the Aorist. I shall mention only a couple of sentences, which illustrate this point.

- (4) Тиквата едря, едря и когато се пръсна, от нея се посипаха жълти семена
Tikvata **edrja**, **edrja** i kogato se prasna, ot neja se posipaxa zhalti semena.
Pumpkin.ART bigV.AOR, bigV.AOR and when REFL burstAOR, from her
REF spillAOR yellow seeds
‘The pumpkin grew and grew bigger and when it burst yellow seeds spilled out.
- (5) Трупът дълго студения на бесилката.
Trupat dalgo studenja na besilkata.
Corpse ART long cold.V AOR on gallows.ART
‘The corpse was getting colder and colder on the gallows.’
or ‘The corpse was getting colder and colder (and you could feel it).’

The acceptability of such sentences in Bulgarian has been contested by Chakarova (2006). For all property predicates of this kind, except for colour verbs the perceptual interpretation needs special contexts and a special type of mental gymnastics. These verbs are usually accompanied by temporal adverbials such as *dalgo vreme* ‘for a long time’, *cjala godina* ‘for a whole year’, *za izvestno vreme* ‘for a while’, which determine the temporal boundaries of the event. On the other hand, the reduplication of the verb as in (4) above supports the sense of continuity of the event, which at the same time is bounded by the Aorist form. In any case, the Aorist form although possible needs to be supported by other lexical means so that the sentences are interpretable. This fact, to my mind, provides further evidence for the non-prototypical status of deadjectival verbs of this type.

Ivanchev (1988) points out that these verbs are inchoative and stative at the same time, for example *sineja* means ‘become bluer’ as well as ‘appear blue’ and they cannot be precisely distinguished. I suggest that they are polysemous with the inchoative meaning in the centre and the perceptual meaning being an extension of the central one. The fact that the processual verbs can acquire aspectual meanings through prefixation is evidence that they are at least a step closer to the prototype compared to the perceptual verbs which cannot be used with prefixes. The perceptual construal of property predicates is even more limited in terms of behaviour potential constructions. Deadjectival verbs structure the propositional act

function of predication in a less prototypical way. For example, colour verbs are used only in the Present and Imperfect in Bulgarian. There is not a single use of perceptual colour verbs with Aorist in the literary texts comprising the corpus in Tsoneva-Mathewson (2006). The perceptual construal of property predicates is also limited to primarily visually salient properties although taste and touch are also involved. In other words, verbal property predicates are unmarked verbs but they are also non-prototypical verbs and as such should be represented away from the centre of the area mapping the natural correlation of actions and verbs and closer to the periphery near the area mapping the non-prototypical combination of properties and predication. The figure below is an attempt to represent the semantic map of property predication in Bulgarian and other Slavic languages.

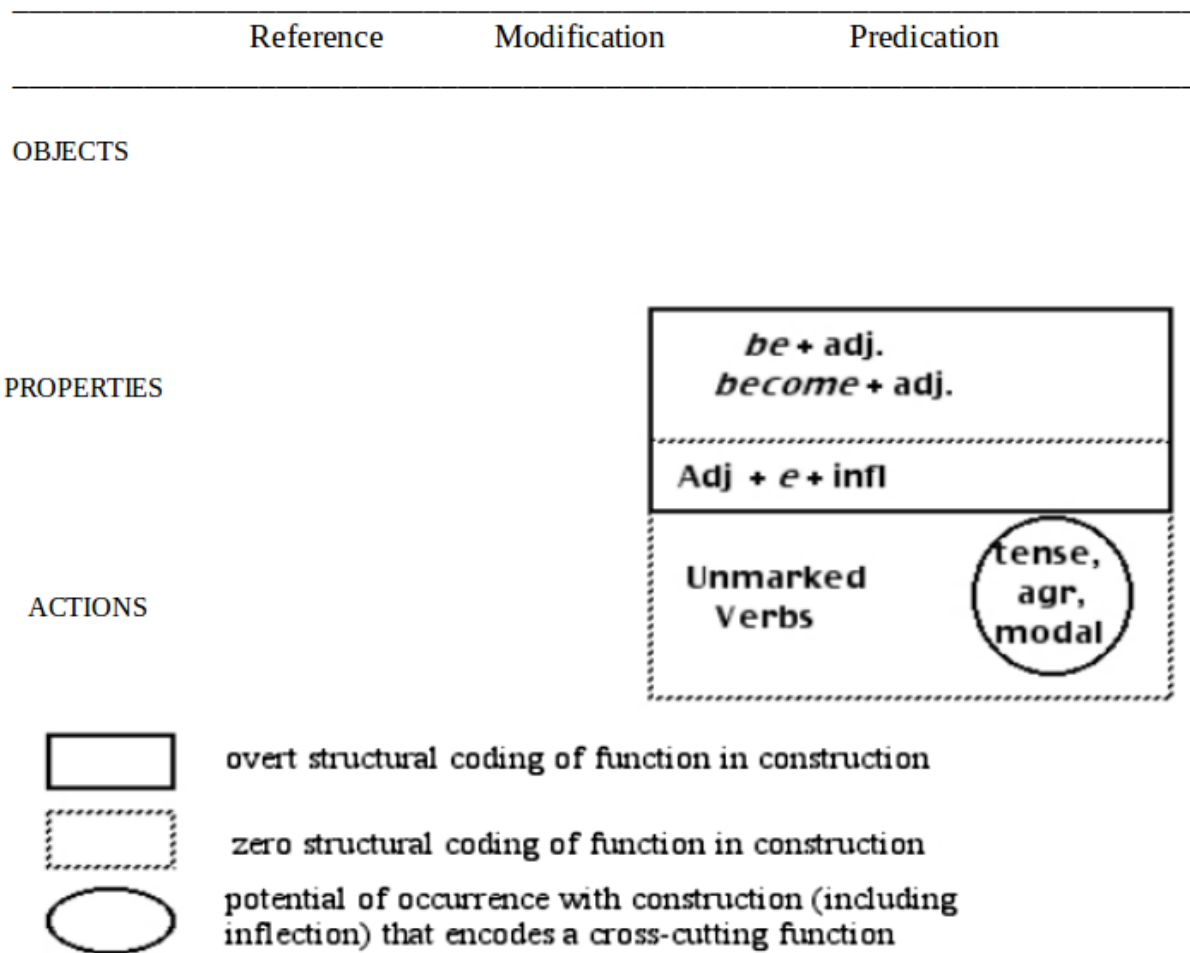

Fig. 2. The semantic map for Bulgarian property-predication constructions

To sum up the discussion above, patterns of word formation (derivational morphology) can be accounted for by the conceptual, i.e. semantic, process of conversion. When properties prototypically encoded as adjectives are conceived of as transitory and not inherent, i.e. as a process which involves these properties in one way or another, they are symbolized by the respective deadjectival verbs. They can be symbolized by other structural means such as the predicate adjective constructions, but then the transitoriness also decreases. Ultimately, these constructions shape the semantic map of property predication constructions which was outlined above. They form a connected region in conceptual space.

LITERATURE

Croft 1991: Croft, W. *Syntactic Categories and Grammatical Relations*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1991.

Croft 2001: Croft, W. *Radical Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press, 2001.

Chakarova 2006: Чакърова, Кр. *Аспектуалност и количество*. Велико Търново: Фабер, 2006.

Ivanchev 1988: Иванчев, Св. *Българският език – класически и екзотичен*. София: Народна просвета, 1988.

Langacker 1991: Langacker, R. *Foundation of Cognitive Grammar*. Volume II. Stanford: Stanford University Press, 1991.

Stankov 1968: Станков, В. За темпоралната дефективност на някои вторични несвършени глаголи в съвременния български език. // *Славистичен сборник: по случай VI Международен конгрес на славистите в Прага*. София: БАН, 1968, 165 – 172.

Tsoneva-Mathewson 2006: Tsoneva-Mathewson, S. *Verbal Property Predication in Russian and Bulgarian*. Unpublished PhD dissertation. St. Andrews: St. Andrews University, 2006.

**FORMACIÓN DE SUSTANTIVOS LOCATIVOS
POR SUFIJACIÓN
(ESPAÑOL-BÚLGARO)**

Rayna Petrova
Universidad de Plovdiv “Paisiy Hilendarski”

**FORMATION OF LOCATIVE NOUNS BY MEANS
OF SUFFIXATION
(SPANISH-BULGARIAN)**

Rayna Petrova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The aim of this research is to carry out contrastive analysis between Bulgarian and Spanish languages with respect to locative nouns (*nomina loci*). We will attempt to define the differences and similarities between the two languages subject to comparison and describe those suffixes which, when added to a nominal or verbal root, form locative nouns. We will direct our attention to the function and meaning of the suffixes; to the phonetic, morphological and semantic changes occurring in the respective nominal derivatives.

Key words: locative noun, suffix, lexematic structure

Objetivos del estudio

El objetivo del presente trabajo es hacer un análisis contrastivo entre el español y el búlgaro en lo que respecta a la formación de sustantivos locativos (*nomina loci*). Intentaremos establecer las similitudes y las diferencias entre las dos lenguas emparentadas y presentar un cuadro de aquellos sufijos que, añadidos a una determinada base nominal o verbal, dan lugar a sustantivos locativos. Centraremos nuestra atención en la función y el significado de los sufijos, en los cambios fonéticos, morfológicos y semánticos que se producen en los respectivos derivados nominales.

Definición de los sustantivos locativos

En general, los sustantivos locativos son nombres que designan lugares, establecimientos, locales, edificios, recintos, receptáculos, etc. Tanto en búlgaro como en español, se suelen formar de bases verbales o nominales. La sufijación es el procedimiento que con mayor frecuencia se utiliza para la creación de dichos sustantivos; los sufijos pueden ser o bien los característicos de las denominaciones locativas (*-íste*¹, *-árnya*, *-ílnya*, en búlgaro, *-dero*, *duría*, *-eriza*, en español), o bien sufijos con más funciones derivativas (*-nik*, *-nítsa*, en búlgaro, *-dor*, *-ería*, en español).

Clasificaciones de los sufijos

A la hora de analizar los sufijos (y los afijos, en general) la mayoría de los lingüistas toman en consideración los criterios que se indican a continuación: a) si modifican o no la categoría gramatical (parte de la oración) de la base con la que se combinan, b) la clase gramatical a la que pertenece la base con la que se combinan, c) la clase gramatical a la que dan lugar, d) la forma por medio de la cual se manifiestan (Almela Pérez 1999; Álvarez García 1979; Coseriu 1977; 1978; Radeva 2007; Varela Ortega 1990, entre otros).

La clasificación de los sufijos resulta ser una tarea ardua para los lingüistas debido al gran número de estos y la variedad y complejidad de su comportamiento. Tradicionalmente, la clasificación más común divide los sufijos en *apreciativos* y *no apreciativos*; serían apreciativos los diminutivos, los aumentativos y los despectivos, siendo no apreciativos todos los demás. Según Manuel Seco (1989: 207) existen dos tipos de sufijos: los *significativos*, que modifican el significado de la raíz de una manera muy precisa y convierten una palabra en otra distinta, incluso en una palabra de distinta clase (como *-ante* en *cantante*), y los *apreciativos*, que modifican solo ligeramente lo significado por la raíz sin cambiar la categoría de la base (como *-ito* en *jardincito*). Alarcos Llorach (1974: 78) da el nombre de *derivativos heterogéneos* a aquellos sufijos que modifican la categoría del derivante, en contraposición a los *derivativos homogéneos*, que no la modifican. En su propuesta de clasificación sufijal, menos tradicional, Robert Martin (1970: 164-166) distingue tres tipos de sufijos: 1) *categorizadores*, que convierten una categoría en otra: *accidente* > *accidental*; 2) *discriminadores*, que modifican el movimiento de discriminación nocional de la palabra: *árbol* > *arboleda*; 3) *particularizadores*, que detallan la modificación discriminadora: *cama* >

¹ Los ejemplos del búlgaro se dan en caracteres latinos, conforme al Sistema directo de transliteración del alfabeto búlgaro.

camita. Álvarez García (1979: 83-91) también establece tres tipos de sufijos, aunque no les asigna ninguna denominación: 1) el primer grupo lo constituyen aquellos sufijos cuya función única y exclusiva es la de cambiar la categoría gramatical de la base con la que se combinan, sin añadir noción semántica a dicha base: *leal* > *lealtad*; 2) el segundo grupo está compuesto por los sufijos que determinan un cambio de categoría, a la vez que se añade algún rasgo semántico: *campo* > *campestre* (noción semántica de ‘referido a’); 3) el tercer grupo está representado por los sufijos cuya función consiste en añadir un matiz semántico a la base sin alterar su categoría: *libro* > *libraco*. Almela Pérez (1999: 87) propone otra clasificación muy parecida a la de Álvarez García. Establece tres grupos de sufijos: 1) *endocéntricos*, que alteran solamente semas del derivante: *ventana* > *ventanita*; 2) *exocéntricos homogéneos*, que alteran el semema del derivante, pero no su categoría gramatical: *cocina* > *cocinero*; 3) *exocéntricos heterogéneos*, que alteran el semema y la categoría gramatical del derivante: *campo* > *campal*.

Los sufijos que dan lugar a los sustantivos derivados, objeto de nuestro trabajo, añaden una nueva noción semántica a la base con la que se combinan: la de locativo. Lo que más interesa es constatar qué sufijos modifican o no la categoría base en ambas lenguas.

Estructuras lexemáticas derivadas

Según el carácter categorial de la base onomasiológica y del rasgo onomasiológico que constituyen la estructura onomasiológica, Radeva (2007: 87) distingue tres tipos de categorías onomasiológicas características de la derivación en búlgaro: mutación, transposición y modificación. Dentro de esta clasificación y refiriéndose a la formación de sustantivos, la autora considera los nombres locativos como una subcategoría de la categoría onomasiológica de mutación, junto con las subcategorías *nomina agentis*, *nomina actoris*, *nomina instrumenti*, *nomina patientis* y *nomina atributiva*. Partiendo del concepto de *sustancia*, característico de todos los sustantivos, los nombres de la subcategoría *nomina loci* caracterizan dicha sustancia mediante un rasgo onomasiológico que puede reflejar la actitud de la sustancia respecto a una acción, a otra sustancia o a un rasgo (Radeva 2007: 117).

Según Coseriu (1977: 169), las estructuras lexemáticas en el léxico de una lengua son o paradigmáticas o sintagmáticas. Las estructuras paradigmáticas pueden ser primarias (*campos léxicos* y *clases léxicas*) o secundarias (*estructuras de modificación, de desarrollo y de composición*). En este sentido, el estructuralista determina las estructuras secundarias

como correspondientes al dominio tradicional de la formación de palabras. Desde el punto de vista lexemático, las estructuras secundarias implican siempre la transformación irreversible de un término primario existente como lexema de contenido y de expresión en la lengua. Es decir, un término primario recibe una determinación gramatical y, con esta determinación implícita, se restituye de nuevo al léxico (en el sentido de que puede, a su vez, recibir determinaciones gramaticales explícitas propias de los términos primarios) (Coseriu 1977: 178-179).

Desde el punto de vista del contenido, Coseriu (1978) distingue tres tipos fundamentales de acuerdo con dos criterios, a saber: 1) número de los elementos de la base correspondiente (uno o dos); 2) tipo general de la función 'gramatical' implicada ("inactual" o "actual"). Así, cuando se trata de la gramaticalización de un único elemento, él habla de *modificación* y *desarrollo*. En cambio, cuando en la base hay dos elementos que están en una relación de tipo gramatical, hablamos de *composición*. «En la modificación, la función gramatical implicada es "inactual" (del tipo del género y número), mientras que en el desarrollo es "actual" (del tipo de las funciones "sujeto", "predicado", "complemento verbal"), y en la composición, puede ser inactual o actual...» (Coseriu 1978: 250). En la *modificación*, la categoría verbal de los derivados es siempre la misma de sus respectivas bases (los sustantivos dan lugar a sustantivos, los adjetivos producen adjetivos, etc.), porque la función gramatical implicada es en este caso «inactual», es decir, una función que afecta a los lexemas modificándolos como tales y no a estos lexemas como miembros de oración o de sintagma. En el *desarrollo*, la categoría verbal de los productos formados es distinta de las de las bases respectivas (de un sustantivo se forma adjetivo; de un verbo, sustantivo; etc.). La *composición*, por su parte, puede ser de dos tipos: a) *prolexemática*, cuando uno de los dos elementos de la base es un "prolexema", es decir, un elemento de naturaleza pronominal, y b) *lexemática*, cuando los dos elementos de la base son lexemas.

Desde este punto de vista, los sustantivos, objeto de nuestro trabajo, no pueden entrar en ninguno de estos tipos, ya que unas veces se forman sobre una base de la misma categoría verbal, esto es, sobre un sustantivo, y otras veces, sobre un verbo. Hablamos, pues, en el primer caso de modificación y en el segundo, de desarrollo. Esta división coseriana de los tipos de formación de palabras nos parece más adecuada, ya que se basa en los criterios fundamentales, antes mencionados, que tradicionalmente se utilizan en el estudio y el análisis de los afijos.

Por ello, convencionalmente y siguiendo a Álvarez García y a Coseriu, distinguimos entre: 1) sufijos no modificadores de categoría que dan lugar a estructuras lexemáticas secundarias (ELS) de modificación; 2) sufijos modificadores de categoría que forman estructuras lexemáticas secundarias de desarrollo; 3) sufijos de doble función (caso que se observa en búlgaro) que pueden modificar o no la categoría de la base a la que se unen.

Sufijos españoles no modificadores de categoría → ELS de modificación

Veamos, primero, los sufijos españoles que se adjuntan a bases nominales para formar sustantivos locativos, es decir, estructuras lexemáticas secundarias de modificación:

El sufijo *-ado* (del lat. *-atum*). Este sufijo polisémico sirve para formar sustantivos que designan un territorio, local o edificio donde las personas que ocupan el cargo indicado por la base nominal, ejercen sus funciones pertinentes, como en: *arzobispado*, *condado*, *obispado*, *rektorado*.

El sufijo *-aje* (del lat. *aticum*). Este sufijo puede designar también, entre otros valores, un lugar destinado al alojamiento: *hospedaje*, *pupilaje*.

El sufijo *-al* (del lat. *alem*). Con este sufijo se suelen formar colectivos locativos, sobre todo lugares donde abunda una planta determinada: *almendral*, *arrozal*, *cipresal*, *maizal*, etc. Con referencia no vegetal son los ejemplos: *arenal*, *pantanal*, *peñascal*. Este es uno de los casos en que se producen interferencias entre la noción de *locativo* y la de *colectivo*, no pudiéndose estudiar separadamente. Lo mismo se refiere al siguiente sufijo cuyo significado también es el de ‘conjunto o lugar’.

El sufijo *-ar* (del lat. *arem*). El sentido abundancial de este sufijo, y del anterior, lo hace apropiado para formar nombres que aluden a terrenos plantados o sembrados: *castañar*, *colmenar*, *conejar*, *melonar*, *olivar*. Lang (1990: 176) estudia los sufijos *-al* y *-ar* como dos variantes alomórficas donde la predominante es la primera. Cabe señalar también que algunas bases admiten los dos derivados: *plátano* → *platanal* → *platanar*; *manzano* → *manzanal* → *manzandar*.

El sufijo *-ario* (del lat. *arium*) se utiliza para formar sustantivos que denominan el lugar o el edificio donde se guarda lo significado por el primitivo: *acuario*, *balneario*, *campanario*, *delfinario*, *planetario*, *santuario*. Muchas veces dichos sustantivos se relacionan con los de conjunto. Así, el sustantivo *vecindario* se aplica a un lugar, pero también a un conjunto de vecinos.

El sufijo *-ato* (del lat. *atum*) indica dignidad, cargo o territorio gobernado por el agente respectivo: *decanato*, *emirato*, *virreinato*, o bien, una institución social: *orfanato*, *sindicato*.

El sufijo *-azgo* (del lat. *aticum*) también designa dignidad, cargo o término o terreno comprendido en la jurisdicción del que desempeña dicho cargo: *almirantazgo*, *arciprestazgo*, *maestrazgo*.

Los sufijos *-eda*, *-edo* (del lat. *etam*, *etum*) son otros afijos que forman sustantivos colectivos y locativos a la vez, porque, por una parte, denotan el conjunto de ciertos árboles o plantas y, por otra, designan el lugar donde estos abundan: *alameda*, *arboleda*, *castaño*, *roble*, *rosaleda*, *viñedo*.

El sufijo *-ería* (del lat. *(ar)ia(m)*). Este sufijo es especialmente productivo en la formación de nombres de tiendas o establecimientos comerciales: *droguería*, *peluquería*, *relojería*, *bolletería*, *hamburguesería*, *joyería*, *lechería*, *librería*, *panadería*, *relojería*, *zapatería*. Existe una polémica de si el vínculo que casi todos estos nombres establecen con los terminados en *-ero* es lexicográfico o también morfológico. Si *carnicería* y *peletería* proceden respectivamente de *carnicero* y *peletero*, el sufijo que se aplica es *-ía*, pero si se derivan de *carne* y *piel*, el sufijo será *-ería*. La respuesta no puede ser unívoca, pues pese a que en la conciencia lingüística de los hablantes suele pesar la relación entre *-ero* y *-ería*, existen derivados como *cervecería* o *dulcería* que se asocian con *cerveza* y *dulce* y no con *cervecerero* y *dulcerero* (NGLE 2010: 131).

El sufijo *-eriza* (del lat. *ariciam*) da lugar a sustantivos que denotan el lugar o el sitio destinado a la estancia de ciertos animales: *caballeriza*, *cabreriza*, *vaqueriza*.

El sufijo *-ero* (del lat. *arium*) forma sustantivos con el significado de lugar donde abunda o se deposita algo: *billetero*, *florero*, *maletero*, *ropero*. Con el mismo sentido de receptáculo de objetos se emplea también la variante *-era* que se añade tanto a bases masculinas como a femeninas: *panera*, *ensaladera*, *pitillera*, *guantera*. La selección de la variante a menudo se encuentra condicionada dialectalmente produciendo derivados con ambos géneros: *azúcar* > *azucarero* (en España) y *azúcar* > *azucarera* (en Sudamérica) (Lang 1990: 177).

El sufijo *-ía* (del lat. *iam*) da lugar a sustantivos locativos que expresan, en general, oficio o lugar donde este se ejerce: *alcaldía*, *comisaría*, *fiscalía*, *notaría*, *secretaría*. Entre estos, algunos derivan de nombres apelativos de persona en *-dor*, *-(s)or*, *-(t)or*: *oidoría*, *provisoría*, *auditoría*. Cuando se añade a nombres en *-dor*, la *o* suele cambiarse en *u*: *expendeduría*.

El sufijo *-il* (del lat. *il*) designa el lugar donde se encuentra o se deposita algo: *campanil, carril, toril*.

El sufijo *-ón* (del lat. *onem*) puede designar sitio, tienda, recipiente, aposento, etc.: *bodegón, cajón, jarrón, salón*.

En cuanto a los procedimientos gramaticales por los que opta la lengua española para formar sus derivados locativos, podemos deducir lo siguiente: 1) cuando el sustantivo base, sea cual fuere su género, termina en vocal, esta se apocopa y se añade el sufijo respectivo; 2) cuando la base termina en diptongo, como, por ejemplo, en *secretario* > *secretaría*, éste desaparece para ser sustituido por el sufijo; 3) en cambio, si termina en consonante, el sufijo se aglutina directamente al lexema base; 4) el acento, por su parte, se ve siempre atraído por el sufijo correspondiente.

Sufijos españoles modificadores de categoría → ELS de desarrollo

Continuamos nuestro análisis con los sufijos españoles que se adjuntan a bases verbales para dar lugar a sustantivos locativos, o sea, las estructuras lexemáticas secundarias de desarrollo.

El sufijo *-dero* (del lat. *torium*) da cabida a nombres que designan el lugar donde se realiza la acción significada por la base verbal. En general, se combina con verbos de las tres conjugaciones: *fregadero, invernadero, lavadero, vertedero, surtidero*. Destacan los que proceden de verbos de movimiento, como *atracadero, bailadero, embarcadero, entradero o resbaladero*.

El sufijo *-dor* (del lat. *torem*). Los derivados en *-dor* indican el lugar o el espacio donde se efectúa la acción designada por el verbo base, que puede ser de primera, segunda o tercera conjugación: *cenador, comedor, corredor, recibidor*. Algunos, como *asador* o *tocador*, son también nombres de instrumento.

El sufijo *-duría* (del lat. *turiam*) da lugar a sustantivos deverbales que significan sitio, taller, local, etc. Se puede combinar con verbos de las tres conjugaciones: *curtiduría, freiduría, pagaduría, teneduría*.

El sufijo *-miento* (del lat. *mentum*) da cabida a nombres que designan lugares destinados a la realización de la acción señalada por la base verbal. En este significado suyo el sufijo normalmente se combina con verbos de la primera conjugación: *alojamiento, aparcamiento, ayuntamiento*.

El sufijo *-torio* (del lat. *torium*). Con el sufijo *-torio*, variante culta de *-dero*, se crean nombres de lugar, casi todos a partir de verbos de la primera conjugación: *ambulatorio, conservatorio, crematorio, laboratorio, observatorio, reformatorio, sanatorio, velatorio*.

El procedimiento gramatical utilizado en la formación de los sustantivos deverbales es la sustitución de la *r* del infinitivo de la base verbal por el sufijo respectivo. Volvemos a comprobar que el sufijo atrae al acento.

Los sufijos vocálicos *-a*, *-e*, *-o*, muy productivos para formar nombres de acción y efecto, aparecen en un buen número de sustantivos de lugar: *albergue*, *atajo*, *cobijo*, *consigna*, *consulta*, *cruce*, *ensanche*, *forja*, *paso*, *retiro*, *ronda*. Unos pocos se refieren a establecimientos: *abasto* ‘tienda de comestibles’, *estanco*, *venta*.

Sufijos búlgaros no modificadores de categoría → ELS de modificación

El sufijo *-árnik* forma sustantivos locativos denominales que designan plantas y animales. El sufijo se une a bases nominales en consonante: *gálab* > *galabárnik*, por lo cual cuando la base termina en vocal, esta se apocopa: *pchelá* > *pchelárnik*. Pueden designar tanto el lugar donde se cultiva una planta determinada (*malinárnik*, *tsvetárnik*, *yagodárnik*) como un recinto destinado a la estancia de ciertos animales (*kravárnik*, *svinárnik*). El acento recae sobre la primera sílaba del sufijo.

El sufijo *-dzhíynits(a)* genera sustantivos denominales que designan locales o establecimientos caracterizados por la relación que mantienen con el objeto que se produce o guarda allí: *bozadzhíynitsa*, *rakidzhíynitsa*, *shkembedzhíynitsa*. El acento se ve atraído por la primera sílaba del sufijo.

El sufijo *-ak* origina nombres sustantivos que se utilizan para denominar un lugar designado conforme a la vegetación característica de él: *burenák*, *malinák*, *hrastalák*. Igual que los sufijos españoles *-al*, *-ar*, *-eda*, *-edo* en este sufijo también se producen interferencias entre el significado locativo y el significado colectivo.

El sufijo *-stv(o)* forma sustantivos locativos motivados por la denominación de personas caracterizadas por su profesión. Se combina con bases nominales que terminan en consonante: *izdátelstvo*, *agronómstvo*. Los sustantivos formados con este sufijo designan el establecimiento o local donde las personas indicadas por la base desempeñan sus funciones: *kmétstvo*, *kónsulstvo*, *posólstvo*, *ministérstvo*. El acento conserva su posición sobre la base. El sufijo no es productivo.

El sufijo *-tsíya*, *-tsíy(a)* es un préstamo y se aplica a nombres que denotan ‘cargo’ para crear nombres que designan establecimientos regidos por las personas que ostentan ese cargo o trabajan en ellos: *diréktsiya*, *inspéktiya*.

Sufijos búlgaros modificadores de categoría → ELS de desarrollo

El sufijo *-álnya* forma sustantivos deverbales que designan sitio o recinto donde se realiza la actividad señalada por el verbo. Se relaciona con bases en consonante de verbos de la primera y la tercera conjugación: *perálnya*, *nakoválnya*, *sablekálnya*, *chakálnya*.

El sufijo *-ílnya*. Este sufijo tiene el mismo significado que el anterior, pero se combina con bases acabadas en consonante de verbos de la segunda conjugación: *lyupílnya*, *sushílnya*, *topílnya*. Estos dos sufijos son de productividad limitada.

El sufijo *-áchnitsa*. Con este sufijo se forman los sustantivos deverbales *gladáchnitsa*, *kováchnitsa*, *kroyáchnitsa*, *predáchnitsa*, *takáchnitsa*, que se podrían referir también a los sustantivos agentivos formados con el sufijo *-ach*, como por ejemplo: *kovách* > *kováchnitsa*, *takách* > *takáchnitsa*. Sin embargo, su motivación semántica, la de designar un lugar caracterizado por la actividad a que está destinado, los remite a las formaciones deverbales.

Sufijos búlgaros de doble función: modificadores y, a la vez, no modificadores de categoría

El sufijo *-íshte*. Este sufijo se relaciona tanto con bases verbales como con nominales. Los sustantivos deverbales formados con este sufijo designan un lugar destinado a la realización de la acción señalada por el verbo motivador. Se agrega a bases que terminan en consonante: *igríshte*, *letíshte*, *sadílishte*. A las bases acabadas en vocal se añade el sufijo *-líshte*: *zhílíshte*, *svartálishte*, *skriválishte*, *chitálishte*. Los sustantivos *nahódishte*, *pristánishte*, *ubézhishte*, *hranílishte*, etc., son préstamos del ruso, por lo cual en búlgaro no están motivados por los respectivos verbos.

Destaca la gran productividad del sufijo *-íshte* en la formación de sustantivos locativos formados a partir de bases sustantivas. El sufijo *-íshte* se agrega a bases que terminan en consonante: *pepelíshte*, *ogníshte*, *pozhárishte*; cuando la base nominal termina en vocal, esta se apocopa: *strelbíshte*, *stálbishte*. En función de su significado, los sustantivos locativos formados sobre bases sustantivas se dividen en dos grupos: a) sustantivos que denominan un lugar designado según el objeto que se encuentra allí: *gróbishte*, *ogníshte*, *pepelíshte*; b) nombres de lugar que es ocupado por el objeto señalado por el sustantivo motivador: *bóbishte*, *gradíshte*, *pozhárishte*. El acento normalmente conserva su posición sobre la base: *bostán* > *bostánishte*, *oríz* > *orízishte*, *pozhár* > *pozhárishte*. Un caso aparte son los nombres formados con bases sustantivas monosilábicas,

en los que el acento se traslada sobre la primera vocal del sufijo: *ógan* > *ogníshte*, *tor* > *toríshte*, *grad* > *gradíshte*. Existen, no obstante, excepciones: *bóbishte*, *gróbishte*.

El sufijo *-nits(a)* da lugar a un número limitado de sustantivos deverbales de significado locativo; se combinan con bases que terminan en consonante y eliminan la desinencia del verbo: *klánitsa*, *pechátnitsa*, *pívnitsa*. Con la vocal conservada del antiguo infinitivo y mediante el sufijo *-lnits(a)* se forman los sustantivos: *gostílnitsa*, *rabotílnitsa*.

Para la formación de *nomina loci*, el sufijo *-nits(a)* se puede combinar también con bases sustantivas, aglutinándose directamente a bases acabadas en consonante: *kost* > *kóstnitsa*, *pépel* > *pépelnitsa*, o bien apocopándose la vocal si la base termina en un sonido así: *rúda* > *rúdnitsa*, *mastílo* > *mastílnitsa*. El acento conserva su posición sobre la base.

El sufijo *-árnitsa*. Los sustantivos formados con este sufijo designan un recinto destinado al objeto señalado por el sustantivo motivador: *mesárnitsa*, *mlekárnitsa*, *sladkárnitsa*. Los derivados *ovchárnitsa*, *kravárnitsa* designan un recinto para ganado y están motivados por los significados de los respectivos animales a los que está destinado el recinto. El acento se desplaza de la base a la primera sílaba del sufijo.

Al combinarse con bases verbales este sufijo no es productivo. Los sustantivos formados con él designan un lugar conforme a la actividad específica indicada por el verbo derivante: *brasnárnitsa*, *gotvárnitsa*, *pekárnitsa*.

El sufijo *-nik*. Este sufijo se combina tanto con bases verbales como nominales. Se une a bases terminadas en consonante, por lo cual los sustantivos de género masculino quedan integrados en la base derivada: *bagázh* > *bagázhnik*, *chay* > *cháynik*, mientras que los sustantivos de género femenino y neutro se apocopan eliminando la desinencia: *súp-a* > *súpnik*. Los derivados sirven para designar recintos denominados conforme a lo que están destinados: *patrónnik*, *pepelník*, *svéshtnik*.

Un número limitado de sustantivos se forman con el sufijo *-nik*, unido a una base verbal: *párnik*, *prelívnik*, *razvádnik*.

Conclusiones

Las conclusiones que podemos extraer de las consideraciones anteriormente expuestas son las siguientes:

En español los sufijos que comportan la noción de ‘lugar’ se adjuntan, selectivamente, o bien a bases nominales, o bien a bases verbales. Sin embargo, en búlgaro, hay un grupo de sufijos que se aplican, indistintamente, tanto a bases nominales como verbales.

Cuando los sufijos se agregan a una base nominal, tanto en búlgaro como en español, se prefieren bases acabadas en consonante, apocopándose la vocal final si existe. No ocurre lo mismo en la nominalización verbal. Cuando un sufijo español se añade a una base verbal, se conserva la vocal temática, propia de la respectiva conjugación, suprimiéndose solo la *r* final del infinitivo. El búlgaro, en cambio, debido a la ausencia de infinitivo, opta por la apócope sistemática de las desinencias del verbo.

Los sufijos españoles siempre atraen al acento, mientras que en búlgaro ocurre todo lo contrario: salvo raras excepciones, el acento conserva su posición en la base.

BIBLIOGRAFÍA

- Alarcos Llorach 1974:** Alarcos Llorach, E. *Gramática estructural*. Madrid: Gredos, 1974.
- Almela Pérez 1999:** Almela Pérez, R. *Procedimientos de formación de palabras en español*. Barcelona: Ariel Practicum, 1999.
- Álvarez García 1979:** Álvarez García, M. Léxico-génesis en español: los morfemas facultativos. // *Publicaciones de la Universidad de Sevilla*, núm. 47, 1979, 11-17.
- Coseriu 1977:** Coseriu, E. *Principios de semántica estructural*. Madrid: Gredos, 1977.
- Coseriu 1978:** Coseriu, E. *Gramática, semántica, universales*. Madrid: Gredos, 1978.
- Lang 1990:** Lang, M. F. *Formación de palabras en español. Morfología derivativa productiva en el léxico moderno*. (Traducción de Alberto Miranda Poza). Fuenlabrada (Madrid): Cátedra, 1990.
- Martin 1970:** Martin, R. A propos de la dérivation adjective: Quelques notes sur la définition du suffixe. // *Travaux de linguistique et de littérature*, 8(1), 1970, 164-166.
- Radeva 2007:** Радева, В. *В света на думите. Структура и значение на производните думи*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2007.
- RAE 2001:** Real Academia Española. *Diccionario de la Real Academia Española, Vigésima segunda edición*. Madrid: Espasa Calpe, 2001.
- RAE 2010:** Real Academia Española. *Nueva gramática de la lengua española. Manual*. Madrid: Espasa Libros, 2010.
- Seco 1989:** Seco, M. *Gramática esencial del español: introducción al estudio de la lengua*. Madrid: Espasa Calpe, 1989.
- Varela Ortega 1990:** Varela Ortega, S. *Fundamentos de morfología*. Madrid: Síntesis, 1990.

**THE EPISTEMIC USE OF THE ENGLISH MODAL VERBS *MAY*
AND *MIGHT* AND THE BULGARIAN *МОЖЕ ДА*
CONSTRUCTION. A CASE STUDY BASED ON *THE PICTURE*
OF DORIAN GRAY BY OSCAR WILDE AND *ANGELS AND*
DEMONS BY DAN BROWN.**

Vesselina Koynakova
Paissii Hilendarski University of Plovdiv

The object of study in the paper is the epistemic use of the English modal verbs *may* and *might*, and the Bulgarian *може да* (*mozhe da*) construction. For the needs of the analysis I have adopted the cognitive framework of Günter Radden and Rene Dirven on the one hand, and on the other I have discussed the modal verbs' semantic meaning as expression units of epistemic possibility. The latter analysis is based on the findings of F. R. Palmer. The analysis is further extended to establishing patterns of similarity and variation of usage via a corpus of examples excerpted from the novels *The Picture of Dorian Gray* and *Angels and Demons* and their translations into Bulgarian.

Key words: epistemic possibility, mental spaces, conceptualizer, epistemic assessment

The focus in the paper is on a comparative analysis of the English modal verbs *may* and *might* and the Bulgarian *може да* (*mozhe da*) construction, which function as expression units of epistemic possibility in both languages. The examples illustrating the usage of *може да* (*mozhe da*) construction are excerpted from the novel „Случаят Джем“. The subject matter is treated from cognitive-pragmatic perspective and the study is based on the theoretical frameworks and findings of Günter Radden and Rene Dirven, and F.R.Palmer. The aim of the analysis is to establish patterns of similarity of usage of the English epistemic markers and the Bulgarian *може да* (*mozhe da*) construction. The research is based on the corpus of examples excerpted from fiction: „The Picture of Dorian Gray“ by Oscar Wilde –an English classic novel, and „Angels and Demons“ by Dan Brown– a contemporary American bestseller, and their translations into Bulgarian. The scope of the study is limited just to the aims stated above with no intention of analyzing the literary merits or style

differences of each novel, although the differences between British and American English can't be entirely left aside. I will just quote Oscar Wilde who in „The Canterville Ghost“ claimed „We have really everything in common with America nowadays, except, of course, language.“ The corpus serves as a background to discuss a research hypothesis –namely, that the variation of the epistemic markers in the Bulgarian translations does not only depend on the competences and preferences of the translators for a particular epistemic marker but also on the characteristics and the positions *may* and *might* respectively hold in the semantic area of epistemic possibility. I will attempt to prove that the latter can be considered a factor actually accounting for the predominant use of *може да* (*mozhe da*) construction for *may* and the predominant use of other epistemic markers for *might* in the Bulgarian translations. I should specifically point out that an analysis of those other markers of epistemic possibility in English or in Bulgarian is also not an object of my study. Perhaps, a research on just 2 novels is rather limited to raise a hypothesis on, but it can turn out to be the beginning of a more comprehensive study if the hypothesis happens to be proved.

1. Theoretical Background

Epistemic possibility is an essential aspect of epistemic modality. According to Günter Radden and Rene Dirven „Epistemic modality is concerned with the speaker's assessment of the potentiality of a state of affairs“ (Radden, Dirven 2007: 234). They determine the characteristics of epistemic modality on the grounds of the type, the scope, and the time of the situation involved. They point out that it „typically applies to states [...]; that „the speaker assesses a proposition [...]“; that it „applies to situations that hold at the present moment or in future“, and that „we assess past situations in retrospect“ (Radden, Dirven 2007: 238). Palmer shares their views defining epistemic modality as „the modality of propositions rather than of actions, states, events, etc“ (Palmer 1979: 41). He also states that the „term ‘epistemic’ should apply [...], but to any modal system that indicates the degree of commitment by the speaker to what he says“ (Palmer 1986: 51). Radden, Dirven and Palmer distinguish the modal verbs *may* and *might* as markers of epistemic possibility, which together with epistemic necessity, are aspects of epistemic modality. Palmer goes further stating that *might* „merely indicates a little less certainty about the possibility“ (Palmer 1979: 48).

Another important issue to mention is the notion of subjectivity manifested by the epistemic modals. Palmer argues that „epistemic modals

are normally subjective, i.e. that the epistemic judgment rests with the speaker“ (Palmer 1979: 42). Radden and Dirven also discuss the issue of subjectification arguing that when a modal verb is used as an epistemic expression „the construal of the epistemic assessment is maximally subjective“ and that it is „excessively or largely the speaker’s“ (Radden, Dirven 2007: 241). Having thus established the common background of both approaches as regards categorization, I shall now turn my attention to the cognitive mental space model, developed by Radden and Dirven. According to them „modals have the function of grounding a situation in potential reality with the speaker as the fixed reference point“ (Radden, Dirven 2007: 242). In this way modals function as space-builders of the mental space of possibility which unfolds in the discourse. The conceptualizer – the speaker may be present (on stage) explicitly or implicitly in the area of potential reality, depicted by the circle, or may be off-stage. Whatever the situation is he or she is the source of the epistemic judgment.

(1) *I am afraid I **may frighten** the company, frighten or enthrall them.*
(O. Wilde)

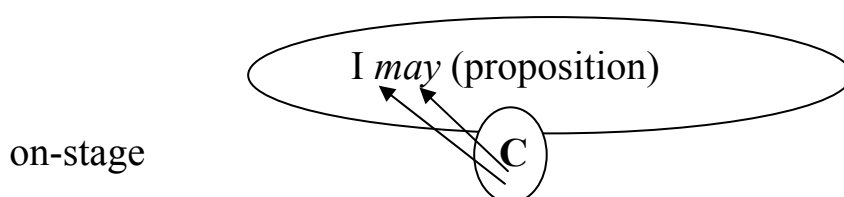

Figure1. A spatial model based on Radden and Dirven

The conceptualizer is in the immediate reality and serves as the reference point. The modal verb *may* grounds the situation in the area of potential reality. The conceptualizer is also on-stage, as he or she is also present in the area of the potential reality. There are 2 arrows in the model: one – identifying the conceptualizer as the source of the modal assessment, and the other – indicating his or her identity in the area of potential reality. The epistemic assessment expressed by the modal verb *may* indicates a strong degree of possibility. That conclusion is based not only on Palmer’s scaling the degrees of possibility expressed by *may* and *might* respectively, but also on the prototype theory. „In contrast with the classical model, the experiential prototype hypothesis of categorization claims that categories are not homogeneous, but have a prototype, good and bad members, and

have fuzzy boundaries. Category members do not all share the same discrete attributes, but may be linked by family resemblances“ (Ungerer and Schmid 1996: 38). I believe *may* is the prototype of the semantic category of possibility, denoted by the modal verbs, and thus is central and bears the most prominent features of the category. I will go back to that argument again in the next section in which I will discuss the corpus.

The Bulgarian *може да* (*mozhe da*) construction is closest in meaning and usage to the English paradigm of modal verbs denoting possibility, which consists of the modals *may*, *can*, *could* and *might*. The *може да* (*mozhe da*) construction in Bulgarian is considered to be „a semi-modal complex verb phrase that is used to express suppositional modality“ (Pashov 1994: 166). It indicates lesser degree of certainty than the one denoted by the lexical conclusive modifiers *трябва да* (*triabva da*) and *ще да* (*shte da*), which are regarded „peripheral to the grammeme Conclusive Mood in the functional-semantic category of Subjective modality“ (Kutsarov 1989: 104). Thus the *може да* (*mozhe da*) construction, though being a peripheral epistemic marker, is actually the only true equivalent in form and function to the English modals denoting possibility. To test whether it matches the characteristics of *may* and *might* as markers of epistemic possibility, I have analyzed a corpus of examples excerpted from Bulgarian fiction – „Случаят Джем“ (The Case of Djem) by Vera Mutafchieva. In 11 sentences out of 52 the *може да* (*mozhe da*) expresses ability, denoted by the English modal verb *can* or the constructions *be able to* and *manage to*. Actually, just like the English modals, the Bulgarian *може да* (*mozhe da*) construction is poly-semantic – i.e. „it denotes both ability and possibility“ (Pashov 1994: 166). Only 3 are positive sentences; the majority are negative-i.e. the meaning is *not being able to*, or *incapable of*, as illustrated in example (4).

(2) *Ако още разбираше, би разбрал: човек може да даде на човека много, страшно много, неимоверно и непосилно много.* (Ako oshte razbirashe, bi razbral: chovek **mozhe da dade** na choveka mnogo, strashno mnogo, neimoverno i neposilno mnogo.) (If one were able to understand, he would: a person **is able to give / can give** another one much, very much, excessively and unbearably much.)

(3) *Тъй като брат му следва рано или късно да умре, тъй като неговият живот между неверниците е за него адско страдание, то Ваше светейшество може да го отърве от тия многолетни мъки и му позволи да премине в един по-добър, по-справедлив свят.* (Tui kato brat mu sledva rano ili kusno da umre, tui kato negovijat zhivot mezhdru nevernitsite e za nego adsko stradanie, to Vashe sveteishestvo **mozhe da go oturve** ot tija mnogoletni muki i mu pozvoli da premine v edin po-dobur, po-spravedliv svjat.) (As his brother is to die sooner or later, as his life among the infidels is a real torture to

him, Your Holiness **can spare / is able to spare** him all those years of suffering and let him pass into a better and fairer world.)

(4) *Той не може да пие, без да залее целите си гърди.* (Toi **ne mozhe da pie**, bez da zalee tselite si gurdi.) (He **can't drink / is not able to drink** without spilling stuff all over his breast.)

13 sentences in which the *може да (mozhe da)* construction expresses possibility are negative i.e. the meaning is *–it is not possible that....* as illustrated in example (5); 2 of the sentences are interrogative. Epistemic impossibility is predominantly expressed in English by the modal verb *can*, which is also used in interrogative constructions as there are grammatical constraints on the use of *may* in questions. In 3 of the sentences the meaning is *it is possible that it is not the case*, which is the basic use of *may* and *might* in negative sentences as illustrated in example (6).

(5) *Не може да бъде владетел – усещах как гласът ми се издига до вик – човек, роден от прости смъртни.* (Ne **mozhe da bude** vladetel-useshtah kak glasut mi se izdiga do vik- chovek, roden ot prosti smurni.) (He **can't be a ruler-** I felt my voice rise to a cry – a man born of poor mortals.)

(6) *Знаете, може да не удържиш обещание към живите, но всеки спазва клетвата си пред мъртвец.* (Znaete **mozhe da ne udurzhis** obeshantie kum zhivite, no vseki spazva kletvata si pred murtvec.) (You know one **may not keep** his word to those living, but everyone keeps his oath to those dead.)

The rest of the sentences – 23 in total – are positive and illustrate the use of the *може да (mozhe da)* construction as a marker of epistemic possibility. Just like the English modals *may* and *might*, the *може да (mozhe da)* construction grounds the situation in the area of potential reality, which means that it is subjective and that the speaker judges an epistemic distance assigning a particular degree of likelihood on the state of affairs or events. Therefore the *може да (mozhe da)* can function as a space builder and thus freely fits Radden and Dirven's cognitive mental space model.

(7) *Дали не го подценихме? Може да е истина, че зад Джем стои войската.* (Dali ne go podtsenihme? **Mozhe da e istina**, che zad Djem stoi voiskata.) (Could we have underestimated him? It **may be true** that the army supports Djem.)

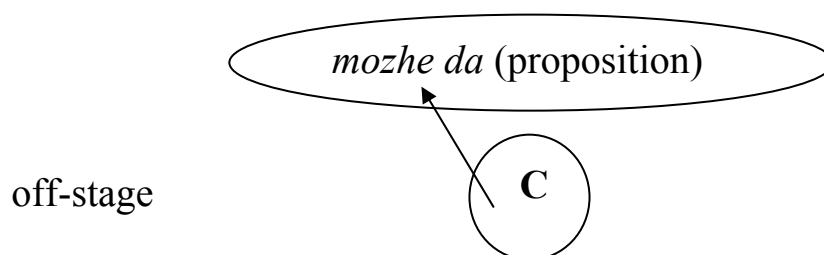

Figure 2. A spatial modal based on Radden and Dirven

The conceptualizer is off-stage and is not present in potential reality. From his standpoint in the immediate reality, he makes an epistemic judgement as regards the possibility of a situation being so. The example illustrates an epistemic assessment of a potential state of affairs in the proposition. In this respect I should mention that 13 of the examples are of this kind and the other 10 illustrate an epistemic assessment of a potential event, a fact that corresponds with Radden and Dirven's findings that epistemic modality is mostly identifiable as referring to states.

Having established the similarities in the semantics and function between the English modal verbs *may* and *might* and the Bulgarian *може да* (*mozhe da*) construction as markers of epistemic possibility, I shall now turn my attention to the corpus survey.

2. Corpus Survey

As I have stated in the introduction, the aim of study in the paper is two-fold. On the one hand I have decided to discuss the epistemic use of the English modal verbs *may* and *might* and the Bulgarian *може да* (*mozhe da*) construction as markers of epistemic possibility, and on the other to present a research based on the corpus excerpted from „The Picture of Dorian Gray“ by Oscar Wilde and „Angels and Demons“ by Dan Brown and their translations in Bulgarian in an attempt to raise a research hypothesis that can justify the linguistic variation of the epistemic markers other than the *може да* (*mozhe da*) construction in the Bulgarian texts. I assume that the choice of epistemic markers is largely based on the characteristics and the positions the English *may* and *might* hold in the semantic area of possibility and not only on the competences and preferences of the translators. Of course, I have taken into account the fact that the closest Bulgarian marker in function and usage to both the English *may* and *might*, which vary mostly in the degree of epistemic possibility denoted, is the Bulgarian *може да* (*mozhe da*) construction – a single marker, so it may not prove to be the case. Yet, considering *may* as a more prominent member than *might*, I expect that there would be a higher frequency of usage of the *може да* (*mozhe da*) construction for it. I shall now continue outlining the other markers of epistemic possibility, which is an aspect of Subjective modality, in Bulgarian. Besides the *може да* (*mozhe da*) construction, there are a number of other peripheral markers: „modal lexical modifiers – mostly adverbs and particles“ (Kutsarov 1989: 112), and „the core is occupied by the grammemes Conditional Mood and Conclusive Mood as subjective modal grammemes“ (Kutsarov 1989: 104). To fulfill my task – to prove the predominant use of the *може да* (*mozhe*

da) construction for *may* and other epistemic markers for *might*, I have analyzed all the instances of epistemic possibility, expressed by *may* and *might* in both novels and have discussed the usage of each of the Bulgarian markers, outlined above.

2.1. The Epistemic Use of *May* in „The Picture of Dorian Gray“

A great number of linguists among whom Coates, Leech, Quirk, and Palmer state that *may* indicates the highest degree of possibility compared to *can*, *could*, and *might*. Leech for example argues that *may* indicates factual possibility, and therefore should be considered the most categorical member in the paradigm, whereas Palmer simply categorizes *might* as denoting less degree of certainty about the possibility it expresses. I have taken that categorization for granted, but have tried to find proof in the prototype theory supporting my claims not only by the source examples but also by the epistemic markers used in the respective Bulgarian translations. As I have stated above I consider *may* the most prominent member of the semantic category of possibility, denoted by the modal verbs in English, thus manifesting the strongest degree of likelihood. The closest Bulgarian epistemic marker to the semantics and the grammatical usage of the modal verb *may* is the *може да* (*mozhe da*) construction. Therefore I have expected that the corpus survey will prove a higher frequency of usage of the *може да* (*mozhe da*) construction for *may* in the Bulgarian translation.

There are 16 instances with the epistemic *may* with present and future -time reference in the novel. 6 of these are translated by the *може да* (*mozhe da*) construction, 4 of which related to states.

(8) *People say sometimes that beauty is only superficial. That **may be** so, but at least it is not so superficial as thought is.*

*Хората понякога казват, че Красотата е повърхностна. **Може и да е така.** Но все пак е по-малко повърхностна от Мисълта.* (Horata poniakoga kazvat, che krasotata e povurhnosnta. **Mozhe i da e taka.** No cse pak e po-malko povurhnostna otkolkoto misulta.)

The other 10 are translated by other epistemic markers. 4 are translated by modal adverbs, but I should mention that one of these makes use of the modal adverb *сигурно* (*sigurno*) which indicates a high degree of certainty and parallels the English *surely*. Though using a different marker than the *може да* (*mozhe da*) construction, the translator has obviously experienced the high degree of possibility, expressed by *may* in the source text.

(9) *Still, your wonderful girl **may thrill** me.*

И все пак твоето прекрасно момиче сигурно ще ме извади от вцепенението. (I vse pak tvoeto prekrasno momiche **sigurno** shte me izvadi ot vcepnenenieto.)

The other 3 sentences are translated by modal adverbs indicating possibility and can be considered cases of linguistic variation of markers on the one hand, and on the other we can expect even wider usage of modal adverbs as the paradigm in Bulgarian is very rich compared to the single *може да (mozhe da)* construction.

(10) *I don't know if he will be able to come, Harry. He **may have to go** to Monte Carlo with his father.*

– *Не знам дали ще успее да дойде, Хари. **Може би ще трябва да отиде** с баща си в Монте Карло.* (Ne znam dali shte uspee da doide, Harry. **Mozhe bi shte triabva da otide** s bashta si v Monte Karlo.)

2 sentences are translated by *за да (za da)* construction in Bulgarian, which is even stronger than the *може да (mozhe da)* construction, as it is used for factual reality situations rather than for potential reality situations. The epistemic possibility can be experienced in the sentence through the presence of the negative construction that follows the *за да (za da)* construction in example (11) as it constructs conditioned possibility.

(11) *You had better go home and put that pistol away, or you **may get into trouble**,“ said Dorian, turning on his heel and going slowly down the street.*

– *Най-добре си върви и скрий някъде този револвер, **за да не си навлечеш беля** – каза Дориан Грей, обърна се и бавно тръгна по улицата.* (Nai-dobre si vurvi i skrii njakude tozi revolver, **za da ne si navlechesh belia-**kaza Dorian Grey, oburna se i bavno trugna po ulicata.)

2 sentences are translated by *и да (i da)* construction, which opens a mental space of possibility and thus functions as the modal verb *may* in English.

(12) *Besides, every experience is of value, and whatever one **may say** against marriage, it is certainly an experience.*

*Освен това всеки опит е от полза, а каквото **и да се говори** против брака, той все пак представлява един опит.* (Osven tova vseki opit e ot polza, a kakvoto **i da se govori** protiv braka, toi vse pak predstavljava edin opit)

Only 2 sentences lack an epistemic marker of possibility locating the situation in the area of factual reality.

(13) *We praise the banker that we **may overdraw** our account, and find good qualities in the highwayman in the hope that he may spare our pockets.*

*Хвалим банкера, защото **разчитаме да увеличи** кредита ни и сме готови да открием достойнства дори у разбойника, с надежда-*

та той да пощади джобовете ни. (Hvalim bankera, zashtoto **razchitame da uvelichi** kredita ni i sme gotovi da otkriem dostoinstva dori u razboinika, s nadezhdata toi da poshtadi djobovete ni.)

There are 2 instances of a present epistemic judgment upon a past situation in the novel. Both are translated by the *може да* (*mozhe da*) construction, which is a true equivalent to the English *may*.

(14) *However, whatever was my motive –and it **may have been pride**, for I used to be very proud – I certainly struggled to the door.*

*Във всеки случай, каквото и да ме е карало да постъпя така – **може да е била и гордостта**, тъй като винаги съм бил много горд, – аз започнах да си пробивам път към вратата.* (Vuv vseki sluchai, kakvoto i da me e karalo da postupia taka – **mozhe da e bila i gordostta**, tui kato vinagi sum bil mnogo gord, -az zapochnah da si probivam put kum vratata.)

To sum up, there are 18 instances in „The Picture of Dorian Gray“ that express epistemic possibility through the modal verb *may*, which locates the situation in the area of potential reality. 8 are translated by the *може да* (*mozhe da*) construction, which is the closest to the English *may* in the semantics and grammatical usage; 8 are translated by other epistemic markers corresponding to the semantics and function of *may* and 2 lack an epistemic marker of possibility and locate the situation in the area of factual reality. The statistics prove that in almost 50 per cent of the instances, the translator has experienced not only the strong degree of possibility denoted by *may* but also its status as the prototype and has made use of the *може да* (*mozhe da*) construction whereas in the other instances the markers vary.

2.2. The Epistemic Use of *May* in „Angels and Demons“

There are 21 examples with *may*, expressing epistemic possibility with present and future-time reference in the novel. 12 of these (positive and negative) are translated into Bulgarian by the *може да* (*mozhe da*) construction thus mirroring the semantics and the grammatical usage of the English *may*, grounding the situation in the area of potential reality.

(15) *Target **may know** you visually, so you will be pas-visible.*

*Обектът **може да ви познава**, затова трябва да сте незабележими.* (Obektut **mozhe da vi poznav**a, zatova trjabva da ste nezabelizhimi.)

(16) *At this time, MSNBC would like to issue our viewers a discretionary warning. The images we are about to show are exceptionally vivid and **may not be suitable** for all audiences.“*

*– Уважаеми зрители, Ем Ес Ен Би Си ви предупреждава, че кадрите, които ще видите, са изключително натуралистични и **може да не са подходящи** за всякаква публика.* (Uvazhaemi zriteli, MSNBC

vi preduprezhdava, che kadrite, koito shte vidite, sa izkljuchitelno naturalistichni i **mozhe da ne sa podhodjashti** za vsjakakava publika.)

Modal adverbs denoting possibility are used in 7 of the examples with *may* in the source text. The Bulgarian *може би* (*mozhe bi*) –the equivalent of the English *maybe* – is used in 5 of these. Modal adverbs in both languages are invariably classified as epistemic units, so these are cases of linguistic variation locating the situation into the area of potential reality just like the modal verb *may*.

(17) *Tonight I **may die** at the hands of religion, he thought.*

*Тази нощ **може би ще умра** от ръцете на религията – помисли си той.* (Tazi nosht **mozhe bi shte umra** ot rutsete na religijata– pomisli si toi.)

There is one example illustrating a conditioned possibility, which is translated in Bulgarian by the future tense form, which denotes projected reality, hence it indicates a high degree of possibility on the border of factual reality.

(18) *If the canister is in one of your central buildings or underground, the effect outside these walls **may be minimal**.*

*Ако контейнерът се намира в някоя от централните ви сгради или под земята, въздействието му извън вашите стени **ще е минимално**.* (Ako konteinerut se namira v njakoja ot centralnite vi sgradi ili pod zemjata, vuzdeistvieto mu izvun vashite steni, **shte e minimalno**.)

And there is one example with a noun construction also expressing conditioned possibility.

(19) *If my ranks have been infiltrated, my men **may be known** by sight.*

*Ако противникът се е внедрил сред хората ми, **има вероятност да ги познават**.* (Ako protivnikut se e vnedril sred horata mi, **ima verjatnost da gi posnavat**.)

There are 5 examples in the novel in which *may* is used to make an epistemic judgement about a past situation; 4 of these are translated by the *може да* (*mozhe da*) construction.

(20) *They **may have seen** it and not noticed.*

– ***Може да са го видели**, но да не са го забелязали.* (**Mozhe da sa go videli**, no da ne sa go zabeljazali.)

The fifth one (21) lacks an epistemic marker of possibility in the subordinate clause, but both in the English and the Bulgarian main clauses we can identify another space- builder of epistemic possibility – the mental state predicate – *think* (*смята му се*). I should say that according to Radden and Dirven a cognition verb implies a kind of objective interpretation in comparison to the more subjective one of a modal verb. This, together with the omission of the epistemic marker in the subordinate

clause, builds up an epistemic possibility even stronger than that denoted in the source text thus bordering on factual reality.

(21) *I think the camerlegno's address **may have worked**.*

– Струва ми се, че обръщението на шамбелана **има ефект**.

(–Struva mi se, che obrushtenieto na shambelana **ima** efekt.)

To sum up, there are 26 examples with *may* denoting possibility in the novel. There is a slight predominance of the *може да* (*mozhe da*) construction, which is used in 17 examples as a true equivalent of *may* both in semantics and function – statistics that correspond to the research hypothesis.

2.3. The Epistemic Use of *Might* in „The Picture of Dorian Gray“

Being a marker of epistemic possibility *might* just like *may* grounds the situation into the area of potential reality, so it can be considered a space-builder of a mental space of possibility thus fitting into Radden and Dirven's cognitive mental space model. The difference is not in the way the conceptualizer experiences the situation, but in the degree of possibility denoted by *might*. The latter aspect is in the focus of my research on the corpus.

(22) *You **might see** nothing in him.*

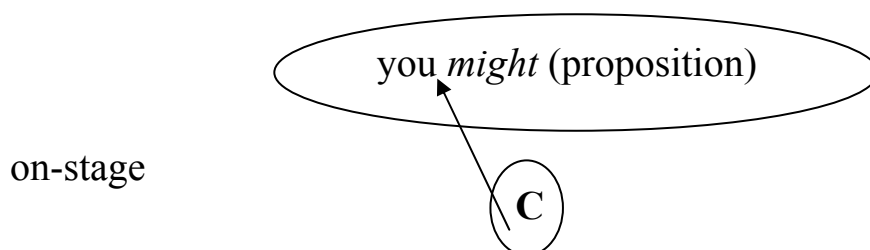

Figure 3. A spatial model based on Radden and Dirven

The conceptualizer is in the immediate reality as a reference point. He or she is also present implicitly on-stage making an epistemic judgement of a potential situation; therefore the model doesn't require a second arrow indicating his or her identity in the area of potential reality. Using *might* the conceptualizer expresses a certain doubt about the state of affairs being so, hence categorizes the situation as quite unlikely.

Exactly that lesser degree of possibility manifested by *might* accounts for its frequent use in clauses denoting conditioned present possibility.

(23) *There are many things that we would throw away if we were not afraid that others **might pick** them up.*

Ние бихме изхвърлили много неща, ако не се страхувахме, че някой друг **би могъл да ги прибере**. (Nie bihme izhvurlili mnogo neshta, ako ne se strahuvahme, che njakoi drug **bi mogul da gi pribere**.)

The most frequently used marker in the Bulgarian translation is a complex verb phrase with the verb *мога* (*moga*), which denotes possibility and the construction is very close in pattern to the Bulgarian grammeme Conditional mood. That marker is used in 8 out of 11 examples.

The rest of the examples are translated by modal adverbs.

(24) *Dorian, if I told you, you **might like** me less than you do, and you would certainly laugh at me.*

– Дориан, ако ти кажеш, **сигурно** няма да ме обичаш, както досега, и ще ми се присмееш. (– Dorian, ako ti kaja, **sigurno** niama da me obichash kakto dosega, i shte mi se prismeesh.)

It should be noted that when *might* refers to a past situation often the meaning is one of regret and reproach, which is successfully rendered by the translator through a construction denoting obligation.

(25) *I think you **might have telegraphed** for me when you heard of it first.*

Мисля, че **трябваше да ми телеграфираш**, когато си узнал за случилото се. (Mislja, che **trjabvashe da mi telegrafirash**, kogato si uznal za sluchiloto se.)

There are 39 examples with *might* in the novel. 7 examples are translated by modal adverbs, 5 by *за да* (*za da*) modal construction, 5 by *да* (*da*) modal construction, 8 by a complex verb phrase with the modal verb *мога* (*moga*), 1 by the grammeme Conclusive mood, 2 lack a form denoting epistemic possibility and locate the situation rather in the area of factual reality than a potential reality, 2 by a noun construction, 2 interrogative sentences translated by the modal form expressing possibility in Bulgarian *дали* (*dali*), and just 4 by the *може да* (*mozhe da*) construction.

To sum up, the research has proven that the semantics and function of *might* on the one hand, and its categorization as peripheral to *may* as regards the degree of possibility involved, accounts for the greater variety of linguistic markers of possibility, used in the Bulgarian translation and the few instances of the *може да* (*mozhe da*) construction, in which the degree of possibility is experienced as higher.

(26) *Days would elapse before he could come back. Perhaps he **might refuse** to come.*

Могат да изминат дни до завръщането му. А **може и да откаже** да дойде. (Mogat da izminat dni do zavrushtaneto mu. A **mozhe i da otkazhe** da doide.)

2.4. The Epistemic Use of *Might* in „Angels and Demons“

There are 29 examples with *might* in the novel. All of the examples illustrate the use of *might* as a marker of epistemic possibility. As there is not an example with *might* used in a clause denoting unreal conditioned possibility, I can't provide comments on the use of the corresponding Bulgarian markers. In 12 of the sentences with present-time reference *might* is translated by the *може да (mozhe da)* construction. It is not quite unexpected because the *може да (mozhe da)* construction is a single marker in Bulgarian that parallels both *may* and *might*, though *might* indicates lesser degree of possibility than *may*.

(27) *As his excitement mounted, Langdon feared at any moment he might awake back in Cambridge with a pile of test papers to grade.*

Вълнението му се усилваше и Лангдън се боеше, че всеки момент може да се събуди в Кеймбридж с купчина тестове, които трябва да провери. (Vulnenieto mu se usilvashe i Langdon se boeshe, che vseki moment **mozhe da se subudi** v Cambridge s kupchina testove, koito trabva da proverì.)

There are 3 examples in which *might* is translated by a modal adverb.

(28) *I have a breaking story your network might be interested in.*

– *Имам сензационна новина, която може би представлява интерес за вашата мрежа.* (Imam senzacionna novina, kojato **mozhe bi** predstavljava interes za vashata mreza.)

In 5 of the examples *might* is translated by Future tense in Bulgarian, which is an epistemic marker of certainty, therefore the situation is experienced as quite likely.

(29) *The researchers had hoped the X-ray might reveal some small hint of foul play-a broken bone perhaps.*

Изследователите се бяха надявали, че рентгенът ще открие свидетелства за насилствена смърт, например счупена кост. (Izsledovatelite se bjaha nadjavali, che rentgenut **shte otkrie** svidetelstva za nasilstvena smurt, naprimer schupena kost.)

There are 2 examples with a modal *да (da)* construction, a question with the modal form *дали (dali)*, one instance without an epistemic marker, and 3 examples with the *можеше да (mozheshe da)* construction, which parallels the complex verb phrase with *мога да (moga da)*, denoting conditioned possibility.

(30) *Olivetti closed his eyes slowly and reopened them, as if refocusing on Vittoria might change what he just heard.*

Оливети бавно затвори очи и пак ги отвори, сякаш така можеше да промени онова, което бе чул. (Oliveti bavno zarvori ochi i pak gi otvori, sjakash taka **mozheshe da promeni** onova, koeto be chul.)

To sum up, the corpus survey on the use of *might* in the novel „Angels and Demons“ has shown that there is a slight tendency for *might* to be experienced just like *may* as regards the degrees of possibility expressed in instances with present-time reference and conditioned present-time reference possibility and therefore it is often translated by the *може да (mozhe da)* construction. Yet, the statistics prove that out of 29 examples with *might*, only 12 are translated by the *може да (mozhe da)* construction, so we can conclude that there is obvious predominance of other epistemic markers for it.

3. Conclusion

As stated in the introduction, I have decided on a two-fold task in this paper: on the one hand to do a comparative analysis of the English modal verbs *may* and *might* and the Bulgarian *може да (mozhe da)* construction, and on the other, to raise a research hypothesis, based on a corpus survey on two English novels: „The Picture of Dorian Gray“ and „Angels and Demons“ and their translations in Bulgarian in order to justify the choice of epistemic markers on the grounds of their characteristics and the positions they hold in the area of epistemic possibility in the paradigm of the English modals rather than only on the grounds of the competences and preferences of the translators.

Having completed the analysis, I have come to the conclusion that obviously the Bulgarian *може да (mozhe da)* construction is the closest Bulgarian epistemic marker in semantics and function to the English modal verbs *may* and *might*. I have expected that the *може да (mozhe da)* construction will be used predominantly by the translators for *may* as I consider it the most prominent member of the semantic category of epistemic possibility indicating higher degree of possibility than *might*. I have also supposed that *might* would be translated predominantly by other epistemic markers, particularly in the cases of conditioned possibility, which actually proved to be the case. The statistics prove that in the case of *may* out of 44 examples altogether, 25 are translated by *може да (mozhe da)* construction, so there is a relatively higher frequency of usage of the latter compared to the other epistemic markers. In the case of *might* out of 68 examples, only 16 are translated by *може да (mozhe da)* construction, so there is a definite predominance of the other epistemic markers indicating possibility. Yet, the corpus survey on the usage of *might* in „Angels and Demons“ seems to raise another issue for consideration – a possible overlap in the degrees of possibility denoted by *may* and *might* in recent years – particularly in present-time reference linguistic situations.

That fact can account for the greater number of instances with the *може да* (*mozhe da*) construction in the Bulgarian translation. Still, in both novels when *might* definitely indicates lesser degree of possibility, it is experienced as such by the translators and they have used a number of other epistemic markers such as modal adverbs, the modal *за да* (*za da*) and *да* (*da*) constructions to render the targeted degree of possibility. Few of the examples, mostly with *may* lack an epistemic marker of possibility and locate the situation into the area of factual reality rather than the potential reality.

To sum up, I think that though quite small, the corpus survey has proven my hypothesis – the linguistic variation of the epistemic markers in the Bulgarian translations does not simply depend on the competences and preferences of the translators but can also be explained by the prototype theory according to which I consider *may* as a more prominent member than *might* and therefore most likely to be translated by the Bulgarian *може да* (*mozhe da*) construction. As stated in the introduction, I believe that this research can turn out to be the beginning of a more comprehensive study in this subject area.

LITERATURE

Huddleston, Pullum 2003: Huddleston, R. and Pullum, G. *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Kutsarov 1989: Куцаров, И. *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език*: Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 1989.

Palmer 1979: Palmer, F. R. *Modality and the English Modals*. London: Longman Group UK Limited, 1979.

Palmer 1986: Palmer, F. R. *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

Pashov 1994: Пашов, П. *Практическа българска граматика*. София: Просвета, 1994.

Quirk, Greenbaum, Leech, Svartvik 1994: Quirk, R.; Greenbaum, S.; Leech, G.; Svartvik, I. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman Group Limited, 1994.

Radden, Dirven 2007: Radden, G. and Dirven, R. *Cognitive English Grammar*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2007.

Ungerer, Schmid 1996: Ungerer, F. and Schmid, H. J. *An Introduction to Cognitive Linguistics*. London: Longman Limited, 1996.

SOURCE TEXTS

Brown 2000: Brown, D. *Angels and Demons*. New York: Pocket Books, 2000.

Brown 2003: Браун, Д. *Шестото клеймо*. Превод от английски – Крум Бъчваров. София: Бард, 2003.

Mutafchieva 1992: Мутафчиева, В. *Случаят Джем*. София: ИК „Христо Ботев“, 1992.

Wilde 1963: Wilde, O. *The Picture of Dorian Gray*. Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1963.

Wilde 1980: Уайлд, О. *Портретът на Дориан Грей*. Превод от английски Красимира Годорова. София: Народна култура, 1980.

THE ABSOLUTE CONSTRUCTION: SOME ENGLISH-BULGARIAN PARALLELS

Nadezhda Todorova
University of Food Technology – Plovdiv

The aim of the present paper is to point out the presence of significant similarities between certain types of English absolute constructions and some Bulgarian structures functioning in present-day language, and to prove that there exists both structural and functional correspondence between them.

Key words: AC, absolute construction, detached parts of the sentence, functional equivalents, structural and functional correspondence

1. Introduction

The absolute construction (further referred to as AC) is a type of *dependent nexus construction* which has its own specific features distinguishing it from the other types of similar constructions. A *dependent nexus* is a structure which resembles a sentence in that i) the relations between the words are similar to those within the complete sentence, the basic nexus relation being the subject-verb relation holding between its nominal and predicative element, and ii) “each word retains its separate identity and combines with the others to form a thought or something like a thought” Mincoff (1958: 397). Jespersen (1954) views the AC as a special type of dependent nexus functioning as a tertiary, the latter being a term for what today would mostly be called an adverbial (which indeed is one of the most characteristic traits of the AC, along with its binary structure with an overt subject different from the one of the matrix clause).

The present paper marks some of the key points observed in the course of a synchronic contrastive analysis of the English AC and its Bulgarian functional equivalents. It should be noted that the term *absolute construction* (*абсолютна конструкция*) is not present in Modern Bulgarian and these structures are mainly to be found under the label *detached parts of the sentence* (*обособени части на изречението*) of a certain type. The

investigation revealed both structural and functional similarities between them which are summarized and presented in the paper.

When studying the English AC and its representation in Bulgarian, the Contrastive Analysis approach is applied to identify the differences and similarities between this English structure and its Bulgarian equivalents. Also, the corpus-based approach is applied throughout the study whenever relevant data and examples are needed to support and illustrate the results of the investigation.

The main corpora of examples needed for carrying out this research are two. The first of them contains examples excerpted from written and spoken English sources of various types. The written examples come from fictional, poetical, technical, scientific and popular texts by contemporary British and American authors, as well as from various kinds of personal blogs and websites. The spoken sources are films of various genres, interviews and news on TV. The second one is an English-Bulgarian corpus of examples which are translated by professional translators. The material is excerpted from written and spoken sources, such as fictional literature, films and interviews. In addition, a Bulgarian corpus of examples has been collected from colloquial speech, personal blogs and websites, etc., to illustrate the active use of constructions in contemporary Bulgarian structurally and functionally similar to the English AC.

2. Discussion and results

There is no English-Bulgarian contrastive study dedicated solely to the AC, but there are some Bulgarian linguists who subject to contrastive English-Bulgarian analysis either some type of this construction (Penakova 1987) or the more general case of the so called detached secondary parts of the sentence (Grancharov 1995, Molhova et al. 1965), a type of which is the AC itself.

Thus, in his paper *On the derivation of some detached parts of the sentence in English and Bulgarian*, Michael Grancharov (1995: 165) argues that “certain detached parts of the English and Bulgarian sentence originate from very similar deep structures and are generated by comparable transformational cycles” and notes that there are “striking similarities in the position, morphological realization and the semantics of such detached parts, especially concerning their adaptability to context and their ability to acquire a variety of meanings thereby”. Although the AC is not in the focus of the author’s study, his generative analysis within the framework of the Standard Theory of such detached secondary parts of the sentence as the apposition, the extrapositional attribute and the dangling

modifier, proving that these constructions in both languages have similar derivational history, gives grounds to suggest that the same could hold for the AC as well.

Jana Molhova (1965: 319) notes that since the traditional grammars of all modern languages more or less follow the model of Ancient Greek and Latin, the linguistic categories of these two classical languages are transferred to and can be found in the other languages as well. This, however, may not always prove justified and it is only through careful contrastive analysis that the in-depth character of such linguistic phenomena can be revealed successfully.

Considering the AC, which is in the focus of this study, we can see that it has its parallels in many of the ancient Indo-European languages: in Latin it is the ablative absolute (*ablativus absolutus*), in Ancient Greek the genitive absolute (*genitivus absolutus*), in Sanskrit the locative absolute (*locativus absolutus*), in Gothic and Old Church Slavonic the dative absolute (*dativus absolutus*), etc., their names indicating the case in which the subject of the corresponding construction occurred (see Holland 1986, Ruppel 2013).

The English AC is said to originate from the Latin ablative absolute (*ablativus absolutus*), a construction consisting of a noun or pronoun in the Ablative, with a noun, or an adjective, or a participle in agreement, and its function is to define the time or circumstances of an action (Mahoney et al. 2001: 254). Into English it was introduced by early modern authors heavily influenced by Latin, such as John Milton, for example, whose *Paradise Lost* was observed to abound with ACs.

In Old Bulgarian the dative absolute is a construction consisting of a noun or pronoun in the Dative, or an adverb, and a related participle in agreement in the Dative as well. It should be pointed out that here the logical subject of the construction is not necessarily different from the subject of its matrix clause as it is in Ancient Greek and Latin, for example. The function of this syntactic structure was to express a complex thought and to serve for the reduction of subordinate finite clauses. There are two standpoints regarding the origin of the dative absolute: some linguists consider it a syntactic calque of the Greek genitive absolute while others hold that it is an original Slavic construction observed in Old Bulgarian literary texts and borrowed from Old Bulgarian by other Slavic languages, such as Russian, Czech, etc. (see Pozsgai 2010: 366-7).

However, since the aim of the research is not to discuss historically the development of the AC into its current status, I will focus on the significant similarities observed between the English AC and some

Bulgarian structures functioning in present-day language, pointing out the structural and functional correspondence between them.

Structural correspondence

The structure of the English AC is binary. It consists of a nominal element generally expressed by an NP and a verbal or non-verbal predicative element realized respectively by the present or the past participle of a verb or the to-infinitive, or an NP, PP, AP or AdvP. The AC may be unaugmented or have as its augmentors *with*, *without*, *what with* or *and*, the latter not to be considered part of its internal structure.

Similar patterns can be observed in the structure of some detached and non-detached adverbial modifiers in Bulgarian. The following sentences show examples of the overlapping structural cases in English and Bulgarian.

- (*with*) + NP + *past participle*

In English, the past participle has passive nature. Depending on the type of the verb – transitive or intransitive – the participle will denote imperfective or perfective activity (see Molhova 1965: 104). When expressed by a past participle, the predicative element of the English ACs can be either unextended (1) or extended, i.e. containing one or more optional constituents (2), (3).

(1) Afterwards they walk back *with their arms linked* and they guide and steer each other as if they are both blind. (AJ, 15)

(2) Luke puts his head round the study door, *his phone wedged under his chin*. (SK, 71)

(3) Miss Marple, *her lips pursed together*, stared down at the photograph. (ACr, 220)

In Bulgarian, the observed corresponding structures are of the type **(preposition ‘с’, meaning ‘with’) + NP + past passive participle**. Like the English ACs, the Bulgarian structures can have their predicative element unextended (5) or extended (4), (6).

(4) Разхождайте се в хола от 5 до 10 вечерта, носейки мокра торба, тежаща приблизително 4-6 кг на ръце, *с радио пуснато*

на празен шум (или друг монотонен неприятен звук), усилено до дупка. (BG: UE)

Razhozhdayte se v hola ot 5 do 10 vecherta, noseyki mokra torba, tezhashta priblizitelno 4-6 kg na ratse, s radio pusnato na prazen shum (ili drug monotonen nepriyaten zvuk), usileno do dupka.

(5) Той се усмихва *с горната устна разтегната*, така че да се вижда част от предните му зъби. (BG: ZAJ)

Toy se usmihva s gornata ustna raztegnata, taka che da se vzhda chast ot prednite mu zabi.

(6) *Двама извадени от строя*, оставаше още един. (ЕК, 268)

Dvama izvadeni ot stroya, ostavashe oshte edin.

A tricky point with the Bulgarian past participles is the fact that, when preceded by NPs, they generally serve the attributive function of modifiers of these NPs. The rule is that they be separated by comma, which is obviously not the case in the examples above. Thus, the absence of comma between the participle and the NP preceding it underlines the nexus character of the italicised structures in these Bulgarian examples. This, combined with the adverbial function they have in the sentence – attendant circumstances (4), manner (5), cause/reason (6) – may be considered quite a reliable proof for their structural and functional equivalence with the corresponding type of English AC.

- *(with) + NP + PP*

In English this structural type of AC is the most widespread one among the four subtypes of non-verbal ACs.

(7) Mr. Nathan would speak to us, however, when we said good morning, and sometimes we saw him coming from town *with a magazine in his hand*. (HL, 12)

(8) “Let me just have a little look! I don’t know how she can sleep *with all those packages on her pram...*” (SK, 112)

(9) “Wrong in it?” Miss Griffith paused, *her hand on the dial of the telephone*. (ACr, 5)

- (10) I hurried back along the way we had come, *my torch in my hand*.
(ACD, ch. 11)

This type of construction has a pretty high frequency of occurrence in Bulgarian, too.

- (11) Обожавам да заспивам *с носа в книгата*, заровен дълбоко в миризмата на стара хартия, лека влага, мастило, дървен шкаф. (BG: IT)

Obozhavam da zaspivam *s nosa v knigata*, zaroven dalboko v mirizmata na stara hartiya, leka vlaga, mastilo, darven shkaf.

- (12) Вчера гледа филма *с лампона пред себе си*. (BG: MT)
Vchera gleda filma *s lampona pred sebe si*.

- (13) Да правиш блог *с дете на ръце* не е лесна работа. (BG: NG)
Da pravish blog *s dete na ratse* ne e lesna rabota.

It is with this type of constructions that I have observed full structural and functional correspondence between the two languages. The examples below which are excerpted from Harper Lee's *To Kill a Mocking-Bird* and its Bulgarian version are an illustration of this full translation equivalence.

- (14) He came to the middle of the room and stood *with his hands in his pockets*, looking down at Dill. (HL, 141)

- (15) Той застава в средата на стаята *с ръце в джобовете* и погледна Дил. (TsSt, 191)

Toy zastana v sredata na stayata *s ratse v dzhobovete* i pogledna Dil.

- *(with) + NP + AdvP*

The second preferred form of the predicative element of non-verbal ACs in English is the AdvP.

- (16) They tied us up – the fellow who handled me could tie like a bosun – and there we lay *with our toes up*, beneath a tree...
(ACD, ch. 13)

(17) John Dowling runs *with his head low* under the amber lights.
(AJ, 131)

(18) Boo had drifted to a corner of the room, where he stood *with his chin up*, peering from distance at Jem. (HL, 277)

In Bulgarian, too, there can be observed structures of the same pattern. Another similarity worth to be noted here is that, both in English and Bulgarian, the AdvPs can be either unextended (16), (18), (21), or extended with PPs in postmodifying function (17), (19), (20).

(19) Връща се баща му в спалнята, отваря гардероба – *Гошо вътре между дрехите* – и му казва: ... (BG: VIC)
Vrashta se bashta mu v spalnyata, otvarya garderoba – *Gosho vatre mezhdu drehite* – i mu kazva: ...

(20) За това е добре тя да разказва как е прекарала деня си *с бебето вътре в нея*, съветва психоложката. (BG: LEK)
Za tova e dobre ty da razkazva kak e prekarala denya si *s bebeto vatre v neya*, savetva psiholozhkata.

(21) Хелерът ми плува *с главата надолу*... (BG: AQUA)
Helerat mi pluva *s glavata nadolu*...

As it has been noted above, in English, ACs can be both unaugmented and augmented, the augmented ACs being considered more integrated in the structure of the sentence. In Bulgarian, the observed corresponding structures are generally of the type: **preposition ‘с’ (meaning ‘with’)** + NP + PE. In fact, only two examples not introduced with a preposition were found in Bulgarian – (6) and (19).

The degree of logical detachment can be expressed with the help of intonation in speech and punctuation in writing. Thus, in (1), (7), (8), (14), (16), (17), (18) no punctuation is used to separate the English *with*-augmented ACs from their matrix clauses, while in (2), (3), (9) and (10) the unaugmented ACs are felt to be more detached, this detachment being highlighted by the separation of the AC from the rest of the sentence with the help of a comma.

In Bulgarian, by definition, detached sentence elements should always be marked intonationally which is graphically indicated by punctuation (Boyadjiev et al. 1999: 561, Pashov 2011: 376). However,

such are only the examples in (4), (6) and (19), while those in (5), (11), (12), (13), (15), (20), (21) contain non-detached adverbial modifiers.

Syntactic function

If we look back at the Bulgarian examples in the previous section, we can see that the italicized structures in all of them fulfill an adverbial function: one of manner in (3), (5), (11), (12), (13), (15), (21) and of attendant-circumstances in (4), (19), (20). These, in fact, are the most typical semantic interpretations of the adverbial relations holding between the English ACs and their superordinate clauses. Another frequently expressed adverbial meaning of this construction in English is that of cause or reason, examples of which in Bulgarian are the sentences in (6) and (22).

- (22) Първоначално след раждането започнах с упражнения в къщи – но нямах много време за това *с бебе на ръце* и още едно малко дете. (BG: TEDI)
 Parvonachalno sled razhdaneto zapochnah s uprazhneniya v kashti – no nyamah mnogo vreme za tova *s bebe na ratse* i oshte edno malko dete.

Strictly speaking, however, not all of these Bulgarian examples are detached parts of the sentence. In Bulgarian unlike English, the detachment is always signalled by punctuation, which is the case in (4) and (19) only. Nevertheless, the function of adverbial modifiers (detached or not) displayed by the italicised constructions in all Bulgarian examples cannot be questioned, which is another striking similarity shared by the structures under observation in English and Bulgarian.

In addition, if we change the direction of analysis following Danchev's (1991, 2001) expanded model of contrastive analysis and apply translation from Bulgarian to English, we can see that the AC will undoubtedly be the first and most logical choice of English translation equivalent of the corresponding Bulgarian structure.

- (23) След кратка пауза отново се завръщаме в кухнята *с камера в ръка*. (BG: RM)
 Sled kratka pauza otново se zavrashrame v kuhnyata *s kamera v raka*.

- (24) After a short break we are back in the kitchen again *with a camera in hand*.

(25) Обикновено готвя с баба на телефона. (BG: JEN)
Obiknoveno gotvya s baba na telefona.

(26) I usually cook *with my Granny on the phone*.

The semantic interpretation of manner and attendant circumstances expressed by the italicised constructions also coincide in the two languages.

3. Conclusion

To sum up, when subjected to test through the three crucial criteria for English ACs, some Bulgarian constructions of the types discussed in this paper are observed to satisfy all these requirements, i.e. i) the binary structure consisting of ii) an NP as head-element and a verbal or non-verbal predicative element of a certain type, and iii) the adverbial function in the sentence.

Also, when investigating the Bulgarian functional equivalents of the English augmented *-ing* participial ACs, Penakova (1987: 58) says that in Bulgarian, the adverbial modifiers functioning as translation correspondents of this type of ACs are build analogously to the original structure – preposition ‘*c*’ (meaning ‘*with*’) + NP + participial phrase, the latter element becoming bearer of the potential predicativity brought by the English AC.

This, together with the analyzed examples and the summarized results presented so far in the paper, makes it quite relevant to suggest that the Bulgarian structures of the three types: **preposition ‘*c*’ (meaning ‘*with*’) + NP + participial phrase/PP/AdvP** can be considered Bulgarian counterparts of the corresponding types of English ACs both structurally and functionally.

SOURCES OF THE EXCERPTED MATERIAL

ACr: Agatha Christie, *A Pocket Full of Rye*. New York: Signet, 2000

ACD: Arthur Conan Doyle, *The Lost World*.
<<http://bit.ly/1hbEv6X>>

AJ: Alison Jameson, *This Man and Me*. Dublin: Penguin, 2006

BG: AQUA: Aquariumbg.com. *Хелерът ми плува с главата надолу...*

<<http://bit.ly/1hULiov>>

BG: JEN: Jenite.bg. *Приказки по женски с Луиза и Силвия.*
<<http://bit.ly/JneHJi>>

BG: IT: Tonchev, I. *За нещата през нощта...*
<<http://bit.ly/18tkSqB>>

BG: LEK: Lekuva.net. *Щастие то на човека се кодира още в утробата на майката!* <<http://bit.ly/19q9DOm>>

BG: MT: Todorova, M. *Разговорна реч.*

BG: NG: Gradinarova, N. *Мама е блогър.* Сп. „Кенгуру“, 79/06.2013 г., с. 62

BG: RM: RecipeMagician. *Как да си приготвим домашно кокосово масло.*

<<http://bit.ly/1dD1zJr>>

BG: TEDI: Tedislim.wordpress.com. *Как отслабна Теди?*
<<http://bit.ly/1cK3lKh>>

BG: UE: Urban Egg. *Истинският тест – готови ли сте за родители?*

<<http://on.fb.me/1cuxMR7>>

BG: VIC: Vicovete.net. <<http://bit.ly/1bHDt0h>>

BG: ZAJ: Zajenata.bg. *Езикът на мъжкото тяло.*
<<http://bit.ly/1fvAb1T>>

EK: Емилия Карастойчева, превод, 2010. (Спаркс, Н. *Последна песен.* София: Издателство „Ера“, 2010)

HL: Lee, H. *To Kill a Mockingbird.* New York: Warner Books, 1982

SK: Kinsella, S. *Shopaholic and Baby.* London: Bantam Press, 2007

TsSt: Цветан Стоянов, превод, 1965. (Ли, Харпър. *Да убиеш присмехулник.* София: ИК „Бард“, 2011)

LITERATURE

Boyadjiev et al. 1999: Бояджиев, Т., И. Куцаров, Й. Пенчев. *Съвременен български език.* София: ИК „Петър Берон“, 1999.

Danchev 1991: Danchev, A. “Some notes on a Bulgarian model of expanded contrastive analysis”. In: Ivir V., D. Kalogjera (eds). *Language in Contact and Contrast.* (Trends in Linguistics, Series and Monographs 54). Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 87-101.

Danchev 2001: Данчев, А. *Съпоставително езикознание* (Теория и методология). София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2001.

Grancharov 1995: Grancharov, M. “On the Derivation of Some Detached Parts of the Sentence in English and Bulgarian.” In: *Scientific works of Plovdiv University – Bulgaria*, vol. 33, book 1, 1995 – Philology, 165-171.

- Holland 1986:** Holland, G. B. “Nominal Sentences and the Origin of Absolute Constructions in Indo-European.” // *Zeitschrift für Vergleichende Sprachforschung* 99, 163-193.
- Jespersen 1954:** Jespersen, O. *Essentials of English Grammar*. London: George Allan & Unwin Ltd., 1954.
- Mahoney et al. 2001:** Mahoney, Anne, J. B. Greenough, G. L. Kittredge, A. A. Howard, Benj. L. D’Ooge, J. H. Allen. *Allen and Greenough’s New Latin Grammar*. Newburyport MA: Focus Publishing, R. Pullins Company, 2001.
- Mincoff 1958:** Mincoff, M. *An English Grammar*. Sofia: State Publishing House “Science and Art”, 1958.
- Molhova et al. 1965:** Молхова, Ж., Н. Колин, Цв. Иванова. *Английска граматика в сравнение с български език – синтаксис*. София: Наука и изкуство, 1965.
- Pashov 2011:** Пашов, П. *Българска граматика*. Пловдив: ИК „Хермес“, 2011.
- Penakova 1987:** Пенакова, Г. „Български функционални еквиваленти на английските синтактични конструкции с *-ing* причастие.“ // *Трудове на Великотърновския университет „Кирил и Методий“*, т. XXII, кн. 2, 45-76, София.
- Pozsgai 2010:** Пожгаи, И. „Употребление дательного самостоятельного в Будапештском евангелии.“ In: *Studia Slavica Savariensia* 1 – 2, 365-379. 8 July, 2012 <<http://sts.bdf.hu/btk/szli/STUDIA%20SLAVICA%-20SAVARIENSIA/2010/StudiaSlavicaSsavariensia%202010.pdf#page=363>>
- Ruppel 2013:** Ruppel, Antonia. *Absolute Constructions in Early Indo-European*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

THE MASTERY OF NAME GIVING IN LITERATURE – AN OVERVIEW OF TWO EDITIONS OF THE ENGLISH TRANSLATION OF IVAN VAZOV’S “UNDER THE YOKE”

Yana Manova-Georgieva
Neofit Rilski South-West University, Blagoevgrad

The translation process is not only an interesting but also a challenging task as translators serve as mediators. They render messages hidden in a literary work, unveil meaning and make the cultures of the source and the target text reach a meeting point. As Bulgarian literature abounds in examples of symbolism, the current paper is devoted to two English editions of the translation of Ivan Vazov’s “Under the Yoke” mainly focused on the use of proper names and nicknames. Special attention is paid to the methods used when transferring proper names from Bulgarian into English from a graphological perspective. An attempt is made to compare and contrast the choices of the translators.

Key words: proper names, translation, transcription, transliteration, name symbolism, nicknames

Introduction

One could be interested in what actually is hidden in the name of a person and whether there is a need to investigate what the name means outside its being a sign of an individual. Another issue of interest might be if one personality can be revealed only by means of naming or nicknaming and to what extent name choice influences literature and literary characters. Therefore, the current paper aims at analyzing the meaning of names and nicknames, classifying them and presenting different ways of transferring them from one language to another. The methodology of investigation involves presentation of names as concepts together with their interpretation by linguists, the symbolism hidden in anthroponyms and nicknames, presented or not in the target language, as well as the idea of the name and the nickname as a cultural marker. In order to decipher the meaning and role of names and nicknames, one has to find exhaustive corpus material for analysis. The choice of a Bulgarian writer for the

research is arbitrary. Ivan Vazov is one of the emblematic authors of the XIX c. Bulgarian literature. His characters are memorable and meaningful, as it will be proven by the meaning of their names and nicknames. The choice of literary work, namely “Under the Yoke” was provoked by the desire to scrutinize the understanding of symbolism in Bulgarian names and nicknames by non-native speakers of the language. Therefore, two editions of the English translation of the book “Under the Yoke” were investigated, one published in 2004 with Marguirite Alexieva and Theodora Atanasova as the translators, and the second one, published in 2010 with Edmund Gosse as the translator. The aim of the current paper is to compare and contrast both editions, focusing mainly on the anthroponyms and nicknames. The analysis of the corpus material will help to classify anthroponyms as well as to elicit different groups of nicknames according to their characteristics.

Meaning and classification of names and nicknames

Before analyzing the meaning of names and nicknames a definition of both should be given. Starting with names, Danchev (1978) defines anthroponyms as “proper nouns with people referents”. They can show genetic background, i.e. the name of an ancestor becomes the surname of their grandson or granddaughter. An example of this can be Georgi Ivanov, whose surname is derived from the first name of his grandfather Ivan. Names, and especially surnames can give a hint of profession i.e. Ковачев (Kovachev), Зидаров (Zidarov), etc.; they can have a wishing nuance i.e. Здравка (to be healthy), Камен (to be as hard as a stone), Пламен (to be like a fire), or even protective – Вълко (to protect from wolves), etc.

Semantically, Ilchev (2012) classifies anthroponyms as wishing and protective. The Bulgarian anthroponymic system contains numerous examples of both groups, having also in mind that the meaning of a name in Bulgarian culture is essential as it is believed that it can lead the path of a person’s life and development. Therefore, names such as Victoria (meaning “victory”), Velichko (meaning “great”) etc. are considered being wishing. This major category is divided into different other subcategories, namely:

- Names, wishing long life and health – Zhivko, Zdravka
- Names, wishing family continuation – Bratan, Lozena
- Names for happiness and luck in life – Parvan, Vida
- Names, implying bravery – Boyko, Voin
- Names, implying physical beauty – Gizdava
- Names, implying moral positive features – Rada, Dragan,

Tihomir.

They are considered being wishing, as the semantics and the etymology of the anthroponym presupposes the desire of the parents for their offspring to possess or develop the features which the name suggests.

Analyzing protective names, they mainly date back in the times when children did not live long and parents used to name their children Kamen (to be as hard as a stone), or Zhelyazko (from “iron”). The idea of the protective name was, and even nowadays is, to provide the name recipient with positive energy and health.

The belief that the choice of name can influence a person’s life and future is deeply rooted in the Bulgarian naming tradition and it is mirrored in the choice of names in Bulgarian literature as well. This fact accounts for the effort of authors to carefully and responsibly choose names for their characters in a literary work. Name choice is significant in relation to a literary personage; the name can support or oppose certain features of the character; the name choice is therefore a powerful instrument in the hands of the writer.

Names have long been in the focus of attention of philosophers, linguists, translation theorists and practitioners who have dealt with issues related to their use and meaning. Linguists have investigated name problems in relation to transfer of anthroponyms in different cultures, making the inference that there are several ways to render one name from a source to a target language. However, it is the main aim of a translator to reach as close as possible to the original message the author of a text has intended to forward. It is the talent of the translator to convey information from a source to a target text keeping the original meaning of the message, and when proper names are concerned, the process is a little more difficult. In any type of literary work, it is the translator who firstly tries to understand the ideas of the original text, and only in this way they can cope with the intriguing and challenging task of the translation process.

In relation to name transfer, anthroponyms are not generally translated; they are either transliterated or transcribed. Transliteration involves substitution of graphemes from a source to a target text, whereas transcription involves the process of phonemic transition. A supporter of the method of transliterating and transcribing anthroponyms is Danchev (1978).

Vlahov and Florin also refer to the subject of name transfer from the source to the target text, differentiating between transcription and transliteration. They point that transcription is closely related to the graphological systems of both languages as well as their phonetic rules. When one transcribes using Latin – Latin transfer, the items remain

unchanged, as when the process is Cyrillic – Latin – then transcription is the only way to keep the colour of the transferred item (Vlahov /Florin 1990: 66 – 67). Transliteration, on the other hand is graphological substitution from the source into the target text.

The basic concept to be mentioned here, however, is that Vlahov and Florin discuss a specific group of anthroponyms which is of crucial importance for the current paper. They talk about the so called “meaningful” names. In order one name to be “meaningful” it should possess 1) qualities of a common noun; 2) allusiveness; and 3) phonetic structures suitable for creation of comic effect (Vlahov/Florin 1990: 233).

If a name is seen as a symbol, it is supposed to be translated. However, when it does not play a crucial role in a text, the proper name is to be either transcribed or transliterated.

On discussing the issue of translation, proper names undergo changes when transferred from a source to a target language, and it is the translator’s intuition which procedure or method to follow when rendering the message contained, i.e. whether to transcribe or transliterate; or whether the name is meaningful and requires semantic reconstruction.

Proper names are sometimes intentions meant for the recipient of the piece of writing, they are seen as wishing, showing characters, feature-informative. Thus, special attention is to be paid regarding the perception of anthroponyms. They can be accepted as concepts, as meaningful units and a translator can help the reader or listener of a story to comprehend it. It is a difficult task for a non-speaker of a language to fully understand a text with all its peculiarities and symbolism, and when a translation of the text is performed, the recipient is to acquire the ideas of the source text. Understanding the message of the text, it is easier to get to know the culture of a nation and thus respect it. When names are not semantically reconstructed, the readers’ task to approach the culture of the target text is more difficult. However, there is a way to decipher the symbolism hidden in names. As it was previously mentioned, names are not translated, but nicknames are, a non-speaker of a language may not be fully aware of the symbolic meaning of a name, but the nickname usually contains vivid explanation.

Regarding nicknames, definitions are to be given and differences are to be made in relation to function and typology. They are different from anthroponyms in several aspects. First, they are not given at birth, i.e. nicknames are acquired in the course of somebody’s life. Second, they can be succeeded to, they are meaningful and meant especially for their possessor, they are created in order to show something specific in one’s character.

Nicknames usually accompany the name of a person, but they can also substitute it. Before classifying nicknames, a definition of the term is to be given.

Cambridge Advanced Learner's Dictionary explains the term nickname as:

“an informal name for someone or something, especially a name which you are called by your friends or family, usually based on your proper name or your character” .

Bulgarian linguists such as Krasteva-Blagoeva have also clarified the idea and function of nicknames, identifying the nickname as a “synthesized social opinion, showing how a person is accepted in a society” (13-9-13 <http://www.nbu.bg/public/images/file/departments/.../priakorite.pdf>)

Vlahov and Florin point that 'nicknames characterize their possessor most precisely, as they emphasize behaviour, appearance, activities' (Florin/Vlahov 1990:233) .

Taking all the above mentioned into consideration, this can lead to the conclusion that nicknames are the real mediators in a literary work. Names can hint, nicknames denote. Therefore, it is essential to scrutinize the nature and typology of nicknames further.

Typology of nicknames

There are linguists who have categorized nicknames in different groups. Ilchev (2012), Manolova (2005) and others have discussed and grouped nicknames in relation to their meaning , but undoubtedly the most detailed typology is Nikolai Kovachev's (cited by Selimski 2010:287). As the novel of interest is written by a Bulgarian, the typology of Bulgarian nicknames is to be discussed. It consists of sixteen subcategories, namely:

- Physical features – the Hunchback, Blind Kolcho, etc. (Ivan Vazov's “Under the Yoke”)
- Psychological features– the Mouse, the Heart, etc. (the examples are mine)
- Occupation – The Shoemaker, the Cooper, etc. (the examples are mine)
- Family relations– Yordanitsa, Tsono's wife, etc. (Ivan Vazov's “Under the Yoke”)
- Social status – the King, the Count, etc. (the examples are mine)
- Political beliefs – The Democrat, etc. (the example is mine)
- Religious preferences and beliefs – the Father, etc. (the example is mine)
- People, living abroad – the American, the Cockney, etc. (the

examples are mine)

- Events in somebody's life – Ivan Kill-the Bear (Ivan Vazov's "Under the Yoke")
- Food preferences - the Soup, etc. (the example is mine)
- Clothing – Mihalaki Alafranga, etc. (Ivan Vazov's "Under the Yoke")
- Military service – the Captain, the General, etc. (the examples are mine)
- Objects and appliances – the Stove, etc.(the example is mine)
- Animal analogy – the Wolf, the Animal, etc. (the examples are mine)
- Association with plants and flowers – The Buzzonyuak, the Lilac, etc.,(Ivan Vazov's "Under the Yoke")
- Association with famous people – Tsetso the Elvis, etc. (the examples are mine)

Ways of Transferring Names and Nicknames in the Translation of *Under the Yoke*

The different strategies related to the transfer of names and nicknames can clearly be seen when a comparative analysis is performed. Therefore, for the purpose of the current research, two editions of the English translations of Ivan Vazov's "Under the Yoke" were examined. One of them was published in 2004 and the second – in 2010. An interesting fact in the process of investigation is not only which names are translated or transliterated, but also the difference in transliteration and transcription processes with both translations of the novel. In order to be most precise, the Bulgarian equivalents were also found. For the aim of the overview, one hundred names and surnames were excerpted, as well as nineteen English nicknames with their Bulgarian correspondences as well as twelve Bulgarian nicknames with no correspondence in the English translations of the novel.

A fact that also deserves mentioning is that there are significant differences in the number of anthroponyms in both editions. Naturally, there are exact equivalences in both texts, the number of which is 30.

The differences in spelling can be grouped in eight categories, depending on the difference in graphological units or difference in translation of attributives.

When deviations in transliteration are mentioned, one should not fail to follow the diachronic processes with systems of transliteration in Bulgaria. The first official system of standardization of transliteration

procedures was introduced in 1956, after a long period of free variations in transliteration patterns. The great variety of patterns urged the necessity of one unified system of rules for anthroponyms and toponyms. The first choice to be made when transferring names was whether a name should be transcribed or transliterated. The second problem referred to the choice of a system of transfer of names, i.e. whether to transfer following Slavic or Germanic and Romance language systems.

Some of the transliteration systems are the National Standard BDS 1596:1973, The International Standard ISO 9 of 1968, The Anreichin System of 1977, The Danchev System of 1989, the Streamlined System of 1995, the System of the American Library Association (ALA-LC), etc. (Ivanov/Skordev/Dobrev 2010: 2). After March 13th 2009, The Transliteration Act unified all possible variations of Romanization of Bulgarian letters and the limits of free variations were set clear. This law standardizes proper names, surnames, toponyms, names of famous people as well as cultural realities. On the whole, the best way to transcribe and transliterate is the unified method, therefore, the presence of a regulation of patterns, which is the Transliteration act, fulfills the task of standardization (13-09-13 http://en.wikipedia.org/wiki/Romanization_of_Bulgarian).

Going back to the differences in “Under the Yoke”, the first category of difference concerns the vowel variations of -yu/-io, -ya/-ia; -e/-ye (Table 1). The number of proper names in this category is twelve. The variation resembles the Transliteration Act rule in the 2004 edition and the ALA-LC variation in the 2010 edition. Examples of this variation are Iliya – Ilia, Ripsimiya – Ripsimia, etc. With the name Enyu, there is a transliteration pattern -yu/-io, with the Bulgarian equivalent Еню. Other such examples are Fratyu/ Fratio, Selyamsuz/Seliamsuz, etc.

The second category to be studied in relation to differences in transliteration patterns is the group of the sibilants -ss/-s; -z/-s; -s/-sh; -z/-zz; -z/-s (Table 2). This group consists of five such examples. The differences are mainly connected with doubling of consonants, as it can be seen in Assen/ Asen and Petko Buzzonyak/Petko Buzouniak, or changing of consonants, as it is in Paraskeva/ Parashkeva. Justification of choice of transliteration patterns in this category might be German or French interference in doubling; the Andreichin System in -s/ -sh, compared to all other transliteration systems where the Bulgarian –ш can be seen the equivalent –sh.

The third category comprises of vowel and semi-vowel differences in transliteration. The group consists of fourteen examples of -i/ -ii; -j/-jj; -i/-j; -i/-e; -i/-a; -zh/-j. No strict rules are kept in this category, as the

transliteration patterns follow the personal attitude of the translators of both books of interest.

The fourth category concerns the -oo/-ou deviation of the transliteration pattern. This group contains only two names, one of which is Mooncho/Mouncho. Danchev System gives as transliteration rule the change of -y into -ou, which can be seen in the edition of 2010. Double -o is not found as a transliteration rule.

Another category concerns the -f/-ph choice in transliteration, as it is the case with Sophia/Sofia, Nimphidora/ Nimfidora etc, which might be the result of English interference.

There is a significant number of anthroponyms with different transliteration variants concerning skipping of letters as well as adding ones. Such examples are Dimiter/ Dimitr; Peter/Petr; Georgi/Ghiorghi, etc. , which might be the translator's personal choice, as there is not a transliteration system to justify this particular choice.

The most significant group of different transliteration patterns is undoubtedly the surname difference. There are twenty-four different surnames in both editions of the translations. The basic principle in this group is the choice between -ov/-ev in the 2004 edition and the somewhat obsolete -off/- eff in 2010. The only explanation for that deviation is German or French interference.

On the whole, there is a great variety of transliteration patterns, and one can get confused as to the resemblance to one or another transliteration system. These differences are undoubtedly a lot, and it may be difficult for a non-native to follow the transliteration patterns in both editions. No matter if the translators of both editions have decided to keep the anthroponyms the way we see them , the novel would only benefit from a unified patterning in name transfer. Having said that, the translators' intention was most probably to keep the authenticity of the Bulgarian names, but still , following one pattern, as the one of the Transliteration Act, will help non-natives to perceive more successfully the graphological patterns of Bulgarian name system and traditions.

There is yet another group of names, having a different attributive. The 2004 translation equalizes the attributive 'gospozha', using the transliteration patterns, while the attributive 'sister' appears in the latter translation. Another such example is 'father' (2004) and 'pope' (2010). When 'diado' appears in the 2004, 'father' is the equivalent in 2010. Therefore, the conclusion is to be made that in the 2004 edition, transliteration is applied even with attributives, while the later edition shows translation procedures in this case. The choice of translation in the

second edition is the better choice in this way, for transliterating attributives requires further explanation of the phenomenon, whereas when translating the attributive, a non-native can immediately understand its meaning.

Nicknames in the novel are placed in a different category and subcategorized into six groups. When defining and categorizing nicknames the classification of Nikolai Kovachev is to be used as it is considered the most exhaustive.

First to be discussed is the group eliciting physical features. The number of excerpts is eleven. One could find here Blind Kolcho, Gancho the Spider (only present in the Bulgarian book), Ivan the Terrible, Emeksuz Pehlivan, Ivan Yota, Yaroslav Brzobegunek, Ivan Osten and Fat Bona. This group can be enlarged with nicknames only present in the Bulgarian novel. These are Фачко Добичето (Fachko the Animal), Петраки Шийков – Шийка (Neck) and Стамен Гаргата (Stamen the Crow). They all have interesting etymology, which is transferred into the target text by means of translation. Ivan the Terrible has also several other nicknames such as Rusiyan (which means a demon) and the Count (Графа). Usually, nicknames showing physical features present clearly a distinctive feature of a person's appearance. The nickname can serve as immediate clarifier of the person's features, as it is in Blind Kolcho, or it can provoke further thinking. An example of this may be the nickname of Ivan the Terrible. Actually, he is a highly positive personage in the novel, but his nickname is related to the determination to fight against all injustice, and therefore it is negative.

Another group of nicknames is the one showing inner features of the referent which are 8. Here the etymology can be unveiled again by means of translation. Nicknames such as Iliicho the Inquisitive, Dimiter Obshtii as well as Selyamsuz can be defined easily- Iliicho asks a lot, Dimiter is a friendly person, Selyamsuz is a person who greets everyone (from the Turkish, "selyam" – "greeting").

In the category showing occupation one can find 12 nicknames. Here are the names of Bocho the Butcher, Peter the Shepherd (2010) and Peter Ovcharov (2004), Kalcho Bogdanoff the Cooper, Dr. Yaneli (2010) or Yanina Healer (2004), etc. In the last example, one can see that the occupation of the person is presented as a worldwide attributive, whereas in the second edition the doctor is presented as a healer. The etymology of the nickname presupposes the confidence people have towards the doctor.

The group of nicknames showing family relations can be unified with the one of surnames. Generally, women receive the nicknames in this

category which is quite unusual for nicknaming. Here appear Markovitsa (Marko's wife), Yordanitsa (Yordan's wife), etc. An interesting approach with one nickname is a family relation nickname with a man referent. This is Genko Ginkin. He is a man who follows his wife's instructions, obeys her rules and looks like the woman in the house. Generally, the woman in rural Bulgaria of XIX c. acquired the name of the husband and began to be associated with his name, while the case here is different. The lady is presented as big, healthy and bossy by her father, whereas Genko is quiet, small and obedient. Even the physical characteristics of the man and the woman presuppose such a nickname for the first.

A very interesting group is the one showing social status. Mihalaki Alafranga is a representative of this group. He was nicknamed that way because he was the first person in town who wore French clothes and had French manners. Micho Beizade is another example in that category. Although the nickname is transliterated, its meaning is of "rich and noble man", so he falls into the same category.

One of the major and colourful personages in the novel is Ivan Borimechka. There are variations in the translation of his nickname- Ivan Kill-the-Bear and Ivan Borimechka, explained in a footnote.

As far as the comparative analysis of both translations is concerned, the group of nicknames is the one with obvious translation inequalities. Eight of the nicknames have absolute equivalence in both texts (Debela(Fat) Bona, Iliicho the Inquisitive, Blind Kolcho, Petko Buzzounyak, Selyamsuz, Bocho the Butcher, Micho Beizade, and Yaroslav Brzobegunek). There are nicknames which are present only in the 2004 edition, such as Ivan Doodi the Cobbler, and Rachko the Stinkard, whereas some of the nicknames rely on synonymic use of the translation attached to the proper name of the character. Such examples are the above mentioned case with Ivan Kill-the-Bear, Ivan the Cruel (2010) and Ivan the Terrible (2004), Peter Ovcharov (2004) and Peter the Shepherd (2010). In the last example the surname in the earlier edition was changed and has become a nickname. There are nicknames which in the course of time lose their function as surnames and become nicknames but the opposite process is not quite common.

Generally speaking, not only nicknames, but also first names and surnames carry equal meaning. Although anthroponyms are not translated they try to convey the same message hidden in nicknames. Depending on the preferences of the translators, names are transliterated using different transliteration patterns, but one cannot distinguish between a clear favourite in the choice of transliteration system, whereas with nicknaming,

they are mainly translated. This is the way to show their meaning and place in the text. Each personality has specific features and the translators are those creators who can decipher and share the meaning and etymology of a certain nickname. Although names outnumber nicknames, they are also seen as symbolic, the symbolism hidden in the careful choice of the author probably wishing to complete the character, show profession, social status or attitude of the person. Nicknames in the novel clearly show the attitude of the author towards one or another personage; they possess meaning which is easy to understand by means of translation. Therefore, the best way to keep the authenticity of a source text is to transmit the intentions of the author by means of translation.

Conclusion

Proper names are double-sided like coins – they are sometimes easy to decipher and see, but they may also hide symbolism. The concepts that are behind names and nicknames, however, are those attracting the attention when the question of meaning is concerned. Name meaning and symbolism has been a subject of investigation and discussion by philosophers and linguists, theorists and practitioners, and there is not a translator who has come across a difficult and challenging name in any of their work. Proper names are hidden identities, luckily at times revealed – for the experienced reader and the curious investigator. They are not only gap-fillers, they are present in a text because they mean something, and they have a mission.

Literature abounds in name symbolism. Bulgarian as well as English and American writers carefully make a choice on which particular name to use in their stories, novels and writings in general. Name symbolism is even hidden in characters of children's books. Nicknames, on the other hand, are clear symbols which convey the message of the source text into the language of translation. Their presence in a piece of writing makes the transition of cultural markers easier and more successful. All the above mentioned comes to show that proper names and nicknames are cultural bridges, showing ideology and beliefs, suggesting ideas and characters, inspiring.

Concerning the novel of interest, namely *Under the Yoke*, both editions of the translation present an interesting graphological view of names. They are transliterated, the attributives – translated or transliterated, and the nicknames – translated. The number of excerpts shows the colour and variety of transliteration patterns, although graphological unification of names will attract the readers' attention more. In relation to nicknames, the classification presents a typology, following the categorization made by

Nikolay Kovachev, which undoubtedly fulfills the aim of nicknames, i.e. to show certain features of a person's character he/ she is special with.

There are cases of unification and globalization of names, where one name becomes worldwide valid with just a small change in the graphological units, by adding a letter or changing one, the name starts to be recognized for a greater number of people. Names meant as symbols are to be preserved for the sake of cultural recognition. Each nation has traditions and historical background, and the respect towards its culture is respect towards symbols of this culture, as well. Names and nicknames, therefore, serve as concepts and help the preservation of the culture and ideology of peoples.

APPENDIX

Table One: Variations of -yu/iu, -ya/- ia; -e/-ye

2004 edition	2010 edition	Bulgarian Equivalent
Father Enyu	Father Enio	Поп Еню
Iliya	Ilia	Илия
Gospozha Ripsimiya	Sister Ripsimia	Госпожа Рипсимия
Petko Buzounyak	Petko Buzzouniak	Петко Бъзуняка
Selyamsuz	Seliamsiz	Селямсъза
Ognyanov	Mr. Boicho Ognianoff	Огнянов, Бойчо Огнянов
Fratyu	Fratio	Фратю
uncle Dyalko	Delko	Чичо Дялко
Peyev	Peeff	Пеев
Damyanchо Grigor	Damiancho Grigoroff	Дамянчо Григорът
Emeksiz- Pehlivan	Yemeksiz Pehlivan	Емексиз Пехливан
Gospozha Ripsimiya	Sister Ripsimia	Госпожа Рипсомия

Table Two: Variations of -ss/-s; -z/-s; -s/-sh; -z/-zz; -z/-s

2004 edition	2010 edition	Bulgarian Equivalent
Anko Razpopen	Anka Raspopche	Анко Разпопчето
Assen	Asen	Асен
Gospozha Paraskeva	Sister Parashkeva	Госпожа Парашкева
Petko Buzounyak	Petko Buzzouniak	Петко Бъзуняка
Zamanov	Samanoff	Заманов

Table Three: Variations of -i/ -ii; -j/-jj; -i/-j; -i/-e; -i/-a; -zh/-j

2004 edition	2010 edition	Bulgarian Equivalent
Vassil	Vassili	Васил
Mariika	Marika	Марийка
Gospozha Hadji Rovoahma	Sister Hadjji Rovoama	Хаджи Ровоама
Hadji Smion	Hadjji Simeon	Хаджи Смион
Iiicho the Inquisitive	Iiichio the Inquisitive	Илийчо Любопитният
Mouratliiski	Mouratliski	Муратлийски
Granny Hadji Pavlyuvitsa	Hadjji Pavlovitsa	Баба Хаджи Павлювица
Hadji Atanasius	Hadjji Atanasi	Хаджи Атанасий
Hadji Dariya	Hadjji Daria	Хаджи Дария
Raika	Rajka	Райка
father Gideon	Gedeon	Отец Геден
Nathaniel	Natanael	Поп Натанаил
Father Yerotei	Father Yeroté	Отец Йеротей
Uncle Bozhil	Uncle Bojil	Чичо Божил

Table Four: Variations of -oo/-ou

2004 edition	2010 edition	Bulgarian Equivalent
Mooncho	Mouncho	Мунчо
Tinko Baltooglou	Tinko Balta Oghlou	Тинко Балтоолу

Table Five: Variations of -f/-ph

2004 edition	2010 edition	Bulgarian Equivalent
Gospozha Seraphima	Sister Serafima	Госпожа/сестра Серафима
Gospozha Sophia	Sister Sofia	Госпожа София
GospozhaNymphidora	Sister Nimfidora	Госпожа Нимфидора

Table Six: Skipping and adding letters, possessive attributives

2004 edition	2010 edition	Bulgarian Equivalent
Dimiter	Dimitr	Димитър
Kiro	Kiril	Кирил
Peter	Petr	Петърчо
Georgi	Ghiorghi	Георги
Yaroslav Burzobegounek	Pan Yaroslav Brzobegounek	Ярослав Бързобегунек

Tsvetancho	Tsvetian	Цветан/ наш Цветан
Nedyalko's Ivan	Ivan Nedelioff	Иван Недялковия
Milko's Rada	Rada Milkina	Милкината Рада/ Рада Милкина
Neda Lyagovochina	Neda Liagovitcha	Неда Ляговичина
Dame Tsankovitsa/ Boulka*Tsankovitsa	Tsanko's wife	Булка Цанковица

Table Seven: Different attributive

2004 edition	2010 edition	Bulgarian Equivalent
Granny Ivanitsa	Grandma Ivanitsa	Баба Иваница
Emeksiz- Pehlivan	Yemeksiz Pehlivan	Емексиз Пехливан
Aunt Ghinka	Mother Ghinka	Кака Гинка
Gospozha Hadji Rovoahma	Sister Hadjji Rovoama	Хаджи Ровоама
Granny Kouna	Mother Kouna	
Hadji Smion	Hadjji Simeon	Хаджи Смион
Gospozha Seraphima	Sister Serafima	Госпожа Серафима, сестра Серафима
Dyado Manol	Manola	Дядо Манол
Gospozha Sophia	Sister Sofia	Госпожа София
Gospozha Ripsimiya	Sister Ripsimia	Госпожа Рипсимия
Gospozha Nymphidora	Sister Nimfidora	Госпожа Нимфидора
Gospozha Paraskeva	Sister Parashkeva	Госпожа Парашкева
Gospozha Solomona	Sister Solomona	Госпожа Соломона
Gospozha Apraxia	Sister Apraxia	Госпожа Апраксия
Father Stavri	Pope Stavri	Поп Ставри
Gospozha Christina	Sister Christina	Госпожа Христина
Father Dimcho	Pope Dimcho	Поп Димчо
Sherif Aga	Sheriff Aga	Шериф Ага
Hadji Ghiouro	Hadjji Ghiouro	
Karagiouzolu	Karaghieuz Oghlou	
Benchoolu	Bencho Oghlou	Бенчоолу
Granny Hadji Pavlyuvitsa	Hadjji Pavlovitsa	Хаджи Павлювица
Granny Petkovitsa	Mother Petkovitsa	
Hadji Atanasius	Hadjji Atanasi	Хаджи Атанасий
Hadji Dariya	Hadjji Daria	Хаджи Дария

Dyado Marin	Father Marin	Чичо Марин
Dyado Mina	Father Mina	Дядо Мина
Chono's Staika	Staika Chonina	Чонината Стайка
Aunt Avramitsa	Sister Avramitsa	Стрина Аврамица

Table Eight: Different spelling of the surname

2004 edition	2010 edition	Bulgarian Equivalent
Anko Razpopen	Anka Raspopche	Анко Разпопчето
Yordan Diamandiev	Yordan Diamandieff	Юрдан Диамандиев
Necho Pironkov	Necho Pironkoff	Нечо Пиронков
Sokolov	Sokoloff	Д-р Иван Соколов
Boshnakov	Ivan Boshnakoff	Иван Бошнаков
Rada Gospozhina	Rada Gospozina	Рада Госпожина
Ivan Bogorov	Ivan Bogoroff	Иван Богоров
Kiriak Effendi, Stefchov	Kiriak Stefchoff	Кириак Стефчов
Kliment Belchev	Climent Belcheff	Климент Белчев
Marko Ivanov	Marko Ivanoff	Чорбаджи Марко
Frangov	Frangoff	Франгов
Popov	Popoff	Ганчо Попов
Stefan Merdevendjiev	Stefan Merdivendjieff	Стефан Мердевенджиев
Kandov	Kandoff	Кандов, Кандовче
Nikola Nedkovich	Nikolai Netkovich	Николай Недкович
Micho Saranov	Micho Saranoff	Мичо Саранов
Kableshkov	Kableshkoff	Каблешков
Anghel Yovkov	Anghel Yovkoff	Ангел Йовков
Peter Ovcharov	Petr Ovcharoff/ Peter the Shepherd	Петър Овчарят
Spiridoncho	Spiridonoff	Спирдончето
Louka Neichev	Lonka Neichoff	Лука Нейчев
Volov	Voloff	Волов
Marchev	Marcheff	Марчев
Bencho Derman	Bencho Dermanoff	Бенчо Дерманът
Ivan Osten	Ivan Ostenoff	Иван Остенът

Table Nine: Nicknames

2004 edition	2010 edition	Bulgarian Equivalent
Ivan the Terrible	Ivan the Cruel	Иван Краличът
Mihalaki Alafranga	“Alafranga” Mikhalaki	Михалаки Алафрангата
Ivancho Yota	Ivancho Yotata	Иванчо Йотата
Micho Beizade	Micho Beizadé	Чорбаджи Мичо Бейзадето
Blind Kolcho	Blind Kolcho	Колчо Слепецът
Ilichio the Inquisitive	Iliichio the Inquisitive	Илийчо Любопитният
Yaroslav Burzobegounek	Pan Yaroslav Brzobegounek	Ярослав Бързобегунек
Bocho the Butcher	Bocho the Butcher	Бочо Касапинът
Ivan Borimechka* (the bear-hugger)	Inav Kill-the-BeaR	Боримечката
Peter Ovcharov	Peter the Shepherd	Петър Овчаров
Kalcho Bogdanov Bookche	Kalcho Bogdanoff the Cooper	Калчо Богданов Букчето
Yanina Healer	Dr. Yaneli	Янелият
Ivan Doodi the Cobbler		Иванчо Дудото кундурадгият/ Иван Дудито
Debela(Fat)Bona	Debela(Fat)Bona	Дебела Бона
Dimo Kapassuz Bezportev	The Editor, Bezporteff	Димо Капасъзът, Безпортев и Редактор
Rachko Lilov(2nd), Rachko the Stinkard		Рачко Пръдлето, Рачко Лилов, бакърджийчето
Petko Buzounyak	Petko Buzzouniak	Петко Бъзуняка
Selyamsuz	Seliamsiz	Селямсъза
Necho Pironkov	Necho Pironkoff	Нечо

LITERATURE

Danchev 1978: Данчев, А. *Българска транскрипция на английски имена*.
София: Народна просвета, 1978.

Dictionary: Cambridge Advanced Learner’s Dictionary, 2nd edition Version 2.0

Ilchev 2012: Илчев Ст., *Речник на личните и фамилни имена у българите*.
София: издат. на БАН, 2012.

Ivanov, Skordev, Dobrev 2010: Ivanov, L., D. Skordev and D. Dobrev. The
New National Standard for the Romanization of Bulgarian. // *Mathematica
Balkanica*, New Series vol. 24, 2010, Fasc. 1-2, 121-130.

- Manolova 2005:** Манолова Г. *Прякорите – ситуации на възникване*. Електронно списание *LiterNet*, 23.10.2005, № 10.
- Sastoyanie 2010:** *Състояние и проблеми на българската ономастика*, том 11. В. Търново: УИ „Св.св.Кирил и Методий“, 2010.
- Selimski 2007:** Селимски Л., *Изследвания по българска антропонимия. Фамилни и лични имена и прозвища*. Велико Търново: УИ „Св.св. Кирил и Методий“, 2007.
- Vlahov, Florin 1990:** Влахов С., Флорин С. *Непреводимото в превода*. София: Наука и изкуство, 1990.

Интернет източници:

- 13-09-13 http://en.wikipedia.org/wiki/Proper_noun
- 13-09-13 http://en.wikipedia.org/wiki/Romanization_of_Bulgarian
- 10-09-13 www.merriam-webster.com
- 01-09-13 <http://lex.bg/laws/ldoc/2134673409>
- 01-09-13 <http://www.bgjargon.com/word/meaning>
- 20-08-13 <http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=14&WorkID=5815&Level3>
- 01-09-13 <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135623667>

**CASES OF EXPLICATION OR LOSS OF METAPHOR IN
INTERPRETING PUBLIC SPEECHES AND CONFERENCE
ADDRESSES IN BULGARIAN AND ENGLISH**

Zlatka Chervenкова
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The paper examines the problem of metaphor interpreting in conference discourse from a cognitive point of view in a newly-developing subfield of translation studies – interpreting studies, taking into consideration the different constraints, skills and approaches demanded of interpreters and translators. Metaphoric expressions are excerpted from ten conference addresses in English and Bulgarian and the interpreting strategies, involving similar and different mapping conditions on the basis of the different cultures, are analyzed.

Key words: interpreting studies, cognitive metaphor

As translation studies came into its own, metaphor, as a complex feature of human communication, became the focal point of research. In the last forty years we have seen a major shift in its paradigm, resulting in relocalization of metaphor from the field of literature and rhetoric to the domain of language and thought. Indeed a large part of language is basically metaphoric. The majority of abstract vocabulary in the lexicon derives from conceptual metaphors or root analogies, arising either from our pre-conceptual experience as infants, or from image schemata due to bodily experience. As a result of the paradigm shift, translators must necessarily consider the conceptualization on which a metaphoric expression is based if their aim is to achieve any extent of equivalence, however relative it may be. Baker (1992: 12-13) identifies the following types of equivalence: denotative, connotative, pragmatic, text-normative, formal, functional, orthographic, phonological, and lexical. The first three are relevant when translation of metaphor is undertaken. Later, Katan's classification gives credit to the cognitive approach in translation theory, whereby cognitive equivalence is considered (Katan 1999). It can only exist if the patterns of thinking in the SL culture are taken into account and equivalent TL cultural models and patterns of thinking are considered when translating metaphors, which have cognitive functions and act as

cognitive constructs (Lakoff and Johnson: 1980). They see metaphor as a means to understand the target domain of experience in terms of another, source domain, which makes it a conceptual phenomenon. The role of SL and TL culture in the process of meaning construction cannot be overestimated. They view metaphor as ubiquitous to the extent that it is “pervasive in everyday life, not just in language but in thought and action” and our “ordinary conceptual system is fundamentally metaphorical in nature” (Lakoff & Johnson 1980: 3). Therefore, metaphoric competence, defined as the ability to identify underlying metaphoric structures in language and awareness of cultural variation between and within languages, is an essential competence in all who are involved in the language industry.

Whereas most aspects of translation have been studied in considerable detail, studies of interpreted discourse, because of the nature of interpretation as an oral performance, have been much less intense. However, in the last years technology has developed sufficiently to allow access to a large number of conferences, and not only to recordings of the speakers in the original language of their speech, but also to recordings of the interpreting into various languages. Consequently, it has become possible to study the cognitive process of interpreting and the informed choices the interpreter makes within fractions of a second. There are obviously a number of essential differences between the translation and interpreting. Bistra Aleksieva (2010) mentions the following: translation is characterized by repetitiveness of the tasks, interpretation is not; during translation the entire text is available all of the time, during interpretation only parts of the text are available at a time; during translation one’s focus is entirely on the particular phase of the translation, during interpreting many activities are carried out simultaneously; the time for the translation depends on the translator, the time for interpreting depends on the participants in the speech act; in translation the participants in the act of communication are situated at a distance from one another, whereas in interpreting they are in each other’s immediate vicinity; reviewing the first draft of a translation could be done by a translator or reviewer, in the case of interpreting, by the interpreter only. We may conclude that the main distinction between the two is the same as between product and process. Both interpretation and translation of metaphors are culturally conditioned. As far back as 1995, Dobrzynska discussed problems of meaning in translation of metaphor, where she expounds on metaphor as a “linguistic sign that is used outside the normal usage, as defined by the code”. It makes sense despite transcending semantic conventions, which situates it

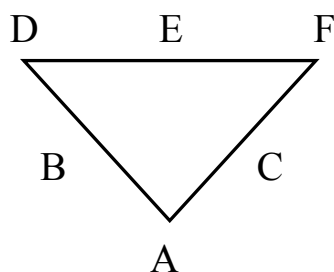
on the level of utterance, or parole. This refers to novel metaphors. There is also the so-called “lexicalized” metaphor which occurs from semantic shifts within the code. The meaning of metaphor is created through association of linguistic elements in the consciousness of the code users with their knowledge of the world. The listener should share the same associations as the speaker.

Conference-goers, both speakers and audience are usually top professionals in their respective fields, who share frontline ideas, knowledge of the world, and values. The topics are usually highly specialized, new terminology is constantly introduced. What they do not share, and what the interpreters are there for, is understanding each other’s language. And since language boundaries delineate the boundaries of the cultural communities, we may reasonably infer that they do not share a common cultural background, which, as stated above, is a necessary condition for understanding metaphor.

This paper is an attempt to study how interpreters handle metaphoric expressions and to classify their approaches according to the Cognitive Translation Hypothesis formulated by Mandelblit (1995: 492), in which he identifies two possibilities: similar mapping conditions and different mapping conditions, depending on the extent in which metaphoric images are preserved or transformed in the course of translation due to differences of conceptual systems of the source and target cultures, thus raising awareness among translators of the image schema underlying metaphors. These image schemas form our world view and they are at the basis of the body-mind-culture triad. Consequently, any translation of metaphor requires a verbal process of transfer between languages, a cognitive process of transfer between conceptual systems and cultural knowledge for transfer of meaning across cultures. This poses high demands on the interpreters, who have to be bilingual, biconceptual and bicultural. The difficulty of their tasks increases when there is a wider gap between the languages, conceptualization, culture, geography, religion, and historical background. Furthermore, language can be literal and metaphoric, and some languages are much more metaphoric than others. Metaphor expresses ideas in a much more concise way, more ideas are conveyed in fewer words, and judging from the experience of most translators working in the English-Bulgarian language pair who know very well that one page of English text usually produces 1.2 pages of text in Bulgarian, and vice versa – one page of original Bulgarian equals 0.8 pages in English, we may conclude that among the two languages, English is more metaphorical than Bulgarian. The reasons for this are various – the age of the language is not

the most important determinant. The development of the Bulgarian language has been retarded by the historical isolation of the country under the feudal dominance of the Turkish Empire, whereas English expands exponentially during and after the industrial revolution and the expansion of the British Empire, and we know very well that one of the most productive word formation models is metaphor.

It is universally accepted that important metaphors in all languages are body part metaphors. The human body is a common experience for people of different languages and cultures. Therefore researching body metaphors in different languages will bring to the front cultural issues that are realized in the different conceptual metaphors. Body parts in different cultures are obviously conceptualized differently, depending on cultural facts. Kövecses (2007) proposes the Triangle Model to describe the relationship between body, language, mind and culture:

A stands for the bodily basis, which consists of our basic knowledge about the structure and function of our body; Line BC represents the language – with the distance between B and C representing the difference between the two languages; Line DE represents the level of culture, with the distance between D and E representing the difference between the two cultures. This triangle shows that cultures and languages are all wired to the essence of humanness- the human BODY – more so with languages than with cultures; Line AF has a double function – it sets the boundary between the two languages and cultures, but it also represents the unity of the two languages and cultures arising from the common structure and function of the human body.

On the basis of these theoretical issues I have extracted metaphoric linguistic expressions from ten conference addresses and opening speeches in English and Bulgarian in order to identify the conceptual metaphors they are based on and compare their translations and identify the conceptual metaphors the translations are based on, commenting on cases of explication and loss of metaphor in the translations. Conference addresses are a special type of discourse characterized by an abundance of stock metaphors and clichés, vivid language, novel concepts, and metaphors of emotion. Each of the metaphors that were identified through the metaphor

identification procedure (Pragglejaz Group 2007) was put to the following test:

1. Is the literal meaning the same or different in the two languages;
2. Is the figurative meaning of that word form the same or different in the two languages;
3. Is the conceptual metaphor underlying the word with that particular literal and figurative meaning the same or different in the two languages?

On the basis of the linguistic metaphors found in the opening addresses and their translation by experienced interpreters working for SCIC at the European Commission, I came up with results, which I have grouped in four tables: metaphors and their translations with same mapping conditions, metaphors and their translation with different mapping conditions, use of loanwords and cases of explication or loss of metaphor.

Table 1: Metaphors and their translation with same mapping conditions.

Same mapping conditions				
Linguistic metaphor	Conceptual metaphor	Is the metaphor preserved?	Conceptual metaphor	Linguistic metaphor
Before I go any further Starting point Proceeding to the new situation	CONFERENCE IS A JOURNEY	Yes	CONFERENCE IS A JOURNEY	Преди да продължа Отправна точка Пътя към новата ситуация
Loosely knit group of states	CONNECTEDNESS IS BEING KNITTED TOGETHER	Yes	CONNECTEDNESS IS BEING WELDED TOGETHER	Слабо споена група държави

Table 2: Metaphors and their translation with different mapping conditions

Different Mapping Conditions				
Linguistic metaphor	Conceptual metaphor	Is the metaphor preserved?	Conceptual metaphor	Linguistic metaphor
Dear Ladies and Gentlemen	PEOPLE ARE A VALUABLE COMMODITY	No	PEOPLE ARE ESTEEMED FOR MORAL QUALITIES	Уважаеми дами и господа
To kick off the conference	CONFERENCE IS A GAME	Yes	CONFERENCE IS AN ARTIFACT	Откривам конференцията
Rise up to the challenge	TAKING ACTION IS UP	Yes		

Table 3 Use of loanwords

LOANWORDS		
harmonize	MAKING COMPATIBLE IS MAKING PLEASANT MUSIC	Хармонизира
webstreaming	INTERCONNECTION IS A WEB INFORMATION IS LIQUID	Уебстриймिंग
Economic operators	BUSINESS IS A MACHINE	Икономически оператори
Discussion panels	CONFERENCE IS A PHYSICAL CONSTRUCTION	Дискусионни панели

Table 4. Cases of metaphor loss and explication

<p>The thread all through this event Setting the scene for this conference Strike a balance Welcome to this landmark conference I am delighted to welcome you</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Основните две теми които ще обсъждаме – Създава връзка – Постигам баланс – Добре дошли на тази важна конференция – Щастлив съм да ви приветствам
--	---

Discussion

In his study, Mandelblit points out that there is a longer reaction time which signals a conceptual shift is taking place between the conceptual mapping systems of the source and target (Mandelblit 1995: 493). He finds that interpreters need time to decide on using different cognitive domains when looking for cognitive equivalence of metaphors, in this way they do the conceptual mapping for the TL audience. If similar mapping conditions exist – their task is easy and the metaphor continues to live in the TL. If mapping conditions in SL and TL are different, mostly due to short time for reaction, there is a resulting explication of meaning. There are various techniques exploited by interpreters when there is lack of equivalence on the lexical level. The most common strategy by far is use of a superordinate word, simile, or paraphrase. In a large number of cases loan words are transferred directly.

An interesting shift of conceptual metaphor is observed in the case of translation of the phrase “kick off the conference” as „откривам конференцията“, literally “to open the conference”. The English expression shows that the conceptual metaphor is A CONFERENCE IS A GAME. The mappings entail that the conference venue is a playing field, conferees are active participants, players, who pursue certain goals, it suggests that the event is fun, enjoyable to play, requiring exertion on the part of the players for which there will be rewards; there is a lot of action, team work, and desire to excel. The stock phrase in Bulgarian, on the other hand, is “откривам” which means “discover”, “reveal” “open up”. Conceptually in the Bulgarian culture the conceptualization is that a CONFERENCE IS AN ARTIFACT, with the following mappings: it is a static event, stripped of action, no excitement, participants are mere observers, not entitled to ask questions, they have no control over the events. The keynote speaker (as in the old totalitarian times) is an all-powerful god-like figure who raises the curtain to reveal a special artefact – a static object, to be observed in awe, with little possibility of interaction, no encouragement to ask questions, take the floor, an event directed by others, planned ahead and not susceptible to change. Thus the Bulgarian language still retains the scars from the totalitarian society which have not been wiped out in the thirty years that have passed since then.

In the case of interpreters at conferences, we may note that conference addresses contain a number of stock metaphors that are repeated in different variations over all events: These have become clichés that every conference interpreter has encountered many times – and links between the neurons activated at the same time have been established on

the basis of the principle that “neurons that fire together, wire together”. Experienced interpreters do not need to think at all, as a result of which interpreting is carried out in its most automated phase.

On the other hand, conference interpreters are not expected to convey everything verbatim, their job is to do spontaneous synthetic grasping and conveying of sense, and they can use more modalities to do it, tone, intonation, mood, emphasis. As St. Jerome recommends, “Non-verbum e verbo sed sensum exprimere de sensu”, or in English “Not word by word but sense by sense”, or else, to look at the deeper meaning of a text instead of just the words that comprise it. The meaning is expected to be represented in the manner in which an artist draws a picture of an object – it resembles a painting, showing the essential characteristics, whereas the translators are expected to give a photographic image of the original, their job is to do “analytical code-switching” (Pöchhacker 2004: 56).

Conclusion

I would like to conclude that from the study it is evident that every act of translation and interpreting involves cross-cultural transmission of cognition which requires a certain level of metaphoric competence that takes into account the culture of the source and target language. However, because the nature of the interpreter’s job is to transfer sense as quickly and clearly as possible, interpreted discourse differs considerably from translations. From the examples provided in the paper it is evident that interpreters have no problem preserving primary metaphors based on the root conceptual metaphor LIFE IS A JOURNEY, MORE IS UP because they are universal for all languages and cultures (Kövecses 2005: 30). The excerpted metaphors and the way they were interpreted also shows that there is no loss of metaphor when the same mapping conditions are preserved, as well as of clichés, and stock metaphors used frequently in conference discourse because interpreters have encountered them many times in their day to day work and have had time to decide on the best way to translate them. Loan words and metaphors are also preserved, indeed more frequently than normal. Obviously different mapping conditions present too great a challenge to interpreters and they either make great pauses before they make their choice, or they just explicate and digest the sense on behalf of the audience. Furthermore, the conference-goer community develops a culture of its own which gains precedence over their local culture, and the language of conference goers becomes universal, and with its large number of loan words, it tends to transcend language and cultural boundaries.

LITERATURE

- Aleksieva 2010:** Алексиева, Бистра. *Теория и практика на устния превод*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2010.
- Baker 1992:** Baker M. *In Other Words. A course book on translation*. London and New York: Routledge, 1992 (12-13).
- Dobrzynska 1995:** Dobrzynska, T. Translating metaphor: Problems of meaning. // *Journal of Pragmatics*, №24, 1995, 595-604.
- Katan 1999:** Katan, D. *Translating Cultures: An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*. Manchester: ST Jerome Publishing, 1999.
- Kövecses 2005:** Kövecses, Z. *Metaphor and Culture*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Kövecses 2007:** Kövecses, Z. *Language, Mind, and Culture*, Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Lakoff & Johnson 1980:** Lakoff, G. and Johnson, M *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
- Mandelblit 1995:** Mandelblit, N. The cognitive view of metaphor and its implications for translation theory. // *Translation and Meaning, Part 3* (483-495). Maastricht: Universitaire Press, 1995.
- Pragglejaz group 2007:** Pragglejaz group MIP: A Method for Identifying Metaphorically used Words and Phrases. // *Metaphor and Symbol*, 2007, № 22/1: 1-40.
- Pöchhacker 2004:** Pöchhacker, F., *Introducing Interpreting Studies*, London: Routledge, 2004.
- Wierzbicka, A. 1992:** Wierzbicka, A. *Semantics, Culture and Cognition. Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. New York/Oxford: OUP. 1992.

SOURCES

- http://webcast.ec.europa.eu/eutv/portal/_v_fl_300_bg/player/index_player_bg.html?id=20497&pId=20495
- http://webcast.ec.europa.eu/eutv/portal/_v_fl_300_bg/player/index_player.html?id=15694&pId=15692
- http://webcast.ec.europa.eu/eutv/portal/_v_fl_300_bg/player/index_player_bg.html?id=9065&pId=9063

**„SCHAUEN WIR DOCH MAL IM WÖRTERBUCH NACH, ODER?“
DIE MODALPARTIKELN IN DEN DEUTSCH-
BULGARISCHEN WÖRTERBÜCHERN**

Stanislava Ilieva
Plovdiver Universität „Paisij Hilendarski“

**„SCHAUEN WIR DOCH MAL IM WÖRTERBUCH NACH, ODER?“
MODAL PARTICLES IN GERMAN-BULGARIAN DICTIONARIES**

Stanislava Ilieva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This paper discusses the representation of modal particles in some contemporary German-Bulgarian dictionaries. Because of the idiosyncratic nature of these lexemes, their proper description is usually a problematic matter, especially when monolingual dictionaries are considered. The following article is an attempt to analyze to what extent and whether it is possible at all to pinpoint equivalents in Bulgarian as a target language.

Keywords: particles, modal particles, modality, lexicography

Die zweisprachigen Wörterbücher zeigen im Gegensatz zu den einsprachigen einige Besonderheiten. Sie setzen sich zum Ziel, für eine Wortschatzeinheit aus der Ausgangssprache das jeweilige sprachliche Äquivalent bzw. die jeweiligen sprachlichen Äquivalente in der Zielsprache zur Verfügung zu stellen. Diese Aufgabe erweist sich als durchaus mühevoll, namentlich in Fällen, wenn keine sprachliche Entsprechung in der Zielsprache zu finden ist. Auf so eine Schwierigkeit stoßen die Wörterbuchverfasser, wenn sie die Funktionen der Modalpartikeln zu präsentieren haben.

1. Besonderheiten der zweisprachigen Wörterbücher

Bevor man an die Analyse einiger deutsch-bulgarischer Wörterbücher hinsichtlich der Darstellung von Modalpartikeln herangeht, soll ein kurzer Blick auf die Typologie der zweisprachigen Wörterbücher

geworfen werden. In der lexikografischen Theorie rückt der Wörterbuchbenutzer in den Mittelpunkt. In diesem Sinne unterscheidet Ščerba zwischen Wörterbuchbenutzern mit Muttersprache und solchen mit Fremdsprache. Hierzu schlägt er für jedes Sprachenpaar vier zweisprachige Wörterbücher vor.

„Für jedes Sprachenpaar sind vier Wörterbücher notwendig, nämlich unbedingt zwei erklärende fremdsprachige Wörterbücher mit Erklärungen in derjenigen Muttersprache, die in dem entsprechenden Wörterbuch verwendet wird; hinzu kommen in Abhängigkeit von realen Bedürfnissen zwei Übersetzungswörterbücher von der Muttersprache in die Fremdsprache eines speziellen Typs“ (Ščerba 1982: 55).

Die von Ščerba vertretene Auffassung wurde von Kromann, Riiber und Rosbach weiterentwickelt, die in der zweisprachigen lexikografischen Forschung zwei Termini einführen: aktive (textproduktionsvisierende) und passive (für die Textrezeption konzipierte) Wörterbücher. Bei dieser Unterscheidung gehen sie von der Auffassung aus, dass die Produktion und die Rezeption von fremdsprachigen Texten unterschiedliche Anforderungen an die Übersetzungswörterbücher stellen (Kromann, Riiber und Rosbach 1984: 208).

Obwohl die zweisprachigen Wörterbücher verschiedene Aufgaben zu erfüllen haben (Rezeption und Produktion in der Fremdsprache, Übersetzung aus der Fremdsprache in die Muttersprache und umgekehrt), ist es sowohl für die Lexikografen als auch für die Benutzer kaum möglich, solche theoretischen Auffassungen in die Praxis umzusetzen. So weist Ayivi darauf hin, dass die Typologie nicht auf dem Muttersprache-Fremdsprache-Konzept basieren müsste, sondern auf dem Wissen und dem Nichtwissen des Benutzers.

„Unabhängig von seiner Muttersprache [...] hat der Wörterbuchbenutzer ein konkretes Bedürfnis: Er hat Wissensdefizite, die er füllen möchte. So ist die Frage nicht mehr relevant, ob der Benutzer nun ein Muttersprachler oder ein Fremdsprachler ist, sondern was er weiß und was er noch nicht weiß, aber noch wissen möchte“ (Ayivi 2000: 99).

Der Eintrag eines Lexems sollte dem Benutzer alle notwendigen Informationen bereitstellen, damit er die Bedeutung dieses Lexems in dem jeweiligen Kontext adäquat dekodieren kann. Andererseits sollte der Benutzer anhand der spezifischen Angaben im Wörterbuchartikel in der Lage sein, bei der Sprachproduktion das Wort korrekt einzusetzen. Hier geht es um die grammatischen Besonderheiten, pragmatischen Funktionen und Satztyprestriktionen.

2. Probleme der lexikografischen Darstellung der Modalpartikeln

Helbig verweist in seinem „Lexikon deutscher Partikeln“ auf das Ungleichgewicht zwischen dem linguistischen Forschungsinteresse und der Umsetzung in die Wörterbücher, „weil die Darstellung im Wörterbuch hinter der Forschungsentwicklung zurückgeblieben ist“ (Helbig 1990: 14 f.). Die Lexikografen stoßen bei der Darstellung von Partikeln auf verschiedene Schwierigkeiten, die aus der vielfältigen Spezifik der Partikeln resultieren. Darunter sind die Probleme bei der Klassifizierung, die Uneinigkeit der Linguisten hinsichtlich der Definition, die starke Kontextabhängigkeit, die Antonymität, die Polyfunktionalität und die „relativ geringe“ Bedeutung (Helbig 1990: 15) zu erwähnen.

2.1. Schwierigkeiten bei der Klassifizierung und Subklassifizierung von Modalpartikeln

In der Partikelforschung besteht keine Einigkeit bezüglich der Klassifizierung und Subklassifizierung der Modalpartikeln. Seit der „Zehn Wortarten Lehre“ in der traditionellen Grammatik, in der die Partikeln kaum in Frage kommen, werden unterschiedliche Einteilungen aufeinandergereiht. Die Auffassungen lassen sich in zwei Richtungen zusammenfassen. Einerseits werden als Partikeln alle nicht flektierbaren Wortarten bezeichnet. In diesem Sinne gehören zu den Partikeln die Konjunktionen, die Präpositionen, die Modalwörter u. a. Andererseits werden die Partikeln als eine Unterklasse im Rahmen der Inflexibilia neben Adverbien, Präpositionen und Junktionen betrachtet (s. Duden 2009). Trotz der verschiedenen Ansichten hat sich in den letzten Jahren die Auffassung durchgesetzt, dass die Partikeln als eine eigenständige Wortart gelten sollen. Als Abgrenzungskriterien werden von Helbig (Helbig 1990: 21ff.) folgende Wesensmerkmale der Partikeln genannt:

- Die Partikeln können keine selbstständigen Satzglieder, sondern nur Teile von Satzgliedern sein.
- Sie können die Position vor dem finiten Verb im deutschen Aussagesatz nicht einnehmen.
- Sie können nicht erfragt werden.
- Sie tragen nichts zu den Wahrheitsbedingungen von Aussagesätzen bei.
- Sie sind eliminierbar.
- Sie modifizieren die Äußerung in bestimmter Weise.

Was die Subklassen der Partikeln betrifft, sind sich Sprachwissenschaftler darüber nicht einig. Obwohl die Wichtigkeit der Partikeln besonders für die gesprochene Sprache außer Zweifel steht,

führen die Klassifizierungskontroversen zu Schwierigkeiten bei deren lexikografischer Darstellung.

2.2. Das Bedeutungsproblem

In der Partikelforschung wurden viele Versuche vorgenommen, die Bedeutung der Modalpartikeln adäquat zu beschreiben. Da die Modalpartikeln zum propositionalen Gehalt der Äußerung nicht beitragen, sondern für die Illokution relevant sind und da sich die konkrete Bedeutung einer Partikel erst im Vollzug des konkreten Sprechakts herausstellt, ergibt sich die Frage, ob die Modalpartikeln eine selbstständige lexikalische Bedeutung haben.

In Bezug auf die Bedeutung der Modalpartikeln werden in der Partikelforschung zwei grundsätzliche Standpunkte vertreten: der bedeutungsmaximalistische und der bedeutungsminimalistische. In den bedeutungsminimalistischen Ansätzen wird versucht, eine möglichst allgemeine Grundbedeutung einer Partikel anzugeben (Hentschel 1986: 120; Doherty 1985: 95). Eine solche Bedeutung ist aber zu abstrakt und für lexikografische Zwecke wenig geeignet. Die Bedeutungsmaximalisten untersuchen die Funktionen der Partikeln in verschiedenen Satztypen und Sprechsituationen (Franck 1980: 167; Sandig 1979: 84 ff.). Da die beiden Auffassungen ihre Schwächen haben, versuchen einige Autoren, „den goldenen Mittelweg“ zu finden. Im „Lexikon deutscher Partikeln“ macht Helbig (1990) neben den einzelnen Funktionsvarianten der jeweiligen Modalpartikeln auch Bemerkungen zu einer möglichen Gesamtbedeutung. Die Frage, ob dies eine nützliche Vorgehensweise für den Lexikonbenutzer sein könnte, bleibt aber offen.

2.3. Starke Kontextdeterminiertheit

Der Kontext muss dementsprechend bei der Übersetzungsarbeit uneingeschränkt in Betracht gezogen werden: *„Wegen ihrer starken Kontextdeterminiertheit kann nur das Textganze an sich bzw. die Aussage im pragmatisch-kommunikativen Umfeld die übergeordnete Übersetzungseinheit für Aussagen mit Modalpartikeln sein“* (Feyrer 1998: 107).

3. Besonderheiten der bulgarischen Partikelforschung

Für ein zweisprachiges Wörterbuch ist es ferner von Bedeutung, dass den sprachlichen Einheiten aus der Ausgangssprache äquivalente Realien in der Zielsprache entsprechen und inwieweit sie durch sprachliche Mittel darzustellen sind. In dieser Hinsicht ist auch der Stand der bulgarischen Partikelforschung relevant. Das Bulgarische ist wie das Deutsche eine partikelreiche Sprache. In der bulgarischen Sprache stellen die Partikeln

auch eine ziemlich heterogene Wortklasse dar. Als eigenständige Wortklasse wurden sie zum ersten Mal von Theodorov-Balan (Balan 1940) abgesondert. Unter den Sprachwissenschaftlern besteht noch keine Einigkeit über den Umfang und die Subklassifizierung der Partikeln. Nach ihrer Funktion und Bedeutung werden sie meistens in drei Gruppen unterteilt – wortbildende, wortformbildende und modifizierende. Am häufigsten umstritten sind die modifizierenden Partikeln (Kutsarov 1998: 360), die von anderen Linguisten wie Tisheva und Rå Hauge pragmatische Partikeln genannt werden. Sie vertreten die Auffassung, dass die pragmatischen Partikeln „spezialisierte Ausdrucksmittel sind, die zum Ausdruck der Einstellung des Sprechers zum Inhalt der Äußerung und zu bestimmten Elementen der Redesituation dienen“ (zitiert nach Nitsolova 2008: 476).

Weil in den einzelnen Sprachen durch unterschiedliche sprachliche und metasprachliche Mittel derselbe Inhalt ausgedrückt werden kann, wäre es aus linguistischer Sicht interessant, zu verfolgen, wie die Modalpartikeln in deutsch-bulgarischen Wörterbüchern ihren Niederschlag finden und inwieweit die jeweiligen Erklärungen für die Wörterbuchbenutzer hilfreich sind.

4. Die Behandlung der Modalpartikeln in deutsch-bulgarischen Wörterbüchern

4.1. Auswahl der Wörterbücher

Nachfolgend wird der Versuch unternommen, die Bedeutungsbeschreibungen der Modalpartikeln in drei gängigen deutsch-bulgarischen Wörterbüchern zu analysieren. Hierzu werden folgende Wörterbücher unter die Lupe genommen: „Pons Neues Universalwörterbuch Deutsch-Bulgarisch“ (fortan PNUDB), „EMAS Deutsch-Bulgarisches Wörterbuch“ (fortan EDBW) und „Eurodict – Online-Wörterbuch“ (fortan EOW). Bei der Auswahl der Wörterbücher spielte deren Aktualität eine bedeutende Rolle. Da in den letzten Jahren die Online-Wörterbücher besonders beliebt geworden sind, hat auch diese Online-free-Ausgabe unter den analysierten Nachschlagewerken Platz gefunden.

4.2. Aspekte der Analyse

Die oben erwähnten Wörterbücher werden unter folgenden Aspekten behandelt:

- Wortartenangaben
- Markierung der betonten Vorkommenstypen von Modalpartikeln
- Bedeutungsbeschreibung

- Anwendungsbeispiele
- Partikelkombinationen
- Pragmatische Angaben

In allen drei Wörterbüchern werden die einzelnen Lemmata nach Wortarten indiziert, darauf folgt eine Unterteilung nach verschiedenen Verwendungstypen. Die Indizierung der Wortarten in PNUDB und EDBW erfolgt durch römische Ziffern, die verschiedenen Bedeutungen eines Stichwortes innerhalb einer Wortart werden durch arabische Ziffern differenziert. In EOW sind die Wortarten durch tiefgestellte Ziffern (*aber₁*, *aber₂*, *aber₃*) angegeben. Die Subklassen der Partikeln bleiben aber unerwähnt. Ausspracheangaben sind nur in PNUDB zu finden.

Das Lemmazeichen *aber*

In PNUDB enthält das Stichwort *aber* zwei Wortartenangaben: Konjunktion und Adverb. Als Konjunktion werden in runden Klammern Erklärungen zu den drei verschiedenen Bedeutungen angegeben: 1. Gegensatz – bulgarische Äquivalente: *но, обаче, ама*. Das Lexem *ама* ist hier mit der Stilangabe *разг. (gespr.)* versehen. 2. Einschränkung – bulgarische Äquivalente: *но, обаче, наистина* und 3. Verstärkung – bulgarische Entsprechungen wie unter 1. Unter der Indizierung des Lexems *aber* als Konjunktion werden folgende Anwendungsbeispiele angeführt¹:

- (1) ~ ja! *да, разбира се!*
- (2) ~ nein/sicher! (*ама*) *съвсем не/разбира се!*
- (3) nun ist ~ Schluss! *сега вече наистина край!*

In diesen Beispielen ist *aber* u. E. in Partikelfunktion verwendet. In (1) und (2) wird dem Vorkommenstyp eine verstärkende Funktion als Antwort auf eine Entscheidungsfrage zugewiesen. In (3) drückt sie in Aufforderungen Ungeduld aus.

Bei dem adverbialen Vorkommenstyp haben die Wörterbuchverfasser auf bulgarische Äquivalente des Lexems verzichtet, stattdessen registrieren sie zwei formelhafte Ausdrücke und deren Übersetzungen:

- (4) ~ und ~mals *отново и отново*
- (5) tausend und ~ tausend, Tausende und ~ Tausende *хиляди и хиляди*

¹ Sämtliche Anwendungsbeispiele werden durch arabische Ziffern nummeriert, um zum Zwecke der Analyse besser kommentiert zu werden.

In EDBW ist das Lemma *aber* als Konjunktion, als Adverb und als Interjektion² verzeichnet. Der Vorkommenstyp von *aber* als Konjunktion ist in zwei Bedeutungen unterteilt. Unter 1. sind die bulgarischen Entsprechungen *обаче, но, ала; а, пък* angeführt und dazu entsprechende Anwendungsbeispiele³ angegeben. Unter 2. ist die pragmatische Angabe разг. (gespr.) angeführt. Daneben stehen die bulgarischen Äquivalente *наистина, ама*. In runden Klammern wird darauf hingewiesen, dass *aber* zur Verstärkung dient und im Bulgarischen meist unübersetzt bleibt. Obwohl der Terminus Partikel nicht verwendet wird, tritt das Lexem *aber* in den nachfolgenden Beispielen in Partikelfunktion auf.

- (6) ~ so hören Sie doch! *ама, чуйте най-после!*
- (7) ~ du kommst spät! *хем ти ще закъснееш!*
- (8) ~ das war doch nicht nötig! *това съвсем не беше необходимо!*
- (9) ~ was ist denn los! *е, какво става тук, какво има!*
- (10) ~ ja! *ама разбира се!*
- (11) ~ nein! *ама съвсем не!; не, разбира се!*

In EOW wird *aber* als eine zu drei Wortarten gehörende sprachliche Einheit präsentiert, nämlich in der Funktion einer Konjunktion, eines Adverbs und einer Partikel. Unter dem konjunktionalen Vorkommenstyp sind die bulgarischen Äquivalente *но, обаче, а; ама* angegeben. Die adverbiale Verwendung von *aber* wird mit der Kommentierung *veraltend* vermerkt. Im Unterschied zu PNUDB und EDBW sind in EOW keine Beispiele aufgezählt, in denen *aber* als Adverb fungiert. Es sei betont, dass hier zum ersten Mal der Terminus Partikel auftaucht. Die lexikografischen Beispiele weisen auf die verschiedenen Funktionstypen hin.

- (12) ist das ~ kalt! *ама че е студено!*
- (13) ~ Kinder! *е, деца, хубава работа!*
- (14) kommst du mit? ~ ja! ~ sicher! *ще дойдеш ли с нас? – разбира се!*
- (15) ~ ja! *но разбира се!*

² Im Wörterbuchartikel steht als Wortartbezeichnung < *intr.* >, was < *intransitiv* > bedeutet (vgl. Abkürzungsverzeichnis). Hierbei handelt es sich um einen Druckfehler, es ist die Abkürzung < *intj.* >, d. h. Interjektion gemeint.

³ Da diese Anwendungsbeispiele für die Zwecke der vorliegenden Untersuchung irrelevant sind, werden sie hier nicht aufgelistet.

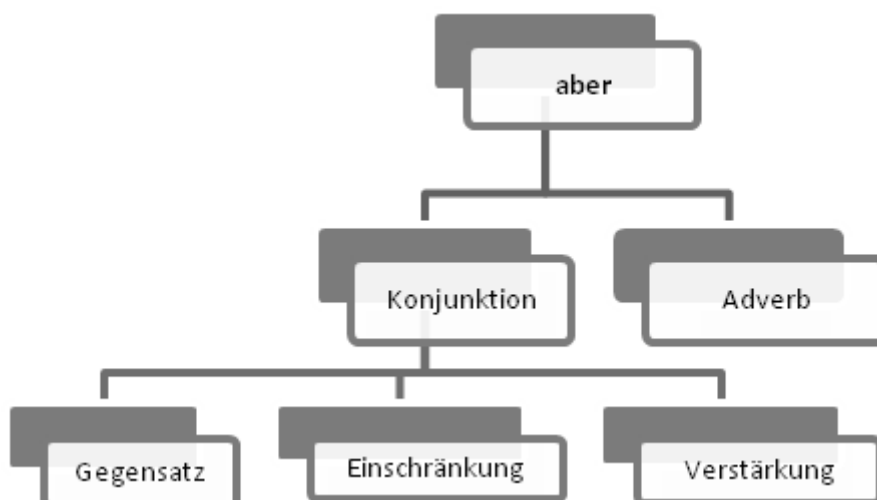
Zu diesen Beispielen sind einige kommunikative Erläuterungen gegeben. In (12) drückt *aber* Überraschung aus, in (13) Unzufriedenheit, in (14) dient das Lexem zur Verstärkung. In (12) und (13) sind als bulgarische Äquivalente die Partikeln *ама* und *е* angegeben. Die Partikeln werden aber nicht weiter untergruppiert.

Die folgende Tabelle fasst die Übersetzungsäquivalente von *aber* in den drei analysierten Wörterbüchern zusammen.

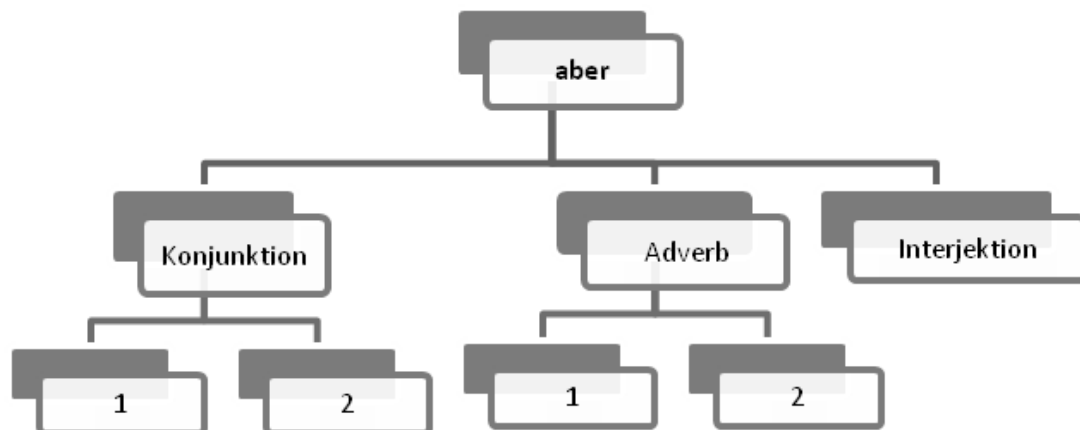
	als Konjunktion	als Adverb	als Interjektion	als Partikel
PNUDB	1. но, обаче, ама 2. но, обаче, наистина 3. наистина, но, ама	<i>kein bulgarisches Äquivalent</i>	<i>als Wortart nicht berücksichtigt</i>	<i>als Wortart nicht berücksichtigt</i>
EDBW	1. обаче, но, ала, ама, а, пък 2. ама, хем, е	1. наистина, ама 2. пак, още веднъж, отново	e!	<i>als Wortart nicht berücksichtigt</i>
EOW	но, обаче, а, ама	пак, още веднъж, отново	<i>als Wortart nicht berücksichtigt</i>	ама, хем, ама разбира се

Hierarchische Mikrostruktur von *aber* in PNUDB, EDBW und EOW
 In den nachfolgenden Grafiken wird die hierarchische Mikrostruktur in den drei Wörterbüchern veranschaulicht.

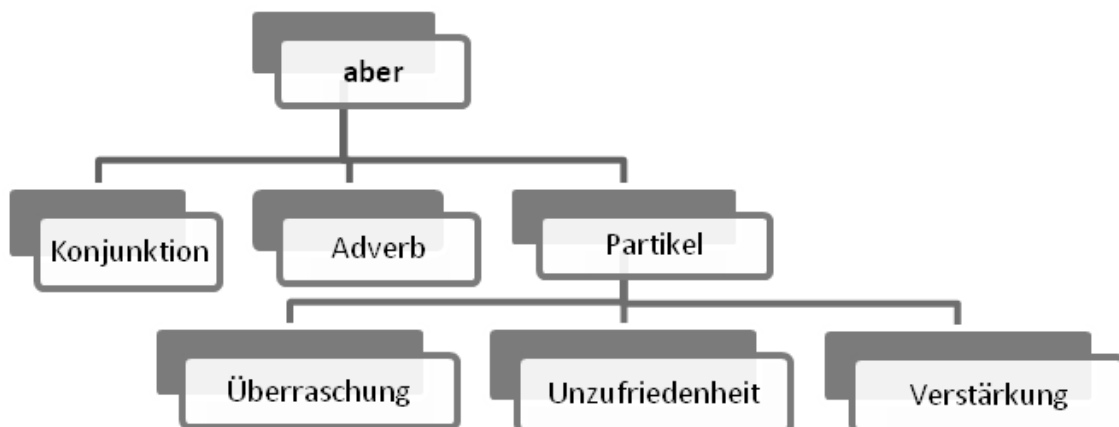
PNUDB:

EDBW:

EOW:

In den analysierten Wörterbüchern wird das Lemmazeichen *aber* meist als Konjunktion und als Adverb behandelt. Obwohl in allen drei lexikografischen Werken das partikelbezogene Merkmal von *aber* zum Vorschein kommt, wird die Partikelfunktion des betreffenden Lexems bloß in EOW verzeichnet. Die Zugehörigkeit von *aber* zu den unterschiedlichen Partikel-Subklassen bleibt jedoch unberücksichtigt. Was die Markierung der betonten Vorkommenstypen der Modalpartikeln betrifft, fehlen solche Hinweise. Die Wörterbuchartikel enthalten auch keine Beschreibung der Restriktionen hinsichtlich der Satzarten, was bei der Erschließung der jeweiligen Funktion des Lexems und deren Anwendung Schwierigkeiten bereitet.

Das Lemmazeichen *denn*

In PNUDB wird *denn* als Konjunktion und als Adverb definiert. Bei dessen Darstellung als Konjunktion sind neben den bulgarischen Äquivalenten *тъй като, защото* zwei Anwendungsbeispiele angegeben:

- (1) es sei ~, dass ... *освен ако...*
- (2) mehr ~ je *повече от всякога*

In Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache⁴ wird *denn* durch < es sei ~, dass ... > als Partikel markiert. Bei der adverbialen Wortartenangabe in PNUDB werden zwar Erläuterungen zu den Satzartrestriktionen <*in Fragesätzen*> wie auch zu den pragmatischen Funktionen <*verstärkend*> angeführt, aber es fehlt hier eine äquivalente Übersetzung des Lemmazeichens für die adverbialen Vorkommenstypen. Stattdessen sind vier lexikografische Beispiele mit den jeweiligen bulgarischen Übersetzungen aneinandergereiht.

- (3) warum ~ nicht? *защо пък не?*
- (4) was soll ~ dass? *това пък какво значи?*
- (5) wieso ~? *как така?*
- (6) wo bist du ~? *къде си де?*

Obwohl in diesem Wörterbuchartikel die Wortart Partikel unerwähnt bleibt, handelt es sich u. E. in den angeführten Beispielen um eine Partikelfunktion von *denn*. In (3) lässt *denn* die Frage natürlicher klingen, in (4) drückt es einen Vorwurf, in (5) eine Überraschung und in (6) Ungeduld aus.

EDBW wird das Lemma *denn* als Konjunktion und als Adverb präsentiert. In konjunktionaler Funktion hat *denn* drei Bedeutungen: in Satzreihen *тъй като, защото*; in gehobener Sprache (veraltet) nach Komparativ zur Vermeidung der Wiederholung von *als от, отколкото* und in <es sei ~, dass ... *ако не, освен ако*>.

Die adverbiale Funktion wird in vier Bedeutungen unterteilt. Unter 1. werden relativ umständliche pragmatische Hinweise gegeben, die auch die Spezifik der Satztypverwendung beachten. Darüber hinaus wird die Verwendung von *denn* zur Verstärkung in Fragesätzen sowie nach Relativpronomen und nach einigen Konjunktionen wie *wenn, wie, weil, da* und Adverbien wie *nun* und *so* aufgezeigt. In dieser Funktion wird *denn* durch die bulgarischen Partikeln *че, а, нима, де* übersetzt. In diesem

⁴ Als Basis für die Kontrastierung dienen hier die in Langenscheidts Großwörterbuch gegebenen Funktionsvarianten von *denn*, weil die Darstellung der Modalpartikeln in diesem Nachschlagewerk von vielen Sprachwissenschaftlern als die informativste und adäquateste betrachtet wird.

lexikografischen Artikel taucht die Angabe <oft unübersetzt> zweimal auf, was für den unerfahrenen Wörterbuchbenutzer irreführend sein könnte.

- (7) warum ~? *че защо?*
- (8) wann ~? *че кога?*
- (9) wo steckt er ~? *а къде се е дянал?*
- (10) was ist ~ los? *какво е станало?*
- (11) weiß ich's ~? *че знам ли?*
- (12) wie er ~ sagte *както каза той*
- (13) so sprich ~ *че говори де!*
- (14) bist du krank? – ach woher ~? *да не би да си болен? – има си хас!; и дума да не става!*

In (7), (8), (9) und (10) wird *denn* in Ergänzungsfragen verwendet. In (7) und (8) kommt es ebenfalls elliptisch vor. Neben den Fragesätzen wird als Beispiel ferner ein Imperativsatz (13) angeführt. In (11) hat die Entscheidungsfrage eher den Charakter einer rhetorischen Frage. Außer der verstärkenden Funktion in Fragesätzen werden jedoch keine näheren pragmatischen Kommentierungen gegeben.

Die zweite Bedeutung weist auf die Verwendung von *denn* in imperativischen Ausdrücken hin – mit bulgarischen Entsprechungen *и така, следователно, тогава именно*, wobei *denn* in Bedeutung von *dann* und in rein adverbialer Funktion gebraucht wird.

- (15) sei es ~! *тогава нека бъде!*
- (16) wohlan ~! *и така хайде!; да бъде тогава!*
- (17) auf ~! *тогава хайде!; и така хайде!*

Die bulgarischen Äquivalente, die für die dritte Bedeutung vorkommen, sind: *действително, наистина, значи, все пак*. In (18) taucht *denn* in einem Aussagesatz auf. Wahrscheinlich geht es in diesem Beispiel um die einigermaßen veraltende Funktion von *denn*, eine Folgerung auszudrücken. Es fehlen aber solche Erläuterungen.

- (18) so ist es ihm ~ gelungen *все пак (действително) му се удаде*

Die vierte Bedeutung mit der bulgarischen Entsprechung *тогава* weist auf einen formelhaften Ausdruck hin.

- (19) wenn schon, ~ *schon ако ще бъде, да бъде*

In EOW wird bei *denn* zwischen drei Wortarten unterschieden: Konjunktion, Adverb und Partikel. Der konjunktionale Funktionstyp des Lemmas wird in zwei Bedeutungen unterteilt. Als Wiedergabemöglichkeiten sind *тъй като, защото, понеже* (für die erste Bedeutung) und *отколкото* (für die zweite Bedeutung) angegeben. Dazu sind zwei Anwendungsbeispiele aufgezählt.

(20) fahr vorsichtig, ~ die Straßen sind glatt! *карай внимателно, защото улиците са заледени!*

(21) schlechter ~ je (zuvor) *по-лош откогато и да било (преди).*

Als adverbiale Verwendung kommt *denn* in <es sei ~ освен ако> vor. Bei der lexikografischen Darstellung von *denn* als Partikel sind vier bulgarische Entsprechungen angegeben: *а, че, нима, де*. Darauf folgt die Kommentierung, dass diese Verwendungsvariante oft unübersetzt bleibt. Weiterhin werden Informationen über die Verwendung von *denn* besonders in Fragesätzen, nach Relativpronomen sowie nach Konjunktionen gegeben.

(22) warum ~? *но защо?, че защо пък?*

(23) was ist ~? *но какво става, какво има?*

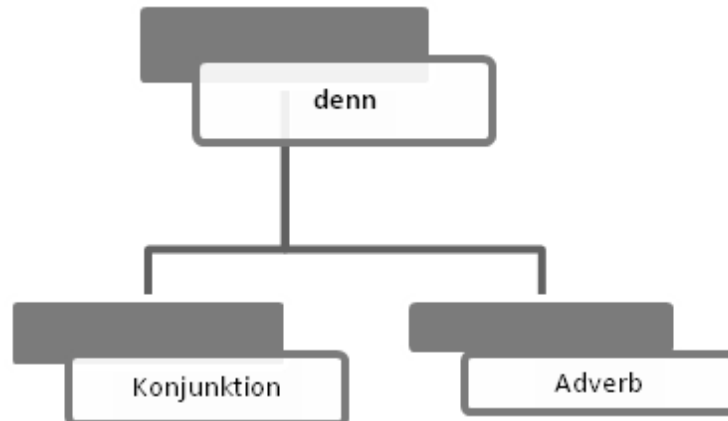
(24) wo ist er ~? (*а*) *той къде е?*

(25) auf ~! *хайде, напред!*

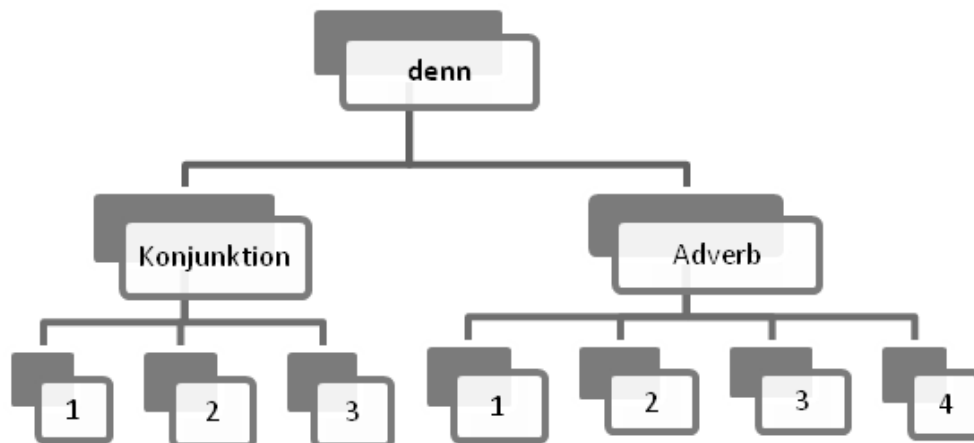
In EOW wird die Zugehörigkeit von *denn* ebenfalls zu der Wortart der Partikeln berücksichtigt. Obwohl in diesem lexikografischen Artikel wieder (wie bei *aber*) eine weitere Untergruppierung fehlt, ist die Gliederung dieses Wörterbuchartikels in Bezug auf die Partikeln am meisten übersichtlich.

	als Konjunktion	als Adverb	als Interjektion	als Partikel
PNUDB	1. тъй като, защото	<i>kein bulgarisches Äquivalent</i>	<i>als Wortart nicht berücksichtigt</i>	<i>als Wortart nicht berücksichtigt</i>
EDBW	1. тъй като, защото 2. от, отколкото	1. че, а, нима, де 2. и така, следователно, тогава именно 3. действително, наистина, значи, все пак 4. тогава	e!	<i>als Wortart nicht berücksichtigt</i>
EOW	1. тъй като, защото, понеже 2. отколкото	<i>kein bulgarisches Äquivalent</i>	<i>als Wortart nicht berücksichtigt</i>	а, че, нима, де

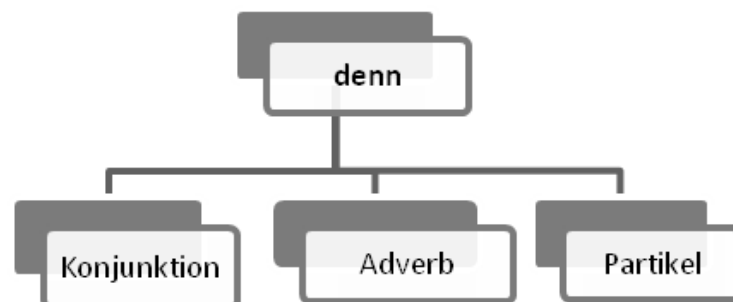
Hierarchische Mikrostruktur von *denn* in PNUDB, EDBW und EOW
PNUDB:

EDBW:

EOW:

Aus dem Schaubild der hierarchischen Mikrostruktur von *denn* in PNUDB, EDWB und EOW geht hervor, dass es keine Einigkeit bezüglich der Darstellung des untersuchten Lemmas besteht. In den analysierten Wörterbüchern sind außerdem unzureichende syntaktische Angaben und pragmatisch-funktionale Aspekte vermerkt. Die Rolle der Betontheit ist unberücksichtigt geblieben. Es sind auch keine möglichen Partikelkombinationen vorhanden.

Fazit

In den untersuchten Wörterbüchern werden die Vorkommenstypen der Modalpartikeln meistens den anderen Wortarten untergeordnet. Nur in EOW werden sie als selbstständige Wortart abgesondert. Nirgendwo sind sie aber als eine Subklasse der Partikeln gekennzeichnet. In lexikografischen Beispielen treten die untersuchten Lexeme als Modalpartikeln auf, obwohl sie nicht als solche markiert werden. Die betonten und unbetonten Erscheinungen der Modalpartikeln werden nicht berücksichtigt. Was die Bedeutungsbeschreibung betrifft, werden u. E. keine benutzerfreundlichen Erläuterungen geboten. Meist wird als Hinweis *<unübersetzt>* angegeben ohne weitere pragmatische Kommentierungen, die die jeweiligen Einstellungen des Sprechers einbeziehen. Die Satzartenspezifizität ist auch in der Mehrzahl der Fälle unberücksichtigt geblieben, was die Erschließung und Anwendung der jeweiligen Funktion des Lexems erschwert. Kommentierungen der möglichen Partikelkombinationen sind auch nicht vorhanden.

Die im Rahmen dieser Arbeit vorgenommene Analyse lässt schlussfolgern, dass die deutsch-bulgarischen Wörterbücher die Ergebnisse der Modalpartikel-Forschung nicht zufriedenstellend widerspiegeln.

LITERATURVERZEICHNIS

- Ayivi 2000:** Ayivi, Ch. K. *Zweisprachige Lexikographie. Zur Adaptation von Wissen in ewe-deutschen und deutsch-ewe Wörterbüchern*. Münster, New York, München, Berlin: Waxmann Verlag, Mehrsprachigkeit / Multilingualism, Band 8, 2000.
- Balan 1940:** Теодоров-Балан, А. *Нова българска граматика*. София: Т. Ф. Чипев, 1940.
- Boyadzhiev, Kutsarov, Penchev 1998:** Бояджиев, Т., И. Куцаров, Й. Пенчев, *Съвременен български език. Фонетика. Лексикология. Словообразуване. Морфология. Синтаксис*. София: ИК „Петър Берон“, 1998.
- Doherty 1985:** Doherty, M. *Epistemische Bedeutung*. Berlin: Akademie-Verlag, 1985.
- Duden 2009:** *Duden. Die Grammatik*. Bd. 4. Hrsg. von der Dudenredaktion. 8., überarb. Aufl. Mannheim, Zürich: Dudenverlag, 2009.
- Feyrer 1998:** Feyrer, C. *Modalität in Kontrast. Ein Beitrag zur übersetzungsorientierten Modalpartikelforschung anhand des Deutschen und des Französischen*. Frankfurt am Main: P. Lang, 1998.
- Franck 1980:** Franck, D. *Grammatik und Konversation. Stilistische Pragmatik des Dialogs und die Bedeutung deutscher Modalpartikeln*. Königstein/Ts.: Scriptor, 1980.

- Helbig 1990:** Helbig, G. *Lexikon deutscher Partikeln*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie, 1990.
- Hentschel 1986:** Hentschel, E. *Funktion und Geschichte deutscher Partikeln. Ja, doch, halt und eben*. Tübingen: Niemeyer, 1986.
- Kromann, Riiber, Rosbach 1984:** Kromann, H-P., T. Riiber, P. Rosbach. Überlegungen zu Grundfragen der zweisprachigen Lexikographie. // *Germanistische Linguistik. Studien zur neuhochdeutschen Lexikografie V*. Wiegand, H. (Hrsg.), 1984, № 3–6, 159–238.
- Nitsolova 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.
- Sandig 1979:** Sandig, B. Beschreibung des Gebrauchs von Abtönungspartikeln im Dialog. // *Die Partikeln der deutschen Sprache*. Weydt, H. (Hrsg.). Berlin, New York: de Gruyter, 84–94.
- Ščerba 1982:** Ščerba, L. V. Versuch einer allgemeinen Theorie der Lexikographie. // *Aspekte der sowjetischen Lexikographie. Übersetzungen, Abstracta, bibliographische Angaben*. Wolski, W. (Hrsg.). Tübingen, 1982, 17–62.

Wörterbücher

- Deutsch-Bulgarisches Wörterbuch 2007:** *Немско-български речник в два тома*, колектив на БАН, ред. Минкова, Е. София: ЕМАС, 2007.
- Eurodict – Online-Wörterbuch:** <http://www.eurodict.com>.
- Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache 2010:** *Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Götz, D., G. Haensch, H. Wellmann (Hrsg.). Berlin, München, Wien, Zürich, New York: Langenscheidt, 2010.
- Pons Neues Universalwörterbuch Deutsch-Bulgarisch 2006:** *Нов универсален немско-български речник*, ред. Денчева, Е., Л. Стайков. Щутгарт, София: PONS, 2006.

ОСОБЕНОСТИ И ПРОБЛЕМИ НА УЧЕБНИТЕ РЕЧНИЦИ ПО НЕМСКИ ЕЗИК

Иванка Танева
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

PECULIARITIES AND PROBLEMS OF LEARNER'S DICTIONARIES OF GERMAN

Ivanka Taneva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The paper deals with the issue of learner's dictionaries. After a historical overview of the development of the learner's lexicography and a discussion of the specifics of learner's dictionaries the paper analyses the currently available dictionaries for learners of German.

Keywords: learner's lexicography, dictionaries for German-language learners, foreign-language text reception, foreign-language text production, user needs, user situations, lexicographic data, lexicographic structures

1. Проблем, предмет и цел на изследването

Лексикографската култура като един от основните компоненти на информационната грамотност на изучаващите чужд език е необходима за постигане на резултати в усвояването на знания и умения. В методическата литература се препоръчва в процеса на чуждоезиковото обучение използване на различни по вид, обем и предназначение на информацията съвременни речници. Във връзка с ролята на учебния речник като помощник за постигане на ефективна комуникативна компетентност интерес представляват въпросите, свързани с обема и структурата на включената в него информация, целевата група и нейните потребности, както и трудностите, които могат да възникват при неговото използване.

Целта на настоящия анализ е да се определят спецификата и проблемите на този вид лексикографски продукт от гледна точка на чуждоезиковия ползвател.

Предмет на изследване са следните едноезични речници за учебни цели по немски език: Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache (LGwDaF); De Gruyter Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache (GDaF); Duden Standardwörterbuch Deutsch als Fremdsprache (DudenDaF); PONS Kompaktwörterbuch Deutsch als Fremdsprache (PDAF)¹.

2. Характеристика и основни проблеми на учебните речници за обучение по немски език²

2.1. Възникване, структура и съдържание

Учебните речници по немски език са сравнително нов лексикографски продукт³, чиято история е свързана с традициите на английската и френската педагогическа лексикография⁴. През 60-те години

¹ Посочените речници на големите издателства за учебна, методическа и лексикографска литература Лангеншайт, Клет, Дуден и Де Гройтер са най-използваните в обучението по немски език в целия свят.

² В теоретичната лексикографска литература все още не съществува общоприета типология на речниците. Според Хаусман (Хаусман 1989: 969) в зависимост от обекта на описание речниците могат да бъдат енциклопедични и лингвистични, според езика на описание на заглавните думи – едноезични или двуезични (многоезични), азбучни – тематични, речници пасивен тип – речници активен тип, според предписването на стандарти при използване на формите на езика – нормативни, и т.н. Друг критерий за класификация на речниците е техният обем, т.е. количеството включени заглавни думи.

³ Първият учебен речник по немски език е Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache, издаден през 1993 година. Значително по-късно, през 2000 година, излиза втори учебен речник De Gruyter Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Следват Duden Standardwörterbuch Deutsch als Fremdsprache (2003), PONS Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache (2004). Издават се и едноезичните учебни речници в джобен формат: PONS Basiswörterbuch Deutsch als Fremdsprache, Langenscheidt Taschenwörterbuch Deutsch als Fremdsprache и Duden Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache.

⁴ Dictionnaire du français contemporain (1966) поставя началото на нова генерация речници, като реализира важни за дидактиката на чуждоезиковото обучение принципи: освен принципа да се взема под внимание чуждоезиковият ползвател, предимството му се състои в групиране на словообразователните гнезда, висок дял на синтагматична информация, демонстриране на значението с примери и т.н. Тази нова генерация речници продължават новите редакции на Dictionnaire du français contemporain и Dictionnaire du français langue étrangère.

Особено активна по отношение на издаване на учебни речници е и англоезичната лексикография с Longman Dictionary of Contemporary English и Collins COBUILD English Learner's Dictionary, дори се твърди, че днес учебната лексикография играе представителна роля за англоезичната лексикография (Енгелберг

на XX век се извършва обрат в лексикографската практика поради наложената необходимост от нова перспектива, а именно перспективата на ползвателя⁵. След излизането на първия учебен речник по немски език Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache през 1993 година интересът на теоретичната лексикография и на методиката и дидактиката на обучението по немски език към тези продукти на педагогическата лексикография като обект на изследване непрекъснато нараства⁶.

В учебния речник материалът, принципите и елементите се определят от дидактическият аспект – обучението по чужд език, и целевата група – чуждоезиковия ползвател. Този вид речник се използва самостоятелно, заедно с други учебни пособия или с общи тълковни речници.

Според Енгелберг и Лемницер (2004: 26) той има антропоцентрична насоченост и се различава от стандартните речници по по-малкия брой на лемите и по по-подробната информация към тях. Цьофген (1994: 12) посочва като критерий експлицитното и ясно означаване на речника като учебен и изричното посочване на адресата – изучаващия чужд език ползвател.

В настоящия материал под учебен речник се разбира едноезичен лексикографски справочник, разработен специално за изучаващия чужд език ползвател, чиято цел е да му предоставя информация, необходима за решаване на възникнал при работа с текст⁷ или в процеса на комуникация проблем⁸. С тази цел са съобразени обемът и изборът на лемите, информацията в микро- и макроструктурата, илюстрациите, семантичните полета и др.

Според ситуациите на използване на учебния речник като мощно средство в педагогическата лексикография се разграничават учебни речници, ориентирани предимно към рецепция (четене и слушане с разбиране) и ориентирани предимно към продукция на текстове (писане и говорене).

и Лемницер 2004: 26; Цьофген 1994: 10 – 17). Испанската лексикография също активно издава учебни речници за чуждоезиково обучение.

⁵ Ориентир при създаването на лексикографски продукт е адресатът и ситуациите, в които той използва речника.

⁶ Основни теми на изследване са селекция на заглавните думи, кодифициране на идиоми, валентност на глаголите, синтактични конструкции, регионализми, полисемия и омонимия, вписване на афикси, стилистично маркиране и др.

⁷ Напр. непозната лексема, определителен член на съществително име, флексия, омонимия и др.

⁸ Напр. швейцарски или австрийски вариант на лексема, рутинни изрази и др.

В зависимост от нивото на чуждоезиковата подготовка на ползвателите те могат да бъдат речници за начинаещи, за средно напреднали и за напреднали. Изследваните тук речници покриват потребностите на последните два типа ползватели. Като целева група авторите посочват ученици, студенти, учители, преподаватели и всички, които искат да задълбочат знанията си по немски език.

В изследваните речници се установява обичайната за всеки лексикографски продукт мегаструктура⁹. Тъй като указанията за ползване на речника според лексикографите рядко се четат от адресатите¹⁰, в анализирания учебни речници те са представени нагледно в схема. Изключение прави GDaF, в който са включени подробни инструкции за начина на използване.

По принцип учебните речници имат азбучно подредена макроструктура с цел най-бързо намиране на търсената информация. Достъпът до нея допълнително се улеснява чрез използване на индикатори с първата и последна заглавна дума на всяка страница.

Според Цьофген (1994: 75) обаче ономазиологичната подредба на лемите би била по-подходяща за изучаващия чужд език, особено когато трябва да съставя текстове на съответния език. Все пак той допуска, че регрупирането и подредбата на лемите въз основа на формална или семантична близост в синхронни гнезда е добър принцип с оглед на облекчаване и разтоварване на макроструктурата. Тази спестяваща място система се използва напр. в речника GDaF. Препоръчително е все пак по-решително разчупване на азбучната подредба чрез препратки към семантични полета, словообразователни гнезда, илюстрации.

По отношение на структурата на речниковата статия и микроструктурата¹¹ на първо място стои синхронната информация (ортография, фонетика), която служи за идентифициране на лемата, следвана от граматична информация, диасистематична информация, обяснителни маркировки, парадигматична информация. Тук трябва да се отбележи, че липсата на фонетична информация към всяка заглавна ду-

⁹ Различават се три различни структурни части на учебния речник: външен текст, макроструктура и микроструктура.

¹⁰ Резултатите от проведена анкета сред група студенти от специалността „Български език и немски език“ потвърждават тези изводи. Само 4 от 17 студенти посочват в отговорите си, че четат предговора и указанията за ползване на речника.

¹¹ Под микроструктура тук се разбира структурата на информация, която се съдържа в отделните лексикографски статии, а лемата и микроструктурата изграждат заедно лексикографската статия (Хаусман, Виганд 1989: 328).

ма в изследваните речници може да създаде проблеми на изучаващия чужд език ползвател, особено при абривиатурите¹².

2.2. Селекция на заглавни думи в учебните речници¹³

В лексикографската практика програмата за селекция на лемите представлява предварително определени критерии, с помощта на които се изследват езиковите единици по отношение на тяхната релевантност. Заложените в концепцията на речника функция, потенциална група ползватели и ситуации на ползване като напр. съставяне или рецепция на текст са основата за бъдещия набор от лемите¹⁴.

От един учебен речник се очаква той да представя един сравнително ограничен обем лексикален материал. Това означава програмата за селекция на авторите на учебния речник да е насочена към представяне на най-важните за изучаващия чужд език области, поставяйки рамка на количеството кодифицирани заглавни думи с цел постигане на яснота и прегледност за съответния адресат. Точно при едноезичните учебни речници е валидно правилото – колкото по-малко, толкова повече, т.е. ограничението на макроструктурата би трябвало да се компенсира със съответно подходяща организация на микроструктурата.

В изследваните учебни речници са застъпени следните тематични области от изпита за *Zertifikat Deutsch als Fremdsprache*¹⁵:

Трудова дейност;

Администрация, институции, правно устройство;

Образователно дело;

Свободно време и развлечение;

Здравеопазване и медицинска помощ;

¹² В немския език те могат да се реализират фонетично като цяла дума или буква по буква.

¹³ Под селекция на заглавни думи се разбира подборният процес на релевантни езикови единици, които ще се регистрират в речника.

¹⁴ Рядко целият лексикографски корпус е основа на една такава селекция. Според Бергенхолц (1989: 774) лексикографите използват като основа на селекцията един предходен речник и след сравняване с други речници и допълнителни списъци от лексеми допълват или съкращават остарели, респ. смятани за незначими, вписвания. Трябва да се отбележи освен това, че техническите, търговските и др. критерии също играят важна роля при окончателното вписване на лемите в речника.

¹⁵ *Zertifikat Deutsch* е валиден в целия свят основен изпит по немски език, разработен от Goethe-Institut, Deutscher Volkshochschul-Verband e.V. и институциите Österreichisches Sprachdiplom и Schweizerische Konferenz der kantonalen Erziehungsdirektoren.

Информация и обществени медии: консултация, даване на информация, вестници, списания, радио, телевизия, поща, телефон;

Жизнен стандарт: храна, облекло, жилище, хигиена, човек и околна среда;

Политика, общество;

Туризм и транспорт: Превозни средства, ресторанти, подслон.

Всички изследвани речници изрично маркират включените в изброените тематични области заглавни думи, които са предмет на този изпит. За съжаление, въпреки стремежа към цялостно обхващане на тази лексика се установяват и пропуски най-вече при актуални лексеми. Така например в GDaF липсват лексеми като *Handy*, *Supermarkt*, *Homepage*, *E-Mail*. В LGwDaF не са вписани лексемите *chatten*, *Suchmaschine*, *Schlafstörung*, а в PDaF *chatten* и *Schlafstörung*. Това се дължи вероятно на разпространената практика на използване на предходни тълковни речници на съответното издателство като основен източник на лексикален материал.

С оглед на изключително високата словообразователна активност в немския език пред авторите не само на речниците на съвременния немски език, но и на учебните речници като цяло стои все още трудният за разрешаване проблем на вписване на словообразователните продукти в речника. Затова и в изследвания лексикографски материал се установява различен подход при тяхното вписване.

GDaF включва като леми използвани често в ежедневието, както и идиоматизирани сложни думи.

LGwDaF кодифицира изключително само непрозрачни, идиоматизирани сложни думи като леми, а прозрачните са изброени под едната съставна част на композитума.

В PDaF се придържат към практиката на изброяване на прозрачните сложни думи, без да се дефинират.

Предимството на последните две системи е спестяването на място и по-голямата прегледност на информацията.

Все пак трябва да се отбележи, че това може да създаде проблеми на изучаващия немски език, тъй като неговият подход към мотивираните лексеми понякога се различава от този на носителя на целевия език¹⁶.

Във връзка с броя на вписаните заглавни думи тук не може да се подмине често срещаният в металексикографските дискусии проблем

¹⁶ Напр. при *Würfelzucker* (захар на бучки) и *Rohrzucker* (тръстикова захар) изучаващият немски език може да стигне до грешното заключение, че и двете лексеми са мотивирани от формата на продукта *Würfel* и *Rohr*.

на надценяване на селективния процес. Лаикът в много случаи прави погрешно заключение за качеството на един речник от неговия обем. Според много лексикографи този погрешен извод не се дължи само на незнанието на ползвателя, но и на целенасочената дезинформация на издателствата за броя на включените заглавни думи. Според Бергенхолц, Медер (1998: 287) често към действителния набор от заглавни думи се прибавят елементи от речниковата статия като синоними, антоними и др., така че в някои случаи броят на заглавни думи почти се удвоява, напр. при LGwDaF, който се рекламира с около 66 000 заглавни думи и изрази, а всъщност са вписани само 33 000. Това превръща учебния речник в ненадежден информационен източник за изучаващия чужд език, особено при рецепция на текстове.

2.3. Дефиниране на лексикалното значение¹⁷

Дефинициите в един учебен речник трябва не само точно да предават значението на думите, но и да бъдат разбираеми. За да се изпълни това изискване, е важно използваните за обяснение на значението лексеми да бъдат също лематизирани. За съжаление, нерядко в учебните речници се установяват пропуски в това отношение¹⁸, например в GDaF са използваните в дефинициите лексеми *unlauter* и *unklug*, които не са включени като заглавни думи. С цел избягване на тези проблеми през последните години в лексикографската работа се въвежда т.нар. компютърно контролиран дефиниционен речник, т.е. компютърно сортиран и подложен на лингвистичен анализ набор от лексеми за дефиниране на всички заглавни думи в учебния речник.

В теоретичната лексикографска литература се препоръчва дефинициите в учебния речник да бъдат по възможност предадени с опростени синтактични конструкции, да се базират на прототипни семантични признаци и да се избягват енциклопедични дефиниции.

Така наречените кръгови дефиниции¹⁹ като напр. значението на глагола *verpflichten* (задължавам), дефинирано като *etwas legt eine bestimmte Pflicht fest* (нещо задължава) в PdaF, или *faulen* (гния) в GDaF, обяснено с прилагателното име *faul* (гнил), а *faul* – чрез *Fäulnis* (гнилост), не само не са информативни, но и подвеждат чуждоезико-

¹⁷ За дефиниране на лемите се използват различни форми като синонимна дефиниция, антонимна дефиниция, хипероними, препратки към илюстрации и др.

¹⁸ Според Тьопел (2011: 219) в учебните речници на издателство Hueber и Langenscheidt значителен процент от използваните за дефиниране лексеми не са лематизирани.

¹⁹ Дефиниране на понятие чрез самото понятие, респ. обяснение, което препраща отново към понятието.

вия ползвател, препращайки го от заглавна дума на заглавна дума с надеждата все някога да открие търсената информация.

Изброяването на синоними вместо парафраза може да затрудни и заблуди чуждоезиковия ползвател, особено в случаите на непълна, респ. контекстуална синонимия. Пример за това са синонимните глаголи *benutzen, nutzen, verwenden, gebrauchen, anwenden, ausnutzen* (ползвам, използвам, употребявам), при които са пропуснати някои особености на значението като напр. *benutzen* (използване на чужда или обществена собственост), *verwenden* (използване на природни източници).

Допълнението на дефиницията чрез обяснение, нарацията и картинно онагледяване, създаването на парадигматични мрежови структури, контекстуализирането, обогатяването на информацията със страноведски примери допринасят за прецизиране на лексикалното значение на заглавните думи.

2.4. Граматика в речника²⁰

Един от най-дискутираните проблеми в учебната лексикография е достъпното и изчерпателното представяне на граматичните особености в изучавания език. Граматичната информация може да се представи в скрита или в явна форма. Лексикографите препоръчват и двете форми, както всъщност най-често се практикува в учебните речници. Скрытата граматична информация се намира сред примерите в речниковата статия, докато явната информация може да се даде като отделен текст в началото или в края на речника.

Граматичната информация в LGwDaF е включена в регистъра на лемите като таблици с парадигми на местоимения, прилагателни имена и др.

В GDaF граматичната информация (склонение на съществителното и прилагателното име, спрежение на глаголите; предлози и др.) е дадена също и в края на речника в таблична форма. В PDaF тази информация може да се открие на различни места при лемата и в т.нар. информационни правоъгълничета (*Infokästen*).

Структурните формули, които дават формална информация за синтактичната конструкция на изречението и сигнализируют за пра-

²⁰ Включва информация за части на речта, род на съществителното име, склонение, спрежение на глагола, синтактични особености. При съществителните имена се посочват проблемните за изучаващия чужд език ползвател род, число и склонение; при прилагателното име – особености на степенуване, атрибутивна, предикативна, адвербиална употреба; при глагола – преходен, непреходен глагол, делими и неделими представки, образуване на перфект с *haben* или *sein*.

вилно използване и свързване на лексемите в синтагма, според лексикографите би трябвало да се разбират и ползват от изучаващите немски език с елементарни граматически знания и с помощта на тях да образуват изречения. Учебните речници по немски език задават по различен начин структурните формули. В GDaF тези формули се дават само при съществителните, прилагателните имена и глаголите, като само при непреходните глаголи не се посочват подлогът и допълнението като напр.: *montieren... 1. /jmd., bes. Fachmann/ etw. ~ 'etw. durch Montage (1.1.) herstellen, errichten': eine technische Anlage ~.*

В това отношение LGwDaF процедира по-логично, защото посочва към всяка лема структурната формула.

В GDaF ползвателят трябва сам да открие вида на глагола, докато в LGwDaF глаголите са маркирани (Vt, Vi, Vimp...), което помага при съставянето на изречения. В DudenDaFW са посочени само данни за глагола относно това дали е преходен и относно възможностите за образуване на страдателен залог.

Трябва да се отбележи, че в педагогическата лексикография все още е спорен въпросът дали от чуждоезиковия ползвател трябва да се изисква познаване на лингвистичната терминология (преходен, непреходен глагол) при боравене с речника. Във връзка с това в PDaF²¹ глаголите не се маркират като преходни и непреходни.

В LGwDaF в структурната формула е посочено дали допълнението с предлог е факултативно, или задължително, нещо, което например в GDaF не се открива и затруднява ползвателя.

Посочващите валентността структурни формули в PDaF, така наречените от авторите на речника конструкционни формули, са представени в указанията за ползване на речника като напр. *jmd. diskutiert (mit jmdm.)(über etwas Akk). Wir diskutierten stundenlang. Der Deutschlehrer diskutiert mit dem Schulleiter über den Stundenplan.*

Конструкцията с предлози, т.нар. предложни фрази, са включени в учебните речници в помощ на изучаващия немски език по различен начин.

В GDaF те са посочени като примери (z.B. **Monopol... 2. ... ein staatliches ~; das ~ für, auf Zündhölzer besitzen; in dieser Branche hat, besitzt das Unternehmen N das ~; das ~ erwerben, verlieren; das ~ für die Ausfuhr von Kaffee, Zucker...**). Предимството тук е, че речникът може по този начин да посочи няколко алтернативни структури, макар че структурите се виждат по-трудно.

²¹ В увода на PDaF изрично е посочено, че от изучаващите немски език ползватели се изискват минимални, респ. не се изискват никакви, лингвистични знания.

В LGwDaF те са удебелени и се появяват при всяка лема като напр. *Monopol... das M. (auf etw. (Akk.))*; *Mittel 1. ein M. (zu etw.)... 2. ein M. (für/zu etw.)... 3. ein M. (für/gegen etw.)...*

Структурните формули помагат на изучаващите немски език при продукцията на текст да съставят правилни изречения, но не може да се пренебрегне проблемът, че претрупват речника. Освен това използваното в тях неопределително местоимение *etwas*, което не се скланя, затруднява ползвателя при заменянето му със съществителното име или местоимение в съответния падеж.

2.5. Фразеология

В лексикографската литература все още обект на дискусия е проблемът на представяне на полисемантичните единици.

Този клас от лексеми трудно може да се обхване, диференцира и кодифицира, затова и в различните речници маркирането на фразеологизмите и категоризирането им не е еднакво.

В GDaF идиомите са представени отделно в микроструктурата, те са единствените словосъчетания със собствено маркиране (*) и са поставени на нов ред, като са изписани удебелено, така че ползващият речника да ги забелязва по-лесно.

В LGwDaF идиомите са поставени в края на лексикографската статия и са маркирани със знака || ID'. Тук са посочени и ясни правила за подредба на фраземите като напр., че първото съществително име във фраземата е ключовата дума, а при фраземи без съществително име прилагателното име или глаголят определят мястото на фраземата.

Според увода в PDaF фраземите се намират непосредствено след дефинициите на лемата, но липсва информация при коя лема трябва да се търсят фраземи с няколко смислови компонента. Справка с речника показва, че някои фраземи са вписани при повече от една лема като напр. при лемата *leicht* и *Schulter: etw. auf die leichte Schulter nehmen*. Това многократно лематизиране в PDaF улеснява ползвателя на речника, но не е ефективно, заема излишно място и би могло да се избегне.

За да може изучаващият чужд език да разбере правилно значението на фразеологизма и неговата употреба, в лексикографската литература се препоръчва прецизиране на семантичната информация, номиналната форма, текстовия и ситуативния контекст на употреба. Непрецизирана основна форма на фраземата в речника често води до грешки при нейното използване в процеса на продукцията на текст.

В увода на LGwDaF се посочва, че фразеологизмите със структура на изречение се кодифицират в обичайната им форма на употреба като напр. *Ich verstehe nur Bahnhof*.

В PDaF е кодифицирана само формата *Bahnhof verstehen* без посочване на подлога, което би затруднило изучаващия чужд език за употребата на конкретната фразеологична цялост.

Важна освен семантичната парафраза е информацията за прагматично-ситуативните правила на употреба, особено при т.нар. рутинни изрази. Според Бургер (1998: 30) те нямат собствено значение, не служат за създаване на връзки между частите на изреченията, а изпълняват в определени комуникативни ситуации специфична функция и могат да се опишат само в рамките на тези ситуации.

Учебната лексикографска практика се е ориентирала към коментари, въведени с изреча „използва се“, като напр. в LGwDaF *Hals- und Beinbruch- (als Formel) verwendet, um jmdm. für eine meist gefährliche Aktion Glück zu wünschen* и в PDaF *Bleib mal auf dem Teppich! – verwendet, um jmdn. dazu aufzufordern, Vernunft und Mäßigung walten zu lassen*.

Така наречените колокации (устойчиви и възпроизводими словосъчетания), състоящи се от две пълнозначни думи или от една пълнозначна и една непълнозначна дума, често се включват в речника на базата на интуицията на самия лексикограф. Според Бургер (1998: 170) това нерядко създава несигурност при използването на речника в случаи на уточняване дали едно словосъчетание е колокация, доколкото посоченият пример в речника е типичен, където ползвателят трябва да търси и намира колокацията (при глагола, при съществителното име, в частта с тълкуването, в частта с примерите или в отделна част за колокациите).

LGwDaF посочва колокациите в скоби (<...>) в специална част, отделена от примерните изречения. В GDaF тези словосъчетания не са специално маркирани и отделени, а са посочени под формата на синтагми или примерни изречения при съответната лема. Предимството на този начин на интегриране в примерни изречения е, че ползвателят може да се ориентира относно коректната употреба по-лесно от контекста на изречението.

Новаторска в GDaF е практиката при прилагателните имена да се посочват типичните семантични класове на свързване, напр. *unbestechlich... /auf eine amtliche Person bez./*.

Тази информация е включена и в LgWDaF, напр. *unbestechlich... I <ein Beamter, ein Polizist usw.> so, dass man sie mit Geld nicht beeinflussen kann...*

В PDaF тя се намира в примерите, напр. *ein bestechlicher Beamter*, което не дава на ползвателя обобщена информация относно семантичния клас на свързване с това прилагателно име.

2.6. Семантични полета²²

Речниците на съвременния немски език много често са критикувани в липса на ономасиологична зрялост. Новост в учебните речници е представянето на лексико-семантичните полета, които са ономасиологично организирани, т.е. организирани са според тематичните връзки и зависимости. Семантичните полета допринасят за разбиране и усвояване на лексикалното значение и по-лесно меморизиране на съответната лексема.

В GDaF са представени 12 категории, разделени в 82 семантични полета, като всяко поле е организирано според частите на речта в групи от съществителни имена, прилагателни имена, наречия и глаголи. Новост е поставянето на групите семантични полета в края на речника. Те са логично организирани и са озаглавени с цел по-лесно ориентиране²³ на чуждоезиковия ползвател.

Относно пълнотата, актуалността и препокриването на елементи в различните групи има все още какво да се желае. Например в областта на информационните технологии и медиите биха могли да се включат лексеми от тази семантична група, която е необходима за разширяване на лексикалния запас на изучаващите немски език.

2.7. Илюстрации²⁴

В чуждоезиковото обучение нагледността е важно средство както за семантизация, така и за овладяване на ситуативната обусловеност на речта. Използването на графични илюстрации (фотографии, рисунки, карти, таблици, графики, схеми) улеснява усвояването на

²² Под понятието семантично поле тук се разбира според дефиницията на Глонинг (2002: 728) група от лексеми, които принадлежат към една и съща част на речта, в определен контекст са взаимозаменяеми и по отношение на определен начин на употреба имат поне един общ семантичен аспект. Принципно в лексикографията те се описват като йерархични (хиперо- и хипонимия) и нейерархични семантични отношения (синонимия, антонимия и др.).

²³ Напр. *Der Mensch* (с 18 подгрупи), *Zeit* (с 8 подгрупи), *Religion* (с 5 подгрупи) и др.

²⁴ Графичните илюстрации могат да бъдат класифицирани по различни критерии: цвят, оформление, размер, използвани графически средства, достоверност; разположение в речника, сложност на изображението, функция, информационна наситеност и др.

нова лексика. Особено в начална и среднонапреднала степен на владеене на немския език използваният речников запас е ограничен и в този случай графичната илюстрация в учебния речник може да бъде или единствен начин на обяснение на значението на лемата, или да служи като допълнителен материал към основната информация.

Освен заместване, респ. съкращаване, на текстовата информация илюстрацията има и номинативна, описателна, енциклопедична, културологична функция, спомага за онагледяване на части от обекти, разграничава значенията при омонимия.

В PDaF има 18 страници с цветни илюстрации към различни теми, което е похвално. Но не може да се подмине липсата на система в разположението на илюстрациите, които са произволно разпръснати и трудно откриваеми. Така например илюстрацията *Das Auto* не се намира при заглавната дума *Auto*. Същото се отнася за илюстрацията *Unser Haus*, която е разположена между заглавните думи *Trinkgeld* и *Trinkwasser*. В илюстрацията на домашните животни липсват крава или коза, но пък намираме костенурка и водна костенурка. Актуалността на изображенията също би трябвало да търпи корекция, напр. при *Computer* откриваме изобразени остарели информационни носители като дискети, а липсват актуалните компактдиск, дивиди, флашка. При илюстрациите *Sportartikel* липсват културноспецифични спортни пособия като велосипед и ски в замяна на изобразените топки за американски футбол, скуош, крикет и др.

В DudenDaFW всички изображения илюстрират съществителните имена в цветова комбинация черно, бяло и синьо. Това са често предмети от ежедневието, части на тялото, типични местни животни и растения. Освен това илюстрациите много сполучливо се използват при омонимия напр. *Bank* като финансова институция и като пейка. Изображенията с малки изключения се намират при съответната заглавна дума.

В същия речник страноведската информация относно административното деление на Германия, Австрия и Швейцария е представено чрез карти на съответните държави.

В LGwDaF в азбучен ред са разположени черно-бели илюстрации към отделните лемни. Заглавията им невинаги съвпадат с лемата, под която са разположени, напр. *Adventskranz*.

Илюстрациите изобразяват не само съответния предмет, но и често са посочени и отделните му части като напр. при *Flugzeug*. Положително в този учебен речник е, че освен илюстрацията към една заглавна дума има и изображения на други обекти от същото семан-

тично поле, напр. освен ягоди при лемата *Erdbeere* са изобразени и малини.

3. Заключение

В резултат на направения обзор и анализ на основни проблеми на учебната лексикографска литература по немски език може да се твърди, че въпреки опитите да се въведат новости в учебните речници дългогодишната лексикографска традиция на едноезичните тълковни речници по отношение на организация и структуриране на информацията, както и по отношение на формата и езика, оказва влияние върху учебните речници. Затова според Батенбург (1991: 119) са необходими по-рисковани и смели иновации в учебната лексикография за целите на обучението по чужд език.

За един учебен речник може да се твърди, че е успешен не само когато дава отговор на отделни въпроси, възникнали при рецепция и продукция на текст, но и когато се използва системно в процеса на изучаване на немския език²⁵. В този смисъл изследваните тук учебни речници по немски език все още не предлагат достатъчно ефективни решения, въпреки че такива вече съществуват в лексикографската практика. Пример за това могат да бъдат англоезичните продукти на учебната лексикография, които включват упражнения и задачи²⁶ за целесъобразно и ефективно използване на речника.

Защото и най-добрият учебен речник може да разкрие своите възможности единствено благодарение на компетенциите и лексикографската грамотност на ползвателя.

ЛИТЕРАТУРА

Барц, Шрьодер 1996: Barz, I., Schröder, M.: *Das Lernerwörterbuch Deutsch als Fremdsprache in der Diskussion*. Heidelberg: Winter, 1996.

Батенбург 1991: Battenburg, J. *English Monolingual Learner's Dictionaries. A user-oriented study. Lexicographica: Series Maior 39*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1991.

²⁵ Лексикографската дидактика би трябвало да се включва в обучението възможно най-рано, но в учебниците и материалите по немски език рядко се отделя внимание на развиване на умения за търсене, намиране и боравене с лексикографска информация (Танева 2003: 119).

²⁶ Напр. работа със семантични полета, с фразеологизми, колокации и др. с цел разширяване на речниковия запас, съставяне на изречения с помощта на структурни формули, анализ на граматична, прагматична информация с цел коректна продукция на текст, работа с дефиниции при рецепция на текст и др.

- Бергенхолц 1989:** Bergenholtz, H. Probleme der Selektion im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch. // *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. Erster Teilbd. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 5.1)* Hausmann, F. J. , Reichmann, O. , Wiegand, H. E. , Zgusta, L. (ed.). Berlin, New York: Walter der Gruyter, 1989, 772 – 779.
- Бергенхолц, Медер 1998:** Bergenholtz, H./Meder, G. Die äußere Selektion in LANGENSCHIEDTS GROSSWÖRTERBUCH DEUTSCH ALS FREMDSPRACHE. // *Perspektiven der pädagogischen Lexikographie des Deutschen. Hrsg. H. E. Wiegand.* Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1998, 285 – 296.
- Бургер 1998:** Burger, H. *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen.* Berlin: Schmidt, 1998.
- Виганд 1995:** Wiegand, H. E. Lexikographische Texte in einsprachigen Lernerwörterbüchern. Kritische Überlegungen anlässlich des Erscheinens von LANGENSCHIEDTS GROSSWÖRTERBUCH DEUTSCH ALS FREMDSPRACHE. // *Deutsch als Fremdsprache. An den Quellen eines Faches. Festschrift für Gerhard Helbig zum 65. Geburtstag. Hrsg. v. Heidrun Popp.* München: Iudicium, 1995, 463 – 499.
- Виганд 1998:** Wiegand, H. E. *Perspektiven der pädagogischen Lexikographie des Deutschen: Untersuchungen anhand von „Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache“.* (Lexicographica. Series Maior 86). Tübingen: Niemeyer, 1998.
- Виганд 2002:** Wiegand, H. E. *Perspektiven der pädagogischen Lexikographie des Deutschen: Untersuchungen anhand des „de Gruyter Wörterbuchs Deutsch als Fremdsprache“.* (Lexicographica. Series Maior 110). Tübingen: Niemeyer, 2002.
- Глонинг 2002:** Gloning, T. Ausprägungen der Wortfeldtheorie. // *Lexikologie. Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzen.* Berlin/New York: de Gruyter, 2002, 728 – 737.
- Гьоц, Хенш, Велман 2003:** Götz, D., Haensch, G./Wellmann, H. *Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Das einsprachige Wörterbuch für alle, die Deutsch lernen.* Berlin: Langenscheidt, 2010.
- Енгелберг, Лемницер 2004:** Engelberg, S., Lemnitzer, L. *Lexikografie und Wörterbuchbenutzung.* Tübingen: Stauffenburg, 2004.
- Кемпке 2000:** Kempcke, G. *Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache.* Berlin: De Gruyter, 2000.
- Танева 2003:** Taneva, I. Das lexikographische Werk – immer noch ein Desiderat im DaF Unterricht. // *Сборник на юбилейната конференция на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“.* Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2003, 177 – 184.
- Танева 2006:** Taneva, I. Das Kurzwort in den Wörterbüchern für DaF-Lerner. // *Germanistische Linguistik. Zweisprachige Lexikographie und Deutsch als*

- Fremdsprache*. Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag, 2006, 129 – 136.
- Тьопел 2011:** Töpel, A. *Der Definitionswortschatz im einsprachigen Lernerwörterbuch des Deutschen. Anspruch und Wirklichkeit. Studien zur deutschen Sprache Bd. 56*. Tübingen: Narr, 2011.
- Хаусман 1989:** Hausmann, F. J. Wörterbuchtypologie. // *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie (HSK 5). Band 5.1*. Hausmann, F. J., Reichmann, O., Wiegand, H. E., Zgusta, L. (ed.): Berlin. New York: Walter de Gruyter, 1989, 968 – 981.
- Хаусман, Виганд 1989:** Hausmann, F. J., Wiegand, H. E. Component Parts and Structures of General Monolingual Dictionaries: A Survey. // *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. Band 1*. Hausmann, F. J., Reichmann, O., Wiegand, H. E., Zgusta, L. (ed.): Berlin, New York: De Gruyter, 1989, 328 – 360.
- Цифка, Хаверкамп-Балхар 2012:** Cyffka, A., Haverkamp-Balhar S.(ed.): *PONS Kompaktwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Stuttgart: Klett, 2012.
- Цюфген 1994:** Zöfgen, E. *Lernerwörterbücher in Theorie und Praxis. Ein Beitrag zur Metalexikographie mit besonderer Berücksichtigung des Französischen*. Tübingen: Niemeyer, 1994.

**ИЗГРАЖДАНЕ НА УМЕНИЯ ЗА ПРЕВОД
НА НАЦИОНАЛНООБАГРЕНИ ДУМИ –
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТО НА ГРЪЦКИТЕ РЕАЛИИ**

Величка Симонова-Гроздева
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**BUILDING SKILLS FOR TRANSLATING
NATIONALLY TINTED WORDS –
THE CHALLENGE OF GREEK WORDS REALIA**

Velichka Simonova-Grozdeva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The text analyzes the need to develop sensitivity and skills to translate culturally specific words in the training translation from Modern Greek Language. It outlines the parameters of the term “Realia” and possible translation strategies for the transformation of national identities with the purpose of achieving an effective pragmatic adaptation of the translated text.

Keywords: translatability of cultures, training translation, realia

Съвременното преводознание все по-уверено разглежда превода като трансфер както на езиковия код, така и на културата на Другия. Другостта пълни със съдържание думите с културен контекст и ги прави трудно преводими и трудно усвояеми от приемащия език, в повечето случаи поради липсата на точно съответствие. По тази причина темата за реалиите попада в центъра на актуалния научен интерес при превода от различни езици¹.

¹ В български контекст през 2007 г. Евгения Тетимова разгледа превода на норвежки културни реалии в романа „Пан“ на Кнут Хамсун. През 2012 г. Йонка Найденова посвети цялостно научно изследване на унгарските реалии (вж. приложената литература), което бе високо оценено с наградата на Съюза на преводачите в България за 2013 г. за значителен принос в областта на теорията, историята и критиката на превода.

Претворяването на елементи, изразяващи по някакъв начин националния характер на даден народ, всеки път е предизвикателство за компетентността и уменията на преводачите. Настоящата статия си поставя за цел да анализира и обоснове необходимостта от развиване на чувствителност към националнообогрените² думи на изучавания чужд език и изграждане на умения за адекватен превод на същите в рамките на университетското обучение. Поради значимостта на правилния ситуационен подход при превода на реалии смятаме за изключително важно формирането на ранна способност за правилно разпознаване на чуждата културна символика и предаването ѝ на родния език. Дългогодишните наблюдения са базирани върху учебния превод от новогръцки език и практическите затруднения на студентите в началния и в напредналия стадий на обучение при улавянето на културната специфика в думи и изрази, които конструират националния стереотип на гърка. В есето си за образа на съвременните гърци Богдан Богданов подчертава следното: „Както всички езици и гръцкият твори скрит идеал за човек. Не е лесно да се каже какъв е той“ (Богданов 2003: 18).

От това съотношение ще поставим акцент върху обвързването на гръцките реалии със задълбочената и обоснована интерпретация при учебния превод, защото смятаме, че това е удачна възможност не само за създаване на необходимите компетенции, но и за акумулирането на познания за семантичния и прагматичния характер на родните (български) реалии. За да илюстрираме наблюденията си, ще дадем някои примери с превода на културно-специфичната лексика, съдържаща се в двата учебника по новогръцки език – „Новогръцки език за начинаещи“ и „Новогръцки език за напреднали. Гръцко-български текстови паралели“.

За културно маркираните думи и изрази, които привнасят културата в превода на какъвто и да е текст, в езиковедската литература съществува широка гама от кратко формулирани или по-описателни названия. В българското преводазнание, вероятно с оглед на краткостта и терминологичното ядро, доминира наименованието „реалия/реалии“. Речникът на чуждите думи в българския език³ определя средновековната латинска множествена форма *realia* като „думи, означаващи предмети, понятия или явления, характерни за бита, исто-

² Понятието „национална обогреност“ е формулирано от С. Влахов и С. Флорин (Влахов, Флорин 1990: 86 – 87). За националнообогрена лексика говори Й. Найденова, възприемайки я за синоним на реалии в изследването си (Найденова 2012: 50).

³ Речник на чуждите думи в българския език. София: БАН, 1993, стр. 721.

рията, културата и начина на живот на даден народ, или словосъчетания, включващи такива думи“. Някои от останалите разпространени обозначения за явлението, обобщени подробно от Йонка Найденова (Найденова 2012: 33), са безеквивалентна дума/ нонеквивалентна лексема, културна дума/реалия, културно-специфична дума, дума с културен/страноведски компонент, етнокултурама, етнолексема, екзотична лексика, екзотизъм. Възприемаме заявената на същото място позиция на Найденова, че подобно многообразие при именуването на понятието е сигнал за „терминологична неяснота“, а оттам за „интерпретационни сложности“ при теоретичното и практическото тълкуване и възпроизвеждане на реалията. В последващите разсъждения за нас наименованията реалии, културно-специфична лексика и националнообогрени думи ще бъдат синоними.

С оглед на заявеното намерение да се направят бележки по гръцките националнообогрени думи, съвсем накратко излагаме и съответната терминологична ситуация в рамките на гръцката наука за превода. Феноменът на реалиите е малко изследван в гръцката библиография. При задаване на ключовата дума *realia* в интернет е възможно да попаднете на названията „*τα realia*“, „*πραγματολογικά στοιχεία*“, „*πραγματολογικά στοιχεία (Realia)*“, „*εξωκεμενικά στοιχεία*“, „*πραγματικά αντικείμενα*“, „*πραγματικότητα*“. В този смисъл интересно и приносно предложение за назоваване на реалиите на гръцки език прави Симос Граменидис, дефинирайки ги терминологично като „*πολιτισμικά φορτισμένα γλωσσικά στοιχεία*“, и по-краткото „*πολιτισμικοί ενδείκτες*“, които биха могли да се преведат⁴ като „културно натоварени езикови елементи“ (или „елементи с културен заряд“) и „културни индикатори“ (Граменидис 2009: 107). Той ги разглежда като езикови елементи, които препращат към „реални“, в екстралингвистичен смисъл – културни референти, чиято съвкупност очертава границите на дадена култура (Граменидис, 2009: 108). Априори известен е стремежът на гърка към езикова прозрачност и съдържателност при именуването на предметите и явленията от действителността, което, видно е, важи в същата степен и за научната терминология.

Преди да преминем към особеностите при превода на гръцката културно-специфична лексика в рамките на срещаната в учебния превод, ще очертаем съвсем накратко научното ѝ систематизиране и преводаческите похвати за възпроизвеждането ѝ. Към непреводимата лексика по класификация на Л. С. Бархударов се причисляват битови-

⁴ Преводът е наш – В. Г.

те реалии, типични за една езикова общност: ястия, облекло, танци, покъщнина, административно-териториалните единици, историческите, географските и икономическите понятия и др. Сергей Влахов и Сидер Флорин дефинират реалиите като думи и изрази, носители на национален и/или исторически колорит, без точни съответствия в друг език, с конотативно значение, чийто превод изисква специален подход (Влахов, Флорин 1990: 33 – 34; Найденова 2012: 34). Според Г. Д. Томахин реалиите са „названия на предмети на материалната култура, исторически факти, държавни институции, имена на национални и фолклорни герои, митологични същества и т.н., присъщи само на определени нации и народи“ (цит. по Найденова 2012:34). При държайки се към целта само да очертаем параметрите на понятието „реалия“ без привеждане на всички съществуващи дефиниции и деления⁵, ще завършим обзора на проблематиката с бележки за връзката между изучаването им с оглед на тяхната преводимост и запазването на комуникативната еквивалентност на първичния текст. В подобен план от началото на изследването им през 50-те години на ХХ век до днес все по-релевантно е проследяването на преводаческите лексикални и граматични трансформации (наречени още преводачески стратегии) при предаването на реалиите. Някои от основните и утвърдени в актуалната практика на превода техники са: предаване на реалията чрез транскрипция или транслитерация (т.е. непроменено предаване), описателен превод (описателно предаване на реалията), калкиране, аналогичен превод (заместване на реалията от езика източник с аналогична дума в езика цел)⁶. Влахов и Флорин свеждат процеса най-общо до два похвата – предаване чрез транскрибиране и предаване чрез превеждане (Влахов, Флорин 1990: 64 – 73).

Нужно е да се отбележи, че при ситуационното предаване на реалията в учебния превод от новогръцки език винаги се обсъжда и съблюдава функционирането ѝ в оригиналния текст (в зависимост от неговия вид), а впоследствие обучаеми и преподавател предлагат възможни варианти за превеждането на гръцкия културен елемент. В този контекст ще цитираме мнението на Найденова, която посочва, че: „...трудно може да се проследи преводаческият избор за изразяване на националнообогрена лексика, когато става дума, така или иначе, за

⁵ Реалиите като национални характеристики и предаването на гръцките реалии на български език ще бъдат обект на последваща наша подробна научна разработка.

⁶ Възприемаме цитираните от Е. Тетимова (Тетимова 2007: 76) способности по предложенията на Колер (1979: 162 и сл.) и Влахов, Флорин (1980: 80 и сл.).

индивидуален избор и субективен творчески процес, какъвто е преводът поначало. Остава наистина съпоставката между назоваванията в изходния език и тези в превода, където проличават определени закономерности, отделни преводачески похвати и трансформации. Едва ли е възможно обаче възпроизвеждането на думи и изрази с културен компонент, на реалиите, да се затвори в определени граници и да се предпишат определени норми“ (Найденова 2012: 134). Въпреки споменатата субективност на избора при изграждането на умения за вярно претворяване на реалиите в часа по превод е необходимо да се подчертават основните фактори, обуславящи преводаческите стратегии, а именно: жанрът и стилът на изходния текст, потребителят и предназначението на преводния текст, преводаческите норми и др. Не на последно място трябва да бъде разгадана и функцията на реалитета, която Найденова нарича „семантична активност“ (пак там), а Швайцер – „относително тегло“ (цит. по Найденова, пак там), което поставя преводача във функция на съавтор на оригиналния текст. Заемайки се с превода на конкретната реалитет, обучаваният трябва да работи и в посока на запазване на естественото звучене на текста, на неговото емоционално въздействие, т.е. в посока на неговата прагматическа адаптация. При този ориентиран към предаване на смисъла учебен превод от значение е обучаваните да отчитат очакванията и знанията на потенциалния читател на текста, т.нар. фоновите знания⁷ на реципиента. Само така ще съумеят да осъзнаят неизбежната нетъждественост при превода на културните компоненти, необходимостта от преводачески трансформации и че цел на всички техни потенциални отклонения от текста ще бъде правилната му рецепция от адресата.

Националнообогатените думи, които произволно подбрахме от гореспомнатите учебници като по-характерни примери за възпрепятствана преводимост, произхождат от оригинални или адаптирани тематично ориентирани текстове и диалози, създадени с учебна цел, от оригинални формати с кулинарен стил (менюта), от публицистични текстове и др. Изваждането им от контекста не води до коренни различия при предаването им, което ни даде основание да си позволим подобна волност.

При битовата културно-специфична лексика ще се спрем на някои храни, напитки и заведения за обществено хранене. При всички упоменати примери в скоби посочваме другия или другите възможни варианти при учебния превод.

⁷ Термин на В. С. Виноградов. Вж. Найденова 2012: 42.

Примери:

χωριάτικη σαλάτα, η – селска салата (салата, подобна на шопската)

Втората възможност илюстрира т.нар. осмисляне на реалията (Влахов, Флорин 1990: 58) чрез доразвиване на нейно съдържание: с обяснение, което следва запетаята.

σκόρδαλιά, η – чеснов сос „Скордаля“ (чеснова заливка/чеснова паста „Скордаля“)

τζατζίκι, το – сух таратор (салата „Снежанка“/салата-дзадзики/гръцка салата дзадзики)

При възпроизвеждането на български език на това предястие (το τζατζίκι), смятано за един от етикетите на гръцката кухня, първите два варианта представляват аналогичен превод, т.е. замяна на гръцката реалия с българска, при което без съмнение се губи колоритът на различното. Следващите две предложения са паралелна употреба на реалията и родовото понятие, където реалията е в транскрибирана форма.

χόρτα, τα – вид салата от ядливи треви (гръцка салата хор-та/салата от ядливи треви – глухарче, щир и др.)

Множествената форма на съществителното „το χόρτο“ в Гръцко-българския речник на Костов (Костов, Костов 2005: 1044) е интерпретирана като „зеленчуци“ или „бурени“. На непознаващия и неопитвал екзотичната за българския вкус, но типична за гръцкия салата и двете обяснения ще се сторят странни. В конкретния случай за предпочитане е открояването на реалията с кавички или предаването на съдържанието ѝ в контекста чрез тире, запетая или скоби или подобно на предишния пример.

ρετσίνα, η – рецина, вид гръцко вино със смола (рецина – ароматно гръцко бяло вино с рецинова смола)

ρόφημα, το – топла напитка – чай, кафе, шоколад (нещо за пиене – чай, кафе/нещо топло за пиене)

При преводния коментар на лексикалната единица е необходимо да се отбележи, че предпочитането на един или друг вариант представлява свободен, но отговорен избор на превеждащия, който съблюдава изходния текст и ориентацията на потребителя на вторичния текст в културата на езика източник.

τσιπούρα, η – ципура (ципура, малка морска риба/ципура, средиземноморска риба/риба коца)

Тази реалия е вече добре позната в българската приемаща култура (най-вече на нашия пазар). С оглед на това най-кратката правилна възможност е предаването ѝ с транскрибция, тъй като е съхранила асо-

циацията с Егейско море и гръцкото. Родното название „коца“ е слабо известно, а описателното – излишно, ако не е наложено от контекста.

ταβέρνα, η – таверна (таверна – ресторант/ресторант/кръчма, пивница)

Националнообогрената дума „таверна“ спада към реалиите, които Влахов и Флорин определят като интернационални (Влахов, Флорин 1990: 47 – 48). От една страна – те са регистрирани вече в речниците на много езици (в нашия случай – на българския), а от друга – съумели са да запазят националния си колорит. Трябва обаче да се отбележи, че наред с таверните в народен стил, каквото е било първоначалното съдържание, вече има и таверни с по-модерна визия, което налага да се внимава при превода на реалитета.

καφενείο, το – кафене

За да направим бележки по на пръв поглед ясната културно-специфична дума, ще очертаем културния контекст с думите на проф. Стойна Пороманска. В доклада си „Националната култура в мултикултурния свят“, говорейки за цивилизационните характеристики на българи и гърци, проф. Пороманска отбеляза: „Различията между два далечни в географско отношение народа са по-лесно обясними по много причини, много пъти обаче различията между два близки в географско отношение народа са впечатляващи и бъдещи недоумение, а нерядко и недоразумения. Би могъл човек да се запита как е възможно на 50 – 60 км от българската граница южно от Петрич да срещне толкова различни хора и толкова различна атмосфера“⁸. Обучаващият се учудва, четейки текста за „кафенето, където селските старци играят табла и пият кафето си“⁹, преди да разбере, че пиенето на кафе в гръцкото кафене обикновено се съпровожда с игра на табла (шеговито наричана от гърците „гръцкия национален спорт“) или карти. Любопитно в хода на учебния превод е обсъждането на преводен вариант, който включва евентуална бележка под линия при хипотетичен литературен превод¹⁰.

Ще анализираме и няколко примера за реалии, които са свързани с гръцкия обществено-политически живот и по-точно – с учебни заведения.

γυμνάσιο, το – гимназия (гимназия – VII, VIII и IX клас)

⁸ Юбилейна научна конференция в чест на проф. Б. Богданов, 6.11.2010 г., „Култура, литература, действителност“.

⁹ Учебник „Новогръцки език за начинаещи“, стр. 50.

¹⁰ Предаването на реалитета чрез бележки под линия не е обект на настоящия текст.

λύκειο, то – лицей (лицей – X, XI и XII клас)

Тъй като двете думи се употребяват и в българската езикова среда, внимание изисква различното съдържание, което влягаме в думата „гимназия“ на български, защото за гърка гимназията представлява първата, задължителна степен на средното образование.

φροντιστήριο, то – [учебен] курс (подготвителна школа/занималня)

В търсене на някаква еквивалентност при предаването на последния пример обучаваният трябва да се информира и да предвиди всеобхватността на гръцкото „φροντιστήριο“, което подготвя гръцкото дете и юноша по всякакви предмети и дисциплини, и да намери решение в приблизителен превод на думата или замяната ѝ с реалия от езика цел.

Πολυτεχνείο, то – Политехника (Политехнически университет/Висш политехнически институт/Технически университет)

По своята същност „политехника“ е интернационална дума с гръцки корени. В България предшественикът на съвременните висши технически училища е Държавната политехника, съществувала в София до 1953 г., а днес говорим за технически университети. Въпреки това смятаме основателно разглеждането ѝ като националнообогрена дума поради липсата на точен еквивалент в приемащата култура. Важен елемент на дискусиата по превода на тази реалия трябва да бъде и асоциирането ѝ със студентското въстание от ноември 1974 г., когато се има предвид Атинската политехника (то Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο), откъдето тръгва вълната срещу военната хунта в Гърция.

Тясно свързан със същите събития е преводът на словосъчетанието:

πανεπιστημιακό άσυλο, то – университетска неприкосновеност (неприкосновеност на университетите/„университетско убежище“/„правото на убежище“ в университетите)

Тази реалия изразява забраната за достъп и намеса на гръцката полиция в университетските сгради без разрешението на академичното ръководство и е въведена след превземането на Атинската политехника с танкове през 1974 г. Липсата на екстралингвистична информация у реципиента на преводния продукт задължава превеждащия да я компенсира по свой избор, но в достатъчна за разбирането на текста степен. Съдържанието ѝ може да бъде също разкрито след калкирането ѝ (допълнително сигнализирано с кавички поради необичайното съчетание на двата компонента), като в текста добавъчната информация е следходна, въведена със съюза „тоест“.

Напр.„университетско убежище“, тоест, забраната за достъп и намеса на гръцката полиция в университетските сгради...

δικτατορία των Απριλιανών, η – военната хунта (военната диктатура/Априлската хунта)

δικτατορία των συνταγματάρχων, η – режимът на полковниците (режимът на „черните полковници“/диктатурата на „черните полковници“)

При възпроизвеждането на български език на това историческо събитие от новогръцката история обучаваните трябва да се запознаят и с наложилата се в българската историческа наука терминология във връзка с отразяването му. Датата на военния преврат от 21.04.1967 г. е изиграла основна роля при именуването му на новогръцки. На български език тази формулировка не е широко разпространена.

Наблюденията върху реалиите, обект на учебен превод в двете дидактически пособия по новогръцки език, могат да намерят продължение в детайлно описание и анализ на всички съдържащи се там културно-специфични думи. Изложеното от нас имаше за цел да разгледа и ползва част от тях единствено като опорен материал за онагледяване на изразената позиция.

Както пролича от приведените примери, сблъсъкът на обучаваните с реалиите още в самото начало на изучаване на новогръцкия език е неизбежен. Разнообразието от реализациите им в текста се усложнява стъпаловидно и закономерно във фазата за напреднали, когато различните преводни текстове съдържат думи, изразяващи националната самобитност във връзка с исторически, социалнополитически и културни събития. За адекватното предаване на културно-специфичните думи в този случай практиката налага на учещите непрекъснато да активират натрупаните познания за битата, историята, географията, икономиката и културата както на чуждия, така и на родния си език. Спецификата на превода на реалии изисква създаването на ранен рефлекс, за отключването на който е необходимо системно акумулиране на нова информация за съдържанието на тези думи в двете посоки. Развиването на споменатите умения и създаването на съответни компетенции ще карат младия преводач да бъде по-предпазлив в преводаческото си поведение при „прочита“ на една реалия, от който прочит ще зависи успешното декодиране на чуждата национална памет.

ЛИТЕРАТУРА

- Богданов 2003:** Богданов, Б. Поведението, характерът и езикът на съвременните гърци. // *Първи конгрес на неоелинистите от балканските страни: новогръцкият език на Балканите – проблеми на обучението, изследвания и перспективи*. Ред. Стойна Пороманска. Велико Търново: Ровита, 2003, 18.
- Влахов, Флорин 1980:** Влахов, С., С. Флорин. *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные отношения, 1980.
- Влахов, Флорин 1990:** Влахов, С., С. Флорин. *Непереводимото в превода*. София: Наука и изкуство, 1990.
- Граменидис 2009:** Граμμενίδης, Σ. Π. *Μεταφράζοντας τον Κόσμο του Άλλου. Θεωρητική προβληματισμί – Λειτουργικές προοπτικές*. Αθήνα: ΔΙΑΥΛΟΣ, 2009.
- Колер 1979:** Koller W. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg: H. Quelle & Meyer, 1979.
- Костов, Костов 2005:** Костов, Н., И. Костов. *Гръцко-български речник*. София: Труд, 2005.
- Найденова 2012:** Найденова, Й. *Унгарските реалии в контекста на културния трансфер*. София: Изток-Запад, 2012.
- Пороманска 2002:** Пороманска, С. *Новогръцки език за начинаещи*. Велико Търново: Ровита, 2002.
- Пороманска 2000:** Пороманска, С. *Новогръцки език за напреднали. Гръцко-български текстови паралели*. Велико Търново: Ровита, 2000.
- Тетимова 2007:** Тетимова, Е. Превод на културни реалии в романа „Пан“ на Кнут Хамсун. // *Превод и културен трансфер. Сборник в чест на доцент Анна Лилова*. Ред. Нина Иванова. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2007, 74 – 79.

SOME CORRELATES BETWEEN DIMINUTIVE WORDS IN BULGARIAN, RUSSIAN AND ENGLISH

Mariya Bagasheva-Koleva
Neofit Rilski South West University of Blagoevgrad

The paper deals with diminutiveness and presents an overview of the formation and meaning of diminutive words in Bulgarian and Russian. Based on L. Bossilkov and Ch. Grancharov's article "On the translation of the diminutive nouns from Bulgarian into English" (1982), the paper aims at showing language potentials for rendering diminutive words from Bulgarian and Russian into English. Using the approaches suggested by L. Bossilkov and Ch. Grancharov, I discuss typical cases of translation of diminutives.

Key words: diminutiveness, diminutive words

Diminutiveness in language has been studied widely in the past century or so¹ but still diminutives can be described as "funny animals" (Schneider 2003: 1). The reason for this is that although all languages have the category of diminutiveness and possess means of expressing it, they do not follow the same pattern and frequency of use. Diminutiveness is not a grammatical category; diminutives are a discourse marker with different pragmatic functions. The multifunctional character of diminutiveness adds to the problem. "Many researchers maintain that diminutives denote smallness, others argue that they denote smallness and have affective and evaluative connotations, and yet others claim that diminutives express affective and evaluative meaning alone" (Schneider 2003: 1).

Traditionally, the term 'diminutive' is used to refer to words which denote smallness and also to express an attitude which can be either positive or negative, i.e. either affectionate or derogatory, depending on the specific interplay of linguistic and situational factors in a given context

¹ See Dementiev (1953), Dimitrova (1954 & 1959), Galkina-Fedoruk (1958), Andrejchin et al. (1962), Bratus (1969), Apresyan (1974), Krastev (1976), Dressler et al. (1990), Dressler & Merlini Barbaresi (1994), Jurafsky (1996), Wierzbicka (1996), Baltova (2001), Schneider (2003), Zidarova (2004), Vaseva (2006), Averkova (2008), etc.

(Schneider 2003: 4). As Schneider suggests, “diminution” or “diminutivity” is a concept related to such concepts as quantification, qualification, modification, gradation, intensification, and evaluation’ (Schneider 2003: 4).

Diminutives are found in many languages. However, their formation, function and usage vary depending on different groups of languages. As a rule, Slavic languages, such as Bulgarian and Russian, possess different suffixes for expressing smallness and dearness respectively. Generally speaking, diminutives can be derived from all word classes, but there is difference in productivity and frequency of occurrence.

According to *Gramatika na savremennija bulgarski knizhoven ezik* (*Grammar of Modern Bulgarian Standard Language*, (1993)², in Bulgarian the word classes which can be turned into diminutives are the noun, the verb, the adjective, the adverb, the numeral and the pronoun. Diminutive forms are derived by means of suffixation.

In Russian, diminutives can be formed from nouns, adjectives and adverbs. Verbal diminutive forms are also possible, although they are not typical for the language. In contrast to Bulgarian, Russian has no mechanism to derive diminutive forms from pronouns and numerals.

The noun is the word class which is most often diminished. There are a large number of diminutive suffixes with very different shades of meaning which can be classified according to gender, declension, degree of expressiveness, etc. Most diminutive suffixes are multifunctional and are not restricted to only one gender or declension. Bratus (1969) identifies two functions of the diminutive suffixes in Russian – the function of form-derivation and the function of word-derivation. In the first case, the diminutive suffix derives a new form of the same word by adding to it “supplementary expressive nuances: diminutiveness, tenderness, irony and so on” (Bratus 1969: 12). In the second case, the diminutive suffix derives a new word which becomes independent and has a different lexical meaning from the base word, e.g. “ручка двери (door-handle), ножка стола (table-leg), носик чайника (teapot spout), косточка сливы (plum-stone), хрусталик глаза (the lens of the eye)” (Bratus 1969: 13).

In what follows, I am going to discuss some cases of rendering diminutive words from Bulgarian and Russian into English³. As in English

² All Bulgarian and Russian citations are translated by the author.

³ While the author mentions other researchers observations about the fact that Bulgarian and specifically Russian diminutive suffixes are extremely rich in expressing various meanings of subjective evaluation (cf. Bratus 1969), the discussion below tends to

diminutive words are mainly diminutive nouns derived by a suffix, diminutive nouns and their translation or rendering into English will be considered first. Bossilkov and Grancharov (Bossilkov, Grancharov 1982) in their article “Za nyakoi osobenosti pri predavaneto na bulgarskite umalitelni imena na anglijski ezik” (“On some specifics of rendering of Bulgarian diminutives into English”) propose four approaches to rendering Bulgarian diminutive nouns into English: 1) by the addition of diminutive nouns, 2) by diminutive adjectives, 3) by noun phrases and idiomatic expressions, and 4) by some specific diminutive words. They also discuss cases when diminutive nouns are not translated into English and give account of the reasons for that. Having in mind the genetic closeness of Bulgarian and Russian, I assume that the same approaches can be applied to Russian-English translations of diminutive nouns.

1) Rendering diminutives by using diminutive suffixes is not a productive way of translating diminutive nouns and is considered to be the most uncommon. It is due to the fact that English has very few diminutive suffixes which cannot render the great variety of meanings which Bulgarian and Russian diminutive suffixes have. Moreover, diminutive suffixes in English denote mainly small size or young age of an animal, which is scarcely sufficient to express all the meanings of Bulgarian and Russian diminutives. Naturally, when an appropriate diminutive suffix exists in English, it will be used accordingly. E.g. *прасенце* – piglet, *агънце* – lambkin, *кученце* – puppy; “Ела тук, *гълъбче*.” – “Come here, dearie” (Bossilkov, Grancharov, 1982: 40-41).

The translation of Russian diminutive nouns is even more difficult because Russian nouns may have more than one diminutive form. Bratus (1969) claims that there are more than thirty diminutive suffixes which can derive diminutive nouns in Russian with different emotive-expressive undercurrents. E.g. *книга* – *книжка* (with a nuance of scorn), *книжечка* (diminutive expressing smallness and tenderness), *книжонка* (disparaging diminutive), *книжоночка* (with condescension), *книжица* (with a nuance of irony and condescension) (Bratus 1969: 6). In English the noun “book” has only one form derived by a diminutive suffix which can be considered diminutive – *booklet*- but this form has no emotive-expressive nuances whatsoever. Depending on the lexical meaning of the original word, on the

focus on possibilities of using diminutive forms (or forms of expressing diminutiveness – e.g. noun phrase) in English when rendering a source (Bulgarian or Russian) diminutive form without considering the actual meaning that the diminutive suffix introduces. Thus the correlations suggested here are primarily based on formal (and not semantic) criteria. – Editor’s note.

context, situation and intonation, the same diminutive suffix in Russian may have different shades of meaning. E.g. the diminutive suffix *-ик*: *животик* (with nuance of tenderness), *винтик* (smallness), *студентик* (scorn), *тинчик* (with nuance of irony) (Bratus 1969: 7).

2) Rendering diminutives by combination of nouns and adjectives. This is the most common way to translate a diminutive into English. The adjectives which are often used are “small” and “little”, as they usually render the idea of small size in English. There is a difference in meaning between these two adjectives. English usages of “little” include contempt (“you little so-and-so”, female (“the little woman”), partitive/individuating (“a little water”, “rest a little”), small type (“little finger” to mean specifically the pinkie), approximation (“a little tired”), and children (“my little ones”) (Jurafsky, 1996: 38). A distinction is made between “little”, which can occur in any of these senses, and “small”, which usually occurs only in the central sense – “small size”. All in all, “small” denotes “size”, while “little” has diminutive and emotional meanings. They are not interchangeable, and can even be combined in one phrase, for example, “a small quiet little street” (*малка тиха уличка*).

Another adjective that very often is used to render expressive diminutiveness in English is “poor”, which usually combines with an adjective expressing actual size and denotes animate referents. E.g. *сиромашинките* – poor young devils, *Найдичка* – poor little Nida. If used alone, “poor” may render sheer expressiveness, e.g. *добичето* – the poor beast. In Bulgarian, there exist many cases of redundancy, i.e. diminutiveness rendered by a diminutive suffix and combined with a diminutive adjective. This redundancy is usually not translated into English. E.g. *малки съндъчета* – small chests, *малко прозорче* – little window (Bossilkov, Grancharov 1982: 41).⁴ Still, the phrase *a tiny little window* is also possible in English.

Adjectives that can express small size or emotive diminutiveness in English are *fine*, *thin*, *light*, *slight*, *narrow*, *minute*, *tiny*, etc. E.g. *слаба искрица* – a tiny spark, *тъничка чертица* – a thin stroke, *малки мустачки* – minute moustache, *дъждец* – a fine rain, *тънка жичка* – a narrow strip (Bossilkov, Grancharov 1982: 42).

3) Rendering diminutives by other noun phrases and idiomatic expressions. Bossilkov and Grancharov (Bossilkov, Grancharov 1982)

⁴ All Bulgarian and English examples are taken from Bossilkov, Grancharov: 1982 (see Bibliography).

mention two types of noun phrases which can render diminutiveness in English: 1) N1 + of + N2 and 2) N1 + N2.

3.1) N1 + of + N2 – where N1 renders the idea of diminutiveness and modifies N2 which bears the lexical meaning, e.g. *железца* – bits of iron, *ветрец* – a gust of breeze/ breath of wind, *дъсчица* – a strip of wood, *ракийца* – a drink/sip of brandy, etc.

3.2) N1 + N2 – where N2 bears the diminutive meaning and modifies N1, e.g. *пастурчета* – shepherd boys, *селянчета* – peasant boys, *мече* – a bear cub, *кошче* – rubbish-basket, *ножче* – pocket-knife, etc. (Bossilkov, Grancharov 1982: 43 – 44).

Rendering diminutives in English by means of an idiomatic expression is also possible. But the notion of diminutiveness is lost. E.g. ...всеки си правеше *сметчица*, надяваше се да му падне нещо. - ...everyone...was hopefully scheming how to cash on it; Да ми изгориш *душичката*? – You will be my ruin; ...ще ги помете като *перушинки* – it'll wipe them off the face of the earth (Bossilkov, Grancharov 1982: 44).

4) Rendering diminutives by some specific words that bear the idea in their meaning. These are cases with objects of smaller size or young animals. While in Bulgarian and Russian diminutiveness of objects is rendered mainly by a diminutive suffix, in English there exist lexical words which have a connotation of small size as their component. E.g. *столче/стульчик* – stool, *листенце/листочек* – petal, *поточе/ручеек* – brook, *рекичка/речка* – stream, *горичка/лесок* – grove, *кърпичка/платочек* – handkerchief, *ветрец/ветерок* – breeze, etc.⁵ (Bossilkov, Grancharov 1982: 44).

In cases when the noun denotes a young animal, in Bulgarian and in English there exist lexical words (predominantly referring to domestic animals or pets) which render the diminutive meaning without suffixation, i.e. by means of suppletion, e.g. *овца* – *агне*/ ewe – lamb, *крава* – *теле*/ cow – calf, *кокошка* – *пиле*/ hen – chicken, *куче* – *пале*/dog – puppy, etc. The diminutive meaning here is “young age.” However, in Bulgarian, all these diminutive words can be further diminished by means of suffixation and the resulting forms will have additional emotive-expressive meaning, e.g. *агънце*, *теленце*, *пиленце*, *паленце*. Non-diminutive words denoting animals can also be diminished by means of suffixation, but then the resulting diminutive form will either refer to small size of the animal or express affection, e.g. *овчица*, *кравичка*, *кокошчица*, *кученце*.

⁵ All Bulgarian and English examples are taken from Bossilkov, Grancharov 1982. Russian examples are in my translation.

In Russian, there are also lexical words denoting young domestic animals or pets, but, unlike Bulgarian, their forms are necessarily diminished by a suffix, e.g. овца – ягненок, корова – теленок, курица – цыпленок, собака – щенок.

Diminutive words of wild animals are derived by suffixation in Bulgarian and Russian, but by means of the combination of the lexical word *cub* and a noun modifying it in English. Compare мечка/медведь – меча/медвежонок, вълк/волк – вълче/волчонок; in English – bear cub, wolf cub.

In their article Bossilkov and Grancharov (Bossilkov, Grancharov 1982) state four possible reasons why diminutives are not rendered from Bulgarian into English by means of diminutive forms and they are the following: 1) when diminutives in Bulgarian have mainly emotive-expressive nuances and their rendering into English by some of the suggested linguistic devices is extremely difficult; 2) when diminutives in Bulgarian have lost their semantic meaning and are not considered to be diminutives any longer, which makes their rendering into English unnecessary; 3) when the idea of diminutiveness is implied in the context; and 4) when the translator of a text considers rendering diminutives into English unnecessary.

On the whole, the noun is the most often diminished word class in all three languages due to the fact that in Bulgarian and Russian it has the largest number of diminutive suffixes expressing an array of emotional meanings as well as physical smallness, while English diminished words express primarily small size and rarely some emotional connotation. But in Bulgarian and Russian other word classes can be diminished too, e.g. adjectives, adverbs and some verbs in Russian, and adjectives, adverbs, verbs, numerals and some pronouns in Bulgarian. This makes their translation a complicated issue. I can suggest some approaches to do this based on Bossilkov and Grancharov's study of rendering diminutive nouns into English (Bossilkov, Grancharov 1982).

The most usual way to render a diminutive adjective from Bulgarian and Russian into English is by using a non-diminutive adjective and thus losing the connotation of diminutiveness. As diminutive adjectives are mainly evaluative, i.e. expressing emotive-expressive attitudes can be rendered by some other means. E.g. миличък/миленький – dear, лошичък/плохонький – bad, умничък/умненький – clever, чудесничък/чудненький – marvelous.⁶

⁶ All Russian and English examples are taken from Bratus 1969. Bulgarian examples are in my translation.

Another way is to place a modifier before the non-diminutive adjective: this combination expresses either a low or high degree of the quality, and thus imparts to the adjective various expressive-emotive nuances, e.g. хитричък/ хитренький – *rather* cunning, горчивичък плод/ горьковатенький фрукт – *rather* bitter fruit, кратичко разказче/ коротенький рассказик – a *very* short story. In a noun phrase where both an adjective and a noun are diminuted in Bulgarian and Russian, a combination of non-diminutive adjectives may serve to render this meaning into English. E.g. мръснички ръчички/ грязноватенькие ручонки – *dirty little* hands, мъничко дете/малюсенький ребенок – *tiny little* child, старичко палтенце/ старенький пальтишко – *little old* coat. However, there exists a suffix in English which can be used to emotive nuances. It is the suffix *-ish* which added to an adjective expresses the presence of a given quality in a certain degree or gives the idea of “somewhat/fairly/approximately”+ adjective. E.g. скъпичка книжка/ дороговатая книжка – a *dearish* book, слабичка пиеска/ плоховатая пьеска – a *poorish* play, слабичък аргумент/ слабенький аргумент – *weakish* argument.

Diminutiveness of adjectives may also be rendered by idiomatic expressions or descriptively through the context. E.g. Она от страха еле живехонька остана. – She was nearly dead [lit. barely alive] with fright.

Although I have given various examples of diminutive adjectives both in Bulgarian and Russian, I must point out their rather different functions and frequency of use. While Bulgarian diminutive adjectives are basically expressive-emotive, the diminutive adjectives expressing negative qualities in Russian have a quite different meaning, i.e. they do not soften but rather intensify the quality they express, e.g. подлый – подленький.

Diminutives of adverbs are not commonly used in Bulgarian and Russian. Such forms basically render emotive-expressive nuances of tenderness and affection or nuances of condescension and irony. These expressive colourings are very difficult to translate into English, because adverbs in English are not diminuted. However, if one must render this connotation in English, it can be done by means of modifiers or intensifiers, by idiomatic expressions or descriptively. E.g. отдавничка/ давненько – *fairly* long ago, хладничко/прохладненько – *rather* cold, близичко/ близенько – *quite/ very* near; Мъничко закъснях./ Я маленечко опоздал. – I am *just a little* late.; В стаята беше тъмничко./ В комната было темновато. – The room was *pretty* dark.; Студеничко ви е

тук./ Холодненько тут у вас. – Your place (house/apartment) is *a bit on the cold side*. Diminutive adverbs are not rendered into English, unless they are used by the author to give a stylistic description of characters and their speech. Generally speaking, modifiers of the type *rather, quite*, etc. perform diminutive function, softening the effect of the quality they modify. Most often diminutive adverbs in Bulgarian and Russian are rendered into English by non-diminutive adverbial forms. So in English this is done by using quantifying phrases.

Verbal diminutives are not very common in Bulgarian and Russian, mainly in child-directed speech and are not characteristic of either language. If they are used in texts, then it is the author's attempt to express a nuance of diminution of the action, i.e. an action very short in duration, which is reduced or has happened once only, e.g. бодна, тропкам, боричкам се; пийна, клъвна (Krastev 1976: 58). Purely diminutive verbal forms are not typical of Russian, but, as it seems, in certain contexts some verbal forms have the subjectively coloured nuances of diminutiveness (a diminution of the action), e.g. Он похохатывает (Bratus 1969: 53). In English, these subjective-expressive nuances can be rendered by **intensifiers** or by **adverbs** such as “gently”, “slightly”. E.g. Много ми се спинка./ Я хочу спатеньки. – I want to go to bed *so much/a lot*. ; Той куцукаше лекичко./ Он прихрамывал легонечко. – He was limping *slightly*. On the whole, diminutive verbs are translated into English without the notion of diminutiveness.

Unlike Russian, in Bulgarian **numerals** and **possessive pronouns** are also diminished but these forms are considered to be colloquial. Diminutive numerals and possessive pronouns are translated just as numerals and pronouns respectively. If the possessive pronoun becomes substantivized, then it is possible for this form to be rendered into English by means of some informal or colloquial noun. E.g. Момичкият се прибра късно снощи. – *My hubby* came home late last night. It is possible for possessive pronouns in case of substantivization, and basically mainly for masculine gender.

Two things should be added to complete the analysis of the possible transformation of diminutive language patterns:

– It becomes clear that Bulgarian and Russian do not usually translate all diminutive forms into English. Even in cases when lexically the speech parts are translatable in their modified forms of belittlement they might not be translated according to the mechanisms described above for reasons of subjective and situational character.

– The cases when a text is translated from English into Russian and Bulgarian are practically not studied. Based on my experience of teaching English to Bulgarian learners of all levels and interests, I have observed the stable tendency of not considering all the markers of emotional language suitable to be rendered into diminutives. Thus the influence of urbanized and unified language use typical of modern English affects the use of languages such as Bulgarian and Russian.

In conclusion, I would draw attention to the fact that diminutiveness is not a grammatical category of language. Diminutives are morpho-syntactic forms and structures which express stylistic and pragmatic functions in language. They are not independent lexical units either, but are derived from certain parts of speech and are characteristic of speech. Their function depends on the social, cultural, and individual uses of language. Some languages (like Bulgarian and Russian) use diminutives very often in different contexts and have a range of devices to derive diminutive forms with various emotive-expressive nuances. Other languages (like English) are not characteristic for having diminutives. Thus, rendering diminutives into English becomes rather complicated due to the fact that there are very few diminutive forms.

In my article I have tried to show possible ways of translation of diminutives from Bulgarian and Russian into English and to explain the reasons why in some cases this is not possible. On the whole, although English is limited in linguistic devices to form diminutives, there are other mechanisms to express diminutiveness and preserve, to some extent, the emotive-expressive nuances implied in a text.

LITERATURE

Andrejchin, Kostov, Nikolov 1962: Андрейчин, Л., Костов, Н., Николов, Е. *Български език (за институтите за начални учители)*. София: ДИ „Народна просвета“, 1962.

Apresyan 1974: Апресян, Ю. Д. *Лексическая семантика. Синонимические средства языка*. Москва: Наука, 1974.

Averkova 2008: Аверкова, О. В. *Перевод уменьшительно-ласкательных суффиксов с русского языка на английский*. Учебный центр „ИДОПП УГТУ-УПИ“, 2008. <http://ucs-ustu.ru> (10.10.2013).

Baltova 2001: Балтова, Ю. *Словообразуване и текст [в славянските езици]*. // *Списание на БАН*, 2001, №2, 13-16.

- Bossilkov, Grancharov 1982:** Босилков, Л., Грънчаров, Хр. За някои особености при предаването на българските умалителни имена на английски език. // *Сборник от Четвъртата научно-методическа конференция „Съпоставително езикознание и ЧЕО“*. София, 1982, 52-73.
- Bratus 1969:** Bratus, B.V. *The Formation and Expressive Use of Diminutives*. // *Studies in the Modern Russian Language* 6. Cambridge: Cambridge University Press, 1969.
- Dement'ev 1953:** Дементьев, А. А. *Уменьшительные слова в русском языке*. // РЯШ, 1953, № 5, 5-11.
- Dimitrova 1954:** Димитрова, М. Лексикализиране на някои умалителни имена като основни думи. // *Български език*. кн. 2, 1954, 172-174.
- Dimitrova 1959:** Димитрова, М. Умалителните имена в книжовния български език. // *Известия на института за български език*, 1959, кн. 6, 263-319.
- Dressler et al, ed. 1990:** Dressler, W.U. et al, ed. *Contemporary Morphology*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1990: 72-77.
- Dressler, Merlini Barbaresi 1994:** Dressler, W., & Merlini Barbaresi, L. *Morphopragmatics: Diminutives and Intensifiers in Italian, German, and Other languages*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1994.
- Galkina-Fedoruk 1958:** Галкина-Федорук, Е. М. *Об экспрессивности и эмоциональности в языке*. Сборник статей по языкознанию. Москва: Издательство Московского Университета, 1958, 103-124.
- Jurafsky 1996:** Jurafsky, D. Universal Tendencies in the Semantics of the Diminutive. // *Language*. 1972, № 3, 533-578.
- Krastev 1976:** Кръстев, Б. *Умалителността в българския език*. София: Народна просвета, 1976.
- Schneider 2003:** Schneider, K. P. *Diminutives in English*. Max Niemeyer Verlag GmbH, 2003.
- Stoyanov, ed. 1993:** Стоянов, Ст. ред. *Граматика на съвременния български книжовен език*. Т. 2/Морфология. София: БАН, 1993, 71-73.
- Vaseva 2006:** Васева, Ив. *Умалителност, експресивност, емоционалност*. София: Авангард Прима, 2006.
- Wierzbicka 1996:** Вежбицкая, А. *Язык, Культура. Познание*. Москва: Русские словари, 1996, 33-88.

***АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ
В ГРАМАТИКАТА***

**ОЩЕ ВЕДНЪЖ ЗА ВЪЗНИКВАНЕТО И РАЗВОЯ
НА ТЕОРИЯТА ЗА ЧАСТИТЕ НА РЕЧТА В АНТИЧНОСТТА**

Константин Куцаров
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**ONCE AGAIN, ON THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT
OF THE THEORY OF PARTS OF SPEECH IN ANTIQUITY**

Konstantin Kutsarov
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The following article is a modern review of the formation and development of the theory about the parts of speech in antiquity – from ancient India to the Hellenistic epoque. Special attention is paid to the representatives of the Alexandrian school of grammar – Aristarchus and Dionysius, who first offered a word classification based on scientific linguistics.

Key words: parts of speech, ancient India, Hellenistic epoque, Aristarchus, Dionysius

Възникването на науката за езика ни отнася в дълбока древност. Лингвистиката се заражда в ядрото на древните философско-филологически трудове, поставящи си за цел диференцирането на езиковите сегменти на всички нива, осмислянето на техните значения и функции и анализ на употребата им в наличните дотогава писмени паметници.

Най-старите целенасочени граматически изследвания са свързани с културата на **Древна Индия**. Съчиненията от този период се отличават както с внушителност, така и с педантичната си прилежност и отговорност пред делото. Неслучайно се твърди, че индийската цивилизация е цивилизация предимно на словото за разлика например от римската, която е цивилизация предимно на делото, или от ренесансовата, в която лидерска роля има изкуството. Филологическите разработки в Древна Индия почти в целия си обем имат отношение към свещените религиозни книги на индуизма –

ведите. Известно е, че те са четири на брой, като най-старата и най-известна от тях е *Ригведа*, съдържаща 1028 високохудожествени лирически произведения, написани в различни стихотворни размери. Езикът на ведите е арийски, на чиято основа през VI – III в. пр.н.е. се оформя и налага в писмената култура *класическият санскрит*. Санскритът, заедно с писмения китайски и със староеврейския, има най-дълготрайна употреба от всички езици по света и на него основно се дължи изявата през вековете на древноиндийската култура. Именно с ведическите текстове и с техния санскрит са свързани и граматическите търсения през периода. Санскритът, налагайки се като нормативен писменолитературен език, значително се е отличавал от народните говори в Индия, за които знаем, че произлизат от четири лингвистични семейства. При създаването се случила ситуация е възникнала необходимостта от филология – емпирична и описателна, която да формулира конкретни правила за разчитане и възприемане на ведическите текстове. В резултат на това се пише огромна специализирана граматична литература с много висока професионална стойност. Според Стефан Чолаков „през VII в. пр.н.е. науката за лингвистичните явления, изградена върху метода на анализа, добива бързо развитие и определена по-висока степен във формата на известни образци, *Пада-пата*, където всяка дума от оригиналния текст на ведите се излага отделно в своята индивидуална граматична форма, придружена от всички необходими обяснения за звучене, състав и др. Авторите на този вид образци показват дълбоки познания за частите на речта (подч. мое – К. К.), за словообразуването и прочее“ (Чолаков 1996). Най-ярък представител на гилдията от този докласически период е **Яска**, живял около 700 г. пр.н.е.

Изследователите са единодушни, че граматическото учение върху канонизирания вече класически санскрит достига връхната си точка в трудовете на **Панини**. За този книжовник се говори, че е най-яръката звезда на интелектуалния небосклон на Древна Индия. Основната версия е, че е живял някъде от втората половина на IV до III в. пр.н.е., но в различните източници творческата му дейност се вмества в хронологичния отрязък от VII до II в. пр.н.е. Капиталният му труд се нарича *Ащадхяйи* и означава „работа в осем глави“ (осемкнижие). Съдържа 3996 стихотворни правила, написани така, че да могат да бъдат запомнени колкото се може по-лесно. Подходът, както посочихме по-горе, е емпирически, състоящ се от описание и анализ на текстовете. От тази чисто практическа граматическа разработка не е трудно да се установят и теоретичните постижения на

Панини. За някои може да бъде шокиращо, но те малко се различават от днешните класически концепции за структурата на езика. Изречението се категоризира като единица, способна да изрази мисъл. Потенциалът за конструирането му е от четири части на речта: *име, глагол, предлог, частица*. Детайлно се сегментира строежът на думите и особено на изменяемите пълнозначни. Като базисни конструктивни елементи са обособени обща част (основа) и изменяема част (окончание), като между корена и окончанието глаголните основи имат инфикс, индикиращ спрежението. При Панини, както и в другите древноиндийски граматика, е съставен дълъг показалец с корените на думите и с техните значения. Формулирани са прецизни указания за правилата на словообразуването и формообразуването. В разделите за фонетика описанието на звуковете е на физиологична основа според мястото им на учленение с посочване на активните артикулиращи органи.

Специалистите по санскрит, а и не само те отреждат фундаментално значение на творчеството на Панини в историята на езикознанието. На практика той въвежда лингвистичните стандарти на класическия санскрит, ползвани вече двадесет и пет века след неговото учение. Има мнения, че граматиката на Панини превъзхожда всичко, което е създадено от отделни автори в света в тази област, с всеобхватността на изследване на корените на езика и формирането на думите, с прецизността на израза и най-вече със забележителната изобретателност в използването на определена терминология и с обхващане на цялата езикова проблематика във възможно най-кратка форма (вж. Чолаков 1996). Още веднъж ще отбележим обстоятелството, че делото на Панини не е изолиран „фойерверк“ в древноиндийския небосклон, а се явява връх в развитието на езиковата наука преди него. Самият Панини в „Осемкнижието“ си споменава за редица свои предшественици и признава, че предава и систематизира знания, които са трупани преди него.

Филологическата продуктивност в Древна Индия продължава и през следващите векове. За „последователи и коментатори“ на делото на Панини се посочват Вараручи (III в. пр. н. е.), Бхартхари (I в. пр. н. е.), Чандра (V в.), Джайнендра (VII в.), Вопадава (XIII – XIV в.), без обаче те да създават принципно нови концепции (за подробности вж. Нелюбин, Хухуни 2011: 12 – 18).

Лев Нелюбин отбелязва още, че по въпроса за типовете думи „сред представителите на индийското езикознание не е имало пълно единство, макар че традиционно обособявали четири части на речта:

глагол, обозначаващ действие, *име*, обозначаващо предмет, *предлог*, явяващ се показателен елемент, и *частица* (последната е представена във вид на сравнителни, съединителни и незначими частици, използвани в стиховете като формални елементи). Местоименията и наречията се разпределят между имената и глаголите, макар да се отбелязват и техните особености“ (Нелюбин, Хухуни 2011: 16).

Ползвайки информацията от източниците, следва да потвърдим впечатлението, че е налице оригинална филологическа продукция с изключителна за времето си висота. Ще допълним например, че древноиндийските граматични са боравели с понятия като *вътрешна флексия* и *нулева морфема*, които в ХХІ век все още са табу за редица лингвистични пособия. Вярно, разочароващо е, че не откриваме конкретни разработки върху проблема за частите на речта. За това можем само да съжаляваме, защото фактите показват, че със словесния емпиричен материал работят хора със задълбочени познания и огромен филологически талант, за които подобна систематизация на думите и аргументацията ѝ не би била особено трудна задача. Основният стремеж на книжовниците от това време обаче е създаването на правила за по-лесното осмисляне и заучаване на формите от свещените текстове, като всяка употреба в тях е смятана за абсолютна, без отпратки към узуса. Ясно е, че не става въпрос за създаване на универсална граматика и типология на езиковия строеж. Що се отнася до споменатите четири части на речта – *име*, *глагол*, *предлог* и *частица* – те обикновено са дедуктивно извлечени в така наречената *коментаторска литература* от същия период. Тя е създавана паралелно с „Осемкнижието“ на Панини и е имала строго дидактическо приложение. В тези именно текстове се срещат и понятия като *прилагателно име*, *собствени съществителни имена*, *нарицателни съществителни имена*, *неизменяеми думи* и др.

Истинското зачатие на науката за частите на речта е свързано с духовната култура на **Древна Гърция**. Оттогава влиза в употреба и класическият термин *част на речта* (τά μέρη τοῦ λόγου), добил широка популярност и калкиран в частните езикознания до наши дни. Особеното във филологическите търсения на древните елини е решаването на граматическата проблематика по пътя на философското осмисляне на явленията. Пръв Платон отделя в езика два типа думи – *имена* и *глаголи*. Към имената се отнасят тези лексеми, за които нещо се твърди, а към вторите спадат лексемите, показващи какво точно се твърди за имената.

Пионерската заслуга за възникването на учението за частите на речта обаче принадлежи на **Аристотел** (384 – 322 г.пр.н.е.). Опирайки се на понятията на логиката, в своята „Риторика“ прочутият философ обособява в човешката реч три основни типа думи: *имена, глаголи и връзки* (*σύνδεσμοί*), като към връзките той отнася съюзите, местоименията и члена, изпълняващи определени граматически функции. Основна роля имат *името* (*ὄνομα*) и *глаголът* (*ῥῆμα*), които са пълнозначни и чието съчетание формира изречението. Глаголът се отличава от името по това, че изразява време и има предикативна функция. За тогавашната наука терминът предикация е имал по-друг смисъл – в логически и философски аспект той е означавал „приписване на признаци“ на предметите. Ил. Кръпова отбелязва, че „според Аристотеловото учение начините на предикация отразяват различните форми на съществуване на „субстанциите“ (предметите от света) – те могат да притежават определени свойства, да влизат в отношения помежду си, да участват в процеси и действия и др.“ (Кръпова 2000: 181). Няма съмнение, че Аристотел осъзнава зависимостта (признаковата функция) на глагола спрямо съществителното име. Подчертаваме този факт, тъй като той често се подценява и изпуска в граматическите описания и в резултат на това средностатистическият гражданин остава с погрешното впечатление, че подлогът и сказуемото са равностойни в синтагматичен план.

Вече в „Поетиката“ си Аристотел обособява осем части на „изложението“: *елемент* (има предвид звук – материален езиков компонент), *сричка*, *съюз*, *член*, *име*, *глагол*, *надеж* и *изречение* (свързана реч, текст). От тях пълнозначни са само името и глаголът. Очевидно е, че под квалификацията *надеж* Аристотел включва словоформите на изменяемите думи (отново име и глагол), т.е. тяхното формално „разпадане“. Линеино-структурни езикови сегменти са звукът и сричката, а съюзът и членът са непълнозначни думи със служебни функции (тук присъстват и предлозите). Продуктът на всичко това – свързаната реч, мисълта – се категоризира като изречение.

В подробности под *елемент* Аристотел разбира неделим звук, но не всеки, от който може да възникне значеща дума. От съвременна гледна точка в тази трактовка той е по-близо до понятието морфема, отколкото до фонема, тъй като смята, че един звук може да бъде и дума, и дори изречение. Сричката е образувание, състояща се от елементи, която няма самостоятелно значение. Вече казахме, че към самостоятелните думи влизат също съюзът и членът. Самостоятелни части

на речта (и членове на изречението) са името и глаголят, като според Аристотел основната разлика между тях е, че първите са лишени от семантика за време, докато вторите я притежават.

Всъщност класификацията на Аристотел се базира на общоречевни изследователски поглед и само най-общо се докосва до същината на граматичните форми и съответно до морфологичните категории при изменяемите думи. Същинското отделяне на философския към чисто лингвистичния анализ наблюдаваме в по-късен етап от епохата на древногръцката култура.

В този смисъл по-иновативен изследователски подход откриваме във философията на **стоиците**. За тях терминът *част на речта* вече принадлежи към езиковедската риторика. Сред многообразието от думи стоиците обособяват *глагол, съюз, член, нарицателно име и собствено име*. Всички те са приемани за пълнозначни лексеми. Принос на стоиците е ограничаването на падежа в рамките на именната система и респективно диференцирането на именните и глаголните словоформи. От това учение произлизат и познатите ни названия на падежите, наложили се през годините и достигнали до наши дни, а така също названията на глаголните грамеми. Важно е да се отбележи още, че признавайки немаркираната именителна форма също за падеж, стоиците се приближават силно до правилното разбиране за структурата на морфологичните категории (в частност за привативното противопоставяне маркиран ~ немаркиран член в рамките на категориите) и усещането за граматикализирано значение.

Грамматичната литература, писана на гръцки език, достига своя разцвет през т.нар. **епоха на елинизма**. Това е периодът след завоеванията на Александър Македонски (356 – 323 г. пр.н.е.), последвани от разпадането на огромната му империя. Възникват нови държави (Египет, Сирия, Пергам и др.), както и научни школи на базата на гръцкия език и литература, които влизат в синтез с местните езици и култури. В тези години с особена мащабност и забележителна филологическа зрялост изпъква продукцията на книжовниците от т.нар. **Александрийска граматическа школа**. Нейни най-видни представители са Аристарх Самотракийски, Дионисий Тракийски и Аполон Дискол, творили през II – началото на I в. пр.н.е. Безпристрастната оценка на времето отрежда най-значимо място на **Аристарх** (ок. 217 – 145 г. пр.н.е.), чието име става синоним на строгост и компетентност при анализа на езика. На него лингвистиката дължи първите научнообосновани разработки на

граматичните принципи, въвеждането на базисните граматически понятия и на критериите за „правилност“ в езика.

Именно на морфологична основа Аристарх разработва теорията си за частите на речта, която ще просъществува много векове чак до епохата на неофилологията, а класификацията на думите ще се ползва от следовниците му в почти непроменящ се вид. Смята се, че концепцията е едно от най-великите творения на човешкия разум и в частност на езикознанието. Аристарх сегментира думите в осем класа в зависимост от формоизменението им и изразяването на съответни граматични значения и морфологични категории, както и според някои лексикално-граматични сигнализации от съвременна гледна точка. Осемте части на речта са:

1. Име (ὄνομα, nomen) – склоняема (падежна) част на речта с пет граматични прояви: род, число, падеж, вид и образ. Под вид се разбира делението на имената на собствени и нарицателни, на първични и производни; под образ – делението на собствените на прости и съставни.

2. Глагол (ῥῆμα, verbum) – несклоняема част на речта с осем граматични прояви: време, лице, число, наклонение, залог, вид, спрежение и образ.

3. Причастие (μετοχή, participium) – дума, „причастна“ към особеностите на глагола и на името. Причастието няма лице и наклонение (подч. мое – К. К.).

4. Член (ἄρθρον, articulus) – склоняема част на речта, стояща както пред, така и след името. Има род, число и падеж.

5. Местоимение (αὐτωνῶνμια, pronomen) – дума, при която Аристарх отличава изменението по лице.

6. Предлог (πρόθεσις, praepositio) – част на речта, която стои пред всички части на речта както в състава на думата, така и в състава на изречението.

7. Наречие (ἐπίρρημα, adverbium) – несклоняема част на речта, която е свързана с глагола. В съдържателен план проявите на наречието са три – значение, образ, сравнение.

8. Съюз (σύνδεσμος, coniunctio) – част на речта, свързваща и подреждаща мисълта. Тя има три функционалности – образ, подредба, семантика. По значение Аристарх ги обособява на пет вида: съединителни, разединителни, допълващи, причинни и извеждащи (за подробности вж. Кодухов 1974: 10 – 11).

Ученик на Аристарх е **Дионисий Тракийски** (170 – 90 г.пр.н.е.), който се преселва в Родос и създава там собствена книжовна школа.

Написаната от него граматика (оригиналното заглавие не е известно) се явява единственото му запазено съчинение, както и първият съхранен труд, посветен изцяло на тази тематика, в историята на европейското езикознание. Дионисий е привърженик на учението за аналогията и именно на тази база формулира правила при класифицирането на граматичните категории.

Според Дионисий „думата е най-малката част на свързаната реч“ (Дионисий 1996: 72). Под свързана реч той очевидно разбира изречение, което от своя страна „изразява завършена мисъл“ (пак там: 73). Частите на свързаната реч са познатите осем от класификацията на Аристарх. Конкретната част на речта притежава свои *акциденции*, т.е. определени лексико-граматически и собственограматически признаци. При Дионисий най-обхватно и задълбочено е описанието на *името*. То означава тяло (например *камък*) или дейност (например *възпитание*). Характеристиките на името са пет: род (мъжки, женски, среден, а при други древногръцки автори още общ и двуродов), число (единствено, двойствено и множествено), падеж („прав“, родителен, дателен, винителен и звателен), вид и форма. Противопоставянето по вид е според произхода им – първични или производни, а производните са седем подвида: бащино, притежателно, сравнително, умалително, отименно, превъзходно и отглаголно. По форма пък имената се делят на прости (*Мемнон*), съставни (*Агамемнон*) и производни от друго съставно име (*Агамемнонид*, *Филипид*) (вж. Дионисий 1996: 73 – 75). Освен посочените пет признака, отличаващи името от останалите типове думи, при Дионисий откриваме и допълнителна детайлна класификация на друга лингвистична основа. Част от нея представляват класовете на нарицателните и собствените имена; на омонимите, синонимите, дионимите, етнонимите и т.н.; на прилагателните имена; на редните и бройните (числителни – К. К.) имена; на въпросителните, неопределителните и относителните имена (днешни типове местоимения – К. К.); на събирателните имена; на звукоподражателните имена и др.

Глаголът се определя от Дионисий като „дума, неизменяема по падеж“, с осем характеристики: наклонение (изявително, повелително, желателно, подчинително и неопределително), залог (действителен, страдателен и среден), вид (според произхода), форма (според съставността), число, време, лице и спрежение (вж. Дионисий 1996: 76 – 77). Времената според автора са три – сегашно, минало и бъдеще – като разновидностите на миналото са: минало несвършено, минало неопределено, минало предварително, минало свършено.

Изумително впечатление прави точното фиксиране на „сродността“ между три двойки времена: сегашно и минало несвършено; минало неопределено и минало предварително; минало свършено и бъдеще¹.

За останалите части на речта описанието е по-лаконично. Отличителен белег на причастието, като хибридна глаголно-именна дума, е отсъствието на форми за лице и наклонение. Членът е склоняема лексема с форми за род, число и падеж. При местоимението се изтъкват заместващата му именна функция и шест лексико-граматически характеристики, от които най-важна се явява изменението по лице. Това се доказва от присъствието в раздела единствено на днешните лични и притежателни местоименни форми (само те от всички местоимения изразяват категорията лице), наричани от Дионисий съответно *първични* и *производни*. Описанията за предлога, наречието и съюза са както при Аристарх, като се повтаря и неточната констатация, че „предлогът се поставя пред всички (подч. мое – К. К.) части на речта“, а при наречието се пропуска обстоятелството, че освен несклоняема то е и неспрегаема дума.

От изложението ясно личи, че при описанието на думите александрийските граматични подхождат откъм три аспекта – съдържателен, граматически и речеви (изреченски). Самата осемчленна подялба на частите на речта при тях се основава на спецификата и уникалността на комбинацията от тези три признака при отделния клас думи. С увереност можем да твърдим, че станалият универсален през годините синтез на *семантични*, *морфологични* и *синтактични признаци*, ползван като „лакмус“ при обособяването на думите, дължи налагането си в езикознанието на александрийските граматични.

От съвременна гледна точка лесно можем да установим, че при характеризирането на класовете думи съществуват и неточности. В случая съвсем съзнателно ще избегнем необходимите корекции и забележки, тъй като би се създадо несправедливо усещане за подценяване на делото. А истината е, че класификацията на Аристарх и неговите александрийски сподвижници, а преди това древноиндийското филологическо наследство и древногръцкият

¹ Ние споделяме концепцията, че това действително са корелативни грамемии. Първите две т.нар. времена се противопоставят по таксис (неотносителен и относителен) в рамките на сегашното време, а третото противопоставяне е еквило-лентно по време – маркираните минало време и бъдеще време (вж. Куцаров 2007: 204 – 249; 253 – 262).

философско-лингвистичен изследователски подход към езика създават солиден фундамент за по-нататъшен развой на граматиката и на езикознанието като цяло.

ЛИТЕРАТУРА

Дионисий 1996: Дионисий, Тракийски. Граматика. Превод от старогръцки, речник на термините и бележки – Невена Панова. Научна редакция – Мирена Славова. // *Съпоставително езикознание*, 1996, № 4, 66 – 87.

Кодухов 1974: Кодухов, В. И. *Общее языкознание*. Москва: Высшая школа, 1974.

Кръпова 2000: Кръпова, Ил. *Лекции по езикознание*. Пловдив: Сема 2001, 2000.

Куцаров 2007: Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007.

Нелюбин, Хухуни 2011: Нелюбин, Л. Л., Хухуни, Г. Т. *История науки о языке* (4-е издание, стереотипное). Москва: Флинта, Наука, 2011.

Чолаков 1996: Чолаков, Ст. *Древноиндийската култура*. <<http://chitanka.info/text/2766/11#textstart>>.

**КЪМ ВЪПРОСА ЗА СЪЧЕТАВАНЕТО НА ИМПЕРФЕКТА
С ГЛАГОЛНИТЕ ВИДОВЕ В СЪВРЕМЕННИЯ
БЪЛГАРСКИ ЕЗИК**

Красимира Чакърова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“,

**ON THE ISSUE OF COMBINING THE IMPERFECT TENSE
WITH VERB ASPECTS IN MODERN BULGARIAN LANGUAGE**

Krasimira Chakarova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This paper focuses on the question of the semantic-functional characteristics of forms made by combining the imperfect tense with verb aspects in Modern Bulgarian language. Special emphasis has been made on the syntactic limitations concerning the use of the perfective imperfect tense (*напишех*).

Key words: imperfectum, aspect, the category of taxis

В настоящото изследване се поставя акцент върху проблема за морфологичния статут на формите, получени при съчетаването на имперфекта с глаголните видове в съвременния български език – несвършен вид (НСВ), свършен вид (СВ) и итератив¹. Целта ни е да потърсим отговор на въпроса до каква степен аспектиалната същност на изходния глагол влияе при реализацията на имперфекта. Смятаме, че анализът на различните формални варианти би дал допълнителни аргументи в полза на схващането за темпоралната (а не „видова“) природа на разглежданата грамема.

Както е известно, в съвременната граматична литература българският имперфект (И) се определя като „презенс в миналото“

¹ Както сме отбелязвали в редица публикации (вж. напр. Чакърова 2003), по наше мнение българският глаголен вид е тричленна категория (несвършен вид – свършен вид – итератив), формирала се в резултат на сложни взаимодействия между частните функционално-семантични полета в сферата на аспектиалността.

(вж. Станков 1966: 27), т.е. „относително сегашно време“ (Куцаров 2007: 256) – срв. напр. у Р. Ницолова: „Имперфектът има същото значение като сегашно време, само че в плана на миналото [...]“ (Ницолова 2008: 282). Обръща се внимание върху факта, че в повечето случаи формите му се реализират като континуативни или повторителни. Това дава повод на някои езиковеди да го разглеждат като количествено маркиран в сравнение с аориста (А) – срв. напр.: „славянската опозиция аорист : имперфект = едноактен претерит : итеративен претерит“ (Анастасов 1986: 25); „опозицията единственост – неединственост е основната разлика между А и И“ (Пенчев 1990а: 254); „аористната основа е в опозиция с имперфектната (и сегашната) по неконтинуативност / континуативност“ (Маровска 1991: 62); „Като маркиран с признака „континуативен“ (курсивът е на авт., б.м., К.Ч.) имперфектът се противопоставя на аориста, чието действие е неконтинуативно“ (Ницолова 2008: 282), и др.

Във връзка с казаното ще припомним, че в монографията си за българския глаголен вид Ю. С. Маслов (вж. Маслов 1959) определя разликата между А и И като видова, а не темпорална, тъй като според него тя се основава на различия в начина, по който се представя развитието на глаголното действие, а не на отношението на това действие към момента на говоренето. Авторът уточнява, че в случая не може да се говори за вид в същинския смисъл на това понятие, а за „вид в широк смисъл“. Самата „видова“ опозиция А : И е представена така: „Имперфектът означава действие в процеса на неговото протичане или неограничено повтаряне като развиващ се или неограничено-повтарящ се процес. Аористът обозначава действието без указание за самия процес на неговото протичане или неограничено повторение. Положителен член в корелацията имперфект – аорист е имперфектът, аористът се характеризира отрицателно: с това, че не му е присъщо процесното значение на имперфекта“ (Маслов 1959: 274). Тази опозиция е сходна, но не изцяло идентична с чистото видово противопоставяне цялостност : нецялостност (свършен вид : несвършен вид), където се наблюдава „обратно“ разпределение на положителния и отрицателния член (СВ е маркиран, а НСВ – немаркиран). Тъкмо отликите между двете опозиции мотивират реализацията на четири „видови“ варианта на простото минало време – А от СВ (перфективен аорист), И от НСВ (имперфективен имперфект), А от НСВ (имперфективен аорист) и И от СВ (перфективен имперфект), всеки от които има специфична

семантика и функции (вж. по-подробно Маслов 1959: 252 – 274, а също и Маслов 1982: 257 – 259).

Не може да не отбележим, че Ю. Маслов е един от първите автори, които представят детайлно описание на различните частни значения на българския И – резултат от интерференцията му с глаголните видове. Подробен е и анализът на В. Станков (Станков 1966), а в най-ново време – на Р. Ницолова (Ницолова 2008). Без да оспорваме основните заключения на споменатите автори, бихме искали да направим някои уточнения и допълнения.

1. Анализът на таксономичния материал потвърди популярния тезис, че И се съчетава много по-често с НСВ или с граматически итеративи (биаспективи), отколкото със СВ. Получените форми се възприемат като напълно естествени от носителите на езика и се използват предимно за означаване на действия, едновременни с даден минал момент, или на действия, повтарящи се в миналото – срв.: *На заранта, когато излязох из село, по изгрев слънце, аз пак видях на нивата Стоичка, че **ореше** юнашки. Като стъпил на плъзицата на ралото, **прокарваше** ония ти бразди, дълбоки и прави, и земята весело **пращеше** [...] (И. Вазов); Нона скочи от кабриолета и когато Кутмака я погледна, видя, че се **смееше** (Й. Йовков); Селото още **спеше**, когато той мина по кривите улички и излезе на края (Елин Пелин) (конкретно процесно значение²); *На това място **идваха** поклонници през цялата година, но на празника на света Богородица се **сипваше** народ от цяла Южна България (Г. Караславов); *И тя го **оставяше**, защото неговото спокойствие я **отблъскваше** (Е. Станев); *Шареното хоро се прочисти – мъжете се **пущаха**, **изтичваха** напред и се **залавяха** един до друг след кума (Г. Караславов) (повторително значение).****

Специално внимание заслужава въпросът за повторителната семантика на разглежданите форми. По наше мнение липсват достатъчно основания тя да се разглежда като „собствено“ значение на И, както смятат някои автори³. По-скоро в случая наблюдаваме резултата от комбинирането на граматически признаци: аспектualен (НСВ представя действието с известна вътрешна развойност, докато итеративите изразяват идеята за повторение на дадено комплексно действие без указание за някакъв времеви или пространствен предел) и темпорален (И е немаркиран в

² Терминът е на Ю. С. Маслов.

³ Срв. напр. у Й. Линдстедт: „[...] имперфектът означава самата повторителност“ (Линдстедт 1991: 255).

темпорално отношение (непунктуален) и може да „резервира място“⁴ за множественост).

Прави впечатление, че в доста случаи повторителното значение се маркира „отвън“ (напр. посредством неграматични модификатори за кратност от типа на *често*, *понякога*, *винаги* или с помощта на т.нар. кратно-съотносителни изреченски конструкции⁵) – срв.: *Ходеше често в общината и приказваше с писарите* (Й. Йовков); *Той често изоставаше назад и ровеше снега, подушил някаква кост, мишка или къртичина, която другите бяха отминали* (Е. Станев); *...понякога скрояваше някакви странни планове, които воденичарската глава на дядо Корчан всякога одобряваше, а неуморните ръце идеха на помощ* (Елин Пелин); *Всяка нощ, като лежеше с отворени очи и затаен дъх, тя чуваше вън по месечината да свири и да се отдалечава хармониката на Биляла* (Й. Йовков); *От време на време тя се гмурваше лениво да извади от дъното на реката някое охлювче или зърна хайвер, полепнали там* (Е. Станев); *Мотиките им бляскаха във въздуха и често-често откънтяваха, когато остриетата срещаха кремъци из нивата* (Й. Радичков); *В турско време, някога си, той бил учител и от Освобождението постоянно даваше прошения (РІ) за пенсия* (Елин Пелин); *Той ту ги настигаеше, ту отново изоставаше и някак учудено ги проследяваше с бистрия си поглед* (Е. Станев); *Донка ту ставаше, ту сядаше* (И. Вазов); *А когато изкарваха добичетата си на паша, малките пастирчета се счепкваха* (С. Ц. Даскалов) и мн. др.

При липса на допълнителни контекстови показатели за многократност (но при наличие на „локализатори“ от типа *вчера*, *тогава*, *сега* и пр.) И от НСВ или от итеративен глагол всъщност изразява единично състояние – срв.: *Сега, когато очакваше изпълненията на дезертърите и въображението му рисуваше какви ли не ужаси, единственото, що съзнаваше и желаше, бе да намери ротмистър Петрашев* (Д. Димов); *Семейството му не беше в къщата. На кого говореше тогава?* (К. Величкова) и др.

2. Макар и значително по-рядко, И в българския език може да се съчетава и със свършени по вид глаголи – срв.: *Те носеха дървени палки и чакаха заповед да нахлуят в аудиториите, ако станеше нужда* (Д. Димов); *Те не искаха да влязат в двора на факултета, тъй като последният щеше да се превърне в безизходен капан, ако дойдеше полиция* (Д. Димов); *Стоян Глаушев винаги се радваше,*

⁴ Вж. Косеска-Тошева, Гаргов 1990: 161.

⁵ За същността на кратно-съотносителните конструкции вж. Кюлмоя 1983.

когато **се явеше** случай да каже истинското си име [...] (Д. Талев); *Когато Лазар **отвореше** уста да каже нещо, толкова млад още, всички млъкваха да го слушат* (Д. Талев).

Във функционално отношение формите от споменатия тип не са активни⁶, не участват в автономни изречения (срв.: **Той **напишеше** писмо*), а в полипредикативни конструкции (най-често в сложни съставни кратко-съотносителни изречения с подчинени обстоятелствени, условни компоненти и др.) – срв.: *Щом **удареше** патриаршеската камбана, вкупом забиваха и клепалата отвед* (Е. Станев); *След като **прочетях** утрин молитвата на коленичилите клетници [...] тръгнах по билото* (А. Дончев); *Всеки път, когато **излезехме** на поляната, виждахме напред и вдясно плочите* (А. Дончев); *Щом ми **дойдеше** наум да се върна, помислях за тебе* (С. Загорчинов); *Когато Петър се **напиеше**, той говореше в кръчмата пред всички* (Е. Пелин) и др. Нерядко за носителите на езика (и още повече за чужденците, изучаващи българския език като чужд) се оказва проблематично самото „разпознаване“ на перфективния И като нормативна граматична форма.

Логично възниква въпросът какви са причините за ниска фреквентност на И от СВ. Имаме ли основание да твърдим, че в съвременния етап от развоя на езика той има затихващи функции, и ако е така, на какво се дължи това? Впрочем Ю. С. Маслов се опитва да потърси отговор в специфичния начин, по който се съчетават „маркировките“ при комбинирането между членовете на двете опозиции, приемани от него като видови – СВ и НСВ, от една страна, и А и И, от друга. Авторът подчертава, че формите от типа *дойдеше*, *кажеше* и др. са двойно маркирани в аспектуално отношение (СВ с признака цялостност, а И с признака продължителност/повторителност). Това ги прави по-екзотични форми и ограничава употребата им.

Нашето становище е по-различно и би могло да се свърже с проявите на конкуренция между компонентите, изграждащи аспектуалната система на българския глагол. Склонни сме да смятаме, че ниската фреквентност на перфективния И се дължи на това, че в същите синтактични условия неговата семантика и функции могат да бъдат изразявани свободно и от И, образуван от итеративи (респ. маркиран както с цялостност, така и с повторителност) – срв.:

⁶ Така например в цикъла на Й. Йовков „Старопланински легенди“ бяха открити само 15 примера, в които участва И от СВ, а в романа „Железният светилник“ – едва 11.

Когато Петър се напиеше, той отиваше в кръчмата при всички = Когато Петър се напиваше, той отиваше в кръчмата при всички. Второто изречение напълно дублира първото, но за разлика от него е симетрично в структурно отношение и поради това се възприема като по-естествено от носителите на езика.

Важен е въпросът за семантиката на перфективния И. В лингвистиката е широко разпространено схващането, че той се използва в речта предимно с многократно значение – срв. напр. у Ю. С. Маслов: „...имперфектът от СВ се използва винаги (разр. е моя – К.Ч.) само в „кратно-перфективно“ значение, т.е. в значение на многократно действие“ (Маслов 1959: 270). Разсъжденията на автора изглеждат основателни, ако се вземат под внимание примери от типа: *И като дойдеше, най-напред питаше за Индже, него искаше да види* (Й. Йовков), *Всеки път, когато излезехме на поляната, виждахме напред и вдясно плочите* (А. Дончев); *Щом кумът разтегнаше кръга и размахнаше кърпата над главата си, мъжете се изпъваха като струни* (Г. Караславов) и мн. др.⁷ Прави впечатление, че в цитираните примери перфективният И винаги заема позиция в подчиненото изречение, докато в главното изречение са употребени И от НСВ или от итеративни глаголи, образувани от имперфективи или от итеративи, т.е. изразяването на многократност. Подобна позиционна облигаторност може да се обясни както с едно от свойствата на перфектива – неговата секвентност⁸, така и с относителния характер на И (ролята на ориентир за съотнасяне в плана на миналото изпълнява не аористът, а перфективът, т.е. налице е темпорално-видова транспозиция). В случая става дума за повторителност от типа: „винаги когато завърши определено действие, към него се съотнася второ действие (най-често постпозитивно в темпорално отношение, но в някои случаи и едновременно). Това е частен случай

⁷ Не сме склонни да приемем противоположното мнение, според което формите за имперфект и презенс на глаголите от СВ много „рядко“ изразяват множество от събития (Крумова 1994: 131, 133).

⁸ Секвентността е частен функционален признак на СВ, а не инвариантно значение. Това е свойството да се изразява връзка със следходното или предходното действие – срв.: у И. В. Киреевски: „Вие не може да кажете „бывало, я подойду к его двери“ и с това да завършите. Вие непременно трябва да прибавите друг глагол, с който „подойду“ ще се съотнася“ (Киреевски, цит. по Кюлмоя 1983: 63). Именно перспективата, която излиза извън пределите на перфективното действие, изисква, предполага и налага вербализацията на някакви по-нататъшни действия (експлицирани както от несвършени, така и от свършени глаголи).

при изразяването на таксисни отношения, който се реализира само в неактуален план и именно по тази причина свършеният вид може да изпълни функцията на аориста като ориентир на относителния имперфект.

Бихме могли да допълним, че повторителност се реализира и в съчинително свързани синтактични конструкции като напр.: *...там, дето либе хубаво / черни си очи **вдигнеш** / и с оназ тиха усмивка / в скръбно ги сърце **впиеш*** (Хр. Ботев); *Сложеш* друг път Ивана да ядат. *Напълнеш* новата шарена паница с топла пилешка чорба и тиганята с каша, *замиришеш* къщата на чубрица и препържено [...] (О. Василев)⁹. Както отбелязва В. Станков, в подобни примери „всяко едно от действията, изразени от свършени глаголи в конкрет-но-типично значение¹⁰, отделно взето, отговаря на особеностите на свършения вид – цялостност, приключеност, обаче цялата поредица от тези действия не е завършена спрямо ориентационното време. Следователно в своята циклична цялост процесът е непрекратен, въпреки че е съставен от отделни, завършени сами за себе си актове (Станков 1980: 41). Експлицира се не повторителност изобщо, а итеративно множество от повтарящи се епизоди (всеки от които е съставен минимум от две съотносителни ситуации)¹¹. Разбира се, същото значение би се съхранило, ако вместо И от СВ в същите синтактични позиции бъде използван И от итеративни глаголи (по-рядко от НСВ) (срв.: *Слагаш* друг път Ивана да ядат. *Напълваш* новата шарена паница с топла пилешка чорба и тиганята с каша, *замирисваш* къщата на чубрица...). Би се променила обаче стилистичната характеристика на изказването, доколкото чрез перфективния И отделните действия се представят по-нагледно и образно.

В контекста на направените наблюдения възниква въпросът за формалните маркери на повторителността при употребите на И от СВ. Може ли да се смята, че тя е „собствено“ значение на И, което съумява да преодолее „съпротивата“ на комплексния (и неповторителен) по характер перфектив? Според нас подобно допускане е неубедително, тъй като семантичната реализация в

⁹ Примерът е на Р. Ницолова (Ницолова 2008).

¹⁰ В. Станков смята, че този термин е по-удобен за българския език от термина „нагледно-примерно значение“, употребяван от Ю. С. Маслов и А. В. Бондарко.

¹¹ По мнението на А. В. Бондарко перфективните форми в сегашно време се използват **изключително рядко** в руския език, за да обозначат многократността на отделно взета ситуация (Бондарко 1971б). В българския език подобни употреби са невъзможни – срв. **Той (често) напише писмо*.

случая е тясно зависима от контекстовите условия (И от СВ участва в кратнo-сътнoсителни конструкции), многократността се изразява чрез синтактични периферийни¹² средства (вж. Чакърова 2003: 242 – 255).

Допълнителен аргумент, подкрепящ становището ни, е фактът, че в отделни случаи И от СВ се реализира с неповторително значение. Така например, ако разгледаме изречението *Ако стигнеш навреме, щеш да успееш да вземеш бързия влак за Бургас*¹³, ще се убедим, че изразената в него ситуация е единична. Причината за това е в спецификата на самото изречение (употребените в аподозиса глаголи са перфективни, т.е. конструкцията не може да се схваща като кратнo-сътнoсителна).

В заключителната част на нашето изследване ще представим основните изводи, до които достигнахме в хода на анализа.

1. Българският имперфект е относителна глаголна форма, „своеобразен „презент“, отнесен към миналото (Станков 1966: 142). Не можем да приемем тезата, че в съвременния период от развоя на българския език той е „маркиран с признака ‘континуативност’“ (Ницолова 2008:282)¹⁴. Участието му в околичествяването на вербалната фраза се свежда до това – да осигури подходящ темпорален „фон“, върху който експлицирането на повторителност или дуративност е напълно възможно.

2. Имперфектът се съчетава свободно с глаголните видове, изразявайки предимно повторителност или континуативност. Почесто се свързва с несвършени или итеративни глаголи, отколкото със СВ. В случаите, когато се реализира повторително значение, то се оказва тясно зависимо или от видовата основа (итеративна или несвършена), или от контекстовите условия (от употребата на различни периферийни модификатори – лексикални, синтактични и др.).

3. Пряко следствие от изказаните по-горе съображения е нашето становище по повод на разпространената сред учените слависти концепция за „видов“ (или количествен) характер на противопоставянето А : И в съвременния български език. Солидарни сме с мнението на Ив. Куцаров, че „между аорист и имперфект

¹² Употребяваме термина „периферийни средства“ в контекста на теорията за функционално-семантичните категории на А. В. Бондарко (вж. Бондарко 1971а).

¹³ Примерът е на Л. Крумова (Крумова 1994: 133).

¹⁴ Подобно твърдение е обосновано единствено от диахронна гледна точка (вж. Чакърова 1998).

противопоставяне в точния смисъл на думата няма и не може да има“, тъй като те са маркирани грамеми в рамките на две различни категории (време и таксис) (вж. Куцаров 1993: 69). Смятаме, че в случая става дума по-скоро за противопоставяне от неопозитивен тип, за функционално-семантично различие, реализиращо се в сферата на наративността. Основна функция на А, и то на А от СВ, е да води повествованието, а И изпълнява придружителна роля, служи като фон на основните действия, представяни от А. Тези функции на А и И могат да се свържат с тяхната характеристика съответно като абсолютно и относително глаголно време; те са и следствие от темпоралните различия, които съществуват между двете форми.

ЛИТЕРАТУРА

- Анастасов 1986:** Анастасов, В. Пращлавянские итеративные глаголы в развитии болгарского языка. // *Linguistique balkanique*, XXIX, 1986, № 3.
- Бондарко 1971а:** Бондарко, А. В. *Грамматическая категория и контекст*. Ленинград: Наука, 1971.
- Бондарко 1971б:** Бондарко, А. В. *Вид и время русского глагола*. Москва: Просвещение, 1971.
- Косеска-Тошева, Гаргов 1990:** Косеска-Тошева, В., Г. Гаргов. Семантичната категория определеност/неопределеност. // *Българско-полска съпоставителна граматика*, т. 2, София: БАН, 1990.
- Крумова 1994:** Крумова, Л. Семантичната категория количество (Увод, II част, Заключение). // *Българо-полска съпоставителна граматика*. Т. 3. София: АИ „Марин Дринов“, 1994.
- Куцаров 1993:** Куцаров, И. Още едно мнение за характера на противопоставянето аорист/имперфект. // И. Куцаров. *Проблеми на българската морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 1993.
- Куцаров 2007:** Куцаров, И. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007.
- Кюлмоя 1983:** Кюлмоя, И. П. О понятии кратного-соотносительных конструкций и их признаках. // *Грамматические и лексико-семантические проблемы описание языка*. Тарту: Издательство Тартусского университета, 1983.
- Линдстедт 1985:** Линдстедт, Й. Защо се запазват свършените имперфекти и несвършените аористи. // *Българистични изследвания (III Българо-скандинавски симпозиум 20 – 26. IX)*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1991.
- Маровска 1991:** Маровска, В. Пореден опит за интерпретация на глаголната опозиция аорист/имперфект. // *Съпоставително езикознание*, 1991, № 6, 56 – 66.

- Маслов 1959:** Маслов, Ю. С. Глагольный вид в современном болгарском литературном языке. // *Вопросы грамматики болгарского литературного языка*. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1959.
- Маслов 1982:** Маслов, Ю. С. *Грамматика на българския език*. София: Наука и изкуство, 1982.
- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.
- Пенчев 1990:** Пенчев, Й. За функционирането на времената в текста. // *Съпоставително езикознание*, 1990, № 4 – 5.
- Станков 1966:** Станков, В. *Имперфектът в съвременния български книжовен език*. София: БАН, 1966.
- Станков 1980:** Станков, В. *Глаголният вид в българския книжовен език*. София: БАН, 1980.
- Чакърова 1998:** Чакърова, К. Нови щрихи към историята на една глаголна категория. // *Сборник на докладите от Юбилейната научна сесия 50 години Съюз на учените в България, Пловдив, на тема „Науката пред прага на новото хилядолетие“*, том III, секция „Естествени науки“, секция „Хуманитарни науки“. Пловдив: АИ на ВСИ – Пловдив, 1998, 243 – 246.
- Чакърова 2003:** Чакърова, К. *Аспектуалност и количество*. Велико Търново: Фабер, 2003.

РАЗВОЙНИ ПРОЦЕСИ В ПАРТИЦИПИАЛНАТА СИСТЕМА НА ГРЪЦКИЯ ЕЗИК

Галина Брусева
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

DEVELOPMENTAL PROCESSES IN THE PARTICIPLE SYSTEM OF GREEK LANGUAGE

Galina Bruseva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The article aims at tracing and describing the metamorphoses in the historical development of the Greek participle system. An important point that determines the correct interpretation of participles as a category and the concept of their systematic nature is the clarification of their grammatical status in the history of the language. We believe that detailed knowledge of the processes in a diachronic perspective is a prerequisite for an easier understanding of the current state of the language and the perception of the regularities in the formation of grammatical structures.

Key words: Greek participle system, grammatical status, historical development

Старогръцкият редом с други индоевропейски езици като латинския и езиците от индо-иранската група има богата и добре развита причастна система. Индоевропейските причастия са именни форми, производни от глаголни основи. В класическия старогръцки език (V – IV в. пр.Хр.) функционират три вида именни глаголни форми – партиципиуми (participium), инфинитив (infinitivus) и глаголно прилагателно име (adiectivum verbale).

Изключително съществен момент, който предопределя правилното тълкуване на партиципиумите като категория и концепцията за техния системен характер, е разясняването на граматичния им статут, обезпечен от древните граматичници при описанието на езиковата систе-

ма¹. Всеизвестен факт е, че първото системно описание на езика (в частност, посветено на гръцкия) в историята на европейското езиковедие е граматиката на Дионисий Тракийски² от края на II в. пр. Хр. (ок. 170 – ок. 90 г. пр. Хр.). Трудът на Дионисий Тракийски, освен че служи за образец на римските граматисти – последователи в изучаването и усъвършенстването на елинистическата езикова традиция, представлява една своеобразна матрица за нормативна граматика, която започва да се налага към граматиките на останалите езици. В ползрението на нашето търсене попада фактът, че на причастията във въпросното изследване е отредено автономно място в класификацията на частите на речта. Най-вероятно по силата на механичното пренасяне на наложените „традиционни“ възгледи тази концепция за сегментиране на класовете думи в гръцкия език се запазва до XIX и началото на XX век. И ако промените в системата на езика, в т.ч. и в системата на причастията, през периода на късния византийски гръцки и след това сочат разминаване във функционалната значимост на партиципиумите и нормативното им битуване като самостоятелен клас, то това съвсем не важи за гръцкия през класическата и елинистическата епоха.

Без да претендира за изчерпателност, предложената статия си поставя за цел не само да посочи черти от морфо-синтактичната и структурно-семантичната характеристика на причастията в гръцкия език³, а и да опише процесите, които засягат пряко и в крайна сметка модифицират системата цялостно.

Партиципиалната система на старогръцкия език е изградена от десет причастия: сегашно деятелно (*participium praesentis activi*), сегашно медио-пасивно (*participium praesentis medii/passivi*), аористно деятелно (*participium aoristi activi*), аористно медиално (*participium aoristi medii*), аористно пасивно (*participium aoristi passivi*), бъдещо деятелно (*participium futuri activi*), бъдещо медиално (*participium futuri medii*), бъдещо пасивно (*participium futuri passivi*), перфектно деятелно

¹ В наши дни под термина „традиционна граматика“ се разбира обичайно приетата традиция за описание на езиковата система, която се заражда в Древна Гърция, продължава в римско време и в средновековна Европа и в крайна сметка бива пренесена върху новите езици през епохата на Възраждането и след това.

² Историографите лингвисти водят спорове относно автентичността на текста, както и точния момент на неговото създаване. Преводът на заглавието „Грамматика“ от старогръцки език е на Невена Панова, която предлага и вариант на заглавие „За граматическото изкуство“, което според самата нея изразява по-ясно разбирането на Дионисий за граматиката (Панова 1996: 67).

³ Под термина гръцки език визираме състоянието и спецификите на езика по време на класическия, елинистическия и ранния византийски период.

(participium perfecti activi), перфектно медио-пасивно (participium perfecti medii/passivi). Те са организирани в стабилна, добре подредена и относително самостоятелна система. Характеристиките си по отношение на изразяването на морфологични категории партиципиумите придобиват като продукт, получен от глаголна основа, но модифициран с именни форманти. Следователно в синтагматичните си отношения те ще съчетават граматични значения, характерни за номиналната система, както и такива, които са свойствени за системата на глагола. От именните категории притежават род, число и падеж, както и детерминираност, при обстоятелства, наложени от синтактичната служба или в процеса на субстантивация. От глаголната морфология могат да се търсят показатели за време⁴, вид, залог.

Впечатляващата функционална палитра, която демонстрират старогръцките партиципиални форми, се разгръща в своята пълнота на синтактично равнище. Изреченската служба на причастието може да се диференцира най-общо в два типа – атрибутивна и предикативна. Като всички прилагателни имена инфинитните форми могат да определят съществително, като посочват негов цялостен признак и се съгласуват по род, число и падеж с опорното име, напр. οἱ νῦν ὄντες ἄνθρωποι ‘*днешните хора*’; ὁ ἐργαζόμενος ἄνθρωπος ‘*работещият човек, човекът, който се труди*’. В положение на предпоставено определение обикновено причастието се членува. Когато е в апозиция спрямо главното съществително, определителният член на причастието, което се явява приложение в изреченската структура, се изпуска. Напр. ὕδωρ ζῶν ‘*жива вода, животворяща вода*’; εὐρήσετε πῶλον δεδεμένον ‘*ще намерите жребец вързан*’⁵. Независимо дали атрибутивното причастие е в препозиция или постпозиция спрямо главното име, то може да бъде членувано. В зависимост от значението на членната морфема (индивидуална или генерична употреба), се променя и отрицанието при причастието. При обобщаваща употреба негацията е μὴ, напр. ὁ μὴ μαχόμενος στρατιώτης ‘*(всеки) несражаващият се вой-*

⁴ Противопоставянето по време при неличните глаголни форми има отношение към произвеждащата глаголна основа. Тезисите на изследователите в подкрепа на атемпоралността при причастиата се изграждат върху обширен анализ на старогръцки текстове. Изводите, които произтичат, са, че партиципиумите не изразяват граматичната идея за време сами по себе си (Соболевски 2000: 340 – 341; Бъртон 1923: 53 – 72).

⁵ В някои случаи на апозитивна употреба причастието функционира повече предикативно, отколкото атрибутивно. Напр. ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ ‘*човек, изпратен от Бог*’ (Маккей 1994: 61).

ник', а при индивидуална употреба отрицанието е ού, напр. ὁ οὐ μαχόμενος στρατιώτης 'несражаващият се (в момента) войник' (Смит 1956: 456). Participium attributivum може да приема адвербиали модификатори, напр. Ἀνὴρ καλῶς πεπαιδευμένος 'мъж добре образован'⁶. Също като прилагателно име причастията могат да се субстантивират, напр. ὁ λέγων 'оратор, букв. говорещият', τὸ γεγονός 'ситуация, събитие, букв. случилото се'.

Причастието е в предикативна употреба, когато е еквивалентно на подчинено обстоятелствено изречение за време (темпорално), за причина (каузално), за условие (потенциално), за цел (финално), за отстъпление (концесивно), за придружаващи странични обстоятелства. В тези случаи то се съгласува по род, число и падеж с някоя част от изречението (име или местоимение), която е негов подлог. От гледна точка на синтаксиса партиципиумите в тези случаи са обособена част, която функционира като вторичен предикат⁷. В тази своя употреба, както и в гореописаната атрибутивна функция то се нарича participium coniunctum (свързано причастие).

Μαχόμενος, ὁ στρατιώτης τὴν πατρίδα φυλάττει. 'Сражавайки се (сражаващ се, когато се сражава, ако се сражава, като се сражава), войникът пази родината.'

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέπλευσαν, οὐδὲν πράξαντες. (Xen. Hist. 1,1,3) 'Атиняните отплаваха, като не направиха нищо (понеже не направиха нищо; тъй като не направиха нищо; при все че не направиха нищо).'

Инфинитивната форма е в предикативна служба и в случаите, когато е комплемент на главния глагол. Тогава може да се съгласува с подлога или допълнението, на които е сказуемно определение⁸. Напр.:

Σωκράτης σκοπῶν διῆγεν 'Сократ непрекъснато гледаше (обмисляше). Букв. Сократ беше непрекъснато питащ.'

Οὐ παυσόμεθα ὑμᾶς εὐεργετοῦντες. 'Няма да престанем да ви правим добро (да ви облагодетелстваме). Букв. Не ще спрем да сме ви облаготелстващи.'

Употребено във функция на вторичен предикат, причестието съхранява и други глаголни признаци. Може да се свързва с модалния съюз ἄν 'ако' и да изразява потенциалност и иреалност, напр. ἴσμεν

⁶ Примерът е на Гудуин (Гудуин 1900: 334).

⁷ В научната литература с термините *вторичен предикат* (secondary predication) и *вмъкнат предикат* (parenthetical predication) се назовава синтактичната функция на причестието като обособена част в изреченската структура (Бойер 1984: 166).

⁸ Съгласува се с подлога, когато глаголт е непреходен или пасивен, а с допълнението, когато глаголт е транзитивен.

ραν λαβόντες (λθομεν). ‘Знаем, че бихме получили дарове (ако бяхме дошли)’, както и да съхранява управлението на произвеждащия глагол, напр.: ὁ Μιλτιάδης ὁ Μαραθῶνι μαχεσάμενος τοῖς Πέρσαις ‘Милтиад, който се би при Маратон с персите’; κρατοῦντες τῆς θαλάσσης ‘господари (букв. владеещи) на морето’.

Активното и пасивното причастие на перфекта⁹ участват в образуване на сложни глаголни форми със спомагателен глагол εἰμί ‘съм’ / ἦν ‘бях’ за т.нар. описателен перфект, плусквамперфект, футурен перфект¹⁰ (Симонсон 1911: 303).

Οὐδ’ ἦσθοντο ὅτε ἦν τετελευτηκῶς Ἀγνίας. ‘Те дори не бяха чули за това, когато Агниас беше умрял’;

Κατειλημμένοι ἔσονται. ‘Ще бъдат изненадани’.

Аористният¹¹ и перфектният партиципиум влизат в състава на перифразите за перфект и плусквамперфект заедно със спомагателния глагол ἔχω / εἶχον ‘имам/имах’. Напр.:

Πολλὰ χρήματα ἔχομεν ἀνηρπακότες. ‘Много пари сме заграбили’;

Τῆν προῖκα τοῦτον τὸν τρόπον εἶχε λαβών ‘Бе получила зестрата по този начин’¹².

Партиципиумите в старогръцкия език се появяват регулярно в т.нар. независима синтактична служба, като в такава позиция се наричат *participium absolutum*. Става дума за конструкцията „родителен самостоятелен“ или абсолютен генитив (*genitivus absolutus*), при която причастието принадлежи към име, което не се съгласува граматически с управляващото изречение (Милев 1957: 307 – 308). В случаите, когато причастието е в безлична употреба или има подлог в инфинитив, се поставя в *accusativus absolutus* (Смит 1956: 461). Най-често на синтактично равнище самостоятелната партиципиална конструкция в

⁹ Понякога вместо перфектно страдателно причастие в конструкцията на спомагателния глагол εἰμί ‘съм’ се употребява аористно страдателно причастие (Браунинг 1991: 51).

¹⁰ Всъщност аналитичната форма на футурния активен перфект е единствено възможната, тъй като тя не може да се образува по синтетичен начин. За много от глаголите описателният перфект и плусквамперфект в медиален и пасивен залог са единствено възможните.

¹¹ Комбинацията между спомагателния глагол ἔχω ‘имам’ и аористно причастие (напр. ἔχω τελευτήσας) като конкурентна перфектна форма се характеризира с ниска фреквентност през късното койне, а в средновековния гръцки окончателно излиза от обращение (Браунинг 1991: 51).

¹² Примерите са на Симонсон 1911: 304.

accusativus absolutus е независим безсубектен предикат, който има обстоятелствено значение по отношение на сказуемото в изречението и може да пояснява време (ὄν *‘сега е’*, ἐξόν *‘възможно е’*), причина (простаχθέν, простεταγμένον *‘понеже е/ бе заповядано’*, δεδογμένον *‘тъй като е/ бе решено’*), концесивност (δέον *‘въпреки че е/ бе необходимо’*), условие (протῆков *‘ако е/ бе уместно’*). Като цяло може да се обобщи, че употребата на participium absolutum може да маркира действия, независими от глагола сказуемо, като по този начин изпълнява функция на обстоятелствено пояснение.

Причастието в предикативна употреба (в състава на сложни глаголни форми, във функция на сказуемно определение или участващо в абсолютна конструкция) може да получава адвербиални адюнкти, които поясняват отношенията за време (τότε *‘тогава’*, ἤδη *‘вече’*, ἔπειτα *‘след това’* и пр.), причина (οὕτως *‘така, по този начин’*, δια τοῦτο *‘поради това’* и пр.), концесивност (ὁμως *‘обаче, въпреки това’* и пр.) и пр., които се изразяват чрез инфинитната форма.

Описанието на основните структурно-семантични и морфосинтактични черти на старогръцката партиципиална система ни позволява да изведем следните обобщаващи акценти. Многообразието от причастни форми, както и високата фреквентност, с която се отличават в речта, може да послужи като логически устойчив аргумент за класифицирането им като самостоятелна част на речта. Богатият диапазон от синтактични служби, който демонстрират причастията, също е в подкрепа на автономността им като словен клас. Основните синтактични проявления на причестието са: в атрибутивна позиция – определение; в предикативна функция – влиза в състава на сложни глаголни форми (във функция на основен предикат), част от именно сказуемо (съставно причастно сказуемо), сказуемно определение към подлога или допълнението (отнася се към глаголния субект/обект във функция на вторичен предикат), в състава на независими конструкции (genitivus absolutus, accusativus absolutus).

Хронологически погледнато, полифункционалността на причастията, която наблюдаваме през периода на класическия старогръцки език, е техният езиков „апогей“. Промените, които търпи партиципиалната система през по-късните етапи – елинистическото койне, римския период, ранен, среден и късен византийски период, засягат широкоспектърните им употреби и водят до пълна редукция на някои видове причастия или частична функционална редукция на други. В „История на гръцкия език“ Дж. Хорокс отбелязва, че през елинистическия период вече се наблюдава ограничена употреба на инфинитни форми в

сравнение с класическия гръцки. Докато атическият позволява, а в определени случаи изисква причастие за модификатор, комплемент, инструмент за хипотаксис, който отслабва функциите на партиципиумите за сметка на подчинителни изречения с лични глаголни форми. Тенденцията е по-често причастията да се придружават от членна форма и да са в роля на субстантиви, а тези, които изпълняват подчинителна служба, „се ограничават до адвербиална модифицираща функция“ (Хорокс 2011: 133 – 134). Чувствително се понижава фреквентността на футурните причастия. През римския период¹³ се констатира избягване на употребата на всички причастия по трето склонение (сегашно деятелно, футурно деятелно, аористно активно и пасивно) по чисто формални причини, свързани с усложнената им морфология. Паралелно с това, перфектното причастие на -μενος, -μενη, -μενον по второ и първо склонение се оказва единственото оцеляло в народния гръцки през средновековния период (Хорокс 2011: 189). Вглеждайки се по-задълбочено в процесите на вътрешносистемно пренареждане, можем да установим логическата линия на тяхното задвижване. Опростяването на морфологията е един от стремежите на системата, а това е обвързано и със синтактично облекчаване на конструкциите. При естественото задействие на този ход понякога се стига до безвъзвратно изгубване на някои причастни форми или до функционални изменения на съществуващите такива. Като цяло еволюцията на разнообразни описателни глаголни форми (повечето от които не оцеляват до късния византийски период) е индикатор за вътрешното преструктуриране на вербалната система, което започва през късната римска епоха.

¹³ Диахронистите приписват функционалното препокриване на перфекта и аориста в римския период на влиянието на латинския перфект, където той се е употребявал и като минало време със свършен вид, и като заместител на сегашно време. Съживяването на описателния перфект с ἔχω ‘имам’ и εἶμι ‘съм’ + перфектно страдателно причастие, съответно за деятелен и страдателен залог, отново се отдава на влиянието на латинския. В частност конструкцията на ἔχω + перфектно страдателно причастие с активно преходно значение започва да се среща във високия стил на който през римския период. С появата на подчертано консервативния подход на атикистите през II в. от н.е. тя губи езикова „почва“ дори в произведенията с посредствена литературна стойност. Възобновява присъствието си в народния гръцки език чак през византийския период. Следователно мнението на изследователите е, че това не е изконно класическа конструкция. Тя може да бъде класифицирана „към латинизмите в който“ (Хорокс 2011: 188 – 190).

Следствие от развоя и преобразователните процеси в партиципалната система е възникването на деепричастието¹⁴. В историческите извори се отбелязва, че в народния гръцки език през периода на Късната античност и Ранното средновековие се среща неизменяемо причастие с формант *-ovta*, образувано от сегашната основа на глагола. Няма единодушно мнение сред езиковедите дали неизменяемият формант *-ovta*, получен вследствие на уеднаквяването на флексииите за трето спрежение, е изразител на старо множествено число за среден род, или е фонетично модифицирано единствено число. През византийския период тези неизменяеми причастни форми започват да се продуцират както от сегашната основа, така и от аористната основа, без да притежават различна темпорална стойност (Браунинг 1991: 108; Хорокс 2011: 436). Формален показател за свършения вид е морфемата *-σ-*, която се наслагва пред окончанието *-ovta* → *-σovta*. Синтактичната служба на тези несклоняеми форми била атрибутивна (определения в именната група) и предикативна (сказуемни определения). Постепенно обаче тя се стеснява и се свежда до това да определя подлога, като изпълнява единствено адвербиална функция (вж. по-подробно у Хорокс 2011: 264 – 267). Присъединяването на крайното *-ς*¹⁵ към форманта *-ovta*, така че той да придобие окончателния вид, познат в новогръцки език, се отнася към късния византийски период.

Не може да се твърди, че езикът на образованата аристократична прослойка е повлиян от настъпващите тенденции към лимитиране на партиципалните функции. Данните, с които разполагаме, сочат, че литературата, създадена през ранния византийски период (първата половина на VI век) все още се характеризира със свободно функциониране на причастия във всички техни нормативни прояви. Въпреки това

¹⁴ В еволюционно отношение деепричастието се развива от формата за винителен падеж на сегашното деятелно причастие. Липсата на флективна изменяемост улеснява и прави по-безболезнени разнообразните синтактични функции, които новосъздадената форма се опитва да отнеме от същинското презентно причастие. Това е причината, поради която една част от съвременните лингвистични разработки по новогръцки език посочват деепричастието за продължител и наместник на старото сегашно деятелно причастие въпреки очевидно ограничената му функционална „мощ“.

¹⁵ Предположенията относно семантичната функция на *-ς* са две – или да маркира формата на „причастието“ като именителна, или да засилва усещането, че тези форми изпълняват една подчертано адвербиална функция (както при *τότε-ς*, *πότε-ς* и пр.) (Хорокс 2011: 437).

обаче има белези на цялостно разколебаване на системата¹⁶. Освен с нововъведението в лицето на неизменяемия глаголен адвербиал на -οντας, показател за редукция на партиципиумите са и случаите на неправилно употребени причастия вследствие на смесване на флексиите за род и падеж (вж. примера у Браунинг 1991: 90). Също така показателна е замената на причастна конструкция със субстантивиран инфинитив, като по този начин се избягва нуждата от съгласуване, а едновременно с това се съхранява структурата на комплемента, който би изисквал съответното причастие (Хорокс 2011: 135). От друга страна, през този период партиципиумите на -όμενος и на -μένος, които са по първо и второ склонение, се радват на широка речева употреба.

През периода на Късното средновековие неизменяемите деепричастия на -οντας, образувани от свършения вид на глагола, се срещат по-рядко в употреба. Няма конкретни сведения за етапите на тяхното отмиране, тъй като езикът на различните автори се отличава по предпочитанието и употребата на тези форми. Все пак фактологическите данни сочат, че към XII – XIV век деепричастия се образуват само от сегашната основа¹⁷, а класическите сегашни деятелни причастия също излизат от употреба. Формата на -οντας продължава да поддържа стеснен функционален обхват поради невъзможността ѝ да се съгласува морфологично със съответните именни групи. Флексивната парадигма на сегашните страдателни причастия на -όμενος, както и на перфектните страдателни на -μένος съхранява целостта си, а формите са езиково активни. През следващите векове се утвърждават двете конкурентни описателни форми на перфекта, които са валидни и в съвременния гръцки език: едната – със спомагателен глагол ἔχω ‘имам’ + аористния инфинитив (ἔχω γράψει / ἔχω γραφτεῖ ‘писал съм / писан съм’, а другата – със спомагателен глагол ἔχω ‘имам’ + перфектно страдателно при-

¹⁶ Последните остатъци от деятелен перфект се сливат с аориста, създавайки по този начин аористната форма на -κα. Трайно се затвърждава формата на описателния перфект с ἔχω ‘имам’ + перфектно страдателно причастие, както и аналогичната синтетична форма за пасивен перфект εἰμί ‘съм’ + перфектно страдателно причастие (Браунинг 1991: 90).

¹⁷ Хипотезата, която поддържат някои от специалистите, е, че деепричастието от свършен вид в гръцки изчезва под влияние на романските езици и в частност на романския герундий на -ante / -ant, който носи значение на едновременност и се образува от несвършения вид (Хорокс 2011: 436).

частие на -μένο (έχω γραμμένο 'има́м писано'). Всяка една от тези перфектни структури се отличава със семантични специфики¹⁸.

Със сигурност можем да твърдим, че системата на неличните глаголни форми в гръцкия език е била подложена на драстични преобразувания. В съвременното състояние на езика не намират място футурните причастия, както и активните перфектни партиципии. Сливането на медиалния и пасивния залог в глаголното спрежение автоматично редуцира формалното многообразие на производните нелични форми. В системните описания от 60-те години на миналия век партиципиалната система започва да се разглежда в рамките на глаголното спрежение. Липсва единно становище относно броя на членовете, съставляващи системата. Мнозинството от изследователите на новогръцкия език са на мнение, че мястото на сегашното деятелно причастие също остава незаето или че може частично да се запълни от неизменяемите деепричастни форми на -οντας / -ώντας. Маргинално място в съвременната партиципиална система се отрежда и на сегашното страдателно, както и на причастието на страдателния аорист. Аргументът на езиковедите, поради който трябва да се ограничи тяхната употреба, е книжовното влияние¹⁹, което те иманентно притежават с оглед на ненакърненото им присъствие в езика от най-древни времена. Поради същата причина повечето от неоелинистите изваждат от партиципиалната система на новогръцкия език и активното аористно причастие (Триандафилидис 1993: 373 – 374, Дзардзанос 1989: 338 – 339, Макридж 1990: 286, Цопанакис 1998: 347, Бабиньотис, Клерис 1999: 71). Нашите наблюдения показват, че въпреки изкуственото спазване на регулативната норма и предписанията за отбягване на книжовни елементи в езика, партиципиумите се характеризират с подчертано динамичен характер. Смятаме, че макар с редуцирани функционално-семантични параметри, инфинитните форми в новогръцки език функционират активно в определени езикови стилове. Тяхното предназначение не би могло да се замести от други форми, нито пък да се сведе до пренебрежимия минимум на съществуването. Може да се твърди, че партиципиалната система на съвременния

¹⁸ В някои географски области вместо перфектната форма с участие на аористния инфинитив се предпочита конструкцията έχω 'има́м' + отглаголно прилагателно на -τος (Браунинг 1991: 127).

¹⁹ С оглед на поддържането на актуалната форма на новогръцкия език (димотики), възприета като официален езиков код, всякакви елементи, притежаващи характеристиките на катаревуса, т.е. на архаичния изкуствено налаган книжовен език, се препоръчва да бъдат отстранявани от езиковата практика.

гръцки съществува в оптималния си вид: пет изменяеми причастия (сегашно деятелно, аористно деятелно, сегашно страдателно, причастие на страдателния аорист, причастие на страдателния перфект) и едно неизменяемо деепричастие.

ЛИТЕРАТУРА

- Бойер 1984:** Boyer, J. The classification of participles: A statistical study. // *Grace Theological Journal* 5.2, 1984, 163 – 179.
- Браунинг 1991:** Browning, R. *Η Μεσαιωνική και Νέα Ελληνική γλώσσα. Δεύτερη έκδοση συμπληρωμένη με την προσθήκη δύο άρθρων του συγγραφέα*. Αθήνα: Παπαδήμα, 1991.
- Бъртон 1923:** Burton, E. *Syntax of the Moods and Tenses in New Testament Greek*. Chicago: The University of Chicago Press, 1923.
- Гудуин 1900:** Goodwin, W. *Greek Grammar*. Boston: Ginn & Company, 1900.
- Дзардзанос 1989:** Τζάρτζανος, Α. *Νεοελληνική σύνταξις (της κοινής δημοτικής)*. Ανατύπωση της δεύτερης έκδοσης του ΟΕΔΒ (1946). Τ. 1. Θεσσαλονίκη: Αδελφών Κυριακίδη, 1989.
- Клерис, Бабиньотис 1999:** Κλαίρης, Χ., Γ. Μπαμπινιώτης. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Τ. II. Το ρήμα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1999.
- Маккей 1994:** McKay, L. K. *A New Syntax of the Verb in New Testament Greek. An Aspectual Approach*. USA: Peter Lang, 1994.
- Макридж 1990:** Mackridge, P. *Η Νεοελληνική γλώσσα: Περιγραφική ανάλυση της Νεοελληνικής Κοινής*. Αθήνα: Πατάκη, 1990.
- Милев 1957:** Милев, Ал., Михайлов, Г. *Старогръцка граматика*. София: Наука и изкуство, 1957.
- Панова 1996:** Панова, Н. Дионисий Тракийски „Грамматика“. // *Съпоставително езикознание XXI*, 1996, №4, 66 – 87.
- Симонсон 1911:** Simonson, G. *A Greek Grammar Syntax*. London: Swan Sonnenschein, 1911.
- Смит 1956:** Smyth, H. *Greek Grammar*. Cambridge: Harvard University Press, 1956.
- Соболевски 2000:** Соболевский, С. И. *Древнегреческий язык*. Учебник для высших учебных заведений. Санкт-Петербург: Алетея, 2000.
- Триандафилидис 1993:** Τριανταφυλλίδης, Μ. *Νεοελληνική γραμματική (της κοινής δημοτικής)*. Ανατύπωση της έκδοσης του ΟΕΔΒ (1941) με διορθώσεις. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 1993.
- Хорокс 2011:** Χόροκς, Τζ. *Ελληνικά: Ιστορία της γλώσσας και των ομιλητών της*. Αθήνα: Εστία, 2011.
- Цопанакис 1998:** Τσοπανάκης, Α. *Νεοελληνική γραμματική*. 3^η έκδοση. Θεσσαλονίκη: Αδελφών Κυριακίδη α.ε., 1998.

ТАКСИСНИТЕ ОТНОШЕНИЯ ВЪВ ФРЕНСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Соня Мекенян

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

TAXIS RELATIONS IN FRENCH AND BULGARIAN

Sonya Mekenyan

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The aim of this paper is the clarification of some parallels in the French and Bulgarian verb systems in relation to the basic formal and semantic oppositions asynchronicity ~ non-asynchronicity, resultativity ~ non-resultativity, relativity ~ non-relativity in the morphological categories of time, type of action and taxis.

Key words: asynchronicity ~ non-asynchronicity, resultativity ~ non-resultativity, relativity ~ non-relativity

Българската и френската глаголна система се отличават със забележително богатство на граматични форми и свързаните с тях граматикализирани значения, около които съществуват противоречиви становища. Задачата, която си поставяме в настоящото изследване, е изясняването на някои основни паралели в междуезиков план, свързани с формално-семантичната опозиция относителност ~ неотносителност, съотносима с локализираност : нелокализираност, на която се основава морфологичната категория таксис, характерна за българския глагол. Съществуването ѝ във френския език е въпрос на доказване, още повече че мнозинството изследователи не са коментирали въпроса. Таксисното значение на повечето глаголни форми се разглежда в най-добрия случай само бегло, като формалните показатели на глаголните форми стоят встрани от вниманието на учените.

В понятийния генезис на времето първата идея на човек е обективната идея, следвана от субективната интерпретация на битието чрез езика, изразени съответно с обективни и абсолютни времена. Последните появили се времена са относителните или вторичните

времена, понеже представляват друго действие, чийто ориентационен момент служи за сравнение с момента на относителните времена. Ориентирът на обективните времена – аорист (aoriste), дуратив (duratif) и перфект (parfait), представлява степента на извършване на действието. Обективният (наречен още моментален) аорист служи за означаване на току-що започнало действие, продължаващо само миг, възможно, абстрактно, неопределено действие по отношение на продължителност и пълна реализация. Моментален става дуративът, когато действието се разглежда не в момента на извършване, а като продължителност. Накрая дуративът се трансформира в перфект, който означава продължило и приключило окончателно действие и резултат от него. В някои езици съществува четвърто обективно време, перфект, който сигнализира също приключило действие, но с акцент върху резултата от действието.

Обективната идея предшества абсолютната идея за време и изчезва постепенно, но не напълно с появата на абсолютните времена, така че абсолютната форма става правило, а обективната форма е изключение. Аорист се употребява последователно във функциите на трите категории на времето – минало, сегашно и бъдеще. Обективният аорист най-често е абсолютното бъдеще време (futur simple), обективният перфект е абсолютното минало време (passé simple), а обективният дуратив е винаги сегашно време (present). Славянските езици запазват в еднаква степен обективни и абсолютни времена и изграждат таксисните отношения въз основа на синтагматичната солидарност между обективното време и парадигмите на абсолютните времена. Новолатинските езици извеждат обективния аорист от субстантивната форма супин, където той е в латентно състояние, и превръщат аориста в имперфект на индикатива. По този начин трите обективни времена в тези езици са възстановени в глаголните форми за имперфект, презенс и перфект.

Във формален план обективните времена се изразяват с вътрешни или лексикални средства – засилване, вокални или консонантни позиционни варианти на корена, повторение на съгласната, удължаване на началната или на крайната сричка на основата. Формален показател на абсолютните времена са морфеми, деривати от наречия, или морфеми, образувани от спомагателни глаголи, в повечето езици от глагола „съм“.

В езиковата еволюция първите времена са обективните времена, следвани от абсолютните времена, във формирането на формално-семантичното съдържание на които активно участват обективните

времена. Относителните времена, наречени вторични времена, се закотвят към първичните абсолютни времена, така че всяко относително време е транспозитивна употреба на абсолютното време и изразява темпоралните отношения на предходност, едновременност и следходност на действие по отношение на миналия ориентационен момент. Срв. *Le prof nous assura qu'il corrigeait (avait corrigé, corrigerait) les copies* и *Учителят ни увери, че проверява (е проверил, ще провери) домашните*.

Терминът *order* или гръцкият му еквивалент *таксис*, предложен от Л. Блумфийлд и поддържан от Р. Якобсон, е обект на задълбочено изследване в по-ново време. За Якобсон таксисът е морфологична категория, която характеризира съобщавания факт по отношение на друг съобщаван факт, независимо от факта на съобщаването (Якобсон 1972: 101). Той доказва наличието на категорията в нивхския и алеутския език, в които формален маркер на степените на протичане на действието е богатата деривация на спомагателни глаголи. Зависимият таксис за учения е частен случай на таксис, който посочва, че едно събитие съпътства друго главно събитие.

Таксиса като морфологична, синтактична категория или вид на изказването изследват Ю. С. Маслов (Маслов 1981: 8), Бунина (Бунина 1971), Бондарко (Бондарко 1985: 3), Пенчев (Пенчев 1985: 523), Герджиков (Герджиков 1982), Менгено (Менгено 1999: 88), Конфе (Конфе 2002: 408). Цитираните езиковеди разглеждат таксиса не като самостоятелна категория, а като включена или във времето, или във вида на глагола категория. Относителността се определя от редица автори (Л. Андрейчин, Й. Пенчев, М. Деянова, Ю. С. Маслов, Й. Симеонов, П. Имбс и др.) като отнасяне на действието към друг ориентационен момент, различен от момента на говорене, а значението резултативност, означено чрез формите, съдържащи минало свършено причастие, се смята принципно ирелевантно за френската, а от някои български езиковеди (Й. Пенчев, М. Деянова и др.) – и за българската темпорална система.

Категорията таксис се различава от категорията време по това, че тя е нешифърна категория. Таксисът дефинира глаголните групи. Приемаме становището на Ив. Куцаров (вж. Куцаров 2007) за таксиса като категория, основаваща се на отношенията на действие към действие, т.е. отношенията на действията или резултатите от действия, ориентирани към миналия момент, към действията, неориентирани към миналия ориентационен момент. Формално-семантичната привативна опозиция относителност ~ неотносителност

(с главно значение на немаркирания член – абсолютност) изгражда морфологичната категория таксис. Опозицията относителност ~ неотносителност е съотносима с отношенията локализираност ~ нелокализираност, определеност ~ неопределеност, референциалност ~ неререференциалност.

В рамките на категорията се противопоставят две грамеми с еднородно съдържание: грамемата относителност или зависим таксис изразява отношение на действие или резултат от действие към минало време (минал ориентационен момент); грамемата неотносителност или независим таксис в общото (субординационното) значение изразява липса на данни за отношение към момента на говорене или към минал ориентационен момент, а в главното (собственото, опозитивното, частното) значение абсолютност изразява отношение на действието към изказването. Корелативни са следните двойки глаголни форми: имперфект : презенс = плусквамперфект : перфект = футурум претерити : футурум = футурум екзактум претерити : екзактум = Ø : аорист.

Носител на значението относителност в привативната опозиция относителност ~ неотносителност според Ив. Куцаров е неактуализираната (несвързаната в причастие) имперфектна морфема (тематичната гласна на миналата несвършена основа) *-a/-e/-a-* в зависимост от спрежението на глагола и от фонетичните промени. Неотносителните форми са немаркирани. Сегашна морфема няма (особено в аористната форма), освен ако не се приеме, че такава морфема е морфемата за лице и число (Куцаров 2007: 228). Опозицията относителност ~ неотносителност у Г. Герджиков е еквиполентна, тъй като той определя двата члена като маркирани (Герджиков 1973: 141). Носител на значението неотносителност е сегашната морфема (сегашната флексия при сегашно време), а на значението относителност не е имперфектната, а свидетелската морфема *-x/m-*. Опозицията претеритност ~ непретеритност или презентност у Пашов, в която претеритните времена са маркирани също със свидетелската морфема *-x/m-*, е всъщност опозицията относителност ~ неотносителност, но у Пашов аорист, който означава миналия момент, съвпада с имперфект.

В новолатинските езици обективните времена с предикативна структура се образуват от абсолютните и от относителните времена със спомагателните глаголи *avoir* и *être*. Обективните времена се свеждат до опозицията имперфекти : перфекти, като дуратив и аорист обуславят семантиката на имперфектите. Обективните времена – аорист, дуратив,

перфект, с ориентация към минал момент, са корелативни на абсолютните времена – сегашно, минало и бъдеще, ориентирани към момента на говоренето. Срв. имперфект : презенс = плусквамперфект : перфект = футурум претерити : футурум = футурум екзактум претерити : екзактум = Ø : аорист. Вътрешната продължителност на действието, което има три степени на протичане – едновременност, предходност и следходност, е семантичният признак на обективните времена, свързани с глаголния вид. В случая обективните времена имат двойна функция – на обективни и абсолютни. Когато обаче обективните и абсолютните времена запазят функционално-семантичните си характеристики, както е прието във френското езикознание, обективните времена, свързани с лексикалния вид или начините на действие, изразяват междинните степени на действие.

Френският подобно на българския език е пример за наличие на морфологична категория таксис, която квалифицира глаголите. Френската темпорална система е изградена върху два граматични ориентационни момента – момента на говоренето и миналия момент, които служат за ориентир на имперфектните и перфектните глаголни форми или по-точно на относителни и абсолютни форми. Приемаме формално-семантичната привативна опозиция относителност ~ неотносителност на Ив. Куцаров, основаваща се на отношението на действие към друго действие. Грамемата зависим таксис или относителност, която изразява действия или резултати от действия, ориентирани към миналия момент, означен с аорист, се противопоставя на грамемата независим таксис или неотносителност, изразяваща действия или резултати от действия, които могат да имат ориентация към изказването. Имперфект е относителното сегашно време (*présent relatif*) или сегашно време с ориентация към минал момент, означен с аорист, т.е. имперфект изразява едновременност на действие с миналия момент. Срв. *Je dormais quand il entra.* (= *Снях, когато той влезе.*). Плусквамперфект е относителният перфект (*parfait relatif*) или перфект на сегашното време с ориентация към минал момент, т.е. плусквамперфект изразява едновременност на резултат от действие с миналия момент. Срв. *J'étais parti quand il entra.* (= *Бях тръгнал, когато той влезе.*). Футурум претерити е относителният футурум (*futur relatif*), който означава следходност на действие по отношение на миналия момент. Срв. *Il nous assura qu'il viendrait.* (= *Той ни увери, че ще дойде.*). Футурум екзактум претерити е относителният перфект на футурум (*parfait relatif du futur*), който изразява следходност на резултат от действие по отношение на

миналия момент. Срв. *Quand il aurait fini son travail il sortirait.* (= *Когато си свършеше работата, той щеше да излезе.*)

Реалното положение на изказване в миналото се означава с темпорална форма аорист, носител на значението предходност на действие спрямо момента на говоренето, или с извънезикови фактори като вчера, днес или утре, които показват темпоралното разстояние спрямо момента на говоренето, или се подразбира от контекста, който се отнася до синтагматичната солидарност *schéma d'incidence*, съществуваща между корелативните глаголни форми. Имперфект е основата, върху която се ситуират действията или резултатите от действия, изразени с аорист или неговия корелат перфект. Относителните или имперфектните глаголни форми, свързани с изказване в миналото, са зависим таксис и те именно представляват граматикализираното таксисно значение. Тези форми не са пряко свързани със семантиката „отношение на действие към изказването“ и затова сигнализират видовата опозиция относителност : неотносителност. Но те характеризират два реда форми с еднородно съдържание и имат единен формален показател. Формален маркер на относителните форми е имперфектната морфема *-ai/-i-*. Неотносителните форми са немаркираният член на опозицията относителност ~ неотносителност. Морфемите *-s/-ons/-ez/-ont (ent)* са морфемите за лице, а фонетично немаркираната третолична форма за множествено число *-o-* преминава в *-e-*, за да се разграничат първо от трето лице множествено число.

В почти всички по-нови езици с изключение на френския бъдеще време се изразява с аналитични форми, като например в английския, немския, руския (едно от бъдещите времена), българския. Френският език е загубил формата за футурум, тъй като *съм* се е смесил с глаголната основа и вероятно затова изгражда втора форма за футурум, замествайки *съм* със суфиксация на спомагателния глагол *имам* подобно на синтетичните форми в санскритския език. По този начин се създава изкуствена флексия, за да се разграничат формално относителни и неотносителни форми.

Доказателство за присъствие на категория таксис във френския език е граматикализираното значение резултативност, което не е пряко свързано със семантиката отношение на действие към изказването. Приемаме постановката на Е. Бенвенист за „вътрешноезиковата преходност, която задържа процеса в същото време, изразено с нерезултативната форма. Тя създава логическо и вътрешно езиково отношение и не отразява хронологическо

отношение, което да е положено в обективната реалност“ (Бенвенист 1993: 231). Наличието на граматичното значение резултативност е безспорно във френския език, както и формално-семантичната привативна опозиция резултативност ~ нерезултативност с главно значение на немаркирания член – акционност (Куцаров 2007: 249). Формален маркер на значението резултативност са две граматични морфеми – спомагателните глаголи *avoir* и *être* и миналото причастие на спрегаемия глагол. Нерезултативните форми са немаркирани. Опозицията резултативност : нерезултативност е представена от корелативните двойки форми с еднородно съдържание: перфект : презенс = футурум екзактум : футурум = плусквамперфект : имперфект = футурум екзактум претерити : футурум претерити = предходен аорист : аорист = свръхсложен перфект : перфект = свръхсложен плусквамперфект : плусквамперфект = свръхсложен футурум екзактум : футурум екзактум.

Резултативните форми означават резултат от приключило действие, актуализиране на действието в най-близкия следващ във времето ориентационен момент (Куцаров 2007: 250). Формите за предходност, изразяващи видовата опозиция, *accompli* : *inaccompli*, не участват в наречената от нас категория вид на действието, тъй като се употребяват като свободни форми, независимо от тяхното място във времето. Срв. *Il a pris du café et n'a pas pu dormir* и *Toi tu café et ne може да спи*.

Опозицията перфект : презенс се основава на отношение на едновременност на действие и резултат от действие спрямо изказването; плусквамперфект : имперфект – едновременност на действие и резултат от действие спрямо изказване в миналото; футурум екзактум : футурум – следходност на действие и резултат от действие спрямо изказването; футурум екзактум претерити : футурум претерити – следходност на действие и резултат от действие спрямо изказване в миналото. Основните резултативни времена са сегашно и бъдеще време и тъй като семантичният признак на перфекта е резултативност или предходност, ще назоваваме с термините: резултативно сегашно време – *passé composé*, относително резултативно сегашно време – *plus-que-parfait*, резултативно бъдеще време – *futur antérieur*, относително резултативно бъдеще време – *futur antérieur dans le passé*.

Аористът (*aoriste*) изразява предходност спрямо изказването и няма корелат по отношение на миналия ориентационен момент по логически причини. Всяко действие, предходно на миналия

ориентационен момент, е предходно и на момента на говоренето, следователно може да бъде изразено с аорист. С други думи, аористът винаги би могъл да замества това време (не само при неутрализация, а и чрез главното си значение), поради което между двете темпорални форми никога не би могло да се създаде противопоставяне. С това се обяснява семантичната специфика на *passé antérieur* (с главно значение предходност на действие по отношение на абсолютното минало), което няма морфологично съответствие в българската глаголна система. Аористът във френския език, както и в българския език, е откъснатото време от момента на говоренето, което изгражда опозицията сегашно : минало : бъдеще в категорията време, изразяваща отношение на действие към изказването. Корелативните форми перфект (абсолютното минало време) и аорист, спомен от обективното време, създават свръхсложния перфект, който във функционално отношение е предходен аорист, като по този начин се възстановява противопоставянето *passé antérieur : passé simple*. Свръхсложните форми с ориентация към изказването, т.е. двойно резултативни форми (с главно значение предходност на резултативни форми спрямо резултативни форми), експлициращи признака свръхдетерминираност, характерен за абсолютните форми, предават с по-голяма прецизност хронологията на събитията чрез глаголна форма вместо обстоятелствен израз като вчера, днес, определена дата, година.

Противопоставянето резултативност ~ нерезултативност се среща в подчинени обстоятелствени изречения, въведени от съюзите за време *quand, lorsque* (когато), *après que* (след като), *une fois que* (след като). Срв. *quand il a fini son travail, il sort* (когато си свърши работата, той излиза); *quand il aura fini son travail, il sortira* (когато си свърши работата, той ще излезе); *quand il avait fini son travail, il sortait* (когато си свършеше работата, той излизаше); *quand il aurait fini son travail, il sortirait* (когато си свършеше работата, той щеше да излезе); *quand il eut fini son travail, il sortit* (когато си свърши работата, той излезе); *quand il a eu fini son travail, il est sorti* (когато си свърши работата, той излезе).

Френските резултативни форми с ориентация към изказването – *passé composé* (предходно сегашно време) или едновременност на резултат от действие, актуализиране на действието в момента на говоренето, и *futur antérieur* (предходно бъдеще време) или едновременност на резултат от действие, актуализиране на действието в момента на говоренето, се превеждат с аорист с главно значение – предходност на действие по отношение на момента на

говоренето и като транспозиция на бъдеще време, тъй като трите подчертани глаголни форми са ориентирани към изказването. Функционален еквивалент на френските резултативни форми, ориентирани към изказване в миналото, *plus-que-parfait* (предходен имперфект), или едновременност на резултат от действие, актуализиране на действието в миналия ориентационен момент и така наречената глаголна форма *futur antérieur dans le passé* (предходен футурум претерити), или едновременност на резултат от действие, актуализиране на действието в миналия ориентационен момент в българския език е имперфект (с главно значение едновременност на действие с изказване в миналото, т.е. с миналия момент – *passé simple*, предходен на момента на говоренето). Корелативните форми *passé antérieur* ~ *passé simple* = *passé surcomposé* ~ *passé composé* се превеждат с аорист, тъй като в българския език липсва глаголна форма за минало в миналото, т.е. тя съвпада с формата на плусквамперфекта.

Спомагателният глагол *avoir* и миналото причастие на преходните глаголи имплицират притежание и действие. Спомагателният глагол *съм* се съчетава с миналото причастие на непреходните глаголи, които са всъщност преходни глаголи, съдържащи вътрешно допълнение, превърнати в непреходни глаголи. Тези глаголи изразяват чисто вътрешно действие, състояние, квалификация на глаголният субект. Непреходните глаголи представляват преминати прагове на логическа предходност, след които актът изчезва, за да освободи място на състоянието, изразено с перфектива (Бенвенист 1993: 240). Спомагателните глаголи *avoir* и *être*, които са материалната форма, сигнализираща лице, число, наклонение, залог и миналото причастие или субстанцията, изразяват признака резултативност.

Същинската морфологична категория време показва отношението (мястото) на глаголното действие към изказването. Приемаме формално-семантичната опозиция в категорията време на Ив. Куцаров *разновременност* ~ *неразновременност* (с главно значение на немаркирания член – едновременност на действието с изказването) (Куцаров 2007: 244). Немаркираният член в опозицията, сегашно време, е не-минало и не-бъдеще. В рамките на разновременността еквиполентно се противопоставят две темпорални значения – предходност и следходност.

Формален показател на бъдеще време е инфинитивната основа, маркер на аорист е аористната основа, към която се прибавя:

- При глаголите от 1-во спрежение в единствено число – изкуствена флексия, която представлява немаркираното сегашно време на спомагателния глагол *avoir* – *ai/-as/-a*, и в множествено число – морфемите за лице и число на немаркираното сегашно време на спомагателния глагол *être* – *mes/-tes/-ent*.

- При глаголите от 2-ро и от 3-то спрежение – морфемите за лице и число на немаркираното сегашно време на спомагателния глагол и *être* – *s/-t/-mes/-tes/-ent*.

В тесните рамки на настоящото изследване не бихме могли да направим генерални изводи относно същността на опозициите, изграждащи категорията таксис във френския език. Най-общите съпоставки в междуезиков план говорят в полза на факта, че граматикализираните значения предходност, следходност, резултативност и относителност присъстват във френската темпорална система.

ЛИТЕРАТУРА

- Бенвенист 1993:** Benveniste, E. *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard, 1993.
- Бондарко 1987:** Бондарко, А. Общая характеристика семантики и структуры поля таксиса. // *Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис*. Отв. ред. А. В. Бондарко. Ленинград: Наука, 1987, 234 – 242.
- Бунина 1971:** Бунина, И. Категория времени или категория таксиса. О противопоставлении относительных и абсолютных времен болгарского индикатива. // *Исследования по славянскому языкознанию*. Сборник в честь шестидесятилетия профессора С. Б. Бернштейна. Москва: Наука, 1971, 124 – 129.
- Конфе 2002:** Confais, J. *Temps, mode, aspect*. Toulouse: Presses universitaires du Mirail, 2002.
- Куцаров 2007:** Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на българския език*. Пловдив: ПУ „Паисий Хилендарски“, 2007.
- Менгено 1999:** Maingueneau, D. *L'énonciation en linguistique française*. Paris: Hachette, 1999.
- Маслов 1956:** Маслов, Ю. *Очерк болгарской грамматики*. Москва: Издательство литературы на иностранных языках, 1956.
- Пенчев 1985:** Пенчев, Й. Време, таксис и синтаксис. // *Български език*, 1985, № 6, 523 – 528.
- Якобсон 1972:** Якобсон, Р. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол. // *Принципы типологического анализа языков различного строя*. Москва, 1972, 95 – 113.

БЕЗЛИЧНИ КОНСТРУКЦИИ В ЮРИДИЧЕСКИЯ ТЕКСТ НА ФРЕНСКИ ЕЗИК

Маргарита Руски
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

IMPERSONAL CONSTRUCTIONS IN THE LEGAL TEXT IN FRENCH

Margarita Ruski
Sofia University St. Kliment Ohridski

By limiting the opportunities for the agent to be expressed, impersonal constructions in the legal text provide implementation of the basic function of this type of text - changing people's behavior through the application of the norm. The action of law requires a high degree of objectivity and unconditional obedience to the authority of the institution. Of particular interest are structures that combine impersonal forms with the passive voice – these constructions depend on many semantic and syntactic factors.

Key words: impersonal, passive, agent, law, authority, deontic

В юридическия текст се наблюдава масово присъствие на безлични конструкции, което е в тясна връзка с основната функция на този вид специализиран текст (дискурс). Действието на закона се нуждае от висока степен на обективност и безусловно подчиняване на авторитета на инстанцията. Това се постига чрез употреба на структури, които свеждат до минимум усещането за субективност и за намеса от страна на събеседника. Целта е да се остави да „заговори“ законът. От друга страна, описването на дадено действие или въвеждането на някаква модалност чрез безлична конструкция има и друга роля – постигането на определена сбитост и плътност на информацията.

За нуждите на изследването са използвани примери от текстове на правото на Европейския съюз, предимно решения на съда и договори.

1. Определение на понятието „безлична конструкция“

Терминът „безличен“ според равнището, на което се разглежда (семантично, синтактично), се отнася до широк спектър от явления, но въпреки различните гледни точки никоя дискусия не подминава понятието подлог, неговия статут (семантичен или синтактичен), неговата съотнесеност към референциалния и синтактичния план. В рамките на самите конструкции, които се определят като безлични, има такива, в които „безличният“ подлог е с висока степен на абстрактност, служи единствено да посочи дадено „състояние на нещата“ (както *il* във френския език), а в други подложната позиция остава празна (става въпрос за т.нар. нулевосубектни езици, какъвто е българският език). От гледна точка на логиците, които изследват езика, отсъствието на подлог е някакъв вид „аномалия“ поради факта, че всяко съждение почива на неизбежната връзка подлог – предикат. Лингвистите от своя страна спорят за равнището, на което следва да се анализира езиковото явление – на синтактично фразово, като отделен залог, или на по-широко функционално-семантично.

По думите на Маяр (2008) двойката субект/предикат има своите дълбоки корени в гръцко-латинската култура, където двете понятия имат първоначално дискурсивен характер и дълго време се свързват с диалектиката и социалната реторика, преди да получат специфично значение в логиката и по-късно в граматиката. Ако правилата в логиката изискват по безусловен начин пълното осветляване на субекта, то в граматиката на фразата или в реториката на разказа субектът остава най-често скрит. Открива се не в повърхнинните, а в дълбинните структури, извлича се от контекста, от ситуацията или от културната памет. Както преди, така и днес той се конструира по думите на Маяр постепенно, чрез различни предикативни структури и на фразово, и на дискурсивно ниво.

Безличният глагол най-общо се определя като глагол, който не допуска наличието на подлог. Терминът „безличен“ до голяма степен получава своето значение през опозицията с „личен“ и това е напълно естествено, като се има предвид водещата роля, която играе категорията лице в граматическата система на индоевропейските езици. Но категорията „безлични изречения“ не се свежда единствено до присъствието на такъв глагол. Към безличните изречения се причисляват както изречения с безлични глаголи, така и изречения с лични глаголи, употребени в безлични конструкции.

Общата за всички безлични конструкции характеристика е, както вече споменахме, липсата на подлог, която липса се компенсира

чрез синтактични средства. Във френския език това е *il*, морфема, която се свързва с „безлична“ форма на сказуемото в трето лице, която е лишена от референциална стойност, няма анафоричен характер. Констатираният на пръв поглед алогизъм се дължи на следното противоречие, породено от различните възприятия на субекта. От една страна – субектът се явява основа на предикативните отношения в индоевропейските езици, където релацията субект/предикат е базисна за изречението, и поради това той се асоциира имплицитно с агенса, който може да провокира или контролира процеса. От друга страна – субектът се реализира под формата на това особено трето лице, което не препраща към никакъв разпознаваем референт (референциален обект). Поради тази странност безличните конструкции често се възприемат като маркирани, подобно на пасива.

2. Основни функции на безличните конструкции

Основните функции на безличните конструкции биха могли да се обединят по следния начин:

Безличната конструкция изтласква на по-ниска позиция първия аргумент, от подлог към пряко допълнение.

Des étudiants mangent dans le café.

Il mange des étudiants dans le café.

Безличната конструкция не само овакантява позицията на аргумента подлог, но не позволява тя да бъде запълнена (остава референциално празна).

Според някои автори (Берендонер 2000: 49) безличната конструкция има и конкретно влияние върху транзитивността (*Des gens viennent. Il vient des gens.*) Такова становище налага по-широка дискусия около понятието (ин)транзитивност. Но поради факта, че този аспект на безличните конструкции не представлява интерес за настоящото изследване, той няма да бъде обсъден.

Ако общият за всички безлични конструкции белег е „опразването“ на подложната позиция, то основната им функция, свързана с транзитивността, е редуцирането на агентивността, което може да се изрази в пълното заличаване на агенса, както е при безличния пасив.

Понижаването на агентивността е процес, който се осъществява по различен начин и в различна степен при различните конструкции, които са обект на изследването. Юридическият контекст мотивира употребата на тези конструкции на прагматично ниво.

3. Безличните конструкции в контекста на юридическия текст

3.1. Същност на безличната морфема *il*

Френският маркер за безлична конструкция, безличната морфема *il*, е получил множество етикети : морфема, като белег за 3-то лице (Тениер 1959), морфема-хоризонт с природен, ситуационен, социален характер (Вайнрих, цит. по Ботева 2003: 14), „нулев“ субект (Маяр 1994), отслабен „метаагенс“ (Ботева 2000). Корню отчита спецификата на юридическия дискурс и изтъква прагматичната функция на местоимението *il*, твърдейки, че то не посочва никого, следователно действието се отнася до всички (Корню 1990: 279). Липсата на референциална съотнесеност поставя юридическата норма, юридическото правило в абстрактен план, превръща я в „обективна реалност“, в подобие на „всеобща истина“. Смятаме, че в перспективата на юридическия текст този метаагенс поставя по-скоро специфична рамка, плоскост, платформа, където се осъществява действието на нормата.

3.2. Деонтични модални глаголи

Безличните конструкции, които са от особено значение за осъществяването на основната функция на юридическия текст, а именно подчиняването на поведението на хората на определени норми, изразители на „властта“, на „волята“, на „авторитета“, включват – от една страна – конструкции с деонтични модални глаголи, а от друга страна – пасивни конструкции на модални и немодални глаголи. Докато първата група е обособена на семантичен признак и това определя пряката връзка с целите на юридическия текст, то втората включва по-широк кръг лексика, ограничена само от възможностите за пасивация и за вписване в безлични конструкции. Ако деонтичните модалности изразяват оценка по отношение на бъдещото осъществяване на действието съобразно с нормата, то пасивът посочва резултатите от реализирането на това действие. Пасивните конструкции позволяват определено структуриране на информацията, чиято мотивация се разполага на прагматично ниво.

Основните модалности в юридическия текст, тези, които са носители на неговата същност, са деонтичните модалности (задължение, разрешение, забрана), изразени чрез конструкции, включващи както деонтични модални глаголи, така и предикативни изрази с модални съществителни и с модални прилагателни. В литературата деонтичните модалности се определят като „вътрешнопредикативни“ поради капацитета им да модализират съдържанието на предиката. Деонтичната оценка има за цел да предизвика промяна в

самия процес, който е ситуиран в бъдещето, за разлика от епистемичните модалности (определяни като „външнопредикативни“), чиято оценка се отнася до вече осъществени във времето действия и процеси.

Понятиятната система на деонтичната логика гравитира около термина *норма*, включващ предписание и поведение. Предписанието и поведението от своя страна предполагат *време* и *индивиди*. С други думи, нормата съдържа определено предписание, отнасящо се до индивидите, чието поведение се реализира във времето. Разлагането на съдържанието на понятието *норма* позволява да се уточнят връзките между отделните компоненти и тяхното изразяване на ниво изречение. Наричаме съвкупността от отделните компоненти на нормата *схема на нормата* (Руски 2008). Разграничаваме *съдържание на нормата*, което включва *деонтична оценка*, свързана с отделните деонтични стойности (задължително, незадължително, забранено, разрешено), и *оценяван факт*, или факта, за който се отнася задължението, забраната, разрешението. Но нормата и нейното приложение са немислими без човешката рамка. Индивидите са в различно отношение спрямо нормата. Има автор на нормата, или *деонтичен източник*, и *адресат на нормата*.

4. Видове безлични конструкции в юридическия текст

И така безличните конструкции, които са обект на настоящия доклад поради значимостта си в юридическия текст, оформят две групи : деятелно-безлични и страдателно-безлични конструкции.

4.1. Деятелно-безлични конструкции

4.1.1. Първични деятелно-безлични конструкции

При тези конструкции механизмът, който овакантява позицията на подлога, има *семантичен* характер. Става въпрос за глаголни лексеми, които изключват априорно наличието на какъвто и да е номинален подлог. Модалният глагол *falloir (il faut)* и няколко конструкции като *il est à, il y a lieu de*.

(1) *En cas de réponse affirmative à cette question, il y a lieu de donner l'interprétation suivante...*(C-262/11)

4.1.2. Вторични деятелно-безлични конструкции

При глаголите с двойна употреба, лична и безлична, изборът обикновено има определена дискурсивна стойност. В тези случаи механизмът на опразване на референциалното съдържание на *il* има *синтактичен* характер (Маяр 1994):

(2) *Il ressort de la demande de décision préjudicielle ainsi que des observations soumises à la Cour que la totalité des transferts en cause au principal [...] (C-1/11)*

(3) *[...] il découle de l'article 8, paragraphe 9, du règlement de base que l'application d'un droit antidumping intervient automatiquement en cas de retrait par la Commission de l'acceptation d'un engagement... (C-552/10 P)*

Безличните конструкции с модално деонтично значение включват преди всичко безлични употреби на модални глаголи (*il convient de, il appartient à*) (4), (5), (6) и атрибутивни конструкции на базата на модални прилагателни (*il est nécessaire, il est exigible, il est obligatoire*) (7), (8).

(4) *Eu égard à ce qui précède, il convient de répondre à la question posée [...] (C-139/11)*

(5) *Aux termes du quinzième considérant du règlement n° 1013/2006, il convient d'assurer un niveau minimal de surveillance et de contrôle [...] (C-1/11)*

(6) *La procédure revêtant, à l'égard des parties au principal, le caractère d'un incident soulevé devant la juridiction de renvoi, il appartient à celle-ci de statuer sur les dépens. (C-1/11)*

(7) *[...] il ne suffit pas qu'ils soient utilisés dans un contexte médical, mais il est encore nécessaire que leur destination, définie par leur fabricant, soit spécifiquement médicale. (C-219/11)*

(8) *[...] il est nécessaire d'effectuer des inspections en application de l'article 20 du règlement. (T-135/09)*

Почти всички модални деонтични прилагателни имена могат да фигурират в такава конструкция. В тези случаи безличната форма *il* препраща към анонимен източник на модална оценка, свързан с много обща ситуационна рамка, която е все пак разпознаваема в специфичния контекст. Адресатът на нормата е експлициран в рамките на подчиненото допълнително изречение или се подразбира от контекста в случаите с инфинитив. Следователно, когато безличната атрибутивна конструкция въвежда инфинитив, и източникът на модална оценка (авторитетът), и адресатът на нормата са имплицитни за сметка на самата оценка и на оценяваното действие. Модалността придобива по-общ характер, обективността е по-категорично изразена, тъй като човешкият фактор отсъства.

(9) *[...] il est nécessaire de subordonner l'application de la suspension à certaines conditions (...) (61997J0348)*

4.1.2.1. Безлична употреба на глаголни предикати

Във френският език се наблюдава определено предпочитание към безличната употреба на модалния глагол пред перспективата инфинитивни или допълнителни подчинени изречения да заемат мястото на подлога, непосредствено пред глагола. А освен това се възприема като по-естествено подложната позиция да се заема от местоимение, дори и то да е лишено от референциална стойност.

(10) [...] *il incombe à la Cour d'interpréter le droit communautaire au regard de la situation factuelle et juridique telle que décrite par la juridiction de renvoi.* (61996J0108)

Съществен интерес представляват условията, които блокират построяването на безличната конструкция. Употребата на този вид конструкции се свързва най-често с определени непреходни глаголи, които могат да означават съществуване, поява, присъствие или локализация на даден референт (*entrer, arriver, venir, se trouver, rester* и т.н.). И наистина глаголи, чиято роля не се свежда единствено до въвеждане или представяне на нов дискурсивен референт или семантиката им не може лесно да се стесни до такава степен, трудно образуват безлична конструкция.

(11a) *Il y mange des étudiants.* (Kesik, цитиран от Льо Белек, 2009: 114)

(11б) **Il y bavarde des étudiants.*

Ако съпоставим примерите (11a) и (11б), ще установим, че двата глагола се свързват с различни условия на протичане на действието, което те назовават. В първия случай (11a) човек лесно си представя пространството или мястото, където студентите се хранят (двор, стол, кафе и др.). Във втория пример (11б) липсва специален тематичен контекст, който да е вътрешно присъщ за действието на глагола и който да предполага идеята за локализация в определено място. В този смисъл, изречено във връзка със студентския стол, първото изречение функционира напълно естествено като изказване. По този начин *manger* лесно се свежда до изразяване на присъствието на студентите, които се хранят. Подобна връзка между действието *bavarder* и някакво конкретно място липсва и поради това във второто изречение е налице определена неяснота, има усещане за незавършеност.

Наличието на вътрешно присъща за глагола идея за локализация прави напълно логична употребата на обстоятелствени пояснения за място и време при безличните конструкции. В тези случаи глаголт губи специфичната си семантика и функционира като вид копула

(Корниш 2008: 125), която единствено маркира съществуването и местонахождението на даден референт в контекста.

Модалните глаголи, които изразяват определена оценка, в огромното си мнозинство са преходни. Освен това трудно биха могли да ограничат семантиката си до посочване на дадено съществуване или наличие на факт. Поради това те не се срещат в деятелно-безлични конструкции.

4.2. Страдателно-безлични конструкции

Пасивацията е процес, при който агентивността губи комуникативното си значение за сметка на засегнатата страна, пациенса. В контекста на юридическия текст пасивните конструкции в повечето случаи маскират агенса (инстанцията, институцията, закона, съдията, законодателя и др., които са носители на юридическия авторитет и на правната сила), като по този начин зазвучава гласът на самия закон, и то по един обективен и безусловен начин.

(12) *Le Parlement européen et les parlements nationaux sont tenus informés des travaux.* (Art.71, TFUE)

(13) [...] *elle a été condamnée au paiement d'une amende ainsi qu'aux dépens...* (C-89/11 P)

В множество случаи пасивната конструкция е тази, която прави възможно реализирането на безличната конструкция. Иначе казано, опразването на подложната позиция се осъществява след определени промени по пътя на пасивацията. Примерите (14б), (15б) илюстрират блокирането на деятелно-безличната употреба, докато пасивът (14а), (15в, г) открива пътя към овакантияването на подложната позиция и формалното ѝ заемане от морфемата *il*.

(14а) *Il (lui) est demandé (à tout le monde) de remplir les formulaires [...]*

(14б) * *Il (lui) demande de [...]*

(15а) *La directive permet aux ressortissants étrangers un prolongement du séjour.*

(15б) * *Il permet aux ressortissants étrangers un prolongement du séjour.*

(15в) *Un prolongement du séjour est permis aux ressortissants étrangers.*

(15г) *Il est permis aux ressortissants étrangers de prolonger le séjour.*

Когато глаголът е преходен, *il* става референциално наситен, придобива агентивен характер и безличната конструкция изгубва своя

смисъл. При съчетаването на безличната конструкция с пасивна, формата е пасивна, но залогът не е пасивен, тъй като пациенсът запазва позицията си на допълнение, а не заема позицията на подлог. Съчетаването на безличните форми с деятелни и пасивни конструкции води до различен резултат в зависимост от синтактичните качества на глагола (преходен или непреходен). Непреходните глаголи безпроблемно влизат в безлична конструкция, като по този начин претърпяват особен вид конверсия, започват да функционират като преходни. В същото време, преходните глаголи са обект на двойна манипулация – чрез пасивацията агентивността отслабва за сметка на пациенса, който е повдигнат комуникативно. При следващата операция на опразване на подложната позиция пациенсът е върнат на първоначалната си позиция, губейки комуникативната си сила за сметка на постигнатия резултат, а агенсът е заличен от конструкцията.

4.2.1. Страдателно-безлични конструкции на немодални глаголи

Безличните предикати, блокирани в трето лице единствено число, дават възможност вниманието да се насочи директно към процеса и към новата реалност, която произтича от него. В същото време участниците губят комуникативното си значение – пациенсът е изтласкан на заден план, а агенсът е игнориран.

(16) [...] *qu'il est permis de considérer que ...* (C-89/11 P)

(17) *Comme il a été exposé aux points 3 et 5 ci-dessus [...]* (T-135/09)

Пасивно-безличните конструкции се смятат от редица автори за предимно безлични, а не толкова за пасивни поради факта, че основната им функция е фокализация на цялостния процес, а не само топикализация на един от участниците. Но все пак възможностите, макар и рядко, агенсът да бъде изразен под формата на допълнение, както и пасивната форма на глаголният предикат (*être + p.p.*), са до голяма степен доказателство за равнопоставеността на двете лица на въпросните конструкции, пасивност и безличност, в процеса на тяхното съчетаване. От друга страна, пасивацията, както стана ясно, улеснява построяването на безлична конструкция при определени глаголи.

По принцип безличният пасив не поставя формални пречки пред изразяването на двата аргумента. Но ако пациенсът има повече шансове да бъде назован (18 а, б), то агенсът е системно изключван от конструкцията, като най-често той остава напълно предсказуем в дадения контекст. С отстраняването на двата аргумента и като по този начин се отстъпи място на резултата от процеса, действието на закона изглежда по-категорично и безспорно.

(18) *Pour permettre d'atteindre les objectifs définis à l'article 39, il peut notamment être prévu dans le cadre de la politique agricole commune:*

a) *une coordination efficace des efforts entrepris dans les domaines de la formation professionnelle...*

b) *des actions communes pour le développement de [...] (Art.41 TFUE)*

Елиминирането на пациенса и на агенса не е без последици за въпросната конструкция. Твърде общият, неутрален и абстрактен характер на морфемата *il* ѝ отнема някои синтактични способности, поради което присъствието на допълнителна информация под формата на допълнения и преди всичко на обстоятелствени пояснения се оказва задължително. Те оформят рамката, в която става възможно осъществяването на действието на закона.

(19) *[...] la Loi fondamentale garantit, ainsi qu'il a été exposé au point 13 du présent arrêt... (C-1/11)*

(20) *Cela étant, il ne saurait lui être reproché, dans le cadre du sixième moyen, d'avoir décidé, notamment aux points 84 à 86 de l'arrêt attaqué, de ne pas compléter ces éléments [...] (C-89/11 P)*

4.2.1. Страдателно-безлични конструкции с деонтични модални глаголи

Ако всички деонтични глаголи (пряко преходни) безпроблемно се поддават на пасивация, то някои особености свеждат до минимум възможностите за изместване на същинския агенс от позицията на подлог и заместването му с безличното *il*. Става въпрос за фактори, свързани главно със семантиката на глаголната лексема (типа процес – Фукс 1991: 55), но също и със семантичните характеристики на аргументите на глаголният предикат (наличие или отсъствие на качеството *одушевен* – Ескенази 1968: 105), които възпрепятстват пасивно-безличните трансформации на деонтичните модални глаголи.

Ако приемем, че пасивно-безличните конструкции са резултат от две последователни операции, които са независими една от друга, но които се наслагват една върху друга, бихме могли да формулираме следната хипотеза.

При трансформацията на изречението от деятелен в страдателен залог пациенсът получава привилегирована позиция, той е обект на топикализация. При последващата операция на опразване на подложната позиция и въвеждане на безличния подлог „метаагенс“ *il* същият този пациенс е „върнат“ („понижен“) на първоначалната си позиция и получава отново статута на втори аргумент. На пръв поглед

втората операция неутрализира ефекта от първата. Но всъщност съчетаването на безличната конструкция с пасивната носи определени последици. Акцентът вече е поставен върху постигнатия резултат, а пациенът отива не само на втори план, но и силно „избледнява“ от комуникативна гледна точка. Пациенът се назовава дотолкова, доколкото неговото присъствие е нужно да се „легитимира представяният процес“ (Ботева 2000: 64). При деонтичните модални глаголи обезличаването му не се толерира, тъй като то води до пренебрегване на основен елемент от схемата на нормата, а именно адресата. Носейки семантичния белег <човек>, пациенът при модалните глаголи трябва задължително да бъде назован. Той не може да бъде неопределен.

Съдържанието на деонтичните модални глаголи не би могло да се сведе единствено до отбелязване на нечие съществуване или локализация, особено в случаите, когато подлогът и допълнението са одушевени лица и носят белега <човек>. Семантичната характеристика <човек> изисква голяма информационна натовареност на глагола, чрез чието действие субектът и обектът се „реализират“. Одушевеният подлог е реален вършител или подбудител на действието и поради това се нуждае от прецизно посочена конкретна информация, свързана с глаголното действие. Прякото допълнение с характеристика <човек> също изисква определена информационна тежест, особено като се има предвид юридическият контекст, където обектът и субектът представляват човешкият фактор, на който се опира нормата.

Наблюденията показват, че глаголите с пряко допълнение, притежаващо белега <човек>, блокират трансформацията – *obliger (qn de)*, *contraindre (qn de)*, *exempter (qn de)*, *soumettre (qn à)* и т.н. В тези случаи свиването на семантичната характеристика на глаголната лексема е недопустимо.

(21a) *La loi oblige le citoyen à respecter les délais.*

(21б) *Le citoyen est obligé par la loi de respecter les délais.*

(21в) **Il est obligé le citoyen de [...]*

(21г) **Il est obligé un citoyen de [...]*

От друга страна, безличната деонтична конструкция е напълно приложима към деонтични глаголни предикати с пряко допълнение, което не носи семантичния белег <човек> – (*défendre qch à qn*, *interdire qch à qn*, *interdire qch à qn*, *prescrire qch à qn* и т.н.).

(22a) *Le règlement prescrit un délai de deux mois aux demandeurs d'emploi.*

(22б) *Il est prescrit un délai de deux mois aux demandeurs d'emploi.*

В тези случаи отсъствието на белега <човек> позволява екзистенциално тълкуване на предиката. В конкретния пример е налице определен срок, чието съществуване е модализирано.

Интересно би било да се изследват причините, поради които при определени модални глаголи подобна трансформация става възможна едва след като прякото допълнение с неодоушевен характер се замести с инфинитивна конструкция или подчинено допълнително изречение. Такова проучване навярно ще осветли по-пълно процесите на трансформация, като добави нови параметри към условията на тяхното реализиране.

(23а) [...] *il leur est toutefois interdit d'examiner l'état de la vision de leurs clients* [...] (61996J0108)

(23б) *Le règlement interdit l'examen de l'état de la vision de leurs clients.*

(23в) **Il est interdit l'examen* [...]

(24 а) *Permettre qch à qn. Le règlement permet le séjour au citoyen.*

(24б) *Le séjour est permis au citoyen.*

(24в) *Il est permis le séjour au citoyen. / ? Il est permis un séjour au citoyen.*

(24г) *Il est permis au citoyen de séjourner.*

(24д) *L'entrée est permise aux membres de la famille. Il est permis aux membres de la famille d'entrer.*

Очевидно е, че наборът от фактори, които обуславят възможностите за построяване на безлични конструкции с деонтични модални глаголи, представлява сложно съчетание от семантични характеристики и синтактични ограничения и зависимости.

При безличните конструкции агенсът губи своята сила, глаголт губи своя динамизъм и на преден план излиза екзистенциалният смисъл.

5. Заключение

Основният извод, който може да се направи е, че както деятелно-безличните, така и пасивно-безличните конструкции имат като основна комуникативна функция фокализация на процеса. Чрез тях дадено състояние на нещата, дадена цялост се представят като нова информация от дискурсивна гледна точка. Агентивността е силно понижена за сметка на действието (при деятелно-безличните конструкции) или резултата от него (страдателно-безличните конструкции).

Опозицията одушевен/неодушевен влияе върху тълкуването на глаголният предикат, неговата информационна наситеност, като по този начин определя възможностите за построяване на безлична конструкция.

Юридическият контекст подсилва необходимостта от отстраняване на агенса поради основните цели на юридическия текст от гледна точка на прагматиката. Възможностите за ограничаване на агентивността са различни при различните видове безлични конструкции.

ЛИТЕРАТУРА

- Ботева 2000:** Ботева, С. *Глаголът във френския и българския език*. София: ИК „Колибри“, 2000.
- Берендонер 2000:** Berrendonner, A. Que reste-t-il de nos actants?. // *Le paradoxe du sujet. Les propositions impersonnelles dans les langues slaves et romanes*. Cahiers de l'ILSL, n° 12. Patrick Sériot et Alain Berrendonner (eds). Lausanne: Presses Centrales de Lausanne, SA, 2000, 43 – 53.
- Ескенази 1968:** Eskénazi, A. Note sur les constructions impersonnelles du français contemporain. // *Revue romane*, III, 1968, 2, 97 – 115.
- Корниш 2008:** Cornish, F. L'absence de prédication, le topique et le focus : le cas des phrases 'thétiques'. // *Faits de langues: Revue de linguistique. La prédication*. Ed. Jean-Marie Merle. 2008, n°31 – 32, 121 –131.
- Корню 1990:** Cornu, G. *Linguistique juridique*. Paris: Montchrestien, 1990.
- Льо Белек 2009:** Le Bellec C. *La diathèse verbale dans trois langues romanes: vers une description dans le cadre de la Grammaire Fonctionnelle Discursive*. Thèse de doctorat. Université de Toulouse, 2009; http://tel.archives-ouvertes.fr/docs/00/74/72/56/PDF/ThA_se_C._Le_Bellec.pdf
- Маяр 1994:** Maillard, M. Concurrence et complémentarité de *il* et *ça* devant les prédicats impersonnels en français contemporain. // *L'information grammaticale*, 1994, n° 62, 48 – 52.
- Маяр 2008:** Maillard, M. Y a-t-il prédication sans sujet ni verbe? // *Faits de langues: Revue de linguistique. La prédication*. Ed. Jean-Marie Merle. 2008, n°31 – 32, 23 – 32.
- Руски 2008:** Rouski, M. *Les marqueurs lexicaux de modalités déontiques dans les textes du droit communautaire*. Sofia: Polis, 2008.
- Тениер 1959:** Tesnière, L. *Eléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck, 1959.
- Фукс 1991:** Fuchs, C. *La typologie des procès*. Paris: Klincksieck, 1991.

SYNTACTIC CONDENSATION AND THE COMMUNICATIVE INFORMATION STRUCTURE OF THE *HAVE*-EXISTENTIAL SENTENCE

Slavka Grancharova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The article discusses the *have*-existential sentence both as an example of syntactic condensation and as a syntactic device of Functional Sentence Perspective (FSP), which serves to locate the communicative focus of the message. The functional characteristics of syntactic condensation in written communication are illustrated by examples of *have*-existential sentences from a contemporary British novel. The research aims at testing Grancharov's model for functional analysis within the functionalist framework of the Prague School of Linguistics. The correlation between formal and communicative word order outlines a distinction between the terms focus and emphasis and classifies a syntactic device of FSP either as actualizer or as rhematizer, depending on whether it serves to encode new or old information. For maximum objectivity the quality of the information is established on its retrievability from the immediate context.

Key words: Functional Sentence Perspective, syntactic condensation, focus, emphasis, *have*-existential sentence

I. What is a *have*-existential sentence?

Quirk et al. (1994:1411) use the term “*have*-existential device”. This draws the attention to the function of the structure as a syntactic device for positioning the focus in the sentence, which seems to have more to it than simply expressing “existence”. The correspondence with basic clause types also points to the potential of the *have*-existential as a syntactic device of FSP. Quirk further explains that this correspondence is by no means as straightforward as it is with the *there*-existential. E.g.:

I have friends living in London.
Friends of mine are living in London.
There are friends of mine living in London.

The difference between the *there*-existential and the *have*-existential is that the second structure introduces an extra participant as a theme. Another difference is that the *have*-existential more readily allows definite NPs after the main predicate. The semantic implications of the existential proposition are outside the scope and purpose of this article. However, it is interesting to note that according to a survey carried out by Francis and Kucera in 1982 (cf. Pinker, 1999:10) based on a million-word corpus, the verb which has the highest frequency of occurrence in the English language is *be* and the second most frequently used verb is *have*. *Have* is almost universal in its uses – it can mean *drink* and *eat*, (*consume*); it can mean *receive*, *take*, etc. As Pinker (2007:64,84) explains, it is part of conceptual metaphors with the general meanings of *having and benefiting*, *having and knowing*, *having and moving*, etc. Along these lines it is easy to understand the connection in *having* and *being/existing*. *Have* also forms what is known in traditional syntax as simple verbal phraseological predicate. Apart from its basic meaning of *possession* it has a modal meaning as in *have (got) to*, as well as idiomatic uses. In the *have*-existential device, the construction may have causative interpretation (Quirk et al., *ibid.*).

1. *I had friends working in the garden.*

1.a) *Friends of mine were working in the garden.* – existential reading

1.b) *I got friends of mine to work (be working) in the garden.* – causative reading

The question arises: which of all the above mentioned cases should be considered to be a *have*-existential device proper? The answer is again given by Quirk et al. (*ibid.*) According to him the structure roughly corresponds to basic clause types. It serves to locate the focus/emphasis on the object of *have* or on the elements which follow it. This explanation suggests that the *have*-existential sentence involves secondary predication, either implied or explicit, because the object of *have* is at the same time subject of the participle or of the following predicative phrase. The cases of secondary predication involve syntactic condensation (cf. Mathesius, 1975). This means that the uses of *have* in the so-called simple verbal phraseological predicate (e.g. *have a drink*, *have a walk*, etc.) should not be included in the discussion of the *have*-existential. The same holds for the

uses with the meaning “possess”, the idiomatic expressions and the structures without secondary predication, in which the object of *have* is not perceived as the subject of a following infinitive or participle, as in the following example, in which *difficulty* cannot be analyzed as the subject of the *-ing* form, nor can it be fully interpreted as object of *have*:

He had difficulty understanding plain English.

Thus, the formal structure of the *have*-existential device can be rendered as follows:

S → P (*have*) → O/S₁ → infinitive, participle, predicative phrase, adverbial phrase

II. Grancharov’s model of functional analysis.

The *have*-existential sentence as an FSP syntactic device is discussed by Grancharov (2010) as an *actualizer* and a *rhematizer*. His formal model for functional analysis is “maximally constrained” in the Chomskyan sense and explicit because it outlines and strictly defines the parameters of the concepts and terms. It aims at maximum objectivity and is empiricist because it is based on the findings in a manually collected corpus of about 6 000 pages covering three periods in the development of the English language (15th – 20th c.). The quality of the information carried by the sentence constituents is established on the basis of their retrievability from the immediate context taking into account the morphological and lexical markers of the theme and rheme, as well as other textual theme-rheme indicators.

According to Chernyahovskaya (in Grancharov, 1976: 49) and Alexieva (ibid. 1980: 5, 1988:9) the linear arrangement of the components of FSP yields two structures: a) *progressive* in which the theme occupies initial position in the message (sentence, information unit, distributional field) with the rheme following it (T→R), and b) a *regressive information structure* in which the linear ordering is the opposite – the rheme comes first, followed by the theme (R→T). On the grammatical (syntactic) level these two types of communicative word order can be realized by two types of word order – direct, uninverted, unmarked S-V-O, and inverted O-S-V, O-V-S, etc. Therefore, the communicative word order R→T and the grammatical word order O-S-V, O-V-S are considered marked, differing from the normal, unmarked word order not only in the linear arrangement of the components but also in their semantic and communicative load.

In the study these four types of word order are treated as four parameters – 1) unmarked communicative word order, 2) marked communicative word order, 3) unmarked grammatical word order, 4) marked grammatical word order. On the basis of considerable corpus material, the author proves that progressive, unmarked communicative structures (T→R) can be realized syntactically both by unmarked, uninverted grammatical word order, as well as by marked, inverted grammatical word order. Grancharov's research is focused on progressive and regressive communicative structures realized by marked, inverted grammatical word order, dislocations and special constructions.

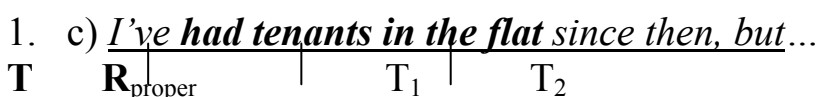
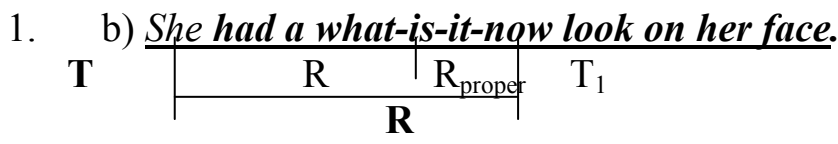
The thematic and rhematic status of the sentence elements is determined according to a) the information criterion – the quality of the information which they carry (old/new); b) the positional criterion – which element comes first; and c) the “aboutness” criterion – the rheme is what is said about the theme. When the information criterion is not relevant, the other criteria are applied, e.g. if a sentence contains only old information or only new information, then we determine the theme as “what the sentence is about” or as the starting point of the message; and the rheme is defined as “what is said about the theme” or “what follows the theme”. In such cases the communicative purpose is realized by the relation of the rheme to the theme, i.e. by the theme-rheme nexus.

In addition, distinction is made between *focus* and *emphasis/prominence* and in this way the author solves the confusion created by the introduction of different terms like *contrastive focus*, *marked theme*, *unmarked focus*, some of which are examples of oxymoron in themselves. He defines the *focus* as the rheme proper; it coincides with the information center. This means that the focus is always located on elements within the rhematic field encoding new information. When sentence elements encoding old information are located at the end of the sentence or in the focal position of special constructions, then they receive prominence, or emphasis. On this is based the distinction between a syntactic device (e.g. word order changes or constructions) which functions as a *rhematizer* and serves to locate the rheme/focus, and an *actualizer*, which serves to give prominence/emphasis to an element encoding old information.

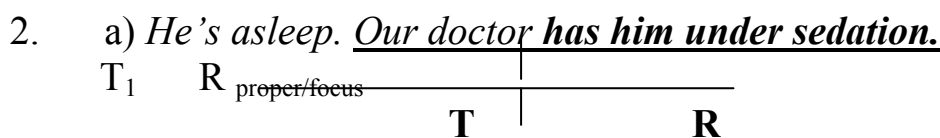
III. Testing the structures

In the modern English period, including the most recent period of contemporary English, the *have*-existential sentence never presents a *regressive* communicative structure, i.e. the subject of *have* never functions

and therefore has the information focus. This is indicated by the indefinite article – *a* child, *a* year, whereas the pronoun *her* marks the prepositional phrase *in her hands* as thematic because pronouns as a rule encode old information. The same analysis can be applied to (1b) and (1c) below.

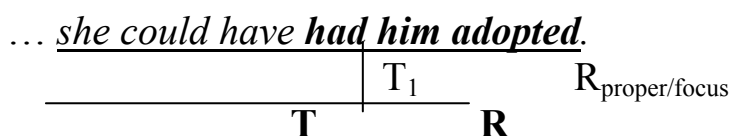

2. **Progressive communicative structures** in which the subject of the distributional subfield carries old information, the sentence elements which follow it are rhematized and the communicative focus is located at the end of the distributional subfield. - Number of examples: 7

2. b) *Why did the girl keep him? If she doesn't care for him, she could have had him adopted.*

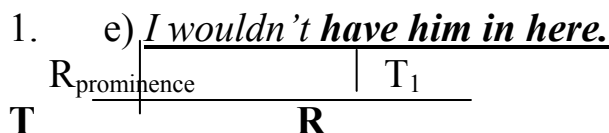
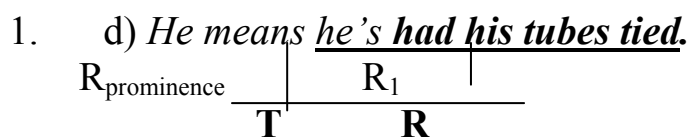
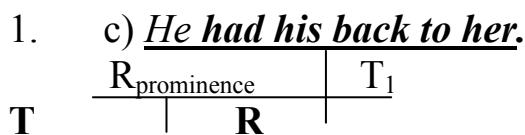
The distributional rhematic subfield in (2b) above has the following communicative structure:

3. **Progressive communicative structures** in which all the elements of the distributional subfield carry new information. The whole subfield functions as rheme and the focus is on the subject of the subfield (the object of *have*) because it is located in the focal position of the *have*-existential device. – Number of examples: 0

4. **Progressive communicative structures** in which the subject of the distributional subfield carries new information and is shifted

information. The only new information is “hardly ever” – it is within the rheme. As a rule the negative sentence elements have the communicative focus because the purpose of the utterance is the negation itself. The negative adverb reinforces the prominence on the NP warm nights. The same analysis holds for example (1e) below.

2. **Progressive communicative structures** in which the subject of the subfield carries old information and is shifted (postponed) towards the end of the subfield; the elements before it also carry old information. The subject is actualized and receives thematic prominence. - Number of examples: **0**.

Although in Grancharov (2010) a number of examples are found under A.3. and B.2 of the patterns listed above, no such examples were attested in the present corpus. The negative result may be due to some extent to the strict definition applied to the *have*-existential device here. This fact is by no means conclusive but it calls for further research to establish a tendency for the use of the *have*-existential sentence as a syntactic device of FSP, which involves condensation and serves to localize the communicative focus.

CONCLUSIONS

1. When discussing the *have*-existential sentence in terms of its communicative structure, we need to define clearly what is to be understood by *have*-existential device. This need arises from the various uses of the verb *have* and its great frequency of occurrence. As I have argued above, only those uses which present implied or explicit secondary predication with complex object, or when the object of *have* is followed by

an predicative phrase or an adverbial phrase (with the link verb missing), should be considered *have*-existential device proper. The other uses of *have*, such as modal, idiomatic or that in a simple verbal phraseological predicate, as well as when it is used as a lexical verb meaning “possess”, should be excluded from this syntactic frame because they are not strictly related to the correlations of grammatical and communicative word order.

2. The analysis of the corpus examples confirms Grancharov’s finding that the *have*-existential device in contemporary texts does not function as a regressive communicative structure. This means that the subject of *have* (it is the subject of the main clause, too) always encodes old/given/retrievable information, as can be ascertained from the examples in which most subjects are realized by a personal pronoun or a definite NP. Therefore the grammatical subject of the main clause coincides with the communicative subject, i.e. with the theme.

Symbols used in the representations:

T – theme, sentence elements encoding old information

R – rheme, sentence elements encoding new information

T₁ – thematic element

R₁ – rhematic element

R_{proper} – element within the field of the rheme which has the communicative focus

R_{prominence} – rheme encoding old information which has received prominence

LITERATURE

Grancharov 2010: Грънчаров, М. *Синтактични средства на функционалната изреченска перспектива локализиращи комуникативно-информационния фокус на изречението в модерния английски книжовно-литературен език (15. – 20. в.)*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2010.

Mathesius 1975: Mathesius, V. *A Functional Analysis of Present Day English on a General Linguistic Basis*. Prague: Academia Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences, 1975.

Pinker 2007: Pinker, S. *The Stuff of Thought – Language as a Window into Human Nature*. New York: Penguin Group, 2007.

Pinker 1999: Pinker, S. Words and Rules; <<http://pinker.wjh.harvard.edu/articles/papers/Edinburgh.pdf>>

Quirk et al. 1994: Quirk, R. et al. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. New York: Longman Group UK Limited, 1994.

**„ОФИЦИАЛЕН ПРАВОПИСЕН РЕЧНИК НА БЪЛГАРСКИЯ
ЕЗИК“ – НОВОСТИ И ПРОБЛЕМИ ПО ОТНОШЕНИЕ НА
ПРАВОПИСНИТЕ И ГРАМАТИЧНИТЕ ПРАВИЛА**

Теофана Гайдарова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**THE OFFICIAL BULGARIAN SPELLING DICTIONARY –
NOVELTIES AND PROBLEMS CONCERNING SPELLING
AND GRAMMAR RULES**

Teofana Gaydarova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The study is dedicated to The Official Bulgarian Spelling Dictionary published in 2012. The study shows our analysis of the novelties which we compare with the ones in The Official Bulgarian Spelling Dictionary published in 2002. We pay attention to both the positive and the negative sides, namely – inaccuracies and discrepancies.

Keywords: modern language rules, spelling novelties

В статията си „Правописните правила – време за промяна в подхода“ Руска Станчева отбелязва, че справочникът с основните правила и предстоящият Официален правописен речник на българския език (по-нататък ОПРБЕ) „ще създадат ефекта на излъганите очаквания“ (Станчева 2012: 17), тъй като е възприета линия „на поддържане на действието на правописните правила, фиксирани в досегашната кодификация“ (пак там). Амбициозната задача, която си е поставил авторският колектив на ОПРБЕ, очевидно е свързана с по-високата степен на унификация и по-пълната правописна кодификация. За нас ОПРБЕ е наистина речник на излъганите очаквания, но по съвсем други причини. Очакванията ни не са оправдани, защото смятахме, че в третия академичен правописен речник ще бъдат избегнати елементарните

несъответствия, изискващи единствено отговорно отношение към описания материал и към представянето на речниковите единици.

Абстрахирайки се от строгите научни теории и доводи, смятаме, че на чисто прагматично ниво правописният речник е особен вид помагало, което трябва лесно, достъпно и категорично да отговаря на правописните търсения на езиковеди, учители, ученици, служители, работници в различни области, българи и чужденци, млади и стари и т. н., тоест на нуждите на всички. Той определено е книга за всички, които пишат на български език и искат да уважават себе си с грамотно писане. Следователно словникът му трябва да бъде ясен и категоричен, максимално точен и в никакъв случай да не е противоречив. Същото се отнася и до предговора с правилата, които, отпечатани в подобен речник, стават закон.

В настоящия текст ще се опитаме да се спрем на някои несъответствия, без да коментираме концептуално подхода. В крайна сметка авторите са разгърнали своите лични виждания, базирани както на сериозни научни изследвания, така и на наблюденията на службата за езикови справки към ИБЕ. Смея да твърдя, че тези наблюдения са доста ограничени, защото твърде малко хора от твърде ограничен контингент и ограничен брой населени места прибягват до услугите на справките.

През септември 2011 г. излезе предварителната книга, наречена *Правопис и пунктуация на българския език. Основни правила* (вж. Правила 2011). В нея всъщност беше отпечатан предговорът на новия речник, който се очакваше до края на календарната 2011 година, но го дочакахме през септември 2012 г. Не е ясно защо тези основни правила излязоха една година преди речника, тъй като те изцяло дублират неговия предговор без някои навярно печатни грешки. Според нас това издание няма никаква функция, освен че увеличава цената на правописния речник. Въпреки всичко може да се каже, че някои заявки в тази предварителна книга бяха силно смущаващи и тревожещи, но при липса на словник всяка реакция беше излишна.

Издаден през септември 2012 г., **Официалният правописен речник на българския език** е третият нормативен речник на Института за български език към БАН. Той описва актуалното състояние на българския език и узаконява правописните и пунктуационните промени, настъпили през последните десет години. В него се въвеждат около 10 000 нови думи, които засега са се настанили в езика ни. Има и такива, при които изписването е променено или са въведени като дублетни. Някои дублетни форми са запазени, а други са

отпаднали. Промените са свързани с различни категории думи и са на различни места в речника и затова е необходимо детайлно прочитане и съпоставка на речниковите статии. При излизането на **Нов правописен речник на българския език** (НПРБЕ) през 2002 година отправихме препоръка към авторите да направят приложение с новостите и промените, което не се случи нито тогава, нито при издаването на ОПРБЕ. А таква приложение би могло да ориентира бързо и ефективно ползвателите на правописния справочник. Но явно това е непосилно за авторите на речника, което подсказва, че може би е време за смяна на подхода при изработването на правописния речник, като се използват по-съвременни технически средства.

Когато започнахме да четем речника, се опитахме да намерим концептуалната схема и подхода, използвани от авторите. Може би не ни достигна компетентност, но не успяхме да установим ясна концептуална позиция и последователност, затова няма да ги обсъждаме.

В по-нататъшното изложение ще се спрем на някои забелязани от нас предимства и недостатъци на Официалния (не се наемаме да коментираме това претенциозно определение, но очевидно звучи комерсиално) правописен речник. При анализа на предговора и словника на ОПРБЕ прави впечатление, че представените нови формулировки на правописните и пунктуационните правила, направените допълнения и уточнения невинаги са по-ясни, по-разбираеми и четивни. Уводната част не е особено съкратена, въведени са и нови моменти. Забелязват се множество несъответствия в ОПРБЕ, който вече е единственият официален справочник за правопис и пунктуация. Лошото е, че ако искаме да ги открием, трябва да прочетем целия речник и да го съпоставим със стария.

Основното предимство на новия речник е свързано с установяването на правописа на скоро навлезли в езика ни думи, като *акаунт*, *е-фактура*, *айфон*, *мейнстрийм*, *ноутбук*, *м-търговия*, *дейтарум* и т. н. Няма да коментираме тяхната нужност и устойчивост, но е добре да ги има, за да не съществуват колебания по отношение на техния правопис.

Общите правописни правила, представени в предговора, започват традиционно с правописни правила с фонетичен характер.

Няма промяна в правилата за **променливо я**. Но за съжаление, в това отношение ОПРБЕ ни поставя в изключително трудна и необичайна ситуация. Проблемите произтичат от един от основните недостатъци на речника – а именно липсата на спреженията на глаголите в словника. Представянето им само с основна форма не ни

дава възможност да направим справка за правописа както на глаголните времена, така и на причастните форми. Това не кореспондира с уговореното в предговора, където се твърди, че са избегнати по-елементарните случаи, за да се обърне внимание на проблемните (ОПРБЕ: 141). Твърдението звучи направо несериозно, защото в словника на едно прилагателно като например *аминокиселинен* или *източноправославен* са посветени по пет реда, а няма нито един спрегнат глагол, нито пък някои проблемни думи като *кабарче?*, *любещ?*, *дискомузика?* и т.н. Но този подход определено е най-последователно прокаран в речника: щом някоя дума е проблемна, нея просто я няма. Ако решим например да проверим спрежението на глагола *чета*, ще намерим единствено формата за 2 л. ед.ч., тоест *-еш*. В НПРБЕ всички глаголи, които са от първо и второ спрежение и са наистина проблемни, бяха представени с формите за сегашно време, минало свършено време, минало несвършено време, сегашното деятелно причастие, миналото свършено деятелно причастие, миналото несвършено деятелно причастие, миналото страдателно причастие и деепричастието, повелителните глаголни форми – *чета*, *-еш*, *четем*, *четох*, *чете*; *четях*, *четеше*, *четяхме*, *четяхте*; *чел*; *четял*, *четели*; *четен*; *четящ*, *четящи*; *четейки*; *чети!*, *четете!* Както се вижда от примера, сред тези форми има доста проблемни във формообразователно отношение. В ОПРБЕ цари пълна неяснота по тези въпроси и е добре да се прави справка с НПРБЕ. Иначе правилата за писане на думите с променливо *я* са абсолютно идентични с представените в НПРБЕ. Има някои нови дублетни форми, като: *бялна се* и *белна се*, *дялна* и *делна*, *рязна* и *резна*, *десноцентристки* и *дясноцентристки* (*но*: *деснофлангови*, *дясноориентиран*), *лявовъртящ* и *левовъртящ* (*но*: *леворък*, *левосектант*), *големогабаритен* и *голямогабаритен*, *големокалибрен* и *голямокалибрен*, *големоплощен* и *голямоплащен* и др. Също така искаме да обърнем внимание на съществителни като *прищявка*, при които не е дадено мн.ч., и *нагрявка*, *задявка*, *вяра*, *спявка*, при които са фиксирани форми за мн.ч. *нагревки*, *задевки*, *вери*, *спевки* и др. При повечето съществителни от този род мн.ч. е посочено, следователно трябва да се спазва правилото *прищявка* – *прищевки*. В този смисъл не би трябвало да се спестява място за подобни проблемни думи и техните словоформи и да се обърща внимание на елементарни случаи, тъй като това противоречи на концепцията на речника.

В НПРБЕ имаше някои пропуски при двувидовите глаголи на *-ирам*, като *телефонирам*, *абстрахирам*, *гримирам*, *ангажирам*,

някои от които бяха изписани с *-в-* – *заангажирвам* и т.н. В ОПРБЕ е оставен единствено глаголят *избродирвам* и отглаголното съществително *избродирване*. Би било добре да се приложи последователен подход към тези глаголи, защото така не е ясно дали става дума за нарочна или за печатна грешка. Както е и в други подобни случаи – например защо трябва да пишем *издръжлив* и съответно *неиздръжлив* или пък по каква причина *медно-никелов* се пише полуслято, а *меднокалаен* – слято. Подобни примери са много и смятаме всъщност, че в повечето случаи не става въпрос за осмислено различие, а за недоглеждане.

Новост е също така извеждането в отделен параграф на **правописа на *-к-* и *-г-*** в глаголни форми. Те се грешат особено често – например: *сека, секат, пека, пекаат, река, рекат, тека, текат, мога, могат*. Бихме препоръчали да се обърне внимание (тоест да се изпишат в словника) и на миналите страдателни причастия, образувани от тези глаголи, като *печен, облечен, наречен, речен* и т. н., които също са проблемни.

Правилата за правописа на **двойните съгласни** не са променени. Във връзка с тях обаче интерес представлява съществителното име *именик*, при което явно двойното **н** е смислоразличително. Тоест *именик* е човек, който има имен ден (*именик, именици, двама именици, именица*), а *именник* е вид документ със следното формообразуване: *именник, именници, два именника*. Не са разграничени обаче думите *едноименник* и *съименник*, при които двойното **н** е съхранено. Разбира се, съществуват две прилагателни: *имен, имения (т), имени* и *именен, имениния(т), именна, именно, имени*.

В предговора по-ясно и опростено са представени правилата за **предаване на собствени имена от чужди езици в българския книжовен език**. Допуска се писането на **с** или **з** в края или в средата на имена от английски език, т.е. *Чарлз* и *Чарлс*, *Дикенз* и *Дикенс*, *Холмс* и *Холмз*, *Голсуърти* и *Голзуърти*, *Солсбъри* и *Солзбъри* и т.н. Обръща се внимание на някои отдавна навлезли и широко известни собствени имена, които се предават на български в преведена или полупреведена форма. Подобни бяха посочени и в стария речник, но в друг параграф. Тук чрез примери се разрешава и въпросът за тяхната употреба с пълен или кратък член в зависимост от синтактичната позиция. Посочени са примери от типа на: *Белия(т) дом, Великата френска революция, Нобелова награда за литература; Августин Блажени, Екатерина Велика* и мн.др.

Според ОПРБЕ се допуска също така имената на някои географски обекти да се предават преведени или транскрибирани. Например: *Големия(т) каньон* и *Гранд каньон*, *Огнена земя* и *Тиера дел Фуего*, *Скалисти планини* и *Роки Маунтинс*. Не е ясно обаче защо в *Роки Маунтинс* изписването става с две главни букви, а в *Гранд каньон* – с главна и с малка. Това би трябвало да се унифицира.

При изясняването на предаването на собствени имена от чужди езици в оригиналната им форма се допуска широко известни собствени имена от чужди езици да се предават в оригиналната си графика. Например: *Yahoo* и *Microsoft* отново се намират в преговори. *Facebook* ви помага да се свързвате с хората в живота ви. Очевидно кирилицата и латиницата могат да се използват заедно и не бива да ни учудва смесването им и в кандидатстудентските работи, което обаче обикновено е неуместно.

Правилата, отнасящи се до употребата на **пълната и кратката членна форма при имената от мъжки род**, са по-ясно формулирани в сравнение с НПРБЕ и илюстрират повече случаи. В НПРБЕ на този въпрос е посветена страница и половина, а в ОПРБЕ – цели четири страници. За първи път е използвано старото учебникарско правило за заместване с местоимението *той*, когато употребяваме пълен член, и с *него* – при наличието на кратък член. Новост е препоръката за членуването на географските названия с пълен и кратък член, но само тогава, когато са в основна форма. Например: *Искър*, *Искърът*, *Искъра*, *Лувър*, *Лувърът*, *Лувъра* (ОПРБЕ: 21 и 23). Те са разграничени от такива географски названия, чиято основна форма е само членувана, например: *Юндола*, *Леденика*, *Превала* (ОПРБЕ: 24). Последните се запазват по този начин независимо от синтактичната си позиция в изречението.

Например: *Пред Лувъра се издига кристална пирамида.*

Правилата за употребата на **бройната форма** не са променени. Има обаче две противоречия в словника. Не е ясно защо трябва да пишем *двама кочияша* и *двама момъци*, вместо *двама кочияши* и *двама момци*. Съвсем правилно са дадени като дублети *двама сина* и *двама синове*, защото в НПРБЕ беше призната само формата *двама сина*. В същото време трябваше да се даде и гратисен период за формата *двама човека*, наред с посочената *двама души*. Според ОПРБЕ книжовно правилно е единствено *двама души*. Разграничението между лица и нелица при съществителните имена във връзка с употребата на бройната форма много добре може да се илюстрира с омоними, когато две съществителни напълно съвпадат по форма, но едното от тях означава лице, а другото – нелице. Това е

направено в ОПРБЕ, като на съществителните имена са поставени индекси и са описани като лица и нелица. Например: *дразнител¹, -ят, -я, дразнители, (двама и т.н.) дразнители (лице) и дразнител², -ят, -я, дразнители, (два и т.н.) дразнителя (нелице), рибар¹, -ят, -я, рибари, (двама и т.н.) рибари (лице) и рибар², -ят, -я, рибари, (два и т.н.) рибаря (нелице)* и т.н. В НПРБЕ за последните две думи например беше уточнено, че първата означава лице, а втората – птица. Така би било по-лесно за потребителите на речника, но трябва да се съобразим с новия начин. Понякога ще е добре да имаме подръка и двата речника, за да си доизясняваме някои понятия и примери.

За пръв път в правописен речник е обърнато внимание на **местоименните форми**. Пояснено е, че местоименните форми за м.р. ед.ч. *кого, когото, някого, никого* са задължителни в писмен текст, отнасят се за лица и изпълняват служба на допълнение в изречението. Те бездруго отдавна не се използват в устната реч, но сега вече се обявяват за задължителни само в писмен текст. Въпреки всичко е добре да се спазват, защото, ако се налага да ги употребяваме само в писмен текст, без да ги изговаряме в устната реч, ще ни бъде много по-трудно.

Специално е обърнато внимание на **окончанията за 1 л. мн.ч., сег. вр. на глаголите от първо и второ спрежение**. Категорично е упоменато, че те имат единствено окончание **-м**, тоест *четем, пишем, говорим*. Това е възстановяване на нормалното статукво, защото според НПРБЕ в разговорната реч се допускаше окончание **-ме**, т.е. *четеме, пишеме, говориме*.

Частта, посветена на **съгласуване по число**, е разширена с обяснението, че в словосъчетания от съществително име и две или повече съгласувани еднородни определения, които се отнасят до еднотипни обекти, съществителното име е в ед.ч. Например: *Рилски и Бачковски манастир, синята и бялата кола, английски, немски и руски език* и т.н. Другите случаи се отнасят до съгласуването по число в състава на учтивата форма и при тях няма разлики в сравнение с НПРБЕ.

По отношение на **слятото, полуслятото и разделното писане** ОПРБЕ създава доста противоречия, които се коренят основно в изключително трудните и претенциозни правила и в явното разминаване както между предговора и словника, така и между отделни части на словника. Законотворческата логика не е ясна във всички аспекти, макар че на правилата са посветени 17 страници от предговора. И за това състояние има сериозни причини. Смятаме, че то най-вече се дължи на факта, че основните принципи за слято, полуслято и разделно писане и съпътстващите ги правила са създадени

още през 40 – 50-те години на 20. век. Като основни се посочват наличие или отсъствие на съединителна гласна, съчинително или подчинително отношение между основите, разположение на главната и подчинената основа, самостоятелност или зависимост на съставките, вид на ударението – главно, второстепенно (или равностойни ударения). Тези много и различни принципи създават объркване при прилагането на правилата. Още повече речникът е за всички, а често дори за специалисти е трудно да установят коя основа е главна и коя подчинена, дали дадена дума се използва самостоятелно в езика, или не, или пък какъв е словообразователният модел на определена сложна дума. Например: дали трябва да кажем *архитект реставраторът* или *архитектът реставратор*, за да проверим дали съществителното име се пише полуслято или разделно. Или пък дали прилагателното име *административно-управленски* е образувано от *административно управление* като словосъчетание, или от равностойните основи *административен* и *управленски*. И двата варианта на проверка звучат логично. А примерите от такъв характер изобилстват в словника. Друг проблем също така е фактът, че нормата твърде често е била променяна и една дума се е пишела ту слято, ту полуслято, ту разделно. Например *голмайстор* и *голлия* в речника от 1983 г. са написани **слято и полуслято**, в речника от 2002 г. – **слято**, а според ОПРБЕ *голмайстор* трябва да се пише само **слято**, а *голлия* е със звездичка – т.е. може **и слято, и разделно**. Естествено, че ще настъпи объркване и всеки ще си пише думата, както си иска. Това е валидно най-вече за хората от по-старото поколение, които са преминали през всички изброени по-горе речници – като се започне от първия речник на БАН от 1955 – 59 г., мине се през речника от 1983 г. и преиздания му вариант от 1995 г., после през НПРБЕ от 2002 г., та до ОПРБЕ от 2012 г. Както се вижда, времето между последните два речника е 10 години. Следователно беше крайно наложително да се направи приложение (дори само за слятото, полуслятото и разделното писане), в което да бъдат регистрирани единствено промените. Сега обаче без такова приложение ползващите речника трябва да извеждат промените и да си ги обясняват. Важно е също така, че последните два речника определят какво е сложна дума, но избягват дефиницията на съставна дума и синтактично словосъчетание. Недефинирането на тези базови понятия също предизвиква несъответствия. На фона на всички тези проблеми не е учудващ фактът, че в ОПРБЕ се наблюдава „лесен“ начин за постигане на правописно единство по отношение на всякакви проблемни казуси – ако някоя дума не се „вписва“ в правилата, тя

просто е премахната. Накратко, именно по отношение на концепцията за слятото, полуслятото и разделното писане е необходима смяна на подхода, изразяваща се най-вече във формализиране на правилата.

Слятото, полуслятото и разделното писане на съществителните имена е един от най-спорните моменти в ОПРБЕ и има най-много несъответствия между предговора и словника. Става дума за точки 53.4., 53.4.1., 53.4.1.1., 53.5., 53.5.1. (ОПРБЕ: 52 – 53). Предлага се някои думи да се пишат по традиция, при други се допуска слято и разделно писане, а трети се изписват слято, защото са образувани от съчетаването на съставка от чужд произход, която се свързва с домашна или с чужда дума. Дотук всичко е привидно ясно. Смущава фактът, че думи, които трябва да се изписват слято по традиция, в словника са представени и слято, и разделно. Или пък думи, за които е разрешено слятото и разделното писане в предговора, в словника липсват. Съществуват и такива сложни думи, дадени като пример за полуслято писане, които в словника се изписват слято и разделно. За да не бъдем голословни или многословни, ще дадем само няколко примера. Съществителното име *вакуумарат* в предговора е представено като дума, която по традиция се пише слято заедно с *балетмайстор*, *голмайстор*, *емайллак*, *киносалон*, *тестпрограма*, *щабофицер*, *яхтклуб* и т.н. В словника обаче *вакуумарат* и *тестпрограма* са думи със звездичка, т.е. могат да се пишат слято и разделно, а *балетмайстор*, *голмайстор*, *емайллак*, *киносалон*, *щабофицер*, *яхтклуб* се изписват само слято. Или пък *душ-кабина* е дадена в предговора на с. 51 като пример за полуслято писане, докато в словника липсва, но такива като *душбатерия* и *душгел* са представени като „звездни“ дублети (тоест изписват се и слято, и разделно). Подобен е и случаят с *поп-фолкфест*, написана полуслято в предговора, а отбелязана със звездичка в словника. *Кафе машина* е представена в предговора със слято и разделно писане, а в словника липсва. Всички думи обаче с първа част *кафе* в словника се пишат полуслято. В началото на февруари 2013 г. издателство „Просвета“ отпечата на сайта си една добавка от пропуснати в ОПРБЕ думи (за съжаление, те са само 12 думи), между които са и *кафе машина* и *кафе пауза*, представени като „звездни“ дублети. Така сега те се изписват и слято, и разделно, а всички останали като *кафе-сладкарница*, *кафе-аперитив*, *кафе-бар*, *кафе-бюфет* и т. н. са с полуслято писане. Ще представим и някои думи, при които се наблюдават подобни проблеми. *Концертмайстор* се пише слято (а как се пише *концерт рецитал*, която липсва?!). *Голмайстор* се изписва слято, а *голлия* е „звезден“

дублет. Интересни са и думите, означаващи музикални термини. Например *денсмузика* се пише слято, липсва *денсклуб*; *дисководещ* се пише слято, липсва *дискомузика*. Липсват словоформи на *кънтри*, *метъл*, *госпъл*, *спиричуъл*. Всички думи с първа част *джаз*, *поп* (с изключение на *попсцена*), *пънк*, *рап*, *рок*, *техно* (само като музикален стил), *хард* (само като музикален стил), *чалга* и др. са „звездни“ дублети. Смятаме, че единствено затруднения, а не яснота пораждат например думи с първа част *етно-* и *евро-*, които са с разнообразен правопис, но без основателна причина за някои от тях.

Ясно е, разбира се, защо думи като **бизнесабонат*, **бизнесадминистрация*, **бизнесадама*, **бизнесклимат*, **бизнесконсултант*, **бизнеспарк*, **бизнесплан*, **бизнессекретарка*, **бизнессреда*, **бизнестарифа*, **бизнесфорум*, **бизнесцентър* са дублети, а *бизнесмен* се пише слято. При *бизнеселит* обаче е необяснимо само слятото писане. Или може би просто е забравена звездичката? Но тъй като няма списък с печатни грешки, това никак не може да бъде установено. Съвсем не е оправдано обаче *харддиск* да се пише само слято, а **компактдиск*, **флопидиск* да са дублети. Или пък **шахклуб*, **джазклуб* (дублети), *кафе-клуб* – полуслято. Не е ясно и защо в словника липсват всички думи с първа част *интернет* (в предговора на с. 63 намираме *интернет страница*, написана разделно), липсват още и *кешмаркет* и *кеш мениджмънт* (има *кешпамет*), *боб чорба*, *грис халва*, *дерби мач*, *дерби среща*, *кънки бягане*, *кънки спорт*, *офис техника*, *офис център* и много, много други.

Проблеми има и при **слятото, полуслятото и разделното писане на прилагателните имена**. Не е регламентирано изписването на прилагателните имена, означаващи различни цветове или нюанси на един цвят. В предговора на с. 56, т. 53.17. са представени сложни прилагателни, в които подчинената основа е наречие, свързано с главната основа със съединителна гласна или завършващо с гласна, изпълняваща ролята на съединителна. Изброени са думи като: *аленочервен*, *бледосин*, *вечнозелен*, *жабешкозелен*, *изумруденозелен*, *мастиленозелен*, *медночервен*, *аленочервен*, *отровназелен*, *светлосин*, *турскосин*, *тъмнокафяв*, *яркочервен*. В предговора само между другото са представени и думи като *бяло-зелено-червен*, *жълто-зелен*, *синьо-зелен*, *черно-бял* в т. 54. 6. като сложни прилагателни имена, образувани от основи на относителни и качествени прилагателни имена. В словника обаче думите са хаотично представени явно в зависимост от личните предпочитания на авторите на отделните начални букви. Например:

кафяво-розов и лилаворозов, кафеникавочервен, кафеникавожълт, синкавозеленикав и сивкаво-червеникав и т.н.

В т. 54.7. се дефинират сложни прилагателни, образувани от две равностойни собствени имена (всяка съставка се пише с главна буква). Примерите са: *Бойл-Мариотов, Кант-Лапласов, Кирило-Методиев, Асиро-Вавилонски, Еленско-Твърдишки, Рило-Родопски* и т.н. Отваряйки словника обаче, се натъкваме на примери от типа на *асиро-вавилонски, гайгер-мюлеров, питагоров* и др. под. Не е обяснено, че в случаите с малка буква всъщност става въпрос за терминологични съчетания. Това е казано за някои от тези думи на с. 47, където се представят такива притежателни прилагателни, образувани от лични имена, намиращи се в състава на фразеологични съчетания, като *брауново движение, евклидова геометрия, питагорова теорема, паркинсонов синдром* и т. н. (т. 42. 7.). Би било добре също да се обясни, че *Рило-Родопски масив* се пише с главни букви, а *рило-родопски климат* – с малки.

Не е ясно също така защо в т. 54.4. се твърди следното: „Когато като подчинена основа е използвана буква, сложната дума се пише полуслято (*а буквата обикновено е главна*). Примерите са **Г-образен, П-образен, Т-образен, V-образен, s-образен** (потъмн. е мое, Т.Г.). Само маркираните ги има в словника. Останалите липсват.

Съществува и различно спрямо НПРБЕ изписване на сложни прилагателни, образувани посредством съчетаване на притежателно прилагателно от лично име и приложение към него. Препоръчва се полуслятото писане, като личното име запазва главната буква (с. 55): *професор-Петрова хипотеза, министър-Иванов проект, дядо-Стефанов имот, чичо-Георгиева снаха*. Съхранено е правилото за сложни прилагателни, образувани от собствени имена, включващи названия на титли и звания. При тях всяка съставка се пише с главна буква. *Бай-Ганъов характер, Хаджи-Димитров подвиг, Патриарх-Евтимиево дело, Поп-Минчова „Видрица“* (стр. 60). И тук отново стигаме да един въпрос, който ни е вълнувал винаги, а еднозначен отговор не сме намерили. Кой точно и защо точно тези титли и звания се пишат с главна буква? Обясняваме обикновено, че това са тези, които са станали част от името на известната личност. Но кои са те? Както в НПРБЕ, така и в ОПРБЕ те не са еднозначно определени (вж. т. 39.2., т. 39.2.1. и т. 55.4.4.)

Интерес представляват и следните изисквания, фиксирани в т. 53.15., 53.15.1 (с. 55), т. 42.8. и 54.3.

Точка 53.15. гласи: „Сложни прилагателни на **-ски** за качествена характеристика, образувани от съчетания от лично и фамилно име или от лично име, придружено от бай, бачо и др., се пишат слято.

иванвазовски патриотизъм, йорданрадичковски подход, радойралиновски сарказъм.

байганьовски инат, бачокировски подвиг, кралимарковска сила, отецпаисиевски плам“.

Точка 42.8.: „Прилагателни имена, образувани от собствени имена, които не изразяват притежание, а качествена характеристика.

ботевско чело, геомилевски стил, вапцаровска диалогичност, платоновски свят“.

Точка 53.15.1.: „Сложни притежателни прилагателни имена, образувани от съчетания от лично и фамилно име, се пишат полуслято (и с главна буква за всяка съставка).

Димитър-Димова творба, Емилиян-Станев разказ, Златю-Бояджиев маниер, Иван-Фунев портрет, Димитър-Осининов превод, Стоян-Михайловски химн, Цанко-Церковски роман“.

Точка 54. 3.2. фиксира вече посочените примери от типа на *Бай-Ганьов характер*.

Същевременно на стр. 43 в т. 40. 1. във връзка с правилата за главна буква се изписва следното: „Притежателни прилагателни имена, образувани от имена на лица (лични, фамилни, псевдоними), с изключение на случаите в т. 42.7., 42.8, 42.9.

Вазов роман, Ботева поезия, Дикенсов стил, Дарвинова теория, Йовкови разкази, Менделеева таблица, Наполеонов войни, Нобелова награда, Димовски хумор“.

Озадачава последното словосъчетание, което трябва да бъде дообяснено, че се свързва не с името на *Димитър Димов*, а на *Борис Димовски* например. Смятаме, че по-ясно би било това правило да се формулира, като се подчертае формалният завършек на името: ако завършва на *-ов, -ев, -ин*, да се изписва с главни букви и полуслято, а ако завършва на *-ски* – с малки букви и слято. Като изключения могат да се посочат онези фамилни имена, които по принцип завършват на *-ски*, като *Цанко Церковски, Борис Димовски, Стоян Михайловски* и др. подобни.

Във връзка с коментираните примери озадачаващи са и словните единици, като *мойсеев* (с. 382), *херкулесов* (наред с логичното – *херкулесовски* с. 648), *шекспиров* (наред с логичното *шекспировски* –с. 667), *шилеров* (наред с логичното *шилеровски* – с. 668). Явно авторът на тези букви има такива виждания и не се съобразява с правилата.

Странно е също така прилагателното име *елинпелински* (с. 254), вместо *елинпелиновски*, с което сме свикнали. Но тук вероятно трябва да се направи разграничение, че едното прилагателно име е образувано от името на писателя *Елин Пелин (елинпелиновски)*, а другото от името на града *Елин Пелин (елинпелински)*. Подобно уточнение липсва.

Не е ясно как се изписват названията на селищата *Понгригорово*, *Попрусаново*, *Хаджидимово*, *Хаджидимитрово*, които в НПРБЕ са написани слято, тъй като бяха представени като изключения, а в ОПРБЕ отсъстват. Може би трябва да ги подведем под общото правило за разделно писане на такива селищни названия, т.е. като *Отец Паисиево* и *Капитан Андреево*. И тук отново искам да подчертая осезателната липса на приложения, които в НПРБЕ бяха 17 на брой и уточняваха правописа на всякакви лични имена, географски названия, названия на парични единици и т. н.

При **правописа на наречията** също се очертават множество проблеми, но ние ще се спрем само на някои от тях. Затрудняват словосъчетания от типа на *от горе до долу*, *от тогава до сега*, *от време на време*, *от край до край*, за които се препоръчва разделно писане, и подобни на тях, но с различно изписване, като: *от горе надолу*, *от сега нататък*, *от ляво надясно*. Смятаме, че тук унификацията е желателна, ако не и задължителна. В НПРБЕ необясним беше правописът на: *донемайкъде*, *немай-къде*, *от немай-къде*. В ОПРБЕ намираме следното изписване: *донемайкъде*, *немай-къде*, липсва *от немай-къде*. *Посвоему*, *постарому*, *поновому* вече са регламентирани само със слято писане. Липсват обаче *по моему*, *по твоemu*, *по нашemu*, *по домашному*, *по военному* и подобни. Явно тук се запазва разделното писане.

Проблемите във връзка със слятото, полуслятото и разделното писане в българския език са изключително много. Тук очертахме само много малка част от тях. Смятаме, че е необходима преди всичко промяна на теоретичната база, което ще доведе до по-голяма яснота и стройност на съответните речникови единици.

Проблемите, свързани с **дублетността** и с нейното представяне в речника, на пръв поглед не занимават носителите на езика, а само изследователите. Но когато всеки се сблъска с правописа или произношението на думи, които са дублетни, може да не успее да прецени дали съответната словоформа е вярна. В ОПРБЕ на дублетността е обърнато особено внимание, като се търсят по-действени начини за осъвременяване на правописа чрез промяна в статута на някои категории дублетни думи. Съвсем правомерно са отпаднали както отделни думи, така и цели категории.

Във връзка с това, а и въз основа на задълбочени наблюдения определено можем да кажем, че ОПРБЕ е речникът с най-много дублети. Те изискват специално внимание и ще ги разгледаме допълнително. Единствено можем да отбележим, че в ОПРБЕ са въведени и някои нови дублети, които липсваха в НПРБЕ, отново без диференциация. Добре би било и за тях да има приложение, което да улесни ползващите речника. В речника са изведени и множество акцентни дублети, но ще посочим само два от тях: *произхóд* и *прои́зход*, *структу́ра* и *стру́ктура*. Подчертаваме ги, защото доскоро беше задължително произношението на *произхóд* и *структу́ра*. Явно тук е отчетена масовата практика, макар че подобни промени трябва да се правят след широко проучване и задълбочено изследване, а не да се базират на личните предпочитания на авторите. Защото в такъв случай, отчитайки именно масовата практика, можем да приемем и *училищА* или пък *бЮро!*?

Разделът, посветен на **употребата на главните и малките букви**, е организиран традиционно. Новост е краткият, но достатъчен текст, обясняващ употребата на малката буква, но и в него не са включени нови правила.

Задължителната главна буква при употребата на личните местоимения в състава на учтивата форма е доста старо правило, но в ОПРБЕ е изрично подчертано.

Господине, моля Ви за съдействие.

Колеги, Вашият проект е одобрен от Европейската комисия.

Новост е също така задължителното изискване с главна буква да се пишат съществителни, прилагателни имена и местоимения, които се отнасят до Бог, с изключение на случаите в т. 50.1. Струва ни се обаче, че тук има печатна грешка и че става въпрос за т. 51.1., защото т. 50.1. не е свързана с думи, отнасящи се до Бог. Примерите показват, че правилото се отнася както за църковни, така и за светски текстове.

Защото Ти си пазител на душите и телата ни.

Отче наш, Който си на небесата...

В т. 51.1. е обяснено, че във фразеологичните съчетания съществителните Бог и Господ се пишат с малки букви. Например:

Не дай божe да се върне!

В НПРБЕ беше уточнен правописът на прилагателното *свети/света*, като се препоръчваше главна буква само в ограничен брой установени от културната традиция съчетания, като *Света Дева*, *Свети Дух*, *Света Троица*, или пък при назоваване на църкви, манастири, училища и други подобни институции (*църква „Свети Иван Рилски“*, *клиника „Света Екатерина“* и т.н.). Във всички

останали случаи прилагателното *свети/света* и преводните *сан, санта, сент, сейнт* и други подобни се пишат с малка буква. В ОПРБЕ подобни указания липсват, което може би означава, че трябва да се ръководим по НПРБЕ.

Позволихме си толкова конкретика (макар че има още хиляди примери), защото смятаме, че само широкото обсъждане на отделните случаи от цялата езиковедска гилдия може да доведе до положителни резултати. Постарахме се също така да спестим някои от мненията си по отделните въпроси, за да коментираме направеното от авторския колектив на речника. Без да имаме претенции за кодификаторска функция, смятаме, че е нужно широко обсъждане на правописните проблеми и сериозна и задълбочена работа както от кодифициращата институция, така и от езиковедите, работещи в различните университети на страната. Ако не се изведат докрай проблемите и не се вземат разумни решения, ще продължим линията на недостатъчната грамотност.

Правописният речник е всеобщ, за всички българи и за изучаващите български език. Затова към него трябва да се подхожда изключително отговорно. Всякакви неточности, недоглеждания, пък били те и случайни, са абсолютно недопустими. Затова подобни речници се правят от голям екип висококвалифицирани специалисти със съответната техническа база и се изработват дълги години след наблюдения и задълбочени проучвания. Тъй като тези речници са за всички нуждаещи се и интересувачи се, задължително е те да са максимално категорични, да не изискват специализирани познания от потребителите или правене на лингвистичен анализ, а недвусмислено и категорично да съветват и ръководят, да представят актуално състояние, а не тенденции.

ЛИТЕРАТУРА

НПРБЕ 2002: *Нов правописен речник на българския език.* София: Хейзъл, 2002.

ОПРБЕ 2012: *Официален правописен речник на българския език.* София: Просвета, 2012.

ПРСБКЕ 1983: *Правописен речник на съвременния български книжовен език.* София: БАН, 1983.

Правила 2011: *Правопис и пунктуация на българския език. Основни правила.* София: Просвета, 2011.

Станчева 2012: Станчева, Р. Правописните правила – време за промяна в подхода. // *Български език*, 2012, кн. 1, 17 – 23.

ON THE SEMANTICS OF SOME ENGLISH NOMINAL COMPOUNDS DENOTING OCCUPATIONS IN THE HOSPITALITY INDUSTRY

Tsveta Luizova-Horeva
University of Food Technology, Plovdiv

The semantics of linguistic expressions is frequently explained through conceptual/semantic frames. The word formation process involved in the creation of nominal compounds can be viewed as one guided by contiguous conceptual relations in the semantic frame of the head and between the semantic frames of the compound constituent elements. This paper will attempt to examine the relations underlying the emergence of modifiers in some English nominal compounds denoting occupations in the hospitality industry and the different groups of compounds formed thereby. These groups will be described in terms of prototypical contiguities, semantic niches and abstract schemas.

Key words: nominal compounds, semantic frame, niche, schema, contiguity

Frame semantics and compounds

An influential theory of encyclopaedic semantics reveals that lexical meanings are related to larger background knowledge structures referred to as frames (e.g. Fillmore 1985, Barsalou 1992). “Framing is pervasive in language: [. . .] all linguistic units evoke a semantic frame” (Croft, Cruse 2004: 40). As pointed out by Goldberg, an established semantic frame is evoked by each word sense (Goldberg 2010: 40). Within the frame, it is useful to distinguish a word sense’s profile (Langacker 1987: 118) from the rest of the frame, and we can refer to the non-profiled aspect of a frame as the background frame (or “base” in Langacker’s terminology). In his article “Frame and Contiguity” (Koch 1999: 139-67), Koch views the relations in a semantic frame in terms of contiguity, which he defines as “a salient relation that exists between the elements (or sub-frames) of a conceptual frame or between the frame as a whole and its elements” (ibid.: 154). Hence, an essential characteristic of contiguity is its dependency on the prototypical salience of associative links within a frame. Koch

specifically stresses the extralinguistic basis of this relationship: it is “our knowledge of the world that determines contiguities” (*ibid.*: 145).

A number of authors have analysed compounds in the context of frame semantics (Bagasheva 2012, Onysko 2010, Sweetser 1999, Dirven & Verspoor 2004 *inter alia*). Each of the components in a compound provides access to a frame and thus contributes to the overall meaning of the compound. Onysko contends that the semantic frame of the head lies at the centre of attention and the sub-frames in it are possible candidates of specification: “the semantic frame of the head offers a basic conceptual map from which specifiers can emerge via the instantiation of inherently contiguous sub-frames or meaning potentials” (Onysko 2010: 251). In his view, the modifier is conceptually grounded in the semantic frame of the head noun and the word formation process of nominal compounding (in English and German) is guided by contiguous conceptual relations in the semantic frame of the head. The frequency of realisation of individual meaning potentials can be indicative of the degree of contiguity between a certain conceptual domain and the head frame. This can lead to identification of productive and less productive frame-internal contiguities (*ibid.*).

Schemas and niches

Schemas in cognitive linguistics generalise over a number of more specific contexts, which are referred to as the elaborations or instantiations of the schemas (e.g. Langacker 1987, 2008). In Hüning’s view, word formation processes often lead to the emergence of “semantic niches”, i.e. groups of complex words “kept together by formal and semantic criteria and extendable via analogy” (Hüning 2009 quoted in Bagasheva 2012: 99). Bagasheva describes them as “lower-level or more specific, fleshed-out” schemas where the rightmost constituent is lexically specified (Bagasheva 2012: 72). A generalisation of these groups under abstract schemas can indicate how new complex words can be created following the same pattern. Bagasheva further clarifies the difference between a semantic niche and a schema: “A niche is narrower than a construction schema, since a niche has at least one of the constituents of the compounds lexically specified” (*ibid.*).

The assumption in this paper is that these lower-level schemas function as templates for the creation of word families which then occupy certain semantic niches. The instantiation of these schemas and the frequency of their occurrence are dependent on the frame-internal contiguities and their productivity.

Nouns and verbs: semantic prototypes

According to the cognitive approach to grammar, parts of speech (which are called *grammatical categories*) have a semantic basis. As Langacker (1987, 2008) has stated, an expression can profile either a thing or a relationship. What makes a word a noun is that it denotes a “thing”, an entity in the domain of physical space, whereas verbs profile a “relation”, an entity with a temporal dimension. The differences in the semantic prototypes of nouns and verbs can be expected to have an effect on the salience of the contiguity relations in the respective frames, hence on modifier selection in compounds.

Material and method

The hypothesis that modifiers arise through activation of certain contiguity relations in the head noun frame was tested on examples of English compounds denoting occupations in the hospitality industry. They were extracted from specialised dictionaries and career guides. The frequencies of the different types of modifiers were taken as an indication of the prototypicality degrees of the respective contiguity relations.

Compounds with a simplex head noun

The schematic characterisation of these compounds can be expected to be governed primarily by the properties of the semantic prototype of nouns, i.e. conceptualisation of the latter as physical objects composed of material substance, having a specific location in the space domain and no particular location in the time domain, and being conceptually independent of any participation in an event (Langacker 2008: 104).

Gender-marked compounds

In the majority of these compounds, the head noun profiles the Gender domain of the semantic frame: *doorman, barman, storeman, pantryman, cellarman, houseman, liftboy, chambermaid, barmaid, room maid, floor maid, housemaid*.¹ Using Conzett’s term, we can speak of

¹ The *-man* component is usually classified as a semi-affix or affixoid, suffix or suffixoid, (e.g. Pencheva 2004: 190). According to Booij, the introduction of the affixoid category does not solve the problem with the blurred boundary between compounding and derivation. He offers a combination between the model of the hierarchical lexicon and the idea of a constructional idiom dominated by a general N+N compounding schema. The constructional idiom, being a “partially lexically specified productive pattern”, will derive most of its properties from the general schema and at the same time provide a semantically richer specification of *man* on account of its “recurrent conven-

“gender patterning” (Conzett 2010: 149). Pencheva’s observation that gender marking is typical of occupations of lower social status (Pencheva 2001: 274) is fully applicable to the examples studied here. Part of these compounds also foreground the Age domain: *liftboy*, *busgirl*. Most of the masculine-gender and a few of the feminine-gender compounds co-exist with gender-neutral *-person* compounds (*door person*, *storeperson*, *cellar person*, *houseperson*, *chamber person*, even *bar person* in spite of the established *bartender*).

The most prominent contiguity in this type of compounds is Place – Person. The largest semantic niche is occupied by the *-man /-person* family, followed by the *-maid* family. All of them can be regarded as instantiations of the [PLACE, PERSON] generalised schema.

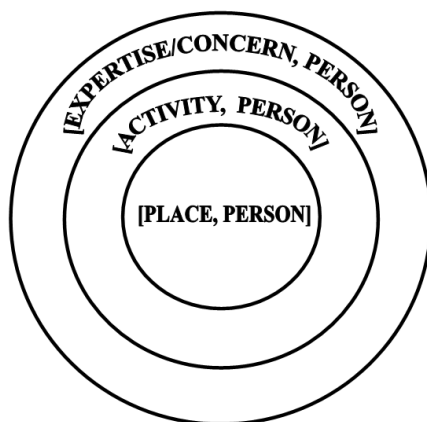
Individual examples instantiate the [ACTIVITY, PERSON] schema but are not numerous enough to constitute a semantic niche: *busboy*, *pageboy*, *watchman*. They can be seen as having a peripheral status in this category of compounds with a simplex head noun.

Gender-neutral compounds

The *-clerk* family predominantly instantiates the [PLACE, PERSON] schema: *desk clerk*, *front desk clerk*, *store clerk*.

Out of the two above groups, one compound (*nightwatchman*) results from the inclusion of an additional element, i.e. TIME, in the [ACTIVITY, PERSON] schema, and two compounds (*odd-job-man* and *reservations clerk*) instantiate the [EXPERTISE/CONCERN, PERSON] schema described below.

The prototypical contiguity which triggers the selection of a modifier in the compounds with a simplex head noun is Place – Person, whereas Activity – Person and Expertise/Concern – Person belong to the periphery of the category.

tionalized interpretation” (e.g. as *trader*, or as *attendant* in our examples) in the group of compounds instantiating the schema (Booij 2009: 208-209).

Agentive nominal compounds

Compounds with an -er/-or deverbal head noun

The semantic prototype of verbs involves an event which “cannot be conceptualized without conceptualizing the participants who interact to constitute it” (Langacker 2008: 104), some of the participant roles being agent, instrument, patient, recipient, beneficiary, experiencer, etc. (ibid.: 356).

Bagasheva believes that a compound verb “is postulated ... in backstage cognition which drives the semantic computation/analysis of secondary compound nouns (both *-er* agentive and *-ing* activity ones)” (Bagasheva 2012: 93). However, in the case of synthetic agentive compounds denoting occupations it seems more appropriate to agree with Booij’s objection against assuming N + V compounds as bases. Booij’s explanation lies in the fact that N + V compounding is not productive (Lieber 2009, Booij 2009). Therefore he offers another analytical option, i.e. that compound nouns of the “fire extinguisher” type are cases of N + N compounding in which the head noun is a deverbal N (Booij 2009: 213). Although in nominalisation the conceptual entity undergoes a shift in profile from relation to a thing, the contiguity relations leading to the selection of a modifier are governed by the frame of the verb underlying the head noun. Some of the elements constituting this frame may be described via argument relations or semantic roles, i.e. object, instrument, manner, place, time, result (cf. Bagasheva 2012: 36-38, Ungerer 2007: 665).

The *manager* family

As suggested by Onysko, the semantic frame of *manager* “implies the institution as the action space of the manager, the object of the managing activity, and, in line with its agentive reference, the qualities and characteristics of a manager in exercising her/his profession” (Onysko 2010: 259). He sees these as the main meaning potentials constituting the “essential contiguous associations in the semantic frame of manager” (ibid.). The first two elements of the semantic frame as outlined by him overlap to a certain extent since the name of the institution or “action space” provides access to the entire range of activities performed at this institution/action space via the WHOLE FOR PART metonymy (e.g. *travel agency manager*, *front desk manager*, *golf course manager*, etc.). The compounds occupying the ‘*manager*’ niche instantiate two lower-level schemas:

- [OBJECT, *manager*]: *food and beverage manager, catering manager, banquet manager, recruitment manager, employment manager, reservations manager, engineering manager, spa manager, store operations manager, production manager, attractions manager, shift manager, retail manager, account manager, destination manager.*

- [PLACE (OBJECT)², *manager*]: *travel agency manager, golf course manager, park manager, front desk manager, stage manager, rooms manager, theme park manager, casino manager, health club manager.*

The Object – Agent contiguity here appears more productive than the Place – Agent contiguity³.

The *director* family exhibits the same contiguity relations, though within a more limited range: *rooms director, food and beverage director, cruise director, activities director, personnel director, wine director, spa director.*

A number of other, narrow-range families forming distinct niches can be considered the product of the same contiguity relations:

The *planner* family: *event planner, wedding planner, tour planner, menu planner, party planner, meeting planner.*

The *coordinator* family: *programme coordinator, wedding coordinator, conference coordinator, catering coordinator.*

The *supervisor* family: *floor supervisor, reservations supervisor, area supervisor.*

The *designer* family: *interior designer, theme park designer, ride designer.*

The *handler* family: *ground handler, baggage handler.*

The *leader* family: *outdoor trip leader, dive leader.*

Upon examination of the above compounds, we can outline the following mid-level sub-schema underlying their formation: [OBJECT/PLACE, AGENT_(-er/-or)], which is an instance of the generalised abstract schema [OBJECT/PLACE, AGENT].

² This formulation is suggested on the basis of the assumption that WHOLE FOR PART metonymy operates on this part of the compound. A more detailed study of metonymic occurrences in compounds in the hospitality industry can be found in (Luizova-Horeva 2012).

³ Booij speaks of “Inheritance of argument structure”: the deverbal noun inherits the Patient argument of the verb, and the left constituent receives this Patient role (Booij 2009: 213)

Some isolated items also instantiate the [OBJECT, AGENT] schema: *tour operator, dishwasher (glasswasher, potwasher), food purchaser*.

The two examples of *-waiter* compounds found instantiate two different schemas: the [OBJECT, AGENT] schema (*wine waiter*), and the [PLACE, AGENT] schema (*bar waiter*).

However, the Object – Agent and Place – Agent contiguities are not salient in all agentive compounds with an *-er/-or* head noun. The first and most obvious example is the *instructor* family, where the EXPERTISE/CONCERN domain (formulation based on Onysko's DISCIPLINE/CONCERN domain, Onysko 2010: 265) is the most salient candidate for specification: *fitness instructor, exercise instructor, aerobics instructor, ski instructor, snowboard instructor, diving instructor, tennis instructor, scuba instructor*.

Individual agentive *-er* compounds also come under the [EXPERTISE/CONCERN, AGENT] schema: *food writer, travel writer, travel photographer*.

As will be shown below, the Expertise/Concern – Agent contiguity proves productive in the formation of other compounds as well, therefore the following generalised abstract schema can be formulated: [EXPERTISE/CONCERN, AGENT].

Compounds with an -ant deverbial head noun

The compounds of the *attendant* family occupy one of the largest semantic niches in the examined area, comparable only to that of the *manager* family. The Agent – Object (Place) interaction is again foregrounded in this type of compounds (mid-level sub-schema [OBJECT/PLACE, AGENT_(-ant)]): *cabin attendant, room attendant, swimming pool attendant, sauna attendant, cloakroom attendant, deckchair attendant, floor attendant, garage attendant, lavatory attendant, lift attendant, lobby attendant, flight attendant, front desk attendant*.

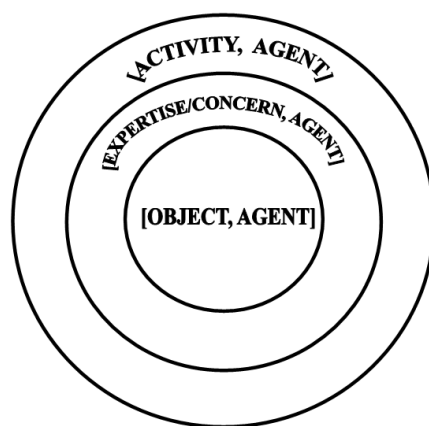
It should be stressed, however, that a number of these compounds have appeared as substitutes of compounds with a gender-marked head noun (*room maid – room attendant, liftboy – lift attendant, houseman – house attendant*), where we can speak of “**inheritance of contiguity relations**”, including inheritance of metaphonymic relations (e.g. *bellboy – bell attendant*).

Two of the examples instantiate a mid-level sub-schema which is unusual for compounds denoting occupations, i.e. [ACTIVITY, AGENT_(-ant)]:

turn-down attendant and *bus attendant*⁴. The dominant schema can be expected to hinder the correct interpretation of the compound.

The *assistant* and *counsellor* families are quite heterogeneous: their members instantiate either the [EXPERTISE/CONCERN, AGENT] schema (*travel assistant, operations assistant, travel counsellor, youth counsellor*) or the [PLACE, AGENT] schema (*office assistant, camp counsellor*).

A conclusion can be drawn that agentive nouns also exhibit different degrees of prototypicality in terms of their salient contiguity relations. The Object – Agent and (Object-through-) Place – Agent contiguities belong to the prototypical core of the category. The Expertise – Concern and Activity – Agent contiguities are located in the periphery.

The *porter* family

The dominant conceptual contiguity guiding modifier selection in this type of compounds is Place – Person, hence they can be generalised under the [PLACE, PERSON] schema: *hall porter, house porter, kitchen porter*. One compound instantiates the [TIME, PERSON] schema (*night porter*) which occurs with the compounds having simplex head nouns. The examples show that the head noun *porter* has lost its relation to the parent verb meaning “to carry” and the head noun frame is of predominantly nominal nature. Consequently, the compounds in the *porter* family exhibit contiguities typical of those observed in compounds with simplex head nouns and therefore come close to the “thing” end of the relation – thing cline.

Compounds with “hybrid” head nouns

The head nouns in this group of compounds (*guide, cook, escort*) belong to conversion noun-verb pairs indicating that the basic concept

⁴ *Bus attendant* in hospitality industry as a more recent version of the gender-marked *busboy* / “busgirl”.

underlying them can freely re-categorise from thing to relation and vice versa⁵. Verb frame elements, such as Agent, will be present in the head noun frame, imparting agentive nature to the respective compounds. The hybrid nature of the basic concept structured by the head noun frame determines the selection of modifiers by both verb frame-specific and noun frame-specific contiguities.

The *guide* family

The schema based on the semantic components [EXPERTISE/CONCERN, AGENT] is also instantiated by some of the members of the *guide* family: *outside adventure guide*, *outdoor recreation guide*, *scuba guide*.

Some of the occupants of the *guide* niche, i.e. *tour guide*, *tourist guide*, instantiate the [OBJECT, AGENT] schema; still others can be generalised under the [PLACE, AGENT] schema: *wilderness guide*, *outdoor guide*, *nature guide*, *mountain guide*, *town guide*.

The *cook* family

The compounds *fish cook*, *pastry cook*, *vegetable cook* can be generalised under the [OBJECT, AGENT]; *line cook* and *pantry cook* – under the [PLACE, AGENT] schema, and *grill cook*, *fry cook*, *prep cook*, *roast cook* – under the [ACTIVITY, AGENT] schema, which is more typical of simplex head noun frame contiguities.

The compound *tour escort* instantiates the [OBJECT, AGENT] schema.

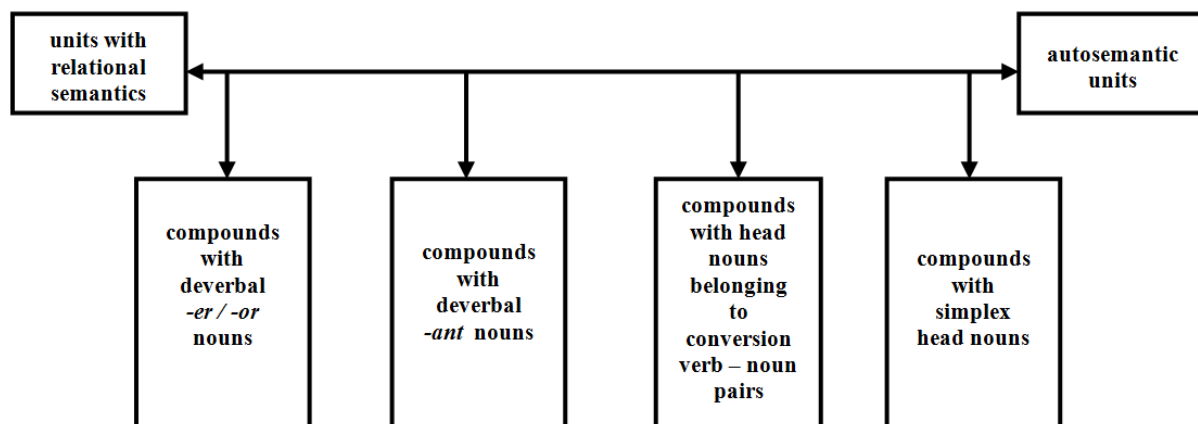
The relation – thing cline

As seen above, the schematic characterisation of compounds with simplex head nouns is governed primarily by the properties of the semantic prototype of nouns, especially by their conceptualisation as physical objects having a specific location in the space domain. In synthetic compounds of the *-er/-or* and *-ant* types, the contiguity relations that result in modifier selection are governed by the frame of the verb underlying the head noun. In the third major group of compounds analysed, the “hybrid” nature of the concept structured by the head noun frame determines modifier selection by contiguities typical of both verb frames and noun frames.

Bagasheva suggests a cline with the linguistic units having entirely instrumental or relational semantics placed at one end, and those which she

⁵ According to Stekauer, “the most striking feature of conversion is that it linguistically expresses the *conceptual (onomasiological) recategorization* of extra-linguistic reality” (Stekauer 2005: 219-220).

refers to as “autosemantic units”, i.e. nouns, at the other (Bagasheva 2012: 46). Taking this cline as a basis, we can arrange the compounds studied as follows:

Conclusion

The examination of the compounds denoting occupations in the hospitality industry has proved that productive and less productive contiguous associations in the head noun frame underlie the emergence of a modifier. These contiguities are strongly dependent on the “relation” or “thing” nature of the concept profiled by the head noun, which determines the different degrees of agentivity of the head noun frame. The resultant compounds instantiate verb- or noun-specific schemas of varying prototypicality.

REFERENCES

- Bagasheva 2012:** Bagasheva, A. *Reflections on Compound Verbs and Compounding*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2012.
- Barsalou 1992:** Barsalou, L. Frames, concepts and conceptual fields. // *Frames, Fields and Contrasts. New Essays in Semantic and Lexical Organization*. A. Lehrer, E. Kittay (eds.), Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1992, 21 – 74.
- Booij 2009:** Booij, G. Compounding and construction morphology. // *The Oxford Handbook of Compounding*. R. Lieber, P. Stekauer (eds.), Oxford: Oxford University Press, 2009, 201 – 216.
- Conzett 2010:** Conzett, P. The role of grammatical gender in noun-formation: A diachronic perspective from Norwegian. // *Cognitive Perspectives on Word Formation*. A. Onysko, S. Michel (eds.). Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2010, 147 – 194.
- Croft, Cruse 2004:** Croft, W., D. A. Cruse. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

- Dirven, Verspoor 2004:** Dirven, R., M. Verspoor. *Cognitive Explorations of Language and Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2004.
- Fillmore 1985:** Fillmore, C. J. Frames and the semantics of understanding. // *Quaderni di Semantica*, 1985, No 6(2), 222 – 253.
- Goldberg 2010:** Goldberg, A. Verbs, constructions, and semantic frames.// *Lexical Semantics, Syntax and Event Structure*. M. Rappaport Hovav, E. Doron, I. Sichel (eds.), Oxford: Oxford University Press, 2010, 39 – 58.
- Koch 1999:** Koch, P. Frame and contiguity: on the cognitive bases of metonymy and certain types of word formation.// *Metonymy in Language and Thought*. K.U. Panther, G. Radden (eds.), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1999, 139 – 169.
- Langacker 2008:** Langacker, R. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Langacker 1987:** Langacker, R. *Foundations of Cognitive Grammar. Volume 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford, California: Stanford University Press, 1987.
- Lieber 2009:** Lieber, R. IE, Germanic: English. // *The Oxford Handbook of Compounding*. R. Lieber, P. Stekauer (eds.), Oxford: Oxford University Press, 2009, 357 – 369.
- Luizova-Horeva 2012:** Luizova-Horeva, T. Conceptual metonymy in the meaning of English and Bulgarian nominal compounds. // *Paisii Hilendarski University of Plovdiv Research Papers*, Vol. 50, Book 1, Part C – Languages and Literature, Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2012, 128 – 138.
- Onysko 2010:** Onysko, A. Casting the conceptual spotlight: Hybrid compounding in German as an example of head-frame internal specifier selection.// *Cognitive Perspectives on Word Formation*. A. Onysko, S. Michel (eds.), Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2010, 243 – 301.
- Pencheva 2004:** Пенчева, М. *Английските думи*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2004.
- Pencheva 2001:** Пенчева, М. *Човекът в езика. Езикът в човека*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2001.
- Stekauer 2005:** Stekauer, P. Onomasiological approach to word formation.// *Handbook of Word-Formation*. P. Stekauer, R. Lieber (eds.), Dordrecht: Springer, 2005, 207 – 232.
- Sweetser 1999:** Sweetser, E. Compositionality and blending: semantic composition in a cognitively realistic framework.// *Cognitive Linguistics: Foundations, Scope, and Methodology*. T. Janssen, G. Reddeker (eds.), Berlin: Mouton de Gruyter, 1999, 129 – 162.
- Ungerer 2007:** Ungerer, F. Word-Formation.// *Handbook of Cognitive Linguistics*. D. Geeraerts, A. Cuyckens (eds.), Oxford: Oxford University Press, 2007, 650 – 675.

ДОКТОРАНТИ

**ПОНЯТИЕТО ГРАМАТИЧНА КАТЕГОРИЯ В РУСКОТО
И БЪЛГАРСКОТО ЕЗИКОЗНАНИЕ
ПРЕЗ XIX И НАЧАЛОТО НА XX ВЕК**

Енчо Тилев

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**THE TERM *GRAMMATICAL CATEGORY* IN RUSSIAN
AND BULGARIAN LINGUISTICS
DURING THE 19th – EARLY 20th CENTURIES**

Encho Tilev

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The following paper presents the question of the place of the concept *grammatical category* in Russian and Bulgarian linguistics in the period 19th – early 20th centuries. The author pays attention to the main characteristics of the morphological categories from a theoretical point of view. The problem is discussed more extensively in Russian linguistics, while in contemporary Bulgarian linguistics the most outstanding are Ivan Kutsarov's works, influenced by the ideas of A. V. Bondarko.

Key words: concept *grammatical category*, grammar, morphology, morphological categories, Russian, Bulgarian

Световната лингвистика претърпява особено интензивно развитие през последните два века, когато в езикознанието се появяват множество нови направления, противопоставящи се често едно на друго. В граматиката навлизат нови термини, като централно място и до днес заема терминът *граматична категория*.

Обект на настоящото изследване е понятието *граматична категория* и проблемите на неговото описание в руското и българското езикознание през XIX и първата половина на XX век¹.

¹ Въпроса за границите на понятието *граматична категория* през XX и XXI в. сме разгледали в друго наше изследване (Тилев 2013).

Приема се, че пръв Аристотел въвежда понятието *категория*, обособявайки десет категории. Тази класификация до голяма степен повлиява по-нататъшното обособяване на частите на речта в езиците. В нашите изследвания се придържаме към по-тясното разбиране за морфологичните категории – като системи от противопоставени едни на други редове граматични форми с еднородни значения. Към това разбиране се придържат и редица руски и български учени (вж. напр. трудовете на А. В. Бондарко и И. Куцаров).

Първоначалните ни очаквания за по-подробно описание на категориите в руската наука се оправдаха, а причините за това според нас са най-вече екстралингвистични. Доколкото е възможно, можем да твърдим, че българското езикознание от XIX век в своя развой остава на нивото, на което се е намирало руското в началото на XIX в. С цел по-прецизното описание на проблема разглеждаме отделно двата езика.

Първите руски граматика не се отличават особено от българските си „съвременници“. В тях се анализира широк кръг от въпроси – дадени са правилата за правоговор и правопис, описани са звуковете в руския език, като най-голямо внимание е отделено на морфологията и синтаксиса. Пример за граматика от синтетичен тип е „Практическая русская грамматика“ на Николай Иванович Греч (Греч 1827). Оригинална, но доста спорна е класификацията му на частите на речта. Авторът отделя следните класове думи: съществително име, качествено име (прилагателно, причастие, наречие, деепричастие), глагол, предлог, съюз, местоимение, междуметие. От позицията на съвременното езикознание е невъзможно да се съгласим с твърдението, че няма никакви основания наречията да бъдат обособени в отделна част на речта. Подобна е ситуацията и при числителното име – то е отнесено или към съществителното, или към прилагателното име въз основа на формални белези. Както може да се допусне, в този труд понятието *граматична категория* не се среща. Вместо това при числителните имена Н. Греч говори например за *свойства*, а при глагола – за *принадлежностите* вид, време, наклонение, число, лице и род (Греч 1827: 120). Определение на същността на тези *свойства* или *принадлежности* обаче не се дава никъде.

Безспорна фигура в историята на световното езикознание е Александър Хр. Востоков. Един от основоположниците на сравнително-историческото езикознание и славянската филология, А. Востоков е автор и на две граматика на руския език – „Сокращенная

русская грамматика“ (Востоков 1831а) и „Русская грамматика“ (Востоков 1831б). В. Виноградов с право отбелязва, че граматичното учение на А. Х. Востоков е пряко продължение на ломоносовската линия в руското езикознание и като такава то се вписва в семасиологичното направление (Виноградов 1978: 50). При описанието на частите на речта, наричани от А. Востоков „разреди“, той отделя осем класа думи – съществително, прилагателно, местоимение, глагол, наречие, предлог, съюз, междуметие. Неоспорим е систематизаторският талант на Востоков, както отбелязват историците на езикознанието (Даниленко 2009: 77 – 78). За наше съжаление обаче и в тези две граматики не се среща понятието *граматична категория* (или аналогично по смисъл) като лингвистичен термин, макар, разбира се, в тях да се говори за отделните именни и глаголни категории.

Ако трудовете по граматика на руския език до А. Х. Востоков включително са важни най-вече от историческа гледна точка, то изследванията на авторите след него вече оказват осезаемо влияние върху формирането на съвременните лингвистични схващания. Тук не може да се подмине приносът на Фьодор Иванович Буслаев. Въпреки че научните му трудове, както отбелязват В. Виноградов (Виноградов 1978: 70 – 71) и В. П. Даниленко (Даниленко 2009: 83), са белязани от еkleктизъм, не може да се отрече, че те привнасят нови щрихи в дескрипцията на езиковия материал. В „Учебник русской грамматики“ Ф. И. Буслаев прави съпоставка с църковнославянския език, като в парадигмите на склонението и спрежението той характеризира езика през призмата на диахронията (вж. Буслаев 1896). И в тези трудове обаче не се среща формулировка на граматичните категории.

Качествено ново значение за развитието на лингвистиката има Александър Афанасиевич Потебня. Той, по определението на В. Даниленко (Даниленко 2009: 101), възприема схващането на В. Хумболт, че езикът е органът за образуване на мисълта, и този поглед към езика А. Потебня нарича „психологически“ (вж. Потебня 1888, 1892, 1941). А. А. Потебня смята, че чрез езика говорещият не само предава своите мисли, но и в известна степен ги формира. Човешката мисъл първоначално обработва определено извънезиково съдържание, което накрая се превръща в една или друга езикова единица. Централно място в езиковедските търсения на А. Потебня заема генетичната морфология, и по-конкретно – въпросът за произхода на частите на речта. Немислимо е обаче разглеждането на

морфологията отделно от синтаксиса или обратно, поради което А. Потевня, наричайки изречението „микрокосмос на мисълта“ (Даниленко 2009), обвързва функционирането на граматичните категории с изречението. Граматичните категории възникват, развиват се и се променят именно на изреченско равнище, защото то е основният синтетичен акт на речта. Следва да се отбележи също така и противопоставянето между глагол и име, като А. А. Потевня смята, че изречението е вербоцентрично. С право можем да кажем, че А. А. Потевня е първият сред руските лингвисти, който разглежда понятието *граматична категория*, и то на широка основа.

Необходимо е да се спрем, макар и съвсем бегло, и на приносите на Филип Фьодорович Фортунатов като основоположник на Московската лингвистична школа. Любопитен е фактът, че той оставя извънредно малък брой печатни трудове – едва 36², като централно място сред тях заемат лекциите му по сравнително-историческо езикознание, събрани в двутомника „Избранные труды“ (Фортунатов 1956, 1957). Ф. Ф. Фортунатов никъде обаче не пише за категории и не ги разглежда в контекста на своите лингвистични търсения.

В така проведеното изследване няма как да подминем приносите на Алексей Александрович Шахматов и неговия „Синтаксис русского языка“. Важно е да се уточнят обаче границите на термина *синтаксис* у А. А. Шахматов. Под синтаксис той разбира „онази част от граматиката, която разглежда начините за откриване на мисленето в речта“ (Шахматов 2001: 17). Но изграждането на основната синтактична единица – изречението – е невъзможно без морфологичните форми на думата. Интересно е, че Шахматов говори и за синтаксис на частите на речта. „Част на речта“ той нарича думата в нейното отношение към изречението. Граматичната категория според него пък е представата за отношението, съпътстващо основното значение, породено от думата. Съществителното име например е част на речта, която поражда представа за съчетаването на основната пълнозначна представа с граматичните категории *число, род, надеж* и *субективна оценка* (Шахматов 2001: 422). Глаголът е част на речта, която поражда представа за съчетаването на основната пълнозначна представа с граматичните категории *лице, време, залог, наклонение, вид*. Граматичната категория А. А. Шахматов разбира по-широко – като система от значения, изразявани на морфологично и синтактично равнище, на равнището на деривацията и интонацията

² Пълния списък с трудовете му вж. във Фортунатов 1956: 17–19.

(Шахматов 2001: 420). Затова според него на съществителното име са присъщи следните граматични категории: *число, конкретност и абстрактност, единственост и множественост, единичност, бройност, двоичност, съвкупност, одушевеност и неодушевеност, род, битие или наличност, увеличителност, умалителност, ласкателност, пренебрежителност* (Шахматов 2001: 436).

В своя „Очерк современного русского литературного языка“ (Шахматов 1941) авторът се придържа към „класическо“ описание на граматичните категории.

Повлиян от формалистичните идеи на Ф. Ф. Фортунатов Александър Матвеевич Пешковски успява да изгради своеобразно граматично учение, което излага в своя „Русский синтаксис в научном освещении“ (Пешковски 2001). А. М. Пешковски признава само четири основни части на речта – съществително, прилагателно, глагол и наречие. Тези класове думи съществуват по мнението на Пешковски във всички човешки езици, те обуславят и другите части на речта, а всички останали (причастие, деепричастие и т.н.) са смесени категории, образувани въз основа на основните четири части на речта. Като разграничава синтактични от несинтактични категории, А. М. Пешковски прави важна крачка в граматичното учение за думата. Несинтактичните категории той нарича словообразователни (Пешковски 2001: 31). Но обединяването на такива категории (в по-общ смисъл) като частите на речта, *рода* на съществителното, *увеличителност, умалителност* и *ласкателност* и др. под общ знаменател е неправилно поради тяхната семантична разнородност³. Синтактична категория при съществителното име е например падежът, защото се диктува от главната дума, т.е. това е съгласувателна категория, а несинтактична ще бъде категорията *число*, защото тя се определя от същността на съобщението, т.е. зависи от интенцията на говорещия.

За отбелязване е употребата на един интересен термин, който се среща у А. М. Пешковски – „трансплантация на категории“ (Пешковски 2001: XVI). Под това той разбира пренасянето на дадена граматична категория, свойствена на определена част на речта, върху друга част на речта. Например категорията *вид* при съществителни имена от типа *скок – скачане, смърт – умирање, закъснение – закъсняване*. При глагола тя е по-ярко изразена и строгото разделяне на двойки свършен и несвършен вид при съществителното име липсва.

³ Напомняме, че определението на А. В. Бондарко за граматична категория е система от противопоставени редове форми с **еднородно** значение.

Въпреки нееднозначното възприемане на идеите на А. М. Пешковски – не без значение е и влиянието на Ф. Ф. Фортунатов върху него – учението му е още един щрих към многостранната характеристика на граматичните категории в руското езикознание.

Термина *категория* срещаме употребен и у Лев Владимирович Шчерба. В известната му статия „О частях речи в русском языке“⁴ (Шчерба 1957: 63–84) понятието *категория* е приравнено към *части на речта*. Така съвсем последователно той говори за категориите *съществително име, прилагателно име, глагол*, за „неясната и мъглява категория на междуметията“ (Шчерба 1957: 67) и др. Тук следва да се отбележи и категорията на състоянието (т.е. предикативните наречия), която отделя от класа на наречията и която по-късно бива доразвита от В. В. Виноградов. И днес този клас думи, доколкото съществуването му се приема в русистиката, носи това название⁵.

Не така обаче стои въпросът за изследването на граматичните категории в българското езикознание. Повечето от възрожденските и следосвобожденските граматика имат смесен характер – в тях се разглеждат проблеми на правописа, правоговора, етимологията, лексикологията и граматиката. Логично е да се допусне, че равнището на граматично описание на българския език през посочения период (XIX и първата половина на XX в.) не може да се съизмерва с изследванията на руския език. Факторите за това според нас са предимно социални и социокултурни. Безспорно е по-високото ниво на образование в Руската империя – докато във все още поробена България обучението се осъществява в килийни училища, то в средата на XVIII век в Русия е открит Московският университет. Разбира се, трудът на езиковедите и учителите, работили в областта на българската граматика, не трябва да се омаловажава, но е необходимо да се признае, че българското езикознание остава изолирано от европейското до първите десетилетия на XX век. Христо Първев като най-изкусен познавач на историята на българската граматика с право отбелязва, че граматичните „разсъждения не се отличават с голяма дълбочина и широта на погледа, нито пък с научен подход към проблемите“ (Първев 1975: 11), но тези първи синкретични по своя характер трудове успешно маркират пред граматиките – изследователи на българския език, най-актуалните проблеми – за члена, за склонението на имената, за глаголната система и т.н.

⁴ Публикувана първо в „Русская речь“, Новая серия, II. Ленинград, 1928.

⁵ Тук ще припомним, че у В. Виноградов терминът *категория* се употребява твърде широко – както по отношението на отделните класове думи, така и по отношение на самите граматични категории.

Сред ексцерпираните източници са предимно школки граматики, които обаче са най-популярни за времето си. Не можем да не се съгласим с Хр. Първев (Първев 1975: 8) и И. Куцаров (Куцаров 2002: 39), според които тези първи описания на българската езикова система са повлияни от църковнославянската, гръцката и руската граматична традиция. Смятаме за напълно основателно да твърдим, че „Българска граматика“ (1835) на Неофит Рилски и „Славенобългарское детеводство“ (1835) на Неофит Бозвели са написани под влияние на граматиките на Н. Греч и А. Востоков. При тях, както и в трудовете на Н. Греч, граматичните категории не са назовани по никакъв начин. Въпреки това в „Българска граматика“ се откриват някои оригинални моменти в областта на имената и глагола.

Като първа граматика на новобългарския език „Българска граматика“ в известна степен повлиява и следващите филологически трудове – например при описанието на категорията *надеж*, за която се водят оживени спорове чак до първите десетилетия на ХХ век. „Основа за българска граматика“ (1858) на Йоаким Груев може да се нарече новаторска в много отношения. Тук авторът за пръв път включва и синтактични наблюдения, обособявайки ги от морфологията, а също така се спира на правописа и пунктуацията. Й. Груев прави последователно описание на „частите на словото“. С оглед на нашето изследване този труд е първият, в който граматичните категории получават названия – категориите на съществителното и прилагателното име са наречени „свойства“, без обаче да се дефинира същността на понятието. Наблюдава се известна непоследователност, тъй като категорията *лице* при местоименията не е назована като „свойство“, а при глаголните категории определението изобщо липсва. Въпреки това самият факт на признаване на граматичните категории като нещо свойствено на частите на речта е само по себе си крачка напред в осъзнаването на тази езикова абстракция.

Вероятно под влияние на Богоровата граматика в следващите трудове от епохата нерядко се среща определението „свойство“. В „Грамматика за новобългарския език“ Иван Момчилов (Момчилов 1868) употребява „свойство“ (при имената) и „свойщина“ (при глагола). Възможно е това деление да е напълно случайно, но го отбелязваме, доколкото съществуването му е обективен факт.

„Грамматика на българский язык“ на С. Д. Веженев (Веженев 1880), макар и малка по обем, разглежда множество проблеми и описва правоговора („правочетене“), правописа („правописане“),

морфологията и словообразуването („думопроизвождане“) и синтаксиса („думонареждане“). И тази възрожденска граматика, силно повлияна от пуризма по онова време, се отличава с множество нови названия на частите на речта (*имена, став, притурни имена, речи, придели, приречи* и др.) и техните разрези. Тук всички категории са наречени „свойщини“, но отново не се говори за *лице* при личните местоимения или за *залог* при глагола⁶. Тази граматика надгражда създаденото преди нея, но и днес, струва ни се, тя остава недостатъчно проучена от българистите.

Ярка фигура във възрожденското ни езикознание е Иван Богоров. Виден представител на пуристично настроените граматичници, И. Богоров дава твърде своеобразни названия на частите на речта. В „Словница за изучаване народна нашъ языкъ“ (Богоров 1880) граматичните категории са наречени „свойщини“, но те отново не се конкретизират. В своята „Българска граматика“ С. Панаретов (Панаретов 1881) нарича именните категории „свойства“, а глаголните – „форми“. Доколко това разграничаване е съзнателно и прецизно обмислено, е трудно да се каже – вероятно е плод на вече установена граматична традиция или е напълно непреднамерено.

„Българска граматика“ на Тодор Икономов (Икономов 1883) също се отличава с иновативност в някои отношения. Авторът премахва например члена (наричан от някои „став“) от частите на речта, защото няма самостоятелна употреба, а се използва винаги заедно с думата. С оглед на изследвания от нас проблем обаче Т. Икономов не описва достатъчно пълно категориите – не ги назовава, макар да говори за тях при отделните класове думи.

Сред изброените дотук трудове се откроява „Грамматика за българский языкъ“ на Г. Л. Голчев (Голчев 1887), в която според нас за пръв път се дава определение, макар и доста непълно, разбира се, на понятието *граматична категория* (у автора *свойство* или *свойщина*): „Свойство или свойщина е една собственост или принадлежност, която отличава пола, броя и окончанието на предметите“ (Голчев 1887: 11). По-нататък авторът разглежда *свойствата* и на останалите изменяеми части на речта. Дадената дефиниция очевидно не изчерпва категорията като термин, но все пак подсказва, че категориите не са просто даденост, а те имат своята обобщаваща функция.

⁶ Известно е, че категорията *залог* има доста сложна съдба в българското езикознание (вж. Първев 1975: 158 – 174; Куцаров 2007: 327 – 341).

„Синтаксис на българския език“ на Ат. Илиев (Илиев 1888) представлява в пълния смисъл синтактично описание на българския език. Дескрипцията на частите на речта е подчинена изцяло на тяхната синтактична функция и на морфологично равнище те почти не се разгледани. Поради това и не се говори за граматични категории. Подобен е случаят и в „Българска граматика“ (Илиев 1910). В „Кратка българска граматика“ К. Карагюлев (Карагюлев 1906) разглежда отделните категории, но не ги нарича по никакъв начин. Сходна е ситуацията и в „Синтаксисъ на глаголитѣ врѣмена, прѣдлозитѣ, съюзитѣ и препинателнитѣ знаци в новобългарски езикъ“ (Цветков 1911) и „Грамматика. Учебник по български език за първи прогимназиялен клас“ (Кравков 1921).

Качествено нов етап в развоя на българското езикознание бележи основаването на Висшето училище в София през 1888 г., в което започват работа едни от най-изтъкнатите родни учени. Първите десетилетия на ХХ век се оказват доста плодотворни за морфологията и тук се открояват имената на А. Теодоров-Балан, Ст. Младенов, Н. Костов, П. Калканджиев, а в края на 30-те години се утвърждава и името на Л. Андрейчин. Можем напълно да се съгласим с твърдението на Хр. Първев (Първев 1975: 20), че граматиките, излезли между 1936 и 1944 г., са в различна степен обобщение на постигнатото от българското езикознание въобще (вж. Калканджиев 1936; Костов 1939; Младенов, Попвасилев 1939; Теодоров-Балан 1940; Попов 1941; Андрейчин 1944). Достоинствата на споменатите трудове са безспорни, но и те не дават точни дефиниции на понятието *граматична категория*. Въпреки широтата на проблемите, които разглежда „Кратка българска граматика“ (Калканджиев 1936), отделните категории или техните грамемии не са назовани по никакъв начин. Никола Костов пък говори за категорията *род* в началото на раздела „Морфология“, но не дава определение на понятието (Костов 1939: 42). Така той пише, че прилагателното име има форми за сравнителна и превъзходна степен, но не отнася тези грамемии към дадена категория⁷.

В граматиките на А. Теодоров-Балан (Теодоров-Балан 1940) и Ст. Младенов (Младенов, Попвасилев 1939) граматичните категории

⁷ Интересно е да се отбележи, че Н. Костов прави разлика между степен за сравнение и степен за качество, макар и да не назовава втората *елатив* или *абсолютна степен*. И в наши дни това разграничение невинаги се прави и не се приема от всички учени.

не са дефинирани и не получават никакво название. В своята „Българска граматика“ пък Д. Попов почти никъде не споменава за категории, а само на едно място – при рода на съществителните имена – казва, че „във връзка с понятието пол у човека и животните и по чисто езикови тежнениа, явява се в някои езици категорията род на имената“ (Попов 1941: 112). Тук терминът е употребен съвсем уместно, но остава учудването защо не се среща никъде другаде, макар доста подробно да описва останалите категории. Дали и тук може да се говори за някакво външно заемане на понятие, което не е разгърнато и приложено към цялата езикова система, е сложно да се каже.

Появата на Любомир Андрейчин в българското езикознание бележи родната лингвистика за десетилетия напред. Безспорен е приносът му за формирането на книжовния език, за въвеждането на съвременния български език като университетска дисциплина и много други. „Основна българска граматика“ (Андрейчин 1944) без съмнение е едно от постиженията на съвременното ни езикознание, но с оглед на настоящото изследване тя не може да ни даде конкретен отговор на въпроса за появата на понятието *категория*. Употребата на термина се среща нерядко, но за съжаление, непоследователно и без ясна дефиниция какво включва той. Л. Андрейчин като че ли го възприема по-скоро като понятие, изначално присъщо на логиката, което явно би могло да бъде заимствано и при езиковото описание. За флексиите пише, че те са „частици, прибавени в края на думите, могат да се образуват и различни граматични форми, които изказват нашите представи и понятия във връзка с някои отвлечени постоянни категории на мисленето, като *число* [...], *род* [...], *време* и пр.“ (Андрейчин 1978: 77). Когато обаче авторът пристъпва към описанието на конкретните категории, терминът отсъства почти навсякъде. В граматиката си Л. Андрейчин не дефинира и граматичната категория. Смятаме, че въвеждането в употреба на понятието е по-скоро резултат от досега на Л. Андрейчин с европейската лингвистика по онова време. Неоспоримо е влиянието на професорите К. Нич и Т. Лер-Сплавински върху него, а плод на обучението му в Ягелонския университет е докторската дисертация „Kategorie znaczeniowe koniugacji bułgarskiej“ (вж. Андрейчин 2010; Чакърова, Дерекювлиев, ред. 2010).

В началото на 50-те години на ХХ в. вече се появяват отделни статии и на други учени, в които целенасочено и научно обосновано се описват граматичните категории – вж. напр. Андрейчин 1953;

Дуриданов 1955; Мирчев 1954; Симеонов 1954; Теодоров-Балан 1954а, Теодоров-Балан 1954б и др.

В заключение можем да направим следните изводи: наблюдават се сходства в руските граматика от първите десетилетия на XIX в. и българските възрожденски и следосвобожденски граматика – навсякъде се говори за граматичните категории като свойства (или свойщини), но не се прави по-прецизна характеристика на същността им. Въпреки това дефинициите, които се предлагат в руските и българските трудове, често са много сходни, което говори за евентуално познаване на руската граматична традиция от страна на българските книжовници. Както вече изтъкнахме, за категории първо започва да се говори в руското езикознание, като причините за това са най-вече екстралингвистични – достъпът на руските учени до чужда научна литература и по-бързото прилагане на новите лингвистични идеи към езиковата система.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрейчин 1944:** Андрейчин, Л. *Основна българска граматика*. София: Хемус, 1944.
- Андрейчин 1953:** Андрейчин, Л. Граматиката като наука и нейната практическа роля. // *Български език*, 1953, № 4, 293 – 308.
- Андрейчин 1978:** Андрейчин, Л. *Основна българска граматика*. София: Наука и изкуство, 1978.
- Андрейчин 2010:** Андрейчин, Л. *Глаголната система в съвременния български език*. София: АИ „Проф. Марин Дринов”, 2010.
- Богоров 1880:** Богоров, И. *Словница за изучаване народния наш език*. София: Янко С. Ковачев, 1880.
- Буслаев 1896:** Буслаев, Ф. *Учебникъ русской грамматики, сближенной съ церковнославянскою*. Москва: Типография Э. Лиснера и Ю. Романа, 1896.
- Веженев 1880:** Веженев, С. *Грамматика за българский език*. Пловдив: 1880.
- Виноградов 1978:** Виноградов, В. В. *История русских лингвистических учений*. Москва: Высшая школа, 1978.
- Востоков 1831а:** Востоков, Ал. Х. *Сокращенная русская грамматика*. Москва: 1831.
- Востоков 1831б:** Востоков, Ал. Х. *Русская грамматика*. Санкт Петербург: Типография И. Глазунова, 1831.
- Голчев 1887:** Голчев, Г. *Грамматика за българский език*. Едирне: 1887.
- Греч 1827:** Греч, Н. И. *Практическая русская грамматика*. Санкт Петербург: Типография Императорскаго Санктпетербурскаго Воспитательнаго Дома, 1827.

- Груев 1858:** Груев, Й. *Основа за българска граматика*. Белград: Правителствена книгопечатня, 1858.
- Даниленко 2009:** Даниленко, В. П. *История русского языкознания*. Москва: Флинта, Наука, 2009.
- Дуриданов 1955:** Дуриданов, И. Бележки към въпроса за разликата между граматическа категория и граматическо значение. // *Български език*, 1955, № 4, 349–351.
- Икономов 1883:** Икономов, Т. *Българска граматика*. Пловдив: Хр. Г. Данов, 1883.
- Илиев 1888:** Илиев, Ат. *Синтаксисъ на българския езикъ*. Пловдив: 1888.
- Илиев 1910:** Илиев, Ат. *Българска граматика за първи класъ на мъжкитѣ и дѣвически прогимназии*. Пловдив: Хр. Г. Данов, 1910.
- Калканджиев 1936:** Калканджиев, П. *Кратка българска граматика*. Пловдив: Левски, 1936.
- Карагюлев 1906:** Карагюлев, К. *Кратка българска граматика*. София: П. М. Бъзайтов, 1906.
- Костов 1939:** Костов, Н. *Българска граматика*. София: Казанлъшка долина, 1939.
- Кравков 1921:** Кравков, И. *Грамматика. Учебник по български език за първи прогимназиялен клас*. София: Ал. Паскалев, 1921.
- Куцаров 2002:** Куцаров, И. *Славяните и славянската филология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски”, 2002.
- Куцаров 2007:** Куцаров, И. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски”, 2007.
- Мирчев 1954:** Мирчев, К. По въпроса за склонението в български език. // *Български език*, 1954, № 1, 61 – 64.
- Младенов, Попвасилев 1939:** Младенов, Ст., Ст. Попвасилев. *Грамматика на българския езикъ*. София: Казанлъшка долина, 1939.
- Момчилов 1868:** Момчилов, И. *Грамматика за новобългарския езикъ*. Русчук: В печатницата на Дунавската област, 1868.
- Панаретов 1881:** Панаретов, С. *Българска граматика*. Цариград: 1881.
- Пешковски 2001:** Пешковский, А. М. *Русский синтаксис в научном освещении*. Москва: Языки славянской культуры, 2001.
- Попов 1941:** Попов, Д. *Българска граматика*. София: Хр. Г. Данов, 1941.
- Потебня 1888:** Потебня, А. А. *Из записок по русской грамматике*. Т. I – II. Харьков: 1888.
- Потебня 1892:** Потебня, А. А. *Мысль и язык*. Харьков: Типография Адолфа Дарре, 1892.
- Потебня 1941:** Потебня, А. А. *Из записок по русской грамматике*. Т. IV. Москва-Ленинград: Издательство АН СССР, 1941.
- Първев 1975:** Първев, Хр. *Очерк по история на българската граматика*. София: Наука и изкуство, 1975.

- Симеонов 1954:** Симеонов, Б. Към въпроса за категориите на мисленето и езика и тяхното отношение. // *Български език*, 1954, № 2, 150 – 158.
- Теодоров-Балан 1940:** Балан, Ал. Т. *Нова българска граматика*. София: Т. Ф. Чипев, 1940.
- Теодоров-Балан 1954а:** Балан, Ал. Т. Българско склонение. // *Български език*, 1954, № 1, 40 – 61.
- Теодоров-Балан 1954б:** Балан, Ал. Т. Граматични разногласия (разяснения и възражения). // *Български език*, 1954, № 3, 203 – 219.
- Тилев 2013:** Тилев, Е. Понятието *граматична категория* в руското и българското езикознание. // *Научни трудове на Съюза на учените в България – Пловдив*. Серия В. Техника и технологии, естествени и хуманитарни науки. Том X. Пловдив, 2013, 313 – 317.
- Фортунатов 1956:** Фортунатов, Ф. Ф. *Избранные труды*. Том 1. Москва: ГУПИ, 1956.
- Фортунатов 1957:** Фортунатов, Ф. Ф. *Избранные труды*. Том 2. Москва: ГУПИ, 1957.
- Цветков 1911:** Цветков, Д. *Синтаксисъ на глаголнитѣ врѣмена, прѣдлозитѣ, съюзитѣ и прѣпинателнитѣ знаци въ новобългарски езикъ*. Татар Пазарджик: Модерна печ. на И. Финци и М. Лазаров, 1911.
- Чакърлова, Дерекювлиев, ред. 2010:** Любомир Андрейчин – пътят на откривателя. Ред. Кр. Чакърлова, Т. Дерекювлиев. Пловдив: Амарт, 2010.
- Шахматов 2001:** Шахматов, А. А. *Синтаксис русского языка*. Москва: УРСС, 2001.
- Шахматов 1941:** Шахматов, А. А. *Очерк современного русского литературного языка*. Москва: ГУПИ, 1941.
- Щерба 1957:** Щерба, Л. В. *Избранные работы по русскому языку*. Москва: УЧПЕДГИЗ, 1957.

**ВНЕСИСТЕМНЫЕ ГРАММАТИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ
КАТЕГОРИИ *ОПРЕДЕЛЕННОСТИ* / *НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ* В
СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ**

Илия Солтиров

Пловдивский университет им. Паисия Хилендарского

**EXTRASYSTEMIC GRAMMATICAL MARKERS OF
THE CATEGORY OF *DEFINITENESS* / *INDEFINITENESS*
IN RUSSIAN**

Iliya Soltirov

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This article is devoted to the analysis of homonymy in the system of functional parts of speech and inflexions. The purpose of this research is to define the significance and the role of “stray” particles in Russian. The article is devoted to the context in the text.

Key words: inflexions, functional parts of speech, “stray” particles, context.

Данная работа посвящена некоторым примарным партикулам в современном русском языке. Этот внесистемный класс демонстрирует глубокий исторический генезис своего зарождения. Партикулы теснейшим образом связаны с логико-семантической категорией *определенности* / *неопределенности*. В функционировании партикул прослеживаются особенности репрезентации значения *определенности* или *неопределенности*. Татьяна Николаева впервые поднимает вопрос о существовании партикул в современной русистике.

Значение *определенности* / *неопределенности* является логико-психологической категорией, отражающей противопоставление конкретности и абстрактности, частного и общего значения, индивидуальности и множественности, частичности и полноты объема, известности и неизвестности, утверждения и отрицания. Данная

категория составляет логический каркас в сознании людей и характеризуется множественностью своих собственных смысловых признаков, которые не могут быть сведены лишь к одному точно определенному антагонизму. Она характеризуется также и высокой степенью обобщенности и регулярности употребления. Несмотря на такую абстрактность и расплывчатость вышеизложенного утверждения, именно на этой основе можно выделить семантический признак определенности, который представляет собой инвариант сопоставляемых лингвистических понятий. Отношение *определенное / неопределенное* является одной из основных категорий мышления и обыденного сознания, так как люди живут в мире, построенном на бинарной оппозиции *определенности / неопределенности* и благодаря этому отношению они способны членить мир на отдельные вещи, на знакомое и незнакомое и т.п. Таким образом, говорящий устанавливает разные отношения между предметами и упорядочивает явления логического уровня. Благодаря способности этой категории к семантической градации после тщательного анализа данных в ее структуре могут быть выделены ее ядро и ее периферия. Как уже было отмечено, ядром можно считать бинарное противопоставление *определенности / неопределенности*; центром семантического поля определенности является конкретизация, а центром семантического поля неопределенности является генерализация. С точки зрения денотативных содержаний отношение *определенности / неопределенности* связывается с другими сторонами внеязыковой действительности – с делением целого на части, с отношением принадлежности, с определением количества, с проблемой отрицания, с перечислением разных предметов. Следовательно, на периферии находятся следующие логические понятия и категории: партиитивность, посессивность, количество, отрицание. В связи с этим особое место занимает конъюнкция, которая представляет собой логическую операцию. Все эти логико-психологические объекты эксплицируют свое конкретное значение в речевом контексте, но с абсолютной уверенностью их можно описывать как варианты отношения *определенности / неопределенности*. Выявление значения партиитивности, посессивности, количества, отрицания рассматривается как акт субкатегоризации в границах категории *определенности / неопределенности*. Их взаимодействия и семантические пересечения будут служить исходным пунктом для анализа языковых формативов *А, И, У*. Каждое из этих значений выражается при помощи заданных формативов, но несколько по-своему интерпретирует их. Несомненно

существует зависимость между указанными структурными единицами и категорией *определенности / неопределенности*. Но какова она на самом деле? Цель работы – признание наивно-когнитивной природы формативов *А, И, У* в связи с их отношением к категории *определенности / неопределенности*. Такая трактовка достигается за счет „ущемления“ некоторых общепринятых внутренних законов эволюции языка, поскольку приходится несколько отойти от их целостности и вступить в своеобразную борьбу с системными факторами в этой сфере.

В структуре языка категория *определенности / неопределенности* имеет прежде всего двойное выражение – лексическое и грамматическое. Эта категория складывается еще из просодического, семантического и прагматического компонентов. Такое многообразие способов выражения считается нормальным, так как любая логическая категория передается в языке совокупностью формальных способов. По этому поводу В. Плуноян пишет: „В языке с неграмматизированной детерминацией в распоряжении говорящего имеется целый набор разнородных средств (лексических, синтаксических, морфологических), которыми он может пользоваться по своему усмотрению“ (Плуноян 2003: 285). Все операции и способы выражения *определенности* не входят в задачу настоящей работы. Интерес здесь вызывают партикулы *А, И, У* и их связь с категорией *определенности / неопределенности*.

Термин *партикулы* впервые был введен в русской лингвистической традиции Т. Николаевой (Николаева 2008). Автор отмечает, что „партикулы – не таксономическая категория привычной языковой системы“ (Николаева 2008: 8). Для удобства следует отметить основные отличительные признаки всех партикул: 1. Они имеют отношение к скрытой памяти языка, в них закодированы тончайшие знания и понятия. 2. Партикулы являются первичными образованиями, поэтому они связаны с проблемой генезиса языка. Они зарождались в языке по продуктивным законам. 3. Это асимметричные структуры, которые обладают внесистемным характером с точки зрения общепринятой лингвистической традиции, хотя они практически строят систему. Они образуют самостоятельный, ранее неописанный языковой уровень. 4. Партикулы очень часто носят резко выраженный диффузный характер. В современном русском языке они занимают промежуточное место, что связано с их двойственной природой. С одной стороны, они способны прилипать друг к другу, создавая

вместе с тем новую лингвистическую единицу (*у+же, да+же, та+къ+же*). В связи с этим Татьяна Николаева подробно и тщательно описывает взаимодействие партикул между собой. С другой стороны, они присоединяются к знаменательному слову в виде флексий (*книгУ, братА, девочкИ*). Кроме того, они функционируют и самостоятельно (*учебник И тетрадь; мужчина, А не женщина*). 5. Они строят парадигмы. 6. Их число ограничено, такие частички не возникают в наше время. 7. Партикулы характеризуются высокой частотностью употребления, дискурс функционирует благодаря их помощи. Они передают мельчайшие оттенки внеязыковой действительности. 8. Партикулы представляют собой очень простые образования. 9. Партикулами могут стать союзы, частицы, междометия, артикли, флексии, предлоги, местоимения. Подробно о партикулах см. в: Николаева: 2008.

Очень часто парадигмы разных классов построены одними и теми же партикулами. Например, партикула *И* встречается и в разряде имен существительных (*ученикИ*), и в разряде имен прилагательных (*искреннИ*), и в разряде имен числительных (*однИ*), и в разряде местоимений (*твоИ*), и в разряде глаголов (*читалИ*). Кроме того, нельзя не заметить, что во всех этих случаях форматив *И* указывает на некую отвлеченную множественность. Возникает вполне логичный вопрос: можно ли эксплицировать смысл окончания *И* через союз *И*, смысл окончания *А* через союз *А* и т.д.? Ответ положителен, поскольку такое деление на служебные слова и служебные морфемы релевантно только для системного описания языка. Репрезентация значений одних партикул при помощи функционирования других партикул (в качестве логических союзов) здесь называется *языковой конъюнкцией*. С позиции партикул форматив *И* обладает постоянным (обычно очень абстрактным) значением, независимо от того, совпадает ли он в структуре языка со служебным словом или со служебной морфемой. Приходится проиллюстрировать это явление примерами и языковыми фактами. Что означает словоформа *ручкИ*? Это *ручка, И ручка, И ручка* и так будет продолжаться такое объяснение до бесконечности, поскольку точное число ручек неизвестно. Однако производит впечатление, что при расшифровке словоформы *ручкИ* (точнее при расшифровке ее окончания) участие принимает союз *И*, который выполняет те же самые функции, что и окончание множественного числа *И*, а именно: соединяет, связывает, объединяет отдельные компоненты в единое целое. К тому же партикулярный статус форматаива *И* подтверждается его принадлежностью к категории

определенности / неопределенности. Форматив *И* у словоформ *ручкаИ*, *ученикИ*, *карандашИ* указывает на неопределенное число предметов. Таким же образом обстоит дело и в других случаях.

Как следует расшифровать окончание принадлежности *А* у слов *ученикА*, *студентА* в выражениях типа *книга ученикА*; *машина студентА*? Для того, чтобы ответить на вопрос, важным представляется придерживаться тех когнитивных подходов, которые помогли понять значение формата *И*: *это книга именно ученикА*, *А не ученицы*; *это машина именно студентА*, *А не студентки*. Еще раз союз декодирует служебную морфему, придавая ей определенный смысл. Тем самым он помогает понять ее значение. Форматив *А* в двух этих случаях сопоставляет, выделяет, актуализирует данные. Он (как и все партикулы) стыкуется теснейшим образом с категорией *определенности / неопределенности*. В выражениях *книга ученикА* и *машина студентА* форматив родительного падежа *А* указывает на принадлежность, т.е. предмет актуализируется через его отношение к другому предмету. В структуре партикул можно выделить очень важную прагматическую функцию. Они вызывают в сознании слушающего дополнительную ментальную информацию, которую максимально можно извлечь в контексте. Форматив *А* у словоформы *ПетрА* в предложении *Это карандаш ПетрА* указывает не только на принадлежность предмета данному лицу, а и на дополнительные смысловые нагрузки. То, что карандаш принадлежит Петру, означает еще, что этот предмет в то же самое время не может принадлежать другому лицу, кроме Петра. Таким образом, человек, которого зовут Петр, выделяется, контрастирует с другими похожими предметами, актуализируется в контексте на основе взаимодействия категории *посессивности* и категории *определенности / неопределенности*.

Можно прийти к выводу, что каждая отдельная партикула закрепила за собой определенный инвентар семантических спектров, которые не изменяются в зависимости от того, к какому языковому разряду относят данную партикулу. Это можно привести к тому, что окончания (в грамматическом строе) будут обозначать не только грамматические значения, а и смысловые. А если пойти еще дальше, то можно заключить, что отношение *определенности / неопределенности* все-таки получает морфологическое падежное оформление в современном русском языке, противопоставляя употребление родительного падежа винительному. Подобная трактовка проблемы позволяет сделать перечень значений данной партикулы независимо от того, к какой парадигме следует причислить

ее. Производит осязательное впечатление тот факт, что чаще всего в процессе формирования парадигм участвуют партикулы *А, И, У*, т.е., данные формативы встречаются в языке больше других. В большинстве случаев это говорит о следующем: чем чаще одни партикулы встречаются в нашу эпоху, тем дальше они уходят в прошлое и тем слабее их первичная семантика ощущается. Следует отметить, однако, что данная трактовка с позиции партикул характеризуется изоморфизмом. Она допускает на лексическом, морфонологическом, морфологическом и синтаксическом уровнях (несмотря на их системное различие) одинаковые подходы к языковому материалу. Эту внесистемную ситуацию О. Есперсен описывает следующим образом: „Расположение форм парадигматическое; все формы одного слова даются вместе, но не делается никакой попытки сопоставить одни и те же окончания, если они встречаются в различных парадигмах“ (Есперсен 1958: 28). Партикулы *А, И, У* служат лишь доказательством того, что тенденцию можно найти и вне парадигм. Как аффиксы, так и партикулы могут быть представлены списком, в силу того, что количество партикул изначально ограничено.

Сказанное выше имеет непосредственное отношение к обсуждаемому вопросу, так как все партикулы без исключения стыкуются со значением *определенности*. Их функции могут отличаться друг от друга, однако связь с категорией *определенности / неопределенности* остается центральной. За парадигмами разных языковых классов скрывается некая тенденция, которую нельзя опустить из виду. Тенденцию можно сформулировать именно так: категория *определенности / неопределенности* в современном русском языке опирается на функционирование трех основных партикул – *А, И, У*. Они действуют на уровне бессознательного, говорящий их не выбирает во время речевого процесса. Этой своей характеристикой партикулы *А, И, У* четко отличаются от лексических способов выражения определенности, например, где говорящий сознательно выбирает одну конкретную лексическую единицу с определенной интенцией. Так в предложении *Вчера один человек ужинал со мной* числительное *один* употребляется в роли неопределенного местоимения, где говорящий сам моделирует данное предложение, выбирая употребить или не употребить конкретную языковую единицу с определенной целью. В этом случае говорящий не хочет сказать, с кем он ужинал. Поэтому он употребляет имя числительное в роли неопределенного местоимения, чтобы скрыть

самоличность человека. Выделяется на передний план процесс прономинализации в виде лингвистической транспозиции.

Итак, в языке намечаются артиклеобразные формативы, которые почти грамматикализировались. С точки зрения выполняемых функций партикулы очень похожи на артикли, но первые имеют внесистемный характер, потому что в их сфере нет единства смысла и общеобязательного языкового выражения с точки зрения современного понимания структуры языка, так как партикулы встречаются на разных языковых уровнях и входят в состав разных языковых структур. Только намечаются некоторые (хотя и частотные) тенденции в этом отношении. Их можно считать своеобразными строительными формативами этого отношения. Так, например, в конструкциях *просить деньгиИ*, *купить клубникУ* значение *определенности* выражается при помощи формативов *И* и *У*, а в конструкциях *ждать письмаА*, *купить клубникИ* значение *неопределенности* передается партикулами *А* и *И*. Таких примеров можно привести множество. Необходимо сделать оговорку: вследствие временной отдаленности партикул и вследствие их размытых границ при указании на отношение внеязыковой действительности одна и та же партикула может обозначать как определенное, так и неопределенное понятие. В связи с этим важнейшим условием является связь партикул с категорией *определенности / неопределенности*, а не прочность их семантики. В выражении *просить деньгиИ* форматив *И* связывается с представлением об определенности предмета, а в выражении *купить клубникИ* – с представлением о неопределенности предмета. Следует подчеркнуть, что данный эффект достигается отклонением от языковой таксономии. Этот вопрос касается еще и сферы родительного-винительного падежа, где винительный падеж обозначает определенный предмет, а родительный – неопределенный. В конструкциях *читаю книгуУ* и *не читаю книгуИ* форматив *У* указывает на определенность, а форматив *И* – на неопределенность. Данные формативы обнаруживают отдельные частные проявления при выражении определенности, которые, однако, не увязываются с представлением о лингвистической таксономии. Подход к партикулам с точки зрения внесистемности, однако, дает лингвисту возможность сосредоточить внимание на взаимных связях между элементами разных языковых уровней. Только на этой основе можно говорить о единстве партикул и об их генетическом родстве.

Есть все необходимые основания думать, что в сознании людей существует логико-психологическая категория *определенности / неопределенности*, закодированная в языке прежде всего с помощью частиц *А, И, У*, независимо от того, имеют ли они место в общепринятой лингвистической теории или не имеют. В принципе, такое явление системе языка не свойственно, но его можно продемонстрировать лишь при поддержке языка и в языке. Т. Николаева относит подобные единицы к явлениям скрытой языковой памяти и пишет в предисловии к монографии „Вербальная и невербальная опоры пространства межфразовых связей“, что „категориальные формы одной и той же лексемы может различать некий формант, который не воспринимается и не описывается в грамматиках как носитель какого-то самостоятельного значения“ (Николаева, ред. 2004: 8). К явлениям скрытой памяти следует отнести и частицы *А, И, У*, которые отвечают всем требованиям теории частиц и хранятся до сих пор в языке как носители разного типа абстрактных отношений между предметами. Они получают в языке свое материальное выражение. А над их истинной ценностью стоит еще поразмышлять. Следующая задача заключается в выявлении типов контекста, релевантных для функционирования описываемых компонентов:

1. Партитивность и показатели категории *определенности / неопределенности*

В самом общем смысле партитивность можно определить как логическое понятие, под которым подразумеваются отношения типа *часть / целое*, и которое указывает на количественно-выделительные операции в сознании людей. Это понятие необходимо для того, чтобы обозначить неопределенное количество или часть того или иного вещества. Неопределенность количества в русском языке обычно выражается при помощи формы родительного падежа. Ему противостоит винительный падеж, который играет роль выражения точно определенного количества. Как отмечается в словаре „Грамматическая правильность русской речи“, при глаголах *брать, взять, дать, купить, принести, привезти, выпить, съесть, налить, нарезать, достать* и т.п. „винительный падеж обозначал полный охват объекта действием, определенное количество, родительный – распространение действия на часть объекта, неопределенное количество“ (Граудина 1976: 34). Подобная тенденция наблюдается и до сих пор. Необходимо отметить, что показатели родительного

падежа, в число которого входит и партитив (с точки зрения школьной грамматики), могут указывать как на неопределенное, так и на определенное количество: *дай мне хлеба* (неопределенное значение); *тарелка супУ* (определенное значение). Во втором выражении форматив *У* указывает на конкретность, так как в данной ситуации наличествует слово *тарелка*, которое называет определенное количество нужного вещества и вместе с тем актуализирует слово *суп*, выделяет его среди других веществ (ср.: *кусоч хлебаА* и *дай мне хлебаА*, *бутылка винаА* и *налей мне винаА*). Актуализация происходит в таких случаях при помощи союза *А*. Логическая операция проводится по уже знакомой модели: *бутылка винаА, А не кефира;*, *кусоч хлебаА, А не мяса*. Показателями категории *определенности / неопределенности* во всех рассматриваемых случаях являются партикулы *А, И, У*:

А. Показатели неопределенности (*А, И, У*) – *купи маслаА и клубникИ, выпей водкиИ, дай мне хлебаА, принеси сыраА, он купил клубникИ, купи сахарУ и виноградУ*;

Б. Показатели определенности (*А, И, У*) – *он выпил водУ в бутылке, возьми деньгиИ, кусоч хлебаА, ломоть дыниИ, килограмм мясаА*.

2. Посессивность и показатели категории *определенности / неопределенности*

Категория *посессивности* обращает внимание слушающего на отношение принадлежности. В парадигме склонения посессивность обычно выражается родительным падежом: *деньги АнтонаА*. Она семантически связывается с категорией *определенности / неопределенности*, так как ее основным значением можно считать „определение названия объекта через его отношение к некому лицу или предмету“ (Ярцева, ред. 1998: 388). Описанное отношение – это своего рода языковая номинация: *сумка КатИ, велосипед девочкИ, ложка ребенкА*. В таких конструкциях связь между посессивностью и определенностью осуществляется благодаря процессу *смысловой актуализации*. Партикулы *И* и *А* в предложениях *Это дочь ИванаА* и *Сын КатИ пришел поздно* не только дают представление о принадлежности одного предмета другому, а и актуализируют, выделяют, конкретизируют название зависимого компонента: *это дочь ИванА, А не Антона;* *Сын КатИ пришел, А не сын Володи*. Кроме того, партикула *У* (в качестве предлога) указывает на обладателя того или иного предмета тем же самым образом, как и партикулы родительного падежа, что превращает их в функционально-семантические синонимы: *Это книга ИванА* и *У ИванА есть книга*

($Y=A$); Это словарь девочкиИ и Y девочкиИ есть словарь ($Y=И$). Высшую степень принадлежности (и конкретизации) можно обнаружить в конструкциях с предлогом Y , где отношение принадлежности передается двумя партикулами: Y отцаА машина, Y девочкиИ красивое платье. В других случаях идея принадлежности тесно стыкуется с логическим значением *партитивности* – рука дедушкиИ, волосы девочкиИ, крыша домаА, ветка дереваА, где очень трудно отнести конструкции к значению *притяжательности* или к значению *части целого*. Следовательно, выразителями значения *принадлежности* предмета в данной трактовке с позиции партикул служат в основном формативы А, И, У.

3. Количество и показатели категории *определенности* / *неопределенности*

Категория *количества* позволяет объединить различные предметы как однородные или выделить один предмет из класса однородных. Понятие *количество* является предельно широким, под ним в настоящей работе подразумевается то, что в грамматике называется категорией *числа*. Отношение *единство* / *множество* рассматривается как отношение *частное* / *общее*. Граммема единственного числа представляет собой переход от общего к частному (индивидуализация и конкретизация), граммема множественного числа – это переход от частного положения к общему (генерализация и отвлеченность). Переход от частного положения к общему представляет собой противопоставление индивидуального и неиндивидуального. Здесь не принимаются во внимание всякие смежные варианты типа *Собака – друг человека*, где единственное число не конкретизирует, а обобщает и генерализирует. Союзы А и И будут участвовать при расшифровке значения окончаний на основе логической конъюнкции. Так, например, слово *ручка* обозначает один конкретный предмет в предложении *Дай мне ручкУ*. Семантика *определенности* передается партикулой У. Значение *определенности* объясняется партикулой А (грамматический союз), и его можно трактовать следующим образом: *Дай мне ручкУ, А не карандаш; Дай мне (одну) ручкУ, А не несколько ручек*. В предложении *У меня ручкИ* окончание И.П. мн.ч. И указывает на неопределенное множество предметов – *ручка, И ручка, И ручка*. Их число неизвестно. В процессе раскодирования производит впечатление тот факт, что союз И воздействует на интерпретацию множественности в семантическом поле окончания И.

Тожественную функцию выполняет и частица *И*, которая усиливает, подчеркивает значение слова: *И он будет инженером (и=даже)*. Можно сделать следующий вывод: любая партикула сохраняет в своем семантическом поле некий кусочек действительности, который остается неизменным несмотря на то, каким статусом обладает она в языке, так как такие единицы являются внесистемными образованиями в современном лингвотеретическом плане.

4. Отрицание и показатели категории *определенности* / *неопределенности*

При помощи этой логической категории говорящий отрицает информацию, которую он не хочет принять. Отрицание указывает очень часто на отсутствие признака, на отсутствие принадлежности, т.е. на неопределенность и отвлеченность: *у него нет зажигалкиИ, у нее нет карандашА*. Слова *зажигалка* и *карандаш* употреблены в единственном числе, партикулы *И* и *А* в качестве отрицательного формата передают существительным значение *неопределенности, обобщенности*. Было уже отмечено, что значение *принадлежности* актуализирует обладателя того или иного предмета, выделяя его среди других лиц или предметов: *деньги отцаА*. Противоположный эксперимент свидетельствует о следующем факте: отрицание значения *принадлежности* имеет непосредственную связь с процессом генерализации (обобщенности): *У девушки нет зажигалкиИ*. Кроме того, существует частный случай в языковом выражении отрицания, при котором прямое дополнение при глаголе с отрицанием оформляется не винительным падежом, а родительным падежом. Выбор падежа зависит от давления значений *определенности* и *неопределенности*. При выражении определенности предпочитается форма винительного падежа, а при выражении неопределенности – форма родительного падежа: *Я не получил письмо; Я не получал письмаА*. Значение *неопределенности* выражается здесь партикулой *А*. В связи с этим огромное значение имеет число предметов – один предмет или множество предметов: *Я не читал сегодняшнюю газетуУ* (ед.ч. – определенное значение); *Я не читаю газет* (мн.ч. – неопределенное значение). Партикутивность также играет важную роль в таких процессах: *Я не попробовал масло в сковороде* (определенное значение); *Я не купил маслаА* (неопределенное значение). „Винительный падеж встречается обычно у существительных с конкретным значением, называющих отдельные предметы, известные говорящему из предыдущего“ (Граудина 1976: 36).

А. Показатели определенности – *Он не выпил водкУ, которую стоит попробовать; Я люблю свою мамУ; Мальчик уронил свою ручкУ в школе на пол.*

Б. Показатели неопределенности – *Сегодня я не купил маслА; Он не купил себе ручкИ; нет толкУ; я не получил письмА; у него нет карандашА.*

Категория *отрицания* в контексте связывается и с категорией *числа*, и с категорией *партитивности*, и с категорией *посессивности*, генерализируя вместе с тем общее значение того или иного предмета. Данные категории проявляются имплицитно, их семантика идентифицируется в контексте, где один случай отсылает к другому. Основными выразителями семантической корреляции *определенности* и *неопределенности* в семантическом поле отрицания являются партикулы *А, И, У*.

Подобных контекстов в языке можно найти множество. Намеченные случаи характеризуются асимметричностью и изоморфизмом, что располагает партикулы вне языковой системы с точки зрения современного языкознания. В этих процессах есть также и множество исключений из общей тенденции к репрезентации значения *определенности* или *неопределенности* с помощью партикул *А, И, У*. Вопрос о партикулах в данной работе решался применительно к способам их выражения и к общим тенденциям передачи значения *определенности* или *неопределенности* благодаря их помощи. Но если данные элементы *А, И, У* рассматриваются изолированно, то такой подход будет ненадежным, так как следует проследить взаимодействие некоторого множества партикул, чтобы придать этим структурам законную силу, следует определить период их возникновения и т. п. Было очень важно, однако, показать, что в языке существуют некие мелкие частички, которые не обладают системным характером, хотя они строят систему. Но несмотря на это, они организуют весь дискурс, дополняют речь, обогащают и усиливают ее значение, на них опирается любое высказывание. Они передают один из самых важных ментальных слоев в языке – значение *определенности / неопределенности*.

В современном русском языке партикулы занимают переходное положение между служебными морфемами и служебными частями речи. Это еще связано и с их двойственной природой. Во-первых, это значащие единицы языка – предлог *У*, союз *А*, частица *И* и т. д. Во-вторых, они как строительный материал входят в состав других партикул – *у+же, а+ж, и+ли*.

ЛИТЕРАТУРА

- Граудина 1976:** Граудина, Л., и др. *Грамматическая правильность русской речи. Опыт частотно-стилистического словаря вариантов.* Москва: Наука, 1976.
- Есперсен 1958:** Есперсен, О. *Философия грамматики.* Москва: Издательство иностранной литературы, 1958.
- Николаева, ред. 2004:** Николаева, Т. *Вербальная и невербальная опоры пространства межфразовых связей. Коллективная монография.* Москва: Языки славянской культуры, 2004.
- Николаева 2008:** Николаева, Т. *Непарадигматическая лингвистика. История „блуждающих частиц“.* Москва: Языки славянских культур, 2008.
- Плунгян 2003:** Плунгян, В. *Общая морфология: введение в проблематику. Учебное пособие.* Москва: Едиториал УРСС, 2003.
- Ярцева 1998:** Ярцева, В., и др. *Большой энциклопедический словарь.* Москва: Большая Российская энциклопедия, 1998.

CÓMO ENSEÑAR LENGUAS PLURICÉNTRICAS

Slaveyah Goranova
Universidad de Sofía “San Clemente de Ojrid”

HOW TO TEACH PLURICENTRIC LANGUAGES

Slaveya Goranova
Sofia University St. Kliment Ohridski

The present article deals with the problematic nature of teaching a pluricentric language as a foreign language. The article raises the question of whether to teach a single variant, a few variants or even all variants of a pluricentric language. The issue is examined in view of both its pedagogical and practical implications. The pluricentric languages which provide the examples for the present study are English and Spanish.

Key words: language, variant, transatlantic language, Spanish and English as pluricentric languages

Cuando uno quiere aprender una lengua extranjera, ¿qué es lo que le interesa? Entender y darse entender. Dicho de otro modo, el dominio de una lengua nueva es una herramienta para establecer comunicación¹.

¿Cómo uno entiende una expresión o un texto (oral o por escrito) en otra lengua? Primero, uno tiene que poder decodificar el código oral (los sonidos) y/o el código escrito (las letras) de la lengua. Luego, es necesario que pueda interpretar sus agrupaciones (o sea letras o sonidos agrupados en palabras, frases, oraciones) no nada más en general (según su definición estática), sino en diferentes contextos (conforme vayan cambiando los significados).

¹ Por supuesto que pueden existir otros motivos para estudiar una lengua extranjera. El ejemplo más obvio es de alguien que quisiera leer el texto original de un libro clásico: el estudio del latín no supone que uno se exprese en latín, sino que pueda entender lo que otros ya han dicho en esta lengua. Aun así, esto representa un acto de comunicación, aunque unilateral.

En cualquier caso, este tipo de motivos es secundario al del motivo principal de establecer comunicación.

El proceso inverso (de emitir en vez de recibir información) es semejante al anterior, pero con una gran diferencia. Como los nativos hablantes utilizan la lengua y, a la vez, utilizándola la están creando (la lengua no deja de estar cambiando: la lengua es una creación viva y dinámica), el estudiante de una lengua extranjera tiene que superar los límites que se le han impuesto durante el proceso de aprendizaje de la lengua extranjera, e internalizándola, empezar a crearla, siempre en conformidad con sus normas, pero yendo más allá de los ejemplos ya en existencia.

¿Cómo se desarrolla este proceso en el caso de una lengua pluricéntrica? Cuando es cuestión de entender emisiones en diferentes variantes, uno tiene que conocerlas para poder lograr una comprensión auténtica. El estudiante de una lengua extranjera unicéntrica no tiene que entender todos sus dialectos (ni siquiera los nativos hablantes son siempre capaces de hacerlo); el estudiante de una lengua extranjera que es pluricéntrica debe entender todas sus variantes. ¿O no? Un estudio a fondo del problema demuestra que mientras la validez de la primera afirmación parece ser universalmente reconocida, la certeza de la segunda es dudable. Un dialecto tiende a exhibir rasgos sociolectales: los que viven fuera de las grandes metrópolis usualmente son de una clase “inferior”, o sea una clase no tan educada o de menos poder adquisitivo que la de los que habitan las ciudades. En otras palabras, las diferencias geográficas muchas veces también reflejan diferencias sociales. Es por eso que los que manejan la norma *culta* o literaria pueden no interesarse en todos los lectos de su lengua (sean estos dialectos, sociolectos o, inclusive, cronoclectos). El estudiante de una lengua extranjera tiene que aprender la norma culta de la lengua y, claro, saber utilizarla según los registros de formalidad e informalidad. Lo que se le enseña al estudiante es cómo comunicar de una manera siempre *educada* o con un grado de formalidad aun en situaciones informales; lo que, por lo regular, no se le enseña es cómo servirse de la riqueza sociolectal, dialectal o cronoclectal. Uno no les enseña a sus estudiantes de ESL (Inglés como Segunda Lengua), por ejemplo, cómo utilizar frases típicamente suburbanas o expresiones de los estados del sur o palabras de la jerga juvenil.

Ahora bien, en el caso de una lengua pluricéntrica se observa una tendencia fuerte de inclusión. Mientras que los lectos de una lengua unicéntrica usualmente quedan excluidos de su enseñanza como lengua extranjera, las variantes de una lengua pluricéntrica gozan de un interés significativo y rápidamente creciente. En el caso del español, basta con examinar los textos del DELE para asegurarse de que se ha hecho un gran

esfuerzo para reflejar variantes distintas de la lengua: desde el español peninsular hasta el de México o Argentina. En inglés sigue vigente la separación entre sus dos principales variantes: el TOEFL examina inglés americano (inclusive se centra en el sociolecto del inglés americano catedrático) mientras que los exámenes de Cambridge se basan en el inglés británico. Aun así, ya surgió el examen de IELTS, el que incorpora diferentes variantes del inglés.

Resulta que, para que el estudiante de una lengua pluricéntrica sepa interpretar correctamente las emisiones en dicha lengua, él tiene que conocer las diferentes variantes de la lengua. Idealmente, se trataría de todas las variantes, pero la práctica permite y exige conocimiento de, a lo menos, las principales variantes. En el caso del inglés, se trata del inglés británico y del inglés americano (debido al número de hablantes, las variantes de Canadá, Australia, etc. ocupan una posición inferior a la del inglés británico y americano); en el caso del español, las principales variantes son el español peninsular y el español mexicano (igual, por el simple hecho de que su número de nativo hablantes es el más grande, la única variante principal de América Latina es el español mexicano: las demás variantes latinoamericanas son secundarias; aun así, la diferencia entre las variantes principales del inglés y el español radica en el hecho de que las variantes principales del inglés son las de mayor número de nativo hablantes entre todas las variantes del idioma, mientras que las variantes principales de español no lo son: el mexicano sí es el más hablado, pero el español peninsular tiene menos nativo hablantes que el español colombiano y el español argentino). Dicho de otro modo, cada uno de los dos idiomas pluricéntricos tiene una variante principal europea (de donde proviene) y una variante principal americana (donde mejor se ha establecido y desarrollado). Visto de esta manera, el hecho de que el español peninsular, a pesar de tener un número de nativo hablantes inferior al de otros países de habla hispana, sea una de las dos variantes principales, es completamente entendible y lógico.

Entonces, para que un estudiante pueda lograr dominio de una lengua pluricéntrica, tendrá que estudiar sus principales variantes. Los dos idiomas pluricéntricos de mayor influencia a nivel mundial, el español y el inglés, disponen cada uno de una variante principal europea y una variante principal americana; la misma dicotomía sigue vigente en el caso del francés (el francés de Francia y el francés de Québec) y en el caso del portugués (el portugués de Portugal y el portugués de Brasil). En realidad, las *verdaderas* o *ejemplares* lenguas pluricéntricas son precisamente el inglés, el español, el portugués y el francés. Claro que existen otras lenguas

pluricéntricas como el alemán (el alemán de Alemania y el alemán de Austria) o, inclusive, como las problemáticas lenguas pluricéntricas en la península balcánica: el serbio (el serbio de Serbia y el serbio de lo que eran partes de Yugoslavia) o el búlgaro (el búlgaro de Bulgaria y el búlgaro de lo que también era parte de Yugoslavia). Pero son los cuatro idiomas **transatlánticos** que mejor ejemplifican la definición de la lengua pluricéntrica: una lengua hablada como idioma oficial² en más de un país, con su propia norma culta en cada país y sus respectivos dialectos; y, además, ilustran el típico desarrollo de una lengua pluricéntrica que consiste en el traslado de un idioma de su país de origen a un país distinto y alejado.

Cuando se insiste en que, con el fin de lograr dominio de una lengua pluricéntrica, uno tiene que *estudiar* las principales variantes de esta lengua, no se está exigiendo que uno las *aprenda*. El proceso de comprensión no requiere que uno sepa servirse de las variantes: nada más que pueda entenderlas. Aquí el papel del estudiante es pasivo. Ahora bien, cuando uno tiene que emitir información, ya no lo puede hacer en más de una variante. En otras palabras, aunque uno pueda entender dos o más variantes de una lengua pluricéntrica, uno tiene que hablar una sola variante. ¿Cómo seleccionarla? Si a uno no le interesa crear una mezcla de variantes (que no corresponde a ningún lenguaje *real*, o sea lenguaje con nativo hablantes, como es, por ejemplo, el *inglés internacional*) y, en realidad, está decidido en lograr verdadero *dominio* del idioma, uno se ve obligado a otorgarle la preferencia a una de las variantes, y su decisión se puede basar en multitud de factores. Lo que probablemente influirá en esta decisión sería su ubicación geográfica (por ejemplo, en América Latina, parece más útil estudiar inglés americano), su acceso a oportunidades educativas (en Bulgaria y otros países de la región, no es fácil encontrar dónde estudiar el inglés americano mientras que existe una plétora de instituciones que ofrecen el inglés británico), sus planes para el futuro (si intenta inmigrar a Estado Unidos, estudiaría inglés americano), etc. Lo que queda indudable es que el estudiante tendrá que escoger una variante. Las grandes diferencias entre las variantes a nivel prosódico, léxico y gramatical (tan grandes que parecen ser pruebas de la conversión de ciertas

² Aun cuando este idioma oficial no está reconocido como tal (como es el caso del inglés americano en Estados Unidos).

variantes en una lengua nueva y aparte de la lengua “madre”) hacen imposible la tarea de utilizar simultáneamente dos o más variantes³.

Basta con un breve estudio de dichas diferencias para que uno quede convencido del alejamiento paulatino entre las principales variantes de las dos lenguas pluricéntricas de mayor distribución, el inglés y el español. A nivel gramatical, existe en el español peninsular un pronombre personal desconocido por la otra variante principal. La existencia de “vosotros” (“vosotras”) introduce un cambio en la conjugación de los verbos en todos los tiempos, aspectos y modos. El *leísmo* es un fenómeno europeo; el mexicano no utiliza “le” en vez de “lo” o “la” como complemento directo. En inglés británico, uno de los verbos principales, “to have” se conjuga “have not” en el presente simple, mientras que el americano exige la presencia del auxiliar “do” acompañado por la inversión de “not”: “do not have”. A diferencia del inglés americano, el británico no admite un artículo definido o indefinido delante de palabras como “hospital” o “college” en “go to hospital/college”. A nivel léxico, el “attorney” americano es “barrister” en la otra variante principal; un “block of flats” es “apartment building” en inglés americano. El europeo colega de un “mesero” mexicano sería el “camarero”; en México uno se “estaciona” mientras que en España “aparca”. Aquí se ha ofrecido solamente un par de ejemplos por lengua pluricéntrica en cada uno de los niveles de gramática y de léxico; en el caso del tercer nivel, el de la prosodia, no parece necesario dar ni siquiera un sólo ejemplo: tan distintos son los lenguajes verbales de las variantes principales de las dos lenguas. Es suficiente que uno escuche hablar a un americano y a un británico para darse cuenta que los sonidos, el acento, la entonación: en fin, todo es diferente. La “r” es casi exclusivamente muda en el inglés británico; en el inglés americano es rótica. El mexicano tiene un sonido único, el “tl”, pero no goza del sonido europeo [θ]: el seísmo mexicano no está admitido por el español peninsular.

Los ejemplos abundan. No nada más en el campo gramatical, sino en el del léxico y de la pronunciación también. Y son los últimos dos los que empiezan a ocupar un lugar cada vez más importante en la enseñanza de las lenguas extranjeras. La manera tradicional de enseñarlas se basa en,

³ Se podría contemplar la posibilidad de que uno sepa emitir información en varias variantes distintas, pero uno tendría que seleccionar una variante para una situación dada y no podría mezclar o utilizar simultáneamente las variantes que maneja. En realidad, aprender a desempeñar un papel activo (en la comunicación) en dos variantes (especialmente variantes principales) de una lengua pluricéntrica es semejante a aprender un par de idiomas distintos.

primero, inculcar a los alumnos las principales reglas gramaticales, acompañadas por palabras básicas (sencillas y de mayor uso). Es en las últimas décadas que se ha presenciado un énfasis en la función principal del idioma –la de enlazar a la gente, permitiéndoles una comprensión mutua– conllevando tal énfasis un enfoque en la pragmática, menor preocupación por lo gramaticalmente correcto y mayor interés en estructuras léxicas (“léxico contextual” o frases, inclusive fraseologismos) y entonación “natural” (como de un nativo hablante).

Como lo expresa Juan Agudo:

Desde siempre el estudio de la lengua se ha olvidado de algo tan esencial como es su uso, que es precisamente la principal razón que debería llevarnos a aprenderla. Ahora en cambio se describe la lengua desde una perspectiva funcional, pragmática y comunicativa. Por ello se ofrece una visión novedosa del lenguaje, partiendo desde una perspectiva comunicativa y discursiva, y no ya sólo gramatical.

(Agudo 2007: 129)

La técnica moderna de enseñanza de lenguas extranjeras, o sea “la metodología comunicativa o funcional” (Agudo 2007: 130) ha cambiado la manera de evaluar los conocimientos de los estudiantes. A nivel mundial, se observa la tendencia de incluir en los exámenes (y más en los exámenes de mayor prestigio y valor como son el DELE, los de inglés: TOEFL, IELTS FCE, CAE, CPE, los de Goethe Institut y de Alliance Française) partes de enfoque comunicativo: comunicación verbal y por escrito (además de las tradicionales partes de enfoque gramatical y lexical).

Aquí radica el problema: uno no se podría comunicar al mismo tiempo en inglés británico y americano o en español peninsular y mexicano. No se trata de la pragmática (saber cómo comunicarse en situaciones diferentes), de un “plurilingüismo interno” (Coseriu 1990: 48) en el sentido de hacer uso del sociolecto indicado (lengua funcional). No se emplea el inglés americano o el español mexicano en dadas situaciones, mientras que el inglés británico o el español peninsular en otras. Uno se sirve de diferentes registros del español peninsular o del mexicano, del inglés británico o del americano.

Tampoco uno podría *mezclar* el inglés británico con el americano o el español mexicano con el español europeo. Oraciones como “¡Mirad vuestra computadora!” o “She has not any eggplant” no existen, o si existieran, representarían un tipo de bilingüismo moderno como el *spanglish* o, para un estudiante extranjero de la lengua, un bajo grado de

competencia idiomática. **La fluidez comunicativa en un idioma extranjero, es inseparable del dominio de, a lo menos, una lengua funcional real.** El grado más alto de competencia comunicativa es el uso de un conjunto de lenguas funcionales, empleadas por nativo hablantes de dicho idioma. En otras palabras, los mejores estudiantes logran desenvolverse en situaciones diferentes justo como lo haría un nativo hablante. Los estudiantes más avanzados son los que correctamente se sirven de los registros y los que –a la hora de comunicarse verbalmente– emplean un dialecto (“dialecto” en el sentido de una variedad espacial del idioma y no en el sentido peyorativo de una variedad no muy culta) de una variedad. El reconocimiento máximo para el estudiante de una lengua extranjera es que sea considerado nativo hablante de dicha lengua por nativo hablantes.

Por supuesto que la gran mayoría de los que estudian una lengua extranjera ni se proponen ni logran tal grado de dominio de la lengua. Pero aun en el caso de los que aprenden a servirse del español o del inglés solamente en situaciones cotidianas, empleando gramática y léxico sencillos, necesitan hacerlo en una de sus grandes *variedades*. No en un dialecto cualquiera, sino en un dialecto de la variante que activamente domina el estudiante. Desde las primeras clases a un estudiante del ELE se le tiene que enseñar o el mexicano, o el español peninsular. En las situaciones más básicas, como preguntar a otros “¿Cómo están?” (¿Cómo estáis?) o darles direcciones: “Den la vuelta en la primera calle y luego derecho” (“Coged la primera calle y luego todo recto”), un principiante ya tiene que emplear una de las dos variantes. A la hora de enseñar inglés, uno se ve obligado a lidiar con el mismo tipo de problemática. ¿Debería uno negar la posesión de un artículo por medio del uso de “don’t have” o “haven’t”, o inclusive “haven’t got” o “haven’t gotten”? Ni siquiera a la hora de deletrear, uno podría mantener una “neutralidad” variental: o pronuncia la “z” como /zɛd/ (inglés británico) o como /zi:/ (inglés americano), y/o mantiene el sonido /l/ en la pronunciación de la “w” (inglés británico) o no (inglés americano). Así que resulta insuperable la necesidad de seleccionar sólo una variedad de una lengua pluricéntrica.

El estudiante de una lengua pluricéntrica debe aprender a utilizar una de sus variantes (usualmente una de sus principales variantes), pero también tiene que conocer todas sus principales variantes. Dicho de otro modo, se requiere dominio *activo* a nivel de gramática, léxico y prosodia de una variante, pero dominio *pasivo* a todos estos niveles de, a lo menos, las principales variantes. El gran problema que la enseñanza de idiomas pluricéntricos como lengua extranjera hoy enfrenta, es cómo ayudar a los

estudiantes a desarrollar semejantes dominios pasivos de múltiples variantes sin que estas últimas influyan, confundan y así impidan el verdadero aprendizaje de una sola variante, o sea su dominio activo.

BIBLIOGRAFÍA

Agudo 2007: Agudo, J. *Lingüística de la Comunicación y Enseñanza de Lenguas*. Sevilla: Ediciones Alfar, 2007.

Coseriu 1990: Coseriu, E. El español de América y la unidad del idioma. // *Actas del I Simposio de Filología Hispanoamericana*. Zaragoza: Universidad de Sevilla, 1990.

LA MUJER Y EL HOMBRE EN LA PAREMIOLOGÍA BÚLGARA Y ESPAÑOLA

Tania Naydenova
Universidad de Plovdiv “Paisiy Hilendarski”

IMAGES OF THE WOMAN AND THE MAN IN THE BULGARIAN AND SPANISH PAREMIOLOGY

Tanya Naydenova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

As expressions of practical experience, proverbs manifest the collective wisdom of humanity. The present study intends to indicate and compare the images of women and men as reflected in the proverbs of two communities – the Bulgarian and the Spanish.

Key words: paremiology, woman, man, society

Hace muchos años Sapir (1960: 181) formuló la sentencia que hoy en día no solamente suena actual sino que, en realidad, cada vez más determina el aspecto de la lingüística contemporánea:

Es muy urgente que los lingüistas, siendo justamente acusados de no querer salir de los límites del objeto de sus estudios, al fin se den cuenta de la importancia que su ciencia puede tener para la interpretación de la actitud humana en general. [...] Deben ocuparse y dedicarse cada vez más a diversos problemas antropológicos, sociológicos y psicolingüísticos que son parte del campo lingüístico.

Esta opinión del lingüista, que data de la primera mitad del siglo XX, suena como una predicción respecto a los cambios en el paradigma lingüístico al final de este mismo siglo, es decir, el desplazo del acento de los problemas típicamente lingüísticos a los de carácter psíquico, social y cultural. De este aspecto tan importante surge nuestro interés que motiva el presente trabajo. A continuación, a través de la paremiología, trataremos de

esbozar los conceptos que se tienen acerca de las imágenes de los hombres y de las mujeres en dos sociedades bastante distintas, la española y la búlgara.

El corpus de nuestra investigación serán precisamente las paremias porque ellas funcionan como descripciones valorativas aceptadas por la comunidad hablante y sirven para aclarar o explicar algo o para apoyar una postura, para una afirmación o para justificar una decisión (Litovkina 1996, J. Sevilla Muñoz y M. Sevilla Muñoz 2000, Crida Álvarez 2001, Tarnovska 2003). Las paremias nos abren un campo de investigación para averiguar lo común, lo universal en la cultura de los pueblos, y también lo específico y lo particular de cada una de ellos.

Corpas Pastor (2003: 89-90), de cuya concepción partimos, observa que el término *paremia* se utiliza como hiperónimo, en calidad de denominación general y abarcadora de otros términos como refrán, sentencia, aforismo, etc. Es decir, distintos subtipos que no resultan fáciles de delimitar. Las paremias son unidades fraseológicas (UU.FF.) que constituyen por sí mismas actos de habla (oraciones exhortativas, declarativas, concesivas, etc.) y funcionan como enunciados con carácter de texto. Además, las paremias son transmisores de ideas y conceptos que indican actitudes psicosociales muy antiguos, ellas extraen modelos de comportamiento social. Por todas estas razones las investigamos desde la perspectiva sociolingüística como una combinación entre aspectos sociológicos y lingüísticos, es decir, mediante los medios que se usan en los estudios antropolingüísticos.

Mediante el análisis del lenguaje de una comunidad determinada, la lingüística antropológica se centra en los sistemas de tabúes lingüísticos y relaciones lingüísticas con el fin de proponer más conocimientos sobre la lengua, la estructura y los valores de esta comunidad. Como advierten Ladmiral y Lipiansky (1989: 95), el lenguaje no es solamente un instrumento de comunicación, sino la representación del conjunto de los valores sociales de cada comunidad; la visión del mundo y la identidad de cada pueblo se ven reflejadas en su lengua. Pero existen también numerosos ejemplos de proverbios que poseen carácter universal. Prueba de ello es que casi siempre se pueden encontrar sinónimos de un proverbio de un determinado idioma en otras lenguas. Este fenómeno, que aparece en nuestro trabajo, se observa incluso entre pueblos geográficamente lejanos que nunca han tenido contactos entre sí. Según la opinión de Nénkova (2013), con la que estamos totalmente de acuerdo, este fenómeno no es solo lingüístico, sino psicológico, y la formación y el uso de las paremias debemos atribuirlos a la manera de pensar de los pueblos, de ahí la manera de expresarse.

El análisis de los dos sistemas paremiológicos, el español y el búlgaro, muestra los estereotipos culturales y sociales de las imágenes del hombre y de la mujer, como también las tendencias generales acerca del sexismo en las UU.FF. La oposición entre ambos sexos no es una categoría lingüística, no obstante, las UU.FF. son reflejo del folklore que nos parecen muy importantes en cuanto al tema lingüístico cultural del que nos ocupamos.

Cuando hablamos de la posición social debemos tener en cuenta que a la mujer, desde la antigüedad, siempre se le ha concedido un puesto inferior respecto al hombre, este es un fenómeno que se repite en casi todas las sociedades y culturas, y en casi todas las épocas. Sin embargo, aun relegadas a un segundo plano, las mujeres son imprescindibles para el mundo. Mientras el hombre es visto como el apoyo y la potencia de la familia, ‘el poder dominante’, la mujer debe servirle y obedecerle, cumpliendo su papel de madre y criando a los niños de la mejor manera posible, cuidando de la casa y de la familia. En la literatura científica búlgara existen estudios dedicados a la relación entre ambos sexos y, por ahora, la dirección más productiva en este sentido son los estudios sobre los factores femeninos. Y aunque el género masculino no está tan estudiado, los hombres también están representados en la paremiología búlgara. Pero su papel social es mucho menos descrito en el refranero búlgaro, y las paremias no son tan abundantes en número como las UU.FF. dedicadas a la mujer. Los hombres son generalmente los emisores de opinión sobre la naturaleza femenina, siendo no tan discutidos por las mujeres en la paremiología.

Por su parte, la paremiología española también muestra un gran interés por la mujer y su estatus social. Abundan las UU.FF. que describen tanto los buenos como los malos rasgos del carácter femenino, dejando al hombre y su imagen un poco relegados. Sin embargo, mediante la comparación entre las paremias búlgaras y las españolas, destacan claramente dos fenómenos: el reflejo del punto de vista masculino y el reflejo del punto de vista femenino acerca del sexo contrario y de sí mismo. Con relación a las diferentes áreas semánticas a las que pertenecen las paremias, a continuación examinaremos los siguientes grupos y temas:

1. La actitud patrocinatora del hombre hacia la mujer, basada en la “inferioridad” femenina

Este aspecto se encuentra en un gran número de paremias búlgaras y españolas. Se podría considerar como el resultado del deseo del hombre de legitimar su figura dominante tanto en la sociedad como en la familia.

Estas paremias representan al hombre como la figura potente que a veces aun usa violencia física para controlar al ser inferior, la mujer.

Paremias de este tipo en español aconsejan vigilar a la mujer y sus comportamientos:

El caballo y la mujer al ojo se han de tener.

La mujer y la gallina, hasta la casa de la vecina.

La mujer y la gallina, por andar se pierden aína.

En la vida, la mujer tres salidas ha de hacer: al bautismo, al casamiento, a la sepultura o monumento.

¡Ojo alerta con la moza y con la puerta!

A este respecto los búlgaros dicen:

Взemi си хубава жена и си купи пушка (tr. Al casarse con una mujer guapa, uno debe comprarse escopeta).

Ако жена ти е много хубава, не я пуцай сама на сватба (tr. lit. Si tu esposa es muy guapa no le permitas ir sola a una boda).

Ако си мома, стой си дома (tr. lit. Si eres una moza, quédate en casa).

Sin embargo, ambas sociedades poseen UU.FF. que apuestan por la libertad femenina:

La mujer, por más guardada, no está más guardada.

A la mujer y a la cabra, sogá larga.

y en búlgaro:

Вятър и жена не можеш да ги затвориш (tr. lit. A la mujer y el viento no los puedes encerrar).

Момата не е стока за пазене (tr. lit. Las mozas no son mercancías para guardarlas).

Los búlgaros y los españoles llegan hasta extremos en cuanto al paternalismo del hombre sobre la mujer. Encontramos muchas paremias que expresan la violencia física y la agresión en la familia:

A la mujer y a la gallina, tuércele el cuello y darte la vida.

Al molino y a la mujer, andar sobre él.

La mula y la mujer, a palos se han de vencer.

Виното е за пиене, жената е за биене (tr. lit. El vino es para beberlo y la mujer para aguantar palizas).

Бий кожуха – по-топъл, бий жена си – по-мила (tr. Las zamarras se golpean para que abriguen, las mujeres se golpean para que sean más cariñosas).

En búlgaro hay refranes que, por otra parte, desaconsejan la violencia:

Който бие жена си, бие глава си (tr. lit. Quien pega a su mujer, pega su cabeza).

La posición superior del hombre lo obliga también a velar por la honra del ser inferior ‘la mujer’ protegiendo así la suya:

Честта на жената е достоинството на мъжа (tr. lit. La honra de la mujer es la dignidad del hombre).

La mujer honrada, la pierna quebrada y en casa.

La mujer y el vidrio siempre están en peligro.

Además, a veces, la mujer se presenta como un “objeto” o un ser que puede prosperar solo gracias a la intervención del hombre, su dependencia de él se hace evidente en las paremias:

La mujer y la viña, el hombre la hace garrida.

La mujer y el huerto no quieren más de un dueño.

A la mujer casada, el marido le basta.

y en búlgaro:

Мъжът държи къщата, а жената я краси (tr. lit. El hombre es el dueño de la casa, la mujer la embellezca).

Мъжът е вкъщи главата, а жената – душата (tr. lit. El hombre es la cabeza de la familia, la mujer es el alma).

Жената знае „дай, мъжо“, а не „дай, боже“ (tr. La mujer no pide a Dios, sino a su esposo).

Жената е най-скъпата покъщнина (tr. lit. Las mujeres son los enseres más caros).

Жена без мъж като кон без юзда (tr. lit. Una mujer sin hombre es como un caballo sin brida).

2. Las cualidades femeninas y masculinas: su inteligencia, su carácter, su aspecto físico

El análisis de las paremias nos ofrece la posibilidad de llegar a importantes conclusiones relacionadas con las tendencias preponderantes acerca de la imagen del hombre y de la mujer reflejada en la paremiología. En las paremias “masculinas” búlgaras se acentúa sobre el papel social del hombre que puede ser tanto positivo como negativo. Sin embargo, las paremias que caracterizan a los hombres y tratan temas masculinos tienen un número bastante reducido en comparación con las paremias femeninas. Los hombres no predominan como destinatarios, tampoco como remitentes, además, la mayoría de las paremias se centran en las cualidades negativas del hombre: él es un borracho, tonto, perezoso, negligente, malo, y abundan los ejemplos de la actitud masculina negativa:

Ходи пиян и залян ‘estar muy borracho’.

Шапката му добре, главата му не струва (tr. Tiene buen aspecto físico, pero pocas cualidades mentales).

Хайдутин майка не храни ‘un hombre que no es serio en sus acciones’.

За две жени мъж станал, а нож не похванал ‘hombre irresponsable’.

Лесно се галят момите, мъчно се дялат гредите ‘Cada hombre sabe cortejar pero no cada uno sabe trabajar’.

Sus cualidades positivas son raramente destacadas:

Умните мъже си почитат жените (tr. lit. El hombre inteligente respeta a su mujer).

Мъжът да кара с колата, жената да изнася с иглата, къщата празна остава ‘Aunque los hombres ganen mucho, las mujeres gastan más’.

Мъжът държи къщата, а жената я краси (tr. El hombre es el dueño de la casa, la mujer es la hermosura).

Acercas de la imagen masculina en la paremiología española podemos decir que los españoles no son excesivamente críticos con los hombres. Su crítica es más bien irónica:

El hombre ama poco y a menudo, la mujer mucho y raramente.

Entre más conozco a los hombres, más admiro a los perros.

La que cree al hombre jurando, quiebra sus ojos llorando, etc.

Sin embargo, debemos aclarar que el personaje masculino negativo existe simultáneamente con el personaje femenino negativo. Hay en búlgaro un grupo de paremias que expresan una actitud negativa hacia las mujeres. Abundan estereotipos de la mujer como una persona:

— malvada: *Жена, огън и море да не срещаш по-добре* (tr. lit. Mujer, fuego y mar, es mejor que no des con ellos);

Който иска жена без кусур, без жена остая (tr. lit. Quien busca a una mujer sin defectos, soltero se queda);

С лоша жена врагове ти не трябва (tr. lit. Si tu mujer tiene mala leche, no necesitas enemigos);

От дявола по-голям дявол е само жената (tr. La mujer es peor que el diablo);

Коего дяволът не може, вика жената да го направи (tr. lit. Lo que el diablo no puede hacer, lo encarga a la mujer);

Женски език от турска сабя по-остър (tr. lit. La lengua de la mujer es más aguda que un sable turco);

Който има добра жена, не му трябва рай; който има зла жена, не му трябва пъкъл (tr. El que tiene buena mujer sabe cómo es el paraíso, el que tiene mala mujer conoce el infierno);

Жената си крие злината като котка ноктите (tr. lit. Las mujeres esconden sus maldades como las gatas sus uñas), etc.

— estúpida: *Когато Господ иска да те накаже, ти дава хубава, но глупава жена* (tr. lit. Cuando Dios quiere castigarte, te da esposa guapa, pero tonta);

Уж умница, ама с ум на патка (tr. Es lista como un pato), etc.

— palabrera: *Жена само що не знае, него няма да каже* (tr. lit. La mujer lo único que no divulga, es aquello que no sabe);

Бърбланица жена е като празна воденица (tr. lit. La mujer habladora es como un molino vacío), etc.

— derrochadora: *Мъжът да кара с колата, жената да изнася с иглата, къщата празна остава* (tr. Aunque los hombres ganen mucho, las mujeres gastan más), etc;

— astuta: *Жена и лисица, една ги е майка родила* (tr. lit. A la mujer y a la zorra la misma madre las dio a luz);

Жена мъжа не бие, а лесно му надвива (tr. lit. La mujer no pelea con el hombre, pero fácilmente lo vence);

Жената се смее, когато може, а плаче, когато иска (tr. lit. La mujer se ríe cuando puede y llora cuando quiere), etc.

— perezosa: *Мързеливата жена срещу празник се познава* ‘se sabe si una mujer es perezosa cuando empieza a prepararse para una fiesta’;

Жени мързеливи – деца въшливи (tr. lit. Los niños de las mujeres perezosas tienen piojos);

Мара води хорото, котка яде брашното (tr. Mientras Mara baila los gatos le comen la harina);

Мома гиздава, глава гнидава ‘las mozas cuidan de su aspecto pero no cuidan de su higiene’;

Мома гиздосия, булка поразия ‘las que cuidan bien de su aspecto físico no cuidan bien de su casa’;

Малка е Янка за копане, а е голяма за тропане (tr. Yanka es muy joven para trabajar pero no para festejar), etc.

Cuando estudiamos las paremias españolas en relación con los rasgos negativos femeninos, encontramos muchas coincidencias, a veces totales, con las paremias búlgaras. A la mujer y sus cualidades más típicas los españoles la describen con las siguientes frases:

— a la mujer malvada: *Lo que el diablo no puede hacer, hácelo la mujer; Dos hijas y una madre, tres diablos para un padre*, etc.

— a la habladora: *La lengua de la mujer dice todo lo que quiere; De mujer parlera, ningún bien se espera; Quien tiene mujer parlera, o castillo en la frontera, o viña en la cartera, no le puede faltar guerra*, etc.

— a la astuta: *Las mujeres sin maestro saben llorar, mentir y bailar; De tu mujer y de tu amigo experto, no creas sino lo que supieres de cierto; De la mala mujer te guarda, y de la buena no fies nada; En cojera de perro y en lágrimas de mujer, no hay que creer*.

Los españoles también critican la *coquetería* de la mujer:

No hay mujer fea, que presumida no sea.

Algo hemos de hacer para blanca ser.

Si es hermosa doña Elvira, en su casa se remira, etc.

y su habilidad de exageración:

En mujeres, ciegos y frailes, los mosquitos son elefantes.

Además, ambas sociedades reconocen el poder que tiene la mujer sobre el hombre:

*Donde van ellas, van ellos.
Más tira moza que sogá.
Más pueden dos tetas que cien carretas.*

y las búlgaras:

Жена мъжа не бие, а лесно му надвива (tr. lit. La mujer no pelea con el hombre, pero fácilmente lo vence).

Парите излъгват жената, а жената – мъжа (tr. lit. La mujer se deja engañar por el dinero y el hombre por la mujer).

No obstante, existen también imágenes positivas de las mujeres. Muchas paremias acentúan sobre la belleza femenina, su inteligencia, su capacidad de salir de paso y su paciencia, etc. Buenos ejemplos son:

Мъжът е вкъщи главата, а жената – душата (tr. lit. El hombre es la cabeza de la familia, la mujer es el alma).

Де няма жена, няма и къща (tr. Un hogar sin dueña no es ningún hogar).

Къщата не стои на земята, а на жената (tr. lit. La casa no se mantiene en la tierra sino en su dueña).

Гърда е жената, ала работна ѝ е ръката (tr. La mujer cuida no solamente de los niños, sino también del hogar).

Умната жена чини повече от елмаз (tr. La mujer inteligente vale más que una piedra preciosa).

Къща без жена – кладенец без кофа ‘el hogar no puede existir sin su dueña’.

Богат е мъжът, когато има добра жена (tr. lit. Un hombre es rico cuando tiene una mujer buena).

En las paremias españolas se observa un gran respeto por la mujer:

El hombre ama poco y a menudo, la mujer mucho y raramente.

Lo bello de la naturaleza es la mujer.

Maravilla de la naturaleza, necesidad del hombre.

No quieras a tu amada por ser una mujer sino por ser tuya.

La mujer tiene un sólo camino para superar al hombre: ser cada día más mujer.

La mujer que no tiene suerte con los hombres, no sabe la suerte que tiene.

No hay mujer fea, solo belleza rara.

En conclusión, podemos subrayar que, de acuerdo con nuestro análisis, las paremias en que aparecen el hombre y la mujer como elementos léxicos ocupan una parte importante de la paremiología búlgara y española. Ellas presentan las imágenes de ambos sexos en relación con sus diferentes papeles sociales. Las paremias nos ayudan a conocer las costumbres familiares de ambos pueblos y la relación de superioridad masculina e inferioridad femenina que se puede considerar casi como un aspecto no solamente regional o nacional, sino también universal.

Es importante subrayar que el sexismo tiene su representación en ambas paremiologías llegando a extremos con descripciones de violencia en la familia y dominación del hombre. En ambas sociedades se aconseja vigilancia a la mujer y sus comportamientos como medida de precaución. Se expresa la dependencia femenina del hombre, su debilidad de protegerse y cuidar de sí misma.

Al mismo tiempo encontramos, aunque sea un número significativamente menor, paremias que desaconsejan la actitud mala hacia la mujer. En búlgaro la violencia está negada con el motivo de que la inteligencia del hombre no la permite. Exactamente lo contrario: el esposo sesudo cuida de la honra y del bienestar de su esposa.

Las paremias intentan describir la naturaleza de ambos sexos, sus puntos fuertes y débiles. Sin embargo, en ambas sociedades se nota que las paremias que presentan al hombre como protagonista no son tan abundantes como aquellas que presentan a las mujeres.

En cuanto a la imagen masculina, los búlgaros subrayan sus cualidades negativas, mientras que los españoles muestran una actitud irónica, no tan severamente crítica hacia el hombre.

La mujer es muy criticada por ambas sociedades. Los españoles y los búlgaros describen sus vicios, por eso se dan muchas coincidencias, casi totales, en ambas lenguas. También son bastante numerosas las paremias que acentúan el aspecto positivo de la mujer, mostrando el gran respeto que tienen los búlgaros y los españoles por ella.

En cuanto a las equivalencias en la traducción de las paremias, existen equivalencias completas, parciales y situaciones irrepetibles que no tienen correspondencias fraseológicas en las dos lenguas, lo cual no significa que lo que sea absoluta verdad para un pueblo no lo sea para el otro, sino, simplemente, que se transmite de otra manera.

BIBLIOGRAFÍA

- Corpas Pastor 2003:** Corpas Pastor, G. *Diez años de investigación en fraseología: análisis sintáctico-semánticos, contrastivos y traductológicos*. Frankfurt/Madrid: Vervuert/Iberoamericana, 2003.
- Crida Álvarez 2001:** Crida Álvarez, C. A. La mujer en los refraneros español y griego. Estudio sociocultural a través de paremias contrastadas. // *Paremia*. Madrid, 2001, № 10, 99-110.
- Ladmiral, Lipiansky 1989:** Ladmiral, J-R., E. M. Lipiansky. *La communication interculturelle*. Paris: Armand Colin, 1989.
- Litovkina, Danesi 1996:** Litovkina, T. A. A Few Aspects of a Semiotic Approach to Proverbs, with Special Reference to Two Important American Publications. // *Semiotica*, 1996, № 108-3/4, 307-380.
- Nénkova 2013:** Nénkova, V. Sobre la traducción paremiológica. Análisis contrastivo español-búlgaro. // *Colindancias*. Timisoara, 2013, № 4, 59-68.
- Sapir 1960:** Сепир, Э. *Положение лингвистики как науки. // Истории языкознания XIX—XX веков в очерках и извлечениях, часть II*. Сост. В. А. Звегинцев. Москва: Учпедгиз, 1960, 172 – 181.
- Sevilla Muñoz y Sevilla Muñoz 2000:** Sevilla Muñoz, J., M. Sevilla Muñoz. Técnicas de la “Traducción paremiológica” (francés-español). // *Proverbium*, 2000, № 17, 369-386.
- Tarnovska 2003:** Tarnovska, O. Una aproximación al refranero ucraniano. // *Paremia*. Madrid, 2003, № 12, 107-114.

LA LENGUA Y LA CULTURA: RELACIÓN E INFLUENCIA

Jessica Ciabotaru de Manev
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

LANGUAGE AND CULTURE: RELATION AND INFLUENCE

Jessica Ciabotaru de Manev
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Language is the instrument used by human beings to communicate their thoughts and emotions. There is a clear dependence between language and culture. This correlation might allow us to raise the question: is language the reflection of a particular and specific culture? What is the role of culture and language in the formation of our way of thinking?

Key words: language, culture, way of thinking

Lengua y lenguaje

El lenguaje es un agente social de primer orden que influye en la construcción de cultura. Para Aristóteles, el ser humano no es el único ser social de la naturaleza, pero lo que hace única a la sociedad humana es el lenguaje.

Al ser la cultura un conjunto de conocimientos, creencias, valores que se transmiten por vía lingüística, el ser humano está codificado lingüísticamente, interpretado mediante categorías lingüísticas, y estructurado en torno al lenguaje.

No es lo mismo lengua que lenguaje, aunque muchas veces se tiende a la confusión.

La Real Academia Española (cf. Leoz 1998) en una de sus acepciones define a la lengua como:

Sistema de comunicación y expresión verbal propio de un pueblo o nación, o común a varios; Sistema lingüístico que se caracteriza por estar plenamente definido, por poseer alto grado de nivelación, por ser vehículo

de una cultura diferenciada y, en ocasiones, por haberse impuesto a otros sistemas lingüísticos.

En cuanto al lenguaje, el Diccionario de la Lengua Española lo define como “El conjunto de sonidos articulados con que el hombre se manifiesta o siente”, “manera de expresarse”, entre otros (Real Academia Española 2001).

El lenguaje es el grupo de sonidos y palabras con los que se expresa el pensamiento. La lengua es un sistema de signos propios de una comunidad. Es el código mediante el cual nos comunicamos. Se conoce también como idioma (Rodríguez 2007).

De manera que en tanto la lengua es un elemento de identificación cultural que afecta por consiguiente al grupo, el lenguaje conecta directamente con los elementos singulares del mismo, que son los que utilizan en su función de transmisión de ideas y sentimientos.

Para Ferdinand de Saussure, lingüista suizo, “El lenguaje consiste en la capacidad humana de asociar significados a determinados conceptos...” y la lengua “es un sistema general de signos perfectamente estructurados” (Olaya 2007). Estos signos, signos lingüísticos, están basados en acuerdos de los hablantes y en razones históricas; tienen un significante, que es la expresión y un significado que es el contenido. La lengua es historia y es libertad. Existe algo estable, continuo y permanente pero también permite la creación y el cambio.

Saussure (cf. Benavides 2005) en su estudio del lenguaje, afirma que éste tiene dos aspectos: uno que es social en su esencia y es independiente del individuo, por ello su estudio es fundamentalmente psíquico (la lengua), en tanto que el otro aspecto que es secundario se refiere al estudio del uso individual del lenguaje, que es psicofísica (el habla).

El aspecto social resulta imprescindible, pues sin la lengua el habla es ininteligible y como tal no produciría lo que pretende: dar nombre a las cosas y a las acciones, a los pensamientos y deseos que constituyen el universo de un grupo social, el habla es indispensable para que la lengua se establezca (Benavides 2005). La lengua es un sistema de signos que emplea una comunidad lingüística como instrumento de comunicación que es permanente en el tiempo.

Para Coseriu (cf. González 2000), el lenguaje es una actividad humana universal que se realiza individualmente pero siempre según técnicas históricamente determinadas, es decir, la lengua.

Cultura

La cultura es todo aquello que una sociedad hace y piensa (Sapir 1966). La cultura se adquiere de forma inconsciente porque está determinada por el medio en el que vivimos. Es el conjunto de elementos producto de las interrelaciones entre los hombres miembros de una sociedad que comparten un territorio, intereses comunes, valores, creencias y aspiraciones (Rodríguez 2007).

Según el Diccionario de la Lengua Española (RAE 2001), la cultura es:

El conjunto de modos de vida y costumbres, conocimientos y grado de desarrollo artístico, científico, industrial, en una época, grupo social, etc. [...]. Conjunto de valores, costumbres, creencias y prácticas que constituyen la forma de vida de un grupo específico.

La cultura es entonces el conjunto de formas en que una sociedad se manifiesta, incluye las costumbres, las prácticas, normas y reglas, la vestimenta, la religión y sobre todo, la lengua. Gracias a los aportes de la antropología, de la sociología y de otras disciplinas, incluye también los bienes materiales, las ideas consideradas como bienes simbólicos, las instituciones que son los canales por donde circula el poder, los hábitos, las formas de alimentación entre otros (Benavides 2005).

La cultura no es un “algo” que se posee sino que es una producción colectiva que da significado al propio universo individual y colectivo y se trasmite de generación en generación y que a la vez está en permanente transformación.

Lengua y cultura

Algunos lingüistas y políglotas, a lo largo de la historia, han compartido la idea de que el pensamiento depende de la lengua. El rey Carlos I de España y V de Alemania, quien dominaba seis idiomas, ya en sus tiempos decía lo siguiente:

“Hablo en italiano con los embajadores; en francés, con las mujeres; en alemán con los soldados; en inglés con los caballos y en español con Dios. El hombre es tantas veces hombre cuanto es el número de lenguas que ha aprendido” (Teresa 2011).

En palabras de Coseriu (cf. González 2000) “La lengua está íntimamente relacionada con la vida social, con la civilización, el arte, el

desarrollo del pensamiento, la política, etc.; en una palabra, con toda la vida del hombre”.

El antropólogo y lingüista Edward Sapir enunció la hipótesis etnolingüística y junto a su discípulo Benjamin Lee Whorf formularon la hipótesis de Sapir-Whorf, basada en los principios del determinismo lingüístico y la relatividad lingüística, los cuales suponen que las lenguas influyen en nuestra manera de pensar y hacen que veamos el mundo diferente.

De acuerdo con el determinismo lingüístico, la lengua condiciona el pensamiento, la manera de percibir y recordar las cosas materiales y es capaz de afectar la capacidad de hacer varios trabajos mentales (Durán 2004).

La relatividad lingüística se basa en que las distinciones propias de una lengua no existen en otras, lo que significa que usuarios de gramáticas diferentes son regidos por ellas hacia diferentes tipos de observación y diferentes evaluaciones de los actos externos similares, y que a partir de ese momento ya no son equivalentes, puesto que los observadores llegan a ver visiones relativamente diferentes (Durán 2004).

En otras palabras, Sapir y Whorf establecen la teoría de que el lenguaje que hablamos condiciona nuestro pensamiento porque el mundo real de cada uno está modelado de forma inconsciente por los hábitos lingüísticos del grupo al que pertenece.

Cada lenguaje es un vasto sistema de patrones, en el que se ordenan culturalmente las formas y categorías por medio de las cuales la personalidad no solo comunica, sino que analiza la naturaleza, toma en cuenta o se niega a tipos de relaciones y fenómenos, canaliza su razonamiento y construye su conciencia (Reynoso 2010).

La estrecha relación de la cultura con la lengua de una determinada sociedad se pone de manifiesto, entre otras muchas cosas, en la especificidad del repertorio léxico que presenta. No se refiere solo a la diferencia de vocablos, que por demás es evidente, sino a la existencia o inexistencia de vocablos con los que hacer referencia a determinadas realidades. La lengua pasa a ser de un mero sistema de comunicación, a la cultura misma convertida en símbolos.

Existen fenómenos que están íntimamente ligados a la condición humana, y reciben generalmente expresión lingüística en culturas muy diversas. A la par, hay otros fenómenos que tienen una distribución limitada, siendo exclusivos de una sociedad específica, que sí los fija lingüísticamente, mientras que en las lenguas que desconocen estos fenómenos, carecen de designaciones concretas porque no hay necesidad

de hacer referencia a ellos en modo alguno. Los de índole cultural, ampliamente entendidos, se convierten en elemento personalizador y diferenciador entre lenguas y, consiguientemente, entre quienes las hablan.

Las formas de actuación compartidas por los miembros de una comunidad pueden ser comunes a las de otros ámbitos culturales o bien, exclusivos de ésta. Todo ello se reflejara en la lengua, que, como vehículo de expresión de un grupo preciso, con unas formas de vivir determinadas, adaptará una parte importante de su expresión, es decir, el léxico, a sus propias costumbres y necesidades. Así, el marco concreto en el que se desenvuelve habitualmente la vida del hablante, también aflorará en mayor o menor medida en la expresión lingüística.

Cada lengua organiza el contenido de una forma distinta demostrando el alcance de la relatividad lingüística. La aparición de un cierto fenómeno en el entorno habitual de una lengua se reflejará, sin duda, en la existencia de una lexía para fijarlo en el sistema. Y cuando el fenómeno en cuestión ocupe, además, un lugar destacado en la vida de esos hablantes, con toda seguridad su lengua dispondrá de varios vocablos con los que delimitar aun con mayor precisión las referencias a esa realidad (González 2000).

No es necesario, sin embargo, recurrir a culturas tan distantes a la nuestra para encontrar las relaciones intralingüísticas. Por ejemplo, el papel que juega el orden climático en algunos países nórdicos, hace evidente la existencia en las lenguas de la zona, de un gran número de términos con el que los hablantes definen las condiciones meteorológicas; mientras que en el español, se hace referencia con un número de vocablos considerablemente menor. Otro interesante ejemplo, el caso de las bayas; en Finlandia, su abundancia y variedad manifiesta una riqueza léxica para designarlas por lo que un finlandés, sin importar su nivel formativo, fácilmente podría mencionar hasta una decena de palabras diferentes, para referirse a los tipos de bayas, mientras que un hispanohablante, seguramente encontrará grandes dificultades para encontrar más de unas cuantas denominaciones concretas de estos frutos (González 2000).

Incluso, dentro de una misma lengua, como es el caso del español, se encuentran diferencias notorias en el habla; expresiones utilizadas en el español peninsular, que al trasladarse geográficamente a Latinoamérica pueden cambiar su significado, expresiones como “vale” para asentar una afirmación o expresar acuerdo, encuentran su similitud en el continente americano con la expresión “ok”; al vehículo de cuatro ruedas utilizado para moverse, en España se le conoce con el nombre de “coche”, en América (en su mayoría) se utiliza el vocablo “carro” mientras que coche

(en América) se refiere al vehículo utilizado para transportar bebés o niños pequeños, y siendo aún más específicos, dentro de la misma América, al coche de bebé en México se le conoce como “carriola”, en Argentina como “carrito”; a la bebida extraída de los frutos, en España se le conoce con el nombre de “zumo”, en América con el nombre de “jugo”; y así, como estos ejemplos, es posible dar muchos otros que, constatan que en una misma lengua pueden manifestarse realidades similares, con expresiones y vocablos totalmente distintos.

El español ofrece una rica variedad de ejemplos que demuestran esta interdependencia entre pensamiento, habla y cultura, quedando evidenciado en las diferentes interacciones humanas, ya sean en una misma lengua, en donde la diferencia será menos dramática, pero siempre existente, o en lenguas diferentes en donde la diferencia será en su totalidad. Una misma realidad puede ser y es percibida de maneras diferentes por los seres humanos, dependiendo siempre de la cultura a la cual han sido expuestos.

Una persona de España podrá entender perfectamente el contenido de lo que una persona en Latinoamérica quisiera comunicarle; la forma, el habla, el vocablo utilizado por el americano será notoriamente diferente al que esta persona española pudiese utilizar para referirse a la misma situación. Si bien el mensaje quedará transmitido, la forma en que éste será expresado será diferente, así mismo el pensamiento y la realidad referida podrían ser percibidas o vistas desde distintos ángulos y todo ello debido a la cultura en la que cada uno de ellos ha estado inmerso.

Son los pueblos los que de un modo espontáneo, producen las lenguas y las desarrollan de modo característico; así como también en ocasiones, son capaces por virtud o infortunio de abandonar paulatinamente el uso de una lengua hasta tal vez provocar su desaparición a través de un acto inconsciente; por ejemplo el latín, lengua madre, lengua primaria que da origen a las actuales lenguas romances, que hoy en día está casi en desuso, el arameo medio, el antiguo prusiano, entre otras.

La misma espontaneidad con que se originan las lenguas está presente en su desarrollo evolutivo, valiéndose de otras lenguas dando forma a nuevos términos y figuras expresivas a medida que las va necesitando para designar realidades surgidas. Por ejemplo, el hebreo moderno, derivado del arameo antiguo, había sido conservado como lengua litúrgica, hoy en día es considerada la lengua oficial del Estado de Israel.

La lengua que va así forjando el pueblo es, obviamente, una lengua popular, que requiere la intervención de los lingüistas, cayendo sobre la

responsabilidad de los filólogos la extracción de sus reglas internas y quienes también deberán ordenar y depurar la lengua creada por el pueblo, dando paso a la lengua culta (Leoz 1998).

Las nuevas tecnologías, juegan hoy en día un papel muy importante en la formación de la lengua y la implantación de nuevos vocablos. Muchos de estos vocablos se mantienen en su lengua original y son ellos los que se amoldan a la cultura que los recibe, tal como el caso de “tablet”, “smartphone” o “laptop” que en muchas lenguas mantienen su término, mientras que en otras, acuden a la traducción, lo que en muchos casos hace la adaptación a las nuevas invenciones más amigable, más cercana y menos dramática.

Conclusiones

Sin visión del mundo, sin cultura, el habla queda sujeta a la lengua y ésta a la mera repetición de enunciados sin arraigo, por ello, la interrelación entre la lengua y la cultura se manifiesta en el habla.

La lengua en su expresión, en el habla, es concebida como elemento cultural, como una visión del mundo, por ello es importante reconocer su función cultural en un diálogo intercultural.

La singularidad de los rasgos que caracterizan a una determinada cultura se pone de manifiesto en el tipo y grado de especialización del léxico a disposición de los hablantes para designar realidades habituales en el medio y civilización que les es propio.

Citando a Coseriu (cf. González 2000):

Las varias comunidades idiomáticas deben ser consideradas también comunidades culturales, ya que a cada una corresponde un determinado grado y un determinado patrimonio de cultura, que de algún modo se refleja infaliblemente en la lengua.

BIBLIOGRAFÍA

Benavides 2005: Benavides, L. *Interculturalidad, globalización: relación lengua, cultura e identidades*. 1/12/2005. El 15 de agosto de 2013; <www.sabersinfin.com/index.php?option=com_content&task=view&id=61>.

Diccionario 2001: *Diccionario de la lengua española*, 2001. Real Academia Española. El 5 de agosto de 2013; <http://rae.es/>.

Durán 2004: Durán, L. *Aspectos universales y particulares del léxico de las lenguas del mundo*. Granada: Impredisur S.L., 2004. El 2 de octubre de 2013; <http://elies.rediris.es/elies21/>.

- Gelvez 2012:** Gelvez, H. S. *Lengua, cultura y pensamiento*. 13 November 2012. El 5 de septiembre de 2013; <http://prezi.com/3qc0jqvd9isk/lengua-cultura-y-pensamiento/>.
- González 2000:** González, A. *La lengua como manifestación de otredad cultural (o convergencia intercultural)*. Espéculo. Universidad Complutense de Madrid. 2000. El 1 de septiembre de 2013; <http://pendientedemigracion.ucm.es/info/especulo/ele/carcedo.html>.
- Leoz 1998:** Leoz, G. *Lengua, lenguaje y cultura*. El 3 de Agosto de 2013; <http://www.oftalmo.com/studium/studium1998/stud98-1/98a01.htm>.
- Olaya 2007:** Olaya, J. L. *Importancia del lenguaje y la cultura y su influencia en el comportamiento y conducta del ser humano*. Oct 06, 2007. El 2 de agosto de 2013 ; <http://www.slideshare.net/jorgeolaya/lenguaje-y-cultura>.
- Reynoso 2010:** Reynoso, C. *Ciencia cognitiva. Relativismo lingüístico*. 1st, 2010. El 2 de agosto de 2013; <<http://carlosreynoso.com.ar/ciencia-cognitiva-11-relativismo-linguistico>>
- Rodríguez 2007:** Rodríguez, J. O. *Lenguaje y cultura*. Oct 06, 2007. El 4 de agosto de 2013; <<http://www.slideshare.net/jorgeolaya/lenguaje-y-cultura>>.
- Teresa 2011:** Teresa, A. *Lenguaje, cultura y pensamiento: ¿depende del lenguaje nuestra manera de pensar?*. April 27, 2011. El 10 de Septiembre de 2013; <www.lexiophiles.com/espanol/lenguaje-cultura-y-pensamiento-%C2%BFdepende-del-lenguaje-nuestra-manera-de-pensar>.

**НАБЛЮДЕНИЕ ВЪРХУ УПОТРЕБАТА НА НЯКОИ НЕПРЕКИ
НЕГАТИВНИ КОНСТРУКЦИИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК
(В СЪПОСТАВКА С АНГЛИЙСКИЯ ЕЗИК)**

Магдалена Николова
Югозападен университет „Неофит Рилски“

**OBSERVATIONS ON THE USE OF CERTAIN INDIRECT
NEGATIVE CONSTRUCTIONS IN BULGARIAN LANGUAGE
(IN COMPARISON WITH ENGLISH)**

Magdalena Nikolova
South-West University Neofit Rilski

A subject of this study is the usage of indirect negative constructions in Bulgarian language and their translated English equivalents. The empirical ground for the study is the classical work „Бай Ганьо“ and its most recent English translation from 2010. Different ways of expressing indirect negation in the Bulgarian text have been systematized in the process of work and attention to their translated analogues has been paid. A conclusion that has been reached is that despite the typological distinctions between the two languages, in some of the examples there could be seen complete analogy, while other examples show structural and semantic asymmetry.

Key words: negation, indirect negative constructions, rhetorical questions

Обект на наблюдението са различните начини за изразяване на непряка негация в българския и английския език. Основна мотивация за избора на тема е желанието да се даде повече информация за разглеждания тип негация и начините, по които подобни примери се превеждат на английски език. Емпирична база на научния анализ е класическото произведение „Бай Ганьо“ и най-новият му англоезичен превод от 2010 г. В хода на анализа си поставихме няколко основни задачи:

1. Да уточним обсега на понятието „индиректна“ или „непряка“ негация, което не се използва широко в българското езикознание.

2. Да представим накратко чрез дескриптивния метод същността и начините за изразяване на непреки негативни конструкции в българския и в английския език.

3. С помощта на съпоставителния метод да се опишат случаите на симетрия и асиметрия при английския превод на непреките негативни конструкции.

В българското езикознание не се употребяват термините „индиректна“ или „непряка“ негация. Според нас това езиково явление може да се определи по следния начин: асиметрична езикова структура, в която отрицанието е в плана на съдържанието, но липсва в плана на изразяването. Терминът на български език, който се доближава най-много до английския термин *indirect negation*, е *частноотрицателни* или *частичноотрицателни* изречения. Но тази прилика е само при наименованието на термините, защото под непреки негативни конструкции се имат предвид изрази, които, без да са отрицателни по форма, изразяват определен вид отрицание, докато при частичноотрицателните изречения отрицанието е формално в определен сегмент от изречението. За разлика от ситуацията в българския език в английския Ото Йесперсен описва различните начини за изразяване на идеята за отрицание „чрез непреки или заобиколни средства“ (Йесперсен 1917: 22, преводът е мой – М.Н.). Авторът разграничава няколко начина за изразяване на индиректна негация в книгата си „*Negation in English and Other Languages*“. В случаите, когато откриваме примери, илюстриращи тип непряка негация, която не е описана в изследванията по проблема в българската наука, се позоваваме на описаните от Йесперсен. Предвид обема на изследването ще разгледаме по-подробно само един от видовете непреки негативни конструкции – изразяването на отрицателно твърдение чрез употребата на въпросителни изречения, а останалите случаи ще бъдат само маркирани. В българското езикознание този тип изречения са описани от К. Попов като въпросително-реторически. Те „са въпросителни по форма, а съобщителни по съдържание. Зададеният въпрос крие в себе си и своя отговор. [...] Тези изречения имат не толкова граматическа служба, колкото стилистическа, затова се употребяват като стилистическо средство за по-голяма изразителност“ (Попов 1973: 56). Според класификацията на въпросително-отрицателните изречения, предложена от К. Попов, можем да разграничим няколко начина за образуването им. Тук се включват и реторичните въпроси без отрицателна частица, които предполагат отрицателен отговор. Р.

Ницолова допълва, че като реторични въпроси „се използват изреченията с пълнозначна въпросителна дума и с частиците *ли* и *нима*“. Изследователката уточнява, че „особеност на реторичните въпроси е, че в тях утвърждението/отрицанието противоречи на утвърждението/отрицанието в отговора“ (Ницолова 1984: 125). Р. Ницолова отбелязва също, че „на отрицателни реторични въпроси с *ли* съответства положителен отговор и обратно“. Ще се опитаме да систематизираме видовете реторични въпроси и начините за превода им.

1. Реторични въпроси, образувани без употреба на пълнозначна въпросителна дума. При този вид реторични въпроси не се наблюдават съществени различия при преводните им еквиваленти.

Все аз ли ще ви оправям! (= Аз няма да ви оправям винаги.)

Is it always up to me to fix things up for you? (= It is not always up to me to fix things up for you.)

Прави впечатление, че на български език гореспоменатото изречение завършва с „!“ , а на английски език с „?“ . Това се дължи на експресивността, която влага авторът, а и както сме описали по-долу, според някои учени на английски език всички въпросителни изречения завършват с „?“ , независимо от службата им.

Че голям мурафет ли е, един вестник да се издава? (= Не е голям мурафет да се издава вестник.)

Is it a big deal to publish a paper? (= It is not a big deal to publish a paper.)

Сега ли му намери времето да се караш – обади се един от студентите, – когато ни е дошел гост? (= Сега не е времето да се караш.)

*Is now the time to pick a quarrel with him, when we have a guest!
(= Now is not the time to pick a quarrel.)*

2. Реторични въпроси, в които участва въпросителна дума, от типа кой + глагол в 3 л. ед. ч. Този тип реторични въпроси са описани като вид индиректна негация от типа: *who + verb in 3rd person* (Йесперсен 1917: 25). В българския език обаче подобни въпроси не са отделени в самостоятелен подтип, а се разглеждат като реторични въпроси с пълнозначна въпросителна дума.

По немски нещо си продумаха, ама кой знай! (= Никой не знае; аз не знам.)

They said something in German, who knows what they are up to?
(= *No one knows; I don't know.*)

Абе кой ти гледа весело, келепир имаше богат. (= *Никой не гледа веселбата; аз не гледам веселбата.*)

Who cares about a good time? What a feast! (= *No one cares about good time; I don't care about good time.*)

Свят много, хора всякакви, кой знае туй хлане какво е? (= *Никой не знае; аз не знам.*)

The world is full of all kind of people who knows what this kid is really like? (= *No one knows; I don't know.*)

3. Реторични въпроси с участието на други въпросителни думи.

Какво разбирате вий от свирня, от мухабет? (= *Вие нищо не разбирате от свирня и мухабет.*)

What do you understand about playing, about good times? (= *You don't understand anything.*)

Забрави другарите си, па и защо му са? – нямат нищичко – всичко изядено.

He just forgot about his friends, and why not? What good were they to him? (= *They didn't do anything good to him.*)

4. Реторични въпроси, съдържащи модалните частици мигар, зер, санким, чунким и др.

Р. Ницолова описва този тип изречения като „въпросителни изречения, с които говорещият изразява и своето очакване на отговор. [...] изреченията с *нима*, *мигар* и *зер* са маркирани с признака очакване на отрицателен отговор“ (Ницолова 1984: 119). К. Попов допълва, че изреченията, съдържащи частицата *мигар*, „изразяват учудване, възражение, недоволство“ (Попов 1973: 61). Тук можем да включим и изреченията, съдържащи *санким* и *чунким*, с които също се изразява очакване за отрицателен отговор. На английски език частиците *мигар*, *зер*, *санким*, *чунким* в повечето случаи се превеждат с въпросителни реторични изречения със или без въпросителна дума. Има случаи, когато този вид изречения се превеждат чрез употребата на *as if (not) + минало просто време* или *+ минало продължително време*.

Мигар добро ти мислят? (= *Не ти мислят доброто.*)

You think they want to do you a favour? (= *They don't want to do you a favour.*)

Санким честна ли е? (= Не е честна.)

What is she, respectable or something? (= She is not respectable.)

Чунким баща ми все опери е слушал (= Баща ми не е слушал опера.)

It's not as if my father was always listening to opera. (= My father has not listened to opera all the time.)

5. Реторични въпроси, при превода на които се използва наречието *after all*.

Според Йесперсен употребата на наречието *after all* във въпросително изречение на английски език е ясен маркер за наличието на реторичен въпрос.

Па най-сетне с жени какво ще се церемонии? (= Няма какво да се церемонии с жени.)

Абе жена нали е, какво ще приказваш с нея? (= Няма какво да приказваш с жена.)

After all what's the point of standing on ceremony with women?
(= *There is no point of standing on ceremony with women.*)

After all, she's only a woman; what kind of conversation can you have with her? (= *You can't speak about anything with her.*)

6. Употреба на модалните глаголи *shall, should, could* и *would* при превода на реторични въпроси.

О. Йесперсен описва употребата на модалните глаголи *shall, should, could, would* и отрицателните им форми във въпросителни изречения като ясен маркер за наличието на непряка негация.

Какво стана Бай Ганьо, ти ли ù направи нещо? – Не съм бе, брате, какво съм ù направил? (= Нищо не съм ù направил.)

Did you do something to her? – Who? Me? What would I do to her
(= *I didn't do anything to her*)

Да описвам ли тази музика, която цяла нощ се е подвизавала в кръчмата на Топачоолу... (= Няма да описвам тази музика...)

Shall I describe this music, which had been going all night at Topachoolu's tavern? (= *I will not describe the music.*)

Защо ще си даваме парите на сърбите? (= Няма да им даваме парите си.)

Why should we fork over our money to the Serbs? (= *We will not fork over our money to the Serbs.*)

Кой други е можал да внуши на циганите, сиреч на музикантите, такъв респект към себе като Бай Ганьо? (= Никой друг не е можал да внуши такъв респект.)

Who else could inspire such respect in the Gypsies, that is to say, the musicians, as Bai Ganyo? (= No one else could inspire such respect.)

Употребата на отрицателните форми на модалните глаголи във въпросителни изречения е описана от Йесперсен като вид непряка негация. Когато Бай Ганьо разказва, че е бил на гости у Иречек, отговаря на изумлението на другарите си по следния начин: *Че защо да не му отида?* На английски език изречението е преведено с употребата на модалния глагол *should + not + subject + verb*: *Why shouldn't I go see him?* Подобна е ситуацията при отрицателните реторични въпроси: *Isn't he stupid = Yes, he is stupid* (Йесперсен 1917: 22). В произведението „Бай Ганьо“ открихме множество такива примери: *Не е ли време да си отворим очите?* (= *Време е да си отворим очите.*) По наше мнение обаче споменатите реторични въпроси не могат да се тълкуват като примери за непряка негация заради наличието на отрицателна частица *не* в структурата им.

7. Предаване на косвенонегативни реторични въпроси чрез отрицателни съобщителни изречения на английски език.

Чакай де, какво си видял ти още? (= Не си видял нищо.)

You haven't seen anything yet.

А пък всяко нещо показва ли се? (= Не всяко нещо се показва.)

And it's not like everything can be acted out.

Разбира ли ти свиня от кладенчова вода?

A pig can't tell you the difference between mud and well water.

На български език реторичните въпроси могат да завършват с точка, възклицателен знак или въпросителен знак. К. Попов отбелязва, че в зависимост от това какъв заряд има изречението - въпросителен или отрицателен, след него може да се пише точка или удивителен. В английския език реторичните въпроси в зависимост от контекста също могат да завършат с точка, въпросителен или възклицателен знак, въпреки че според някои учени всички въпроси трябва да завършват с „?“, независимо дали са реторични, или не. При ексцерпирането на примери открихме случай, при който повелително изречение е преведено на английски език чрез отрицателен реторичен въпрос.

Не ща, благодарим, гледайте вий!

I'll pass thank you, why don't you look at them yourself.

Този пример ни насочи към обратното явление в българския език – т.нар. квазивъпроси (вж. Чакърва 2002: 176 – 177), образувани с частиците *ли, няма, а* и др. + глагол във 2 л. ед.ч. или мн.ч., „с които говорещият подканва слушателя не към отговор, а го подтиква към действие, респ. към прекратяване на действие“ (В. Атанасова, цит. по Чакърва 2002: 176), „срв. напр.: – *Ти няма ли да идваш? (= Тръгвай, защо се бавиш)*“ (примерът е от Чакърва 2002: 176). Този вид изречения приличат на реторичните въпроси по форма, но изразяват подбуда. Това явление е изследвано в българското езикознание, но не и в съпоставителен план. Открихме подобен пример при ексцерпирането на материала за изследването: *Ама я кажги, ти защо приказваш тия бабини деветини? (= Не приказвай такива неща)*, и съответния му превод на английски език: *But tell me why are you prattling on and on (= Do not say such things!)*.

8. Други конструкции за изразяване на непряка негация.

Друг начин за изразяване на непряка негация е употребата на иронични фрази, изразяващи скептичност. Според Йесперсен такива фрази могат да бъдат както устойчиви фразеологични словосъчетания от типа: „*Go and tell the marines*“ (Йесперсен 1917: 30), така и обикновени изрази, изразяващи скептичност. Такъв пример е изразът: „тая вяра“, който е преведен на английски език с *damn it all: Омидох – мисля, ще си покаже човещината, ще ме покани у тях на гости. Тая вяра! I was thinking that he'd show me some kindness, invite me to be his guest. – But damn it all.* Според Йесперсен подобни фрази, съдържащи думите *devil* и *damn*, са типичен пример за изразяване на непряка негация. Непряка негация наблюдаваме и при употребата на хипотетични фрази, които превеждаме на английски език с така наречените *if and wish sentences*. При тях „времето и модалността показват, че действието, което се изразява, не е реално“ (Йесперсен 1917: 36, преводът е мой – М.Н.). На български език същото значение може да бъде изразено както с условни изречения, така и чрез употребата на опитативни изказвания, срв.: *Де да имаше една минутна фотография* (= Няма една минутна фотография) – *de da* + имперфект. *If only there had been a photograph = (There isn't a photograph) if only* + past perfect tense. При този тип изразяване на индиректна негация има множество различия между двата езика, които не са обект на настоящото изследване.

И в българския, и в английския език употребата на непряка негация представлява стилистично средство за изразяване на по-

голяма експресивност. Обобщавайки наблюденията си върху приведените по-горе примери, можем да направим следните изводи:

1. Стигнахме до заключението, че непреките негативни конструкции съществуват и в двата езика, но начините, по които се изразяват, могат да бъдат коренно различни. Илюстрация на подобни различия е употребата на наречието *after all* и на модални глаголи при образуването на реторични въпроси.

2. Въпреки типологическите несходства на двата езика бе открита пълна симетрия при образуването на реторични въпроси със или без въпросителна дума, както и на реторични въпроси от типа *кой + глагол в 3 л.ед.ч.*

Настоящата разработка бе насочена към установяване на начините за изразяване на непреки негативни конструкции в българския език, и по-специално – за изразяване на отрицателно твърдение чрез употребата на въпросителни изречения и преводните им еквиваленти на английски език. Това изследване не претендира за пълна изчерпателност по темата. В хода на работата разграничихме още няколко вида непреки негативни конструкции, които не са обект на нашето изследване, но биха били благодатна тема за бъдещи разработки, свързани с употребата и преводните еквиваленти на подобни конструкции.

ЛИТЕРАТУРА

- Йесперсен 1917:** Jespersen, O. *Negation in English and Other Languages*. Copenhagen, 1917.
- Константинов 1983:** Константинов, А. *Бай Ганьо*. София: Български писател, 1983.
- Ницолова 1984:** Ницолова, Р. Прагматичен аспект на изречението в българския книжовен език. София: Народна просвета, 1984.
- Попов 1973:** Попов, К. *По някои основни въпроси на българския книжовен език*. София, 1973.
- Фрийдман, Крамер, Фийлдър и др. 2010:** Friedman, V., and co. *Bai Ganyo: Incredible Tales of a Modern Bulgarian*. University of Wisconsin, 2010.
- Чакърова 2002:** Чакърова, К. Синтактични средства за изразяване на повелителност в съвременния български език. // *Езикът: история и съвременност*. Шумен, 2002, 172 – 181.

**ПО ВЪПРОСА ЗА ТЕНДЕНЦИЯТА КЪМ АНАЛИТИЗЪМ ПРИ
СТЕПЕНИТЕ ЗА СРАВНЕНИЕ НА ПРИЛАГАТЕЛНИТЕ
ИМЕНА В СЪВРЕМЕННИЯ ГРЪЦКИ ЕЗИК
(ВЪРХУ МАТЕРИАЛ ОТ ВЕСТНИК „КАΘΗΜΕΡΙΝΗ“, 2013 г.)**

Таня Иванова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**ON THE ISSUE OF THE TENDENCY TOWARDS ANALYTISM
IN THE DEGREES OF COMPARISON OF ADJECTIVES
IN MODERN GREEK LANGUAGE
(ON MATERIAL FROM THE ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ NEWSPAPER 2013)**

Tanya Ivanova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The tendency towards analytism in the development of the noun system is inherent in many Indo-European languages. But the transition from synthetism to analytism in the Balkan languages is remarkable in that it combines into a unitary system a number of interdependent phenomena that create the unique appearance of the Balkan type of analytism. Alongside the collapse of the declension and the morpho-syntactic changes as a result of this, the trend to analytism in the Balkan languages is apparent in the replacement of synthetic degrees of comparison with analytical ones. This kind of transition from synthetism to analytism has been accomplished in all Balkan languages, including Greek which is not a central Balkan language.

Key words: synthetism, analytical construction, superlative, degrees of comparison, synthetic degrees of comparison, analytical degrees of comparison, descriptive degrees of comparison

Еволюцията от синтетизъм към аналитизъм в развоя на именните системи е присъща на много индоевропейски езици. Преходът от синтетизъм към аналитизъм обаче в балканските езици е забележителен с това, че обединява в единна система множество взаимнозависими явления, които създават неповторимия облик на балканския тип аналитизъм. Заедно с разпадането на склонението и

морфо-синтактичните промени, настъпили вследствие на това, тенденцията към аналитизъм в балканските езици се проявява още и в заместването на синтетично изразените степени за сравнение с аналитични форми. Този вид преход от синтетизъм към аналитизъм се е извършил във всички балкански езици, включително и в гръцкия, който не е централнобалкански език (срвн. Асенова 2002: 117).

С настоящата статия целим да обобщим наблюденията си върху развитието на тенденцията към аналитизъм при степените за сравнение на прилагателните имена в съвременния гръцки език. За постигане на целите на изследването е избрана публицистиката като емпирична среда и по-конкретно статии на обществено-политическа и икономическа тематика от вестник „Καθημερινή“ в периода януари – март 2013 г. Ние ще се базираме на примери от този вестник, тъй като по страниците на печата и особено на този ежедневник често се наблюдава смесване на синтетични и аналитични форми за изразяване на степените за сравнение.

Прилагателното име е една от категориите, които участват в процеса към аналитизъм. Чрез тях нерядко несъгласуваните определения се трансформират в съгласувани и по този начин се избягва употребата на родителния падеж. Присъщата на прилагателното име експресивност спомага за тази трансформация и е в духа на съвременните по-демократизирани форми на гръцкия език.

Според Клерис и Бабиньотис „всеки носител на даден език, за да комуникира, трябва преди всичко да назове обекта на разговор. Това се извършва, като се използва главно името. Често обаче говорителят иска да предаде някакво свойство на съществителното име и това става с помощта на прилагателните имена. Прилагателните имат атрибутивна функция, тъй като са определения на съществителните, които им придават някакво свойство или качество“ (Клерис, Бабиньотис 2005: 53).

Прилагателното име обаче не е обект на изследване в настоящия анализ като отделна морфологична категория и във функцията му да бъде определение на съществителното, а тук интерес представлява свойството на прилагателните имена да се степенуват.

Степента като морфологична категория е присъща на много индоевропейски езици, включително и на съвременния гръцки език. „Степента е абстрактно количествено изменение, отнасящо се до признаците на обектите и засягащо самия признак, но такова явление, което не определя количествено свързани с него обекти“ (Чаролеева 2007: 19).

В гръцкия език поради паралелното съществуване на синтетични и аналитични форми на степените за сравнение картината е много пъстра и предизвиква специален интерес на учените към явлението на постепенното заместване на синтетичните форми от аналитични – един процес, който е динамично изразен в съвременната езикова ситуация и представлява непосредствена последица от тенденцията към аналитизъм в именната система на езика.

Синтетичните степени за сравнение в гръцки език образуват сравнителна степен с флексиите -ότερος, -η, -ο за прилагателните имена, окончаващи на -ος, -η/α, -ο (ψηλός – ψηλότερος – висок – по-висок), -ύτερος, -η, -ο за прилагателните имена, окончаващи на -υς, -ια, -υ (βαθύς – βαθύτερος – дълбок – по-дълбок), и на -εστερος, -η, -ο за прилагателните, окончаващи на -ης, -ης, -ες (επιμελής – επιμελέστερος – старателен – по-старателен) (срвн. Пороманска 2002: 191). П. Макридж отбелязва, че „синтетичните степени за сравнение са по-характерни за книжовните текстове“ (Макридж 2011: 242).

Аналитичното образуване на сравнителна степен на прилагателните имена в съвременния гръцки език се извършва по аналогичен за останалите балкански езици начин, а именно с частицата πιο (по) и положителната степен на прилагателното: πιο ψηλός (по-висок), πιο βαθύς (по-дълбок), πιο επιμελής (по-прилежен). (Пороманска 2002: 191). Според П. Макридж „тези форми характеризират по-често разговорната реч“ (Макридж 2011: 242).

Интерес представлява проследяването на развитието на т. нар. „аналитизъм“ при образуването на суперлатива. В гръцкия език различаваме два вида превъзходна степен – относителна и абсолютна. Относителната превъзходна степен се образува, като пред сравнителната степен се поставя определителният член в съответния род: ο ψηλότερος/ ο πιο ψηλός (най-висок), ο βαθύτερος/ ο πιο βαθύς (най-дълбок), ο επιμελέστερος/ ο πιο επιμελής (най-прилежен). Абсолютната превъзходна степен по принцип се изразява афиксално, като към прилагателните имена поставяме флексиите -ότατος, -η, -ο (ψηλότατος – най-висок), ύτατος, -η, -ο (βαθύτατος – най-дълбок), -εστατος, -η, -ο (επιμελέστατος – най-прилежен) (срвн. Пороманска 2002: 192).

В гръцкия език съществуват прилагателни, които имат особени форми за сравнителна и превъзходна степен, които са единствени и не могат да бъдат заменени с аналитични или описателни конструкции, като напр.: καλός – καλύτερος – άριστος (добър – по-добър – най-добър)/κάλλιστος, κακός – χειρότερος – χειρίστος/κάκιστος (лош – по-

лош – най-лош), μικρός – μικρότερος – ελάχιστος (мальк – по-мальк – най-мальк), λίγος – λιγότερος – ελάχιστος (мальк – по-мальк – най-мальк), μεγάλος – μεγαλύτερος – μέγιστος (голям – по-голям – най-голям), πολύς – περισσότερος – πλείστος (много – повече – най-много) (Пороманска 2002: 193).

Неправилните форми на степените за сравнение на прилагателните имена са разгледани подробно от Питър Макридж. Той отбелязва следните особености при образуването на компаративната и суперлативната степен: „απλός – απλούστερος – απλούστατος, “ (обикновен – по-обикновен – най-обикновен), „κακός – χειρότερος – χειρίστος/κάκιστος“ (лош – по-лош – най-лош), „καλός – καλύτερος – άριστος/κάλλιστος“ (добър – по-добър – най-добър), „κοντός – κοντότερος (когато се използва за ръст)/ κοντύτερος“ (когато се използва за дължина) (нисък – по-нисък – най-нисък, къс – по-къс – най-къс), „λίγος – λιγότερος – ελάχιστος“ (мальк – по-мальк – най-мальк), „μεγάλος – μεγαλύτερος – μέγιστος“ (голям – по-голям – най-голям), „μικρός – μικρότερος ελάχιστος“ (мальк – по-мальк – най-мальк) „, πολύς – περισσότερος – πλείστος“ (много – повече – най-много) (Макридж 2011: 241).

Фактът, че при двама автори срещаме почти еднакви неправилни форми при образуването на степените за сравнение на прилагателните имена, показва, че действително в съвременния гръцки език те са доста ограничени. Старогръцкото изобилие от неправилни форми постепенно се е ограничило и днес ние срещаме само няколко прилагателни от такъв тип. Този факт се обяснява с тенденцията към аналитизъм в номиналната система, която характеризира съвременния гръцки език. Тя е провокирана от стремежа към опростяване на езика и ограничаване на сложните конструкции и неправилните форми при имената. В рамките на тенденцията към аналитизъм в именната система на новогръцкия език си обясняваме и факта, че все по-често в разговорната реч срещаме замяна на формите на неправилните прилагателни имена с аналитични конструкции (πιο καλός – по-добър, πιο κακός – по-лош, πιο μικρός – по-мальк). Нужно е обаче да отбележим, че според правилата на съвременния гръцки език замяната на неправилните форми на степените за сравнение с аналитични е недопустима за писмената и книжовната реч. Дори според някои автори това явление характеризира диалектите (срвн. Макридж 2011: 241).

II. Макридж отбелязва също и един много важен факт, който характеризира съвременното състояние на езика. „В гръцки език не

съществува толкова ясно разграничаване между сравнителна и превъзходна степен, както например в английския, и понякога в изреченията се използва формата за превъзходна степен като сравнителна: Οι πελάτες του ξενοδοχείου θεωρούνται **οι καλύτεροι** από όλους τους άλλους ξένες επισκέπτες (Клиентите на хотела се смятат за по-добри от всички други чуждестранни посетители“ (Макридж 2011: 242). В този пример формата за превъзходна степен „**οι καλύτεροι**“ изпълнява функцията на сравнителна степен.

Под влияние на книжовната норма наблюдаваме и образуването на изрази с определителен член и сравнителна степен на едно прилагателно име в единствено число, среден род в значение „колкото се може по...“ (напр. το ταχύτερο μέσο – колкото се може по-бързо средство). В димотики те са заместени от изразите „όσο γίνεται/όσο το δυνατόν“ (колкото се може по...). Също под влияние на книжовната традиция и почти изолирано само в писмената реч някои форми за абсолютна превъзходна степен се използват като относителни. Така заедно с фразата за абсолютна превъзходна степен -έχει μέγιστη σημασία (има най-голямо значение), срещаме и изрази като το μεγαλύτερο τμήμα του λαού (най-голямата част от народа) (срвн. Макридж 2011: 242).

Исключително ценни за нашето изследване са т. нар. „описателни“ степени за сравнение, известни в българската граматика като елативни, защото те са резултат от развитието на аналитизма в номиналната система на съвременния гръцки език и свидетелстват за динамичното развитие на тази тенденция.

Изразяването на суперлатива чрез перифраза като най-прост и непосредствен начин е разпространено в различни езици. В гръцкия език в рамките на посочената по-горе тенденция все по-често абсолютната превъзходна степен се изразява с помощта на наречието πολύ (много) (πολύ πολύ) или чрез повторение на прилагателното име, както и с прибавяне на префиксите κατά- (κατάσπρος) (снежнобял), ολο- (ολόμαλλος) (целият от коприна), θεο- (θεότρελος) (безумно луд), παν- (πανάρχαιος) (много древен), υπερ- (υπερπολυτελής) (свръхлуксозен) (срвн. Пороманска 2002: 193).

П. Асенова, разглеждайки въпроса за елативните степени за сравнение в балканските езици, отделя специално внимание на гръцкия език. Тя твърди, че освен в официално признатата книжовна форма на съвременния гръцки език и в много диалекти се използват аналитични, описателни по същество форми, които са се граматикализирали. Според нея в редица говори (в Мала Азия – Понт,

Сили Демирдеси и в Тракия) наречието „ακόμα“ (още) се е превърнало в частица за сравнителна степен, напр. *ακόμα καλός* (по-добър). В други говори (в Кападокия и Епир) същото наречие се използва като частица за превъзходна степен, напр. *ακόμα και καλύτερος* (най-добър). Асенова подчертава, че според А. Тумб тези форми са резултат от турско влияние. Това мнение се споделя и от К. Сандфелд. Действително според П. Асенова конструкции като *αλού μεν κ'ακόμ μικρός* (от мен по-малък) калкират турското *benden daha* (което е наречието „ακόμα“). Същите функции като „ακόμα“, твърди авторката, има и частицата местоимение *άλλο* (друго), която се използва според Асенова в понтийските и севернопонтийските говори за образуване на сравнителна степен, напр. *άλλο καλός* (по-добър) (срвн. Асенова 2002: 119).

Действително авторката прави важни наблюдения върху общите черти при образуването на степените за сравнение в балканските езици. Но нейните наблюдения върху гръцкия език трябва да бъдат подложени на по-задълбочен анализ. Всички тези „диалектни“ описателни форми на степените за сравнение всъщност не характеризират само разговорната реч. Наблюденията върху примерите от журналистически текстове, които ще разгледаме по-долу в статията, показват изобилие от такива форми. Споделяме твърдението, че елативните степени за сравнение са по-често използвани в разговорния език, но не можем да възприемем, че те не присъстват в писмената реч.

Както отбелязахме по-горе, като емпирична основа за настоящото изследване са избрани статии от вестник „Καθημερινή“ от 2013 г.

Вестник „Καθημερινή“ е един от най-влиятелните гръцки ежедневници, които се придържат по-стриктно към правилата на книжовната традиция. Затова ще проследим примерите от статиите на обществено-политическа и икономическа тематика в този вестник, за да констатираме дали тенденцията към аналитизъм при степените за сравнение е действително силно развита в съвременното състояние на езика, или тя характеризира предимно разговорната реч.

ΣΙΝΤΕΤΙΧΝΗ ΦΟΡΜΗ ΗΑ ΣΤΕΠΕΝΗ ЗА СРАВНЕНИЕ
1. ...και αποτελεί το κρισιμότερο προαπαιτούμενο... (Καθημερινή, 06/01/2013)
2. Άμεση και σημαντικότερη προτεραιότητα... (Καθημερινή, 06/01/2013)
3. ...να αποχωρήσει από από παλιότερη συζήτηση για την Ελλάδα... (Καθημερινή, 06/01/2013)
4. ...που διαθέτουν και τις περισσότερες ψήφους... (Καθημερινή, 06/01/2013)
5. ...που θεωρείται ένα από τα σημαντικότερα πολιτικοοικονομικά σκάνδαλα... (Καθημερινή, 06/01/2013)
6. ...οι οφέλες του στενού και ευρύτερου δημόσιου τομέα... (Καθημερινή, 13/01/2013)
7. ...που βρίσκεται στο νοτιότερο άκρο της χώρας... (Καθημερινή, 13/01/2013)
8. Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον σε αυτό το πρόγραμμα είναι... (Καθημερινή, 13/01/2013)
9. ...αποτελεί το πρώτο βήμα για τη μεγαλύτερη συγχώνευση... (Καθημερινή, 13/01/2013)
10. ...επιδιώκεται ο ορθολογικότερος και οικονομικά επιδοτικότερος επιχειρησιακός και στρατηγικός σχεδιασμός... (Καθημερινή, 13/01/2013)
11. ...εις βάρος των περιφερειακών μικρότερων λιμένων... (Καθημερινή, 13/01/2013)
12. Ο ειδικότερος ρόλος κάθε λιμανίου... (Καθημερινή, 13/01/2013)
13. Η καλύτερη του προβλεπόμενου εκτέλεση είναι... (Καθημερινή, 13/01/2013)
14. ...οι προοπτικές ανάπτυξης της παραγωγής και των εξαγωγών είναι σημαντικότερες ... (Καθημερινή, 13/01/2013)
15. ...τα έσοδα από την αύξηση της τιμής του πετρελαίου θέρμανσης ήταν περισσότερα ... (Καθημερινή, 13/01/2013)
16. Ακολουθούν τα μεγαλύτερα αθλητικά κέντρα... (Καθημερινή, 13/01/2013)
17. ...και με μικρότερα ποσά(Καθημερινή, 13/01/2013)
18. ..στο γενικότερο πρόβλημα ρευστότητας της αγοράς ηλεκτρισμού... (Καθημερινή, 13/01/2013)
19. ...στο πλαίσιο μιας ευρύτερης διεθνούς τάσης... (Καθημερινή, 13/01/2013)
20. ...οι περισσότεροι από τους ενδιαφερομένους επενδυτές κοιτούν... (Καθημερινή, 13/01/2013)
21. ...που προτίνει στους υψηλότετου εισοδηματικού επιπέδου πελάτες... (Καθημερινή, 13/01/2013)

22. ...σε περισσότερες από μια χώρες... (Καθημερινή, 13/01/2013)
23. Επίσης, χαμηλότερες είναι οι τιμές... (Καθημερινή, 13/01/2013)
24. ...η πραγματική εισροή είναι μεγαλύτερη ... (Καθημερινή, 13/01/2013)
25. ...οι μηνιαίες δαπάνες των νοικοκυριών για τους φόρους να είναι χαμηλότερες ... (Καθημερινή, 13/01/2013)
26. ...που αφορούσε περιουσία μεγαλύτερης αξίας... (Καθημερινή, 13/01/2013)
27. ...προκειμένου να επιχειρηθεί η δικαιότερη κατανομή των φορολογικών βαρών... (Καθημερινή, 13/01/2013)
28. ...επιβάλλονται σε αντικειμενικές αξίες που πλέον είναι υψηλότερες των πραγματικών... (Καθημερινή, 13/01/2013)
29. ...θα αποδεχθεί εάν έχουν μεγαλύτερο βάθος... (Καθημερινή, 13/01/2013)
30. ...το οποίο υφίσταται τα τελευταία χρόνια ισχυρότατο πλήγμα... (Καθημερινή, 13/01/2013)
31. Σε πλείστες περιπτώσεις δεν μπορεί... (Καθημερινή, 13/01/2013)
32. ...θα συνεισφέρει σε μια καλύτερη σχέση εμπιστοσύνης... (Καθημερινή, 13/01/2013)
33. ...αλλά θίγει και τις ευρύτερες πολιτικές και πολιτισμικές διαστάσεις... (Καθημερινή, 13/01/2013)
34. Ίσως σημαντικότερη είναι μια άλλη συνέπεια... (Καθημερινή, 13/01/2013)
35. Να επιτρέπει την ευχερέστερη παρακολούθηση... (Καθημερινή, 13/01/2013)
36. ...να υποστηρίζεται από μια ευρύτερη προσπάθεια... (Καθημερινή, 13/01/2013)
37. ...για συναλλαγές που είναι μεγαλύτερες από 500 ευρώ... (Καθημερινή, 13/01/2013)
38. Σύμφωνα με ανώτερο στέλεχος του υπουργείου Οικονομικών... (Καθημερινή, 20/01/2013)
39. ...ενώ γενικότερη είναι η αίσθηση... (Καθημερινή, 20/01/2013)
40. ...να αναδεικνύεται σε σημαντικότερη δραστηριότητά του...(20/01/2013)
41. Το μεγαλύτερο βάρος έπεσε... (Καθημερινή, 20/01/2013)
42. ...παρουσιάζει ταχύτατη μείωση των αμειβών... (Καθημερινή, 20/01/2013)
43. ...κατόρθωσαν να έχουν πληρώσει μικρότερο τμήμα... (Καθημερινή, 20/01/2013)
44. ...με μια μεγαλύτερη ενίσχυση των τραπεζών... (Καθημερινή, 20/01/2013)

45. Ας κάνουμε τις καλύτερες επενδύσεις... (Καθημερινή, 27/01/2013)
46. ...εάν ασφαλίζουμε την καλύτερη ποιότητα κατάρτισης... (Καθημερινή, 27/01/2013)
47. Η διάταξη υπήρχε σε παλιότερους φορολογικούς νόμους... (Καθημερινή, 27/01/2013)
48. ...η χώρα γίνεται φτωχότερη ... (Καθημερινή, 03/02/2013)
49. Ενδεικτική είναι η παλιότερη μελέτη... (Καθημερινή, 03/02/2013)
50. ...οι οποίοι θα πληρώσουν μεγαλύτερο φόρο... (Καθημερινή, 03/02/2013)
51. ...έχει να καταδείξει σημαντικότατο έργο... (Καθημερινή, 03/02/2013)
52. ... ο καλύτερος τρόπος για την καταπολέμηση της φτώχειας... (Καθημερινή, 10/02/2013)
53. ...που έκανε αίφνης την Ιρλανδία τη δεύτερη παλιότερη χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης... (Καθημερινή, 10/02/2013)
54. Οι έξι μεγαλύτερες ιρλανδικές τράπεζες έφτασαν... (Καθημερινή, 10/02/2013)
55. ...θα πρέπει να πάμε σε βαθύτερη ενοποίηση... (Καθημερινή, 10/02/2013)
56. ...είναι το καλύτερο όπλο κατά της φτώχειας... (Καθημερινή, 10/02/2013)
57. Η δική μου οργάνωση είναι μια από τις καλύτερες στον τομέα... (Καθημερινή, 10/02/2013)
58. ...για τον καλύτερο έλεγχο από δόσης του ΦΠΑ... (Καθημερινή, 10/02/2013)
59. ...που έχουν περισσότερο προσωπικό και λιγότερες υποθέσεις... (Καθημερινή, 10/02/2013)
60. ...όταν η ύφεση είναι μεγαλύτερη ... (Καθημερινή, 17/02/2013)
61. ...προέκυψε το θέμα της μείωσης του κατώτατου μισθού... (Καθημερινή, 17/02/2013)
62. Η μεγαλύτερη ομάδα ελέγχεται... (Καθημερινή, 17/02/2013)
63. Ο δεύτερος δημοφιλέστερος προορισμός ήταν... (Καθημερινή, 10/03/2013)
64. Νέα οξύτατη αντιπαράθεση ξέσπασε... (Καθημερινή, 17/03/2013)
65. ...ότι η καταδίκη θα μπορούσε να συνοδευθεί από μικρότερη ποινή... (Καθημερινή, 17/03/2013)
66. ...ήταν η άριστη νομική κατάρτισή του... (Καθημερινή, 17/03/2013)

ΑΝΑΛΙΤΙΧΝΙ ΦΟΡΜΙ ΗΑ ΣΤΕΠΕΝΙ ΖΑ ΣΡΑΒΗΕΝΙΕ
1. ...η κυβέρνηση θα έρθει αντιμετώπη με την πιο καυτή πατάτα... (Καθημερινή, 06/01/2013)
2. ...επικράτησαν πιο ψύχραιμες φωνές... (Καθημερινή, 06/01/2013)
3. ...στην πιο δύσκολη από τις 31 πολιτείες της χώρας... (Καθημερινή, 13/01/2013)
4. Για να γίνω πιο συγκεκριμένος ... (Καθημερινή, 13/01/2013)
5. Ας ξεκινήσουμε με το πιο απλό ζήτημα... (Καθημερινή, 13/01/2013)
6. ...πως μπορεί να καταστεί η Ελλάδα πιο παραγωγική και ανταγωνιστική ... (Καθημερινή, 20/01/2013)
7. ...η πιο μεγάλη ανησυχία για την κυβέρνηση προέρχεται... (Καθημερινή, 03/02/02013)
8. ...η πρόταση αυτή επικράτησε των πιο σκληρών προτάσεων... (Καθημερινή, 03/02/2013)
9. ...ότι μια ευοίωνη μέρα για την Ελλάδα... (Καθημερινή, 03/02/2013)
10. ...να του υποδεύξουν εκείνοι τον πιο δίκαιο τρόπο φορολόγησης... (Καθημερινή, 03/02/2013)
11. ...είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος... (Καθημερινή, 10/02/2013)
12. Η διαδικασία θα γίνει πιο σωστή ... (Καθημερινή, 10/02/2013)
13. ...ότι ανέμειναν πιο σθεναρή στήριξη του προέδρου... (Καθημερινή, 17/02/2013)
14. ...που ήταν αναγκαίο για μια πιο ήπια προσαρμογή... (Καθημερινή, 17/02/2013)
15. ...για τις δυο πιο σημαντικές αποκρατηκοποιήσεις κρατικών εταιρικών περιουσιακών στοιχείων... (Καθημερινή, 24/02/2013)
16. ...πραγματοποίησε τα πιο πυκνά σεισμικά... (Καθημερινή, 03/03/2013)
17. Για την επίτευξη ενός πιο λιτού και πιο αποτελεσματικού κράτους... (Καθημερινή, 03/03/2013)
18. ...και από την πιο ζωνρή φαντασία... (Καθημερινή, 10/03/2013)
19. ...θεωρείται από τις πιο εύρωστες στην Ευρώπη... (Καθημερινή, 10/03/2013)
20. ...και εξολόθρευση και των πιο στοιχειωδών δικαιωμάτων... (Καθημερινή, 17/03/2013)
21. Μετά τον κ. Παπαγεωργόπουλο το πιο πολυσυζητημένο πρόσωπο στην πολύκροτη δίκη της Θεσσαλονίκης δεν είναι... (Καθημερινή, 17/03/2013)

ΕΛΑΤΙΒΗΝΗ ΣΤΕΠΕΝΗ ЗА СРАВНЕНИЕ
1. Εξίσου σημαντικός παράγοντος... (Καθημερινή, 06/01/2013)
2. ...κινούνται με εξαιρετικά αργούς ρυθμούς... (Καθημερινή, 06/01/2013)
3. ...ήταν εφαρμογή χαρακτηριστικά υψηλόβαθμο στέλεχος... (Καθημερινή, 06/01/2013)
4. ...από τη μία είναι η εξαιρετικά δυσχερής οικονομική συγκυρία... (Καθημερινή, 06/01/2013)
5. ...αλλά και ενός ακόμη πρώην γαλάζιου υπουργού... (Καθημερινή, 06/01/2013)
6. ...τα στελέχη είναι επίσης ιδιαιτέρως προσεκτικά... (Καθημερινή, 06/01/2013)
7. Δεδομένου, λοιπόν, του εξαιρετικά ασταθούς επικοινωνιακού κλίματος... (Καθημερινή, 06/01/2013)
8. ...για το οποίο ήδη εργάζεται μια αρκετά εκτεταμένη ομάδα... (Καθημερινή, 06/01/2013)
9. ...και την πολύ μικρή συνεισφορά... (Καθημερινή, 13/01/2013)
10. ...ενώ οι τιμές της γης είναι αρκετά ελκυστικές... (Καθημερινή, 13/01/2013)
11. ...διακρίνει μια αξιοσημείωτα μεγάλη στροφή... (Καθημερινή, 13/01/2013)
12. ...έχουν αναλάβει την κατάρτιση μεθόδων ελέγχου των πολύ εύπορων ατόμων... (Καθημερινή, 13/01/2013)
13. ...να δώσουν κορπό από πολύ μικρή ηλικία... (Καθημερινή, 13/01/2013)
14. ...με πολύ μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα... (Καθημερινή, 13/01/2013)
15. ...αν είχαν νιοθετήσει μια καθαρά ιδιοτελή συμπεριφορά... (Καθημερινή, 13/01/2013)
16. ...και η κυβέρνησή του πρέπει να στηριχθεί στο πολύ δύσκολο έργο... (Καθημερινή, 20/01/2013)
17. ...δημιούργησαν έναν απόλυτον καταστροφικό συνδιασμό... (Καθημερινή, 20/01/2013)
18. Η σημασία του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου είναι ιδιαίτερα σημαντική ... (Καθημερινή, 27/01/2013)
19. ...που η Ελλάδα ήταν σε πολύ καλύτερη κατάσταση... (Καθημερινή, 27/01/2013)
20. ...και στη συνέχεια εισάγεται σε πολύ υψηλότερες τιμές... (Καθημερινή, 27/01/2013)

21.είναι σχετικά περιορισμένες γεωγραφικά... (Καθημερινή, 03/02/2013)
22. ...τα δημοσιονομικά περιθώρια είναι πολύ περιορισμένα ... (Καθημερινή, 03/02/2013)
23. ...και η ακτοπλοΐα βρίσκεται σε πολύ δύσκολη κατάσταση... (Καθημερινή, 03/02/2013)
24. ...με σχετικά αυξημένη συμμετοχή... (Καθημερινή, 03/02/2013)
25. ...οι μεταβλητές είναι πάρα πολλές ... (Καθημερινή, 03/02/2013)
26. ...το μέγεθος των απωλείων θα είναι αρκετά υψηλό ... (Καθημερινή, 03/02/2013)
27. ...ενώ εξΐσου εντυπωσιακή ήταν η ταχύτητα... (Καθημερινή, 03/02/2013)
28. ...έχει επιλέγει ένας πολύ επώδυνος τρόπος... (Καθημερινή, 10/02/2013)
29. ...ώστε οι αποκλίσεις να είναι οι μικρότερες δυνατές ... (Καθημερινή, 17/02/2013)
30. Ο κ. Σαμαράς φέρεται ιδιαίτερα προβληματισμένος ... (Καθημερινή, 17/02/2013)
31. Ο αντιπρόσωπος της Κομισιόν εμφανίστηκε ιδιαίτερα εκνευρισμένος ... (Καθημερινή, 17/02/2013)
32. ...θα προκαλούσε τόσο έντονη δημόσια συζήτηση... (Καθημερινή, 17/02/2013)
33. ...όπου τόνιζε σε ιδιαίτερα αυστηρό ύφος ... (Καθημερινή, 17/02/2013)
34. ...τα έσοδα θα ήταν πολύ καλύτερα ... (Καθημερινή, 17/02/2013)
35. ...και οι μειώσεις σε μισθούς και συμτάξεις θα ήταν πολύ μικρότερες ... (Καθημερινή, 17/02/2013)
36. Μπορεί η ισορροπία αυτή να είναι ακόμη ασταθής ... (Καθημερινή, 17/02/2013)
37. ...και να αποφεληθεί από πολύ καλύτερη οικονομική και χρηματοπιστωτική διακυβέρνηση... (Καθημερινή, 24/02/2013)
38. ...που επέκρινε την πρόσφατη δήλωση του Ερντογάν ως ιδιαίτερα προσβλητική ... (Καθημερινή, 03/03/2013)
39. ...με αποτελέσματα όμως ιδιαίτερα χρήσιμα ... (Καθημερινή, 03/03/2013)
40. ...και σε μια νέα ακτίνα στο νοτιοδυτικά της Πελοποννήσου σε πολύ βαθιά νερά... (Καθημερινή, 03/03/2013)
41. ...πραγματοποίησε μόνο πολύ αραιά σεισμικά... (Καθημερινή, 03/03/2013)
42. ... τόσο πιο χαμηλή θα είναι η τιμή... (Καθημερινή, 03/03/2013)

43. ...εξαρτάται από δυο εξίσου σημαντικές εξελίξεις... (Καθημερινή,03/03/2013)
44. ...θα το δει ως μια ακόμη θετική πρόκληση... (Καθημερινή,03/03/2013)
45. Δυστυχώς η κατάσταση είναι πολύ σκληρότερη ... (Καθημερινή,10/03/2013)
46. ...και όχι στην πραγματική τιμή πώλησης, που ήταν μέχρι πρότινος σημαντικά υψηλότερη ... (Καθημερινή,10/03/2013)

Изследвайки въпроса за начините на образуване на степените за сравнение в съвременния гръцки език въз основа на приведените примери, можем да направим конкретни изводи.

1) Действително в разгледаните статии от вестник „Καθημερινή“ синтетичните форми на степените за сравнение преобладават. Това се дължи на факта, който отбелязахме по-горе, че този ежедневник се характеризира със строго придържане към книжовната норма.

2) Аналитичните форми, които представят примерите, са малко и част от тях включват причастия във функцията на прилагателни имена, които според правилата на съвременния гръцки език не могат да се степенуват синтетично (вж. пр. 1 и 21 от примерите със синтетични форми).

3) Интересен е фактът, че сред примерите с аналитични форми на степените за сравнение дори и в този вестник срещаме прилагателни имена, които по принцип не образуват аналитично. Натъкваме се например на прилагателното *μεγάλος* с формата *η πιο μεγάλη* (вж. пр. 7 от примерите с аналитични форми), независимо че според правилата на книжовния съвременен гръцки език тази форма е недопустима за писмената реч. Тези примери са изолирани, но тяхното присъствие е доказателство за стремежа към ограничаване на употребата на синтетичните форми при степените за сравнение и тяхната замяна с аналитични.

4) Доказателство за динамичното развитие за тази тенденция в езика са всички останали примери, които съдържат прилагателни имена, притежаващи синтетични форми за степени за сравнение, но тук ги срещаме с аналитични. Те имат синтетични форми, които са живи в езика и се използват паралелно с аналитичните. Изборът на аналитичното изразяване при тези прилагателни показва, че макар и не толкова динамична, колкото в разговорния език, тенденцията към аналитизъм при степените за сравнение засяга и книжовната реч, с която се характеризира вестник „Καθημερινή“.

5) Най-сериозното и безспорно доказателство, че аналитизмът е динамично развиваща се тенденция и в книжовния език, е наличието в статиите от вестник „Καθημερινή“ на елативни форми за степени на сравнение. Те се обясняват ясно със стремежа към аналитизъм в номиналната система на гръцкия език. Важно е проследяването на описателните форми поради факта, че те се появяват най-напред в разговорния език, откъдето постепенно с развитието на аналитизма в именната система на езика преминават в книжовната норма и както видяхме от примерите, присъстват вече и в писмените текстове.

ЛИТЕРАТУРА

- Асенова 2002:** Асенова, П. *Балканско езикознание*. Велико Търново: Фабер, 2002.
- Клерис, Бабиньотис 2005:** Κλαίρης, Χ., Γ. Μπαμπινιώτης. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2005.
- Макридж 2011:** Mackridge, P. *Η νεοελληνική γλώσσα*. Αθήνα: Πατάκη, 2011.
- Пороманска 2002:** Пороманска, Ст. *Новогръцки език за начинаещи*. Велико Търново: Ровита, 2002.
- Чаролеева 2007:** Чаролеева, М. *Семантичната категория степен и нейното изразяване в българския език*. София: „Проф. Марин Дринов“, 2007.

**УСТОЙЧИВИ СРАВНЕНИЯ С КОМПАРАТУМ
НЕДОМЕСТИЦИРАН ЖИВОТИНСКИ ВИД
В БЪЛГАРСКИЯ И НОВОГРЪЦКИЯ ЕЗИК¹**

Марияна Карталова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

**HABITUAL COLLOCATIONS WITH A COMPARATIVE PART
THAT DENOTATES UNDOMESTICATED SPECIES
IN BULGARIAN AND IN MODERN GREEK**

Mariyana Kartalova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The subject of research in this article are habitual collocations with the component of a wild animal in two Indo-European languages – Bulgarian and Modern Greek. These phraseological units display the human ability to identify ourselves with the closest and best known objects and creatures around us every day. Under examination here are: the metaphoric image of the animal in a comparative aspect, the connotation it suggests, the semantics etc.

Key words: habitual collocations, animal, Bulgarian and Modern Greek languages, phraseological units

Фразеологичните словосъчетания са едни от най-ярките и характерни изразни средства на езика. Те се предават по традиция от поколение на поколение. Характеризират се с образност, емоционална и оценъчна експресивност. Интересна е и информацията, която носят фразеологизмите за мирогледа, въображението и нравствеността на българите и гърците в миналото. В тях проличава способността на народа да прави ценностни оценки за човешкото поведение и социални преценки за хора и явления от живота. Според Т. Бояджиев **„Овлабяването на фразеологията е критерий за цялостното**

¹ Настоящият доклад се осъществява благодарение на проект: Договор № МУ 13 ФЛФ 004 / 19.03.2013, финансиран от фонд „Научни изследвания“ при Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

познаване и усвояване както на чуждия, така и на родния език, условие за повишаване на езиковата култура“ (Бояджиев 2007: 299).

Поради богатството и разнообразието от устойчиви словосъчетания с различен характер можем да приемем, че фразеологичният фонд се състои от **ядро** (фразеологично ядро) и **периферия**, включваща спорни или гранични по характера си словосъчетания. В *ядрото на фразеологичния фонд* се включват устойчиви словосъчетания, които по традиция наричаме „фраземи“ или „фразеологизми“. При тях устойчивостта на синтактичната връзка задължително е съпроводена с експресивност, която произтича от цялостното преосмисляне на думите в словосъчетанието. Фраземите са съчетания с единна семантика, ярка образност, възпроизводимост и колективен характер. А във *фразеологичната периферия* влизат всички преходни устойчиви словосъчетания, които показват известна прилика с фразеологизмите (напр. образност, устойчивост на синтактичната връзка), но имат и специфични особености, които определят по-специалното им място в общата структура на фразеологичния фонд. Към периферията, освен описателните названия, пословиците и поговорките, крилатите фрази, цитатите, поздравите и пожеланията, отнасяме и устойчивите сравнения (УС) (срвн. Зидарова 2009: 271).

В областта на гръцката фразеология работят Х. Симеонидис и А. Анастасиади-Симеониди. В труда на Х. Симеонидис „Εισαγωγή στην ελληνική φρασεολογία“ („Увод в гръцката фразеология“) подробно е разгледана фразеологията – в нейния широк и тесен смисъл. Представени са ни и фразеологичните единици като част от езиковата система. А А. Анастасиади-Симеониди и Анг. Ефтимиу обръщат внимание и на предаването на стереотипните изрази на чужд език, защото като част от културата и изразител на миросгледа на даден народ представляват трудност за „другите“, особено ако има отсъствие на аналогичен образ в другия език.

У нас за първи път значителна част от УС е представена в „Български притчи или пословици и характерни думи“, събрани от П. Р. Славейков, а в по-ново време – в „Българско-руски фразеологичен речник“ от Ал. Кошелев и М. Леонидова, „Фразеологичен речник на българския език“ (т. I и II) от К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. В теоретично отношение УС са слабо проучени в нашата езиковедска литература. На този факт специално внимание обръща една от най-активните изследователки на българската фразеология –

Весна Кювлиева-Мишайкова, която им посвещава и монографията „Устойчивите сравнения в българския език“, 1986 г.

Тя изказва несъгласие относно лексикографското представяне и интерпретирането на устойчиви сравнения от типа: *като вълк, като куче, като заек* и т.н. във „Фразеологичен речник на българския език“. Там сравненията от този тип са представени като многозначни, а според В. Кювлиева-Мишайкова това са: *„самостоятелни, а не многозначни устойчиви сравнения, което се мотивира от първия компонент, предизвикващ разни асоциации, тъй като съответства на различни характерни черти или прояви на избрания за сравнение обект“* (Кювлиева-Мишайкова 1986: 40). Сходно становище за УС е застъпено и от Ал. Кошелев и М. Леонидова в „Българско-руски фразеологичен речник“, от Ж. Николова-Гълъбова и К. Гълъбов в „Българско-немски фразеологичен речник“, от В. М. Мокиенко в „Славянская фразеология“ и др.

По приемлива и добре аргументирана ми се струва позицията, застъпена от В. Кювлиева-Мишайкова. Дори компараторът (предлогът *като*) и компаратумът (*образът*, с който се сравнява) да са еднакви в конструкцията, то признакът, приписван на образа, е различен. От своя страна, това изменя и семантиката на УС. Не бихме могли да твърдим, че сравнението *като заек*, съчетано с *бягам* и *страхлив*, е многозначно, защото двата признака предизвикват различни асоциации в съзнанието на човека. По-скоро това са отделни УС.

Кети Ничева, друга изтъкната изследователка на българската фразеология, не приема за фразеологични единици *„онези устойчиви сравнения, при които сравнението има за задача да разкрие значението на думата, която се сравнява чрез съпоставянето ѝ с общоизвестен предмет, широко познат, който притежава във висока степен качеството, съдържащо се в думата*, напр. *бял като сняг, черен като абанос, черен като катран, черен като въглен* и др.“ (Ничева 1987: 22).

Условно може да се говори за три съставни части на УС: **признак** (т.нар. *tertium comparationis*), който съдържа основанието на сравнението, и **образ** на УС (т.нар. *comparatum*). Функцията на връзка между двете части на сравнението се изпълнява от предлога **като** (*comparator*). Неговото участие в УС е постоянно, стандартно и всеобщо (срвн. Янев 2013: 46).

Обект на изследване в настоящата статия са устойчивите сравнения с компаратум недоместициран животински вид. В езиковедската литература се срещат и други терминологични

названия за тези сравнения – образни, фразеологизирани, традиционни, лексикализирани, но в последните години се е утвърдил терминът „устойчиви сравнения“.

Подобно съпоставително изследване между българския и новогръцкия език прави и Г. Брусева (2007). В статията си обръща внимание на семантиката и структурната организация в устойчивите сравнения с образ животно, като посочва и паралелите в двата езика. Стига до извода, че животните като най-близко намиращи се до човека и като част от битието му влизат в състава на голям брой устойчиви сравнения. Това се потвърждава и в изложението на настоящия текст.

Един от най-честите образи на сравненията се изгражда от лексикални единици, означаващи животни – диви и домашни, птици, насекоми, риби, влечуги. Устойчивите сравнения с компаратум див животински вид са една от най-многобройните групи, тъй като тук се включват животни, характерни и често срещани на Балканския полуостров – от типа на мечка, вълк, лисица, мишка, змия, различни видове птици и др.

Общият брой на УС с компонент недоместициран животински вид е 506². В двата изследвани езика съвпадат само 60 УС, в българския език са 217, а в новогръцкия език – 229. Ако включим и вариантноста, която се наблюдава при фразеологичните единици с компонент сърна, тигър и пор в новогръцкия език, броят на УС се увеличава.

Един от най-често срещаните зоокомпоненти в ролята на компаратум е **мечката**. С нея има сравнително голям брой УС и в двата езика. И в българския, и в новогръцкия език срещаме УС – **ям като мечка / τρώω σαν αρκούδα** и **ходя (вървя) като мечка / πάω σαν αρκούδα**. В българския език има само 3 УС, а в новогръцкия език – 16 УС. Едни от по-интересните примери в новогръцкия език са: **δυνατός σαν αρκούδα (силен като мечка)**³, **<είναι> χοντρός σαν αρκούδα** и **παχύς σαν αρκούδα (дебел / пълен като мечка)**, **τεράστιος σαν αρκούδα (голям / огромен като мечка)** и др. Тези примери са употребими в речевата практика на сегашното поколение българи, но

² Точният брой е взет от изготвения индекс към дипломната ми работа, която е на тема „Устойчивите сравнения с анималистичен компаратум в българския и новогръцкия език“, чийто научен ръководител беше доц. д-р Борян Янев.

³ Устойчивото сравнение **силен като мечка** е лексикографски регистрирано за пръв път от Борян Янев в книгата му „Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език“.

до тази година не бяха лексикографски регистрирани. На тях обръща специално внимание Борян Янев, който разглежда и сравненията като факт на речта. Мечката е пример за промяна на конотацията с течение на времето. Така образът на това животно, което е олицетворявало опасността и агресивността, се е превърнал в символ на добронамереността и симпатичната тромавост благодарение на анимационните филми, играчките за деца и др. Анализът на оценъчния характер на компонентите в УС налага извода, че животните и в двата изследвани езика не могат да се възприемат еднозначно като само положителни или отрицателни. Представителите на фауната, които влизат в подгрупата на дребните хищници и в УС изпълняват ролята на асоцииран образ, са вълкът, лисицата, порът и невестулката. Преобладават УС със зоокомпонент вълк и лисица.

При споменаването на думата **лисица** човек си представя комплексно всички качества на това животно (хитрост, лукавост, ловкост, прикритост и др.). Но няма как да се твърди, че при метафората (напр. Той е лисица) става пълно уподобяване и че съответното лице (елемент А или в УС *tertium comparationis*) му се приписват всички тези качества наведнъж. Конкретизирането на метафоричното изречение **Той / Тя е лисица** (<Αυτός> **είναι αλεπού**) зависи от ситуацията, контекста, в който се употребява. За да се тълкува това изречение правилно, трябва да се обърне внимание на по-широкия контекст. Откъснато от ситуацията, изречението би могло да означава: Той е хитър; Той е прикрит; Той е нечестен; Той е хищник; Той е рижав и т.н.

В двата езика съвпадат само две УС с компонент **лисица** (*обикалям като лисица – τριγυρνάω σαν αλεπού, хитър като лисица – πονηρός σαν αλεπού*) и три УС с компаратум **вълк** (*гладен / гладувам като вълк – πεινασμένος / πεινάω σαν λύκος, ям като вълк – τρώω σαν λύκος*), което показва, че въпреки съседството на двете страни, общото историческо минало на двата народа и близостта им в битово отношение се наблюдават различия във фразеологичните им системи, държащи се на спецификите в миросгледа и културата на българите и гърците.

Друга интересна група е тази, която съдържа реалията **птица / птичка** или вид птица. Като цяло бихме могли да кажем, че птицата и в двата езика е символ на волността и свободата (напр. *свободен като птичка – ελεύθερος σαν πουλί, живеея като <волна> птичка - ζω σαν πουλί*), но не всички птици са натоварени с еднаква конотация.

Например със силно положителна конотация и в двата езика са **славоят** (диал. бюлбюльът) и **гълъбът** – напр. *нея като славей – κελαηδώ σαν αηδώνι, кротък като гълъбче* (само в българския език), *άσπρος (λευκός) σαν περιστέρι* – бял като гълъб⁴. Птиците, които и в двата изследвани езика носят изцяло пейоративно конотативно значение, са **кукумявката**, **кукувицата** и **паунът** – *сам / самичък като кукувица – μόνοσ σαν κούκος, живея като кукувица – ζω σαν κούκος, надувам се като паун – καμαρώνω σαν παρώνι* и др. В новогръцкия език в ролята на comparatum най-вече влизат: **гълъбът**, **врабчето**, **кукумявката**, а и хиперонимът **птица / птичка**. Не се наблюдава разминаване в конотативните значения, които се носят от дадения анималистичен компонент.

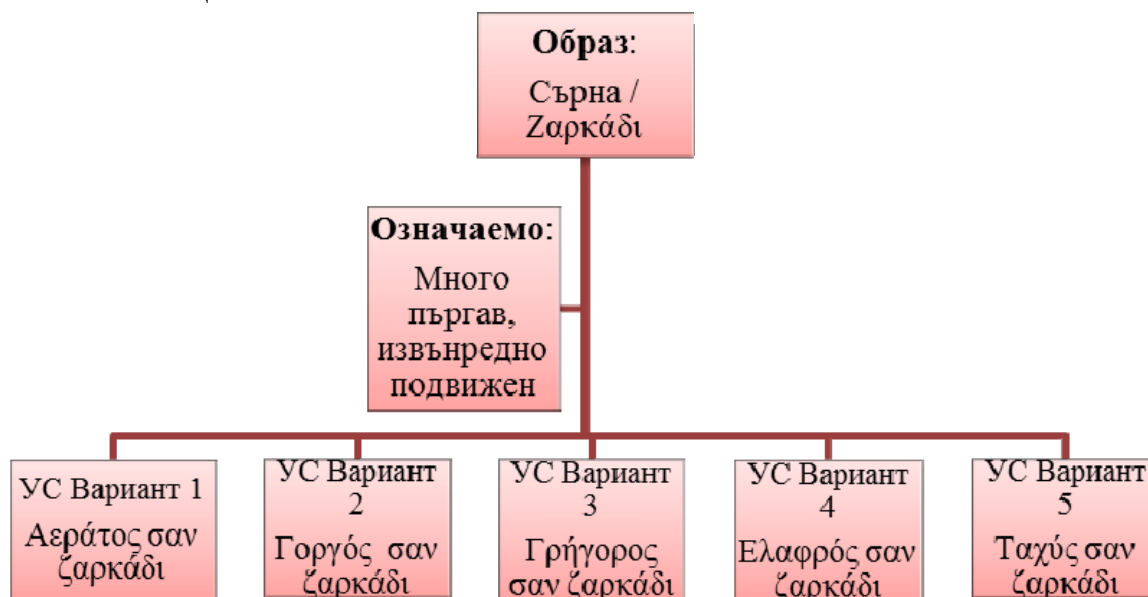
И в двата изследвани езика има сравнително малък брой устойчиви сравнения със зоокомпонент **маймуна**. Съвпада само едно УС – *хиля се като маймуна – γελάω σαν μαϊμού*. В древността „маймуна“ е било обидно прозвище, а самите животни са символизирани злост и грозота. В християнските представи маймуната се явява в отрицателна светлина като карикатура на човека и като животно, символизиращо пороците – суета, свидливост и поквара.

Към анализираната група отнасяме и насекомите. И в българския, и в новогръцкия език бълхата, въшката и кърлежът са изцяло носители на пейоративно значение. Това проличава от УС – *кривя се като бълха в тъпан, надувам се като въшка (καυχιέμαι σαν ψείρα), налитам като гладна въшка, живея като кърлеж (ζω σαν τσιμπούρι), μπαίνω σαν ψύλλος στο πουκί* (букв. пр. влизам като бълха в кесията) и др. В новогръцкия език се среща фразеологизмът **ψόφια ψείρα**, който не отговаря на типичната схема на УС, липсва сравнителният предлог (comparator) и буквално се превежда *мъртва / умряла въшка*, но българският му семантичен еквивалент е *беден като църковна мишка*.

И в двата изследвани езика образите на **елена / ελάφι** и **сърната / ζαρκάδι** се определят като силно положителни. При УС *пъргав като сърна (сърничка)* се наблюдава вариантност. При нея става замяна на един или няколко компонента от УС, без да се нарушава значението. Образът, залегнал в основата на вариантите, е един и същ. Вариантността графично може да се представи по следния начин (вж. Табл. 1):

⁴ В българския език сравнението *бял като гълъб* е лексикографски регистрирано през 2013 г. от Борян Янев.

Таблица 1

В българския и новогръцкия език се откриват стереотипни представи, основани на **змията**, които са свързани с пиянство (пия / смуча като смок), студенина (студен като змия). В новогръцкото УС (пия като смок / πίνω σαν νερόφιδο) смокът е заменен от водна змия (νερόφιδο). Змията е символно животно с невероятна раздвоеност в оценката. В редица древни култури тя е схващана като олицетворение на подземния свят и царството на мъртвите. На преден план стои отрицателното у змията, например опасността от нейното ухапване, поради което унищожителите на змии, т.е. орелът, щъркелът, соколът, се превръщат в силно положителни образи.

Стереотипните представи, наложени в езика посредством животните, компоненти на УС, съвпадат в много висока степен и в двата езика. Пълна еквивалентност се наблюдава при зоокомпоненти като *гълъб – περιστέρι*, *гарга – κουρούνα*, *мравка – μυρμήγκι*, *папагал – παπαγάλος*, *славей – αηδόνι*, *елен – ελάφι*, *сърна – ζαρκάδι*, *лисица – αλεπού*, *вълк – λύκος* и др. Тези прилики в голяма степен се дължат на обективно наблюдаваните характеристики на животните, най-често особености на външния вид, начин на придвижване и т.н. и по-рядко на поведението им. Втората причина се корени във факта, че едни и същи отличителни черти и в двата езика се възприемат като най-типични, най-значими за съответното животно.

В българския език се забелязва съществуването на голям брой УС, при които значението на цялото УС е антонимично на първия компонент (*tertium comparationis*) на фразеологичната единица. Например:

прилича ми като на ат да носи зарзават – *изобщо не ми прилича*;

прилича ми като на свиня ботуши – *никак не ми прилича*;

прилича ми като на свиня звънец – *никак не ми прилича*;

прилича ми като на свиня обица – *никак не ми прилича*, и др.

Съществуването на подобни УС, а още повече осмислянето им с противоположното значение на първия компонент е доказателство, че УС трябва да се разглеждат като единно цяло, УС антоними се противопоставят на базата на цялостното значение, независимо дали в състава им присъстват компоненти с антонимно значение, или не.

Компонентите, които изграждат структурата на УС, играят важна роля както във формален, така и в семантичен план. В изграждането на структурата на УС участват компоненти, които принадлежат към различни части на речта. УС представлява комбинация от повече от един елемент или поне единият от тях задължително трябва да е пълнозначен. Най-широко разпространени сред УС са структури, състоящи се от два или повече пълнозначни компонента.

В ролята на сравнявана част (*tertium comparationis*) глаголът е най-честотният компонент, който се среща в структурата на УС и в двата изследвани езика. В значителна степен преобладават личните глаголни форми пред неличните. Висока честотност на употреба в новогръцкия език имат глаголите: βλέπω (гледам / виждам), ζω (живея), κοιμάμαι (спя), κοιτάζω (гледам), πάρω (вървя / отивам), τρώω (ям), а в българския език – вървя / ходя, гледам, живея, надувам се, прилича ми.

УС със зоокомпонент в новогръцкия и българския език представляват единици със структурно-семантична устойчивост и възпроизводимост в готов вид, експресивност, дължаща се на частично преосмисляне на значението им, и семантика, която се определя от образа на животното.

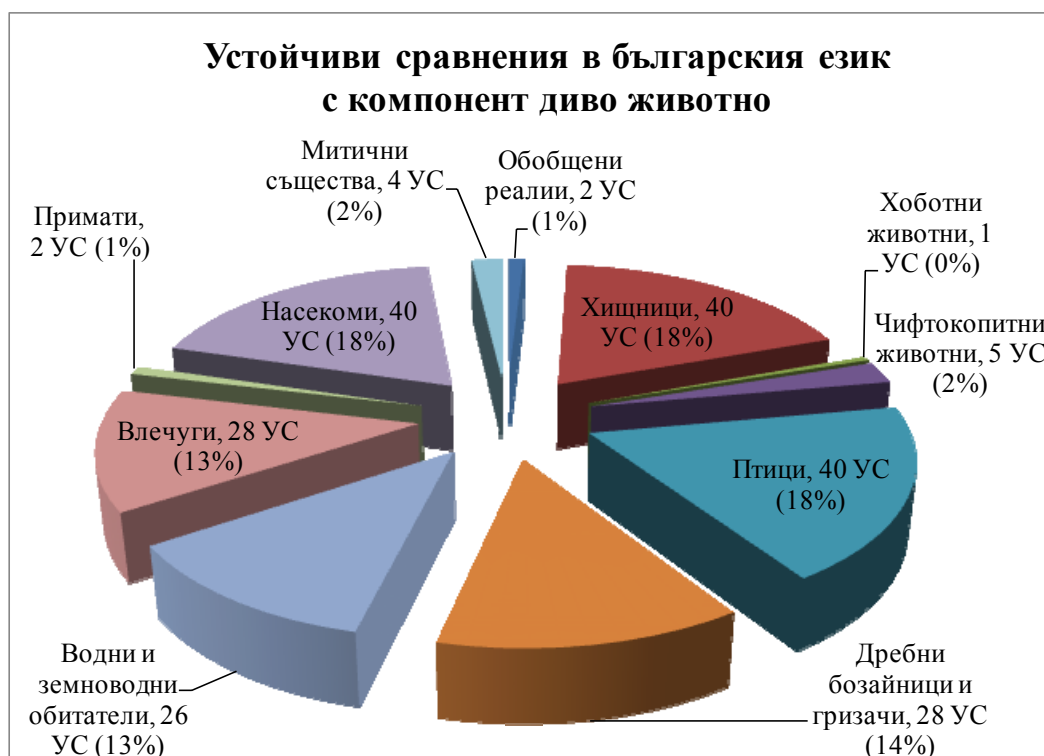
Съпоставителният анализ на характера и естеството на животните показва значителни прилики. От една страна, едни и същи образи се предпочитат и стават причина за генерирането на УС както в новогръцкия, така и в българския език. От друга страна, няма национално специфични образи основи на УС поради близостта на двете страни както по географско разположение, така и по отношение на културата, бита и менталитета. Значително по-рядко за образи на УС се привличат диви животни, насекоми, птици, риби и др. в сравнение с представителите от domestikцирания животински вид.

Това е така поради склонността на човека да се отъждествява с най-близките и познати обекти от заобикалящата го действителност.

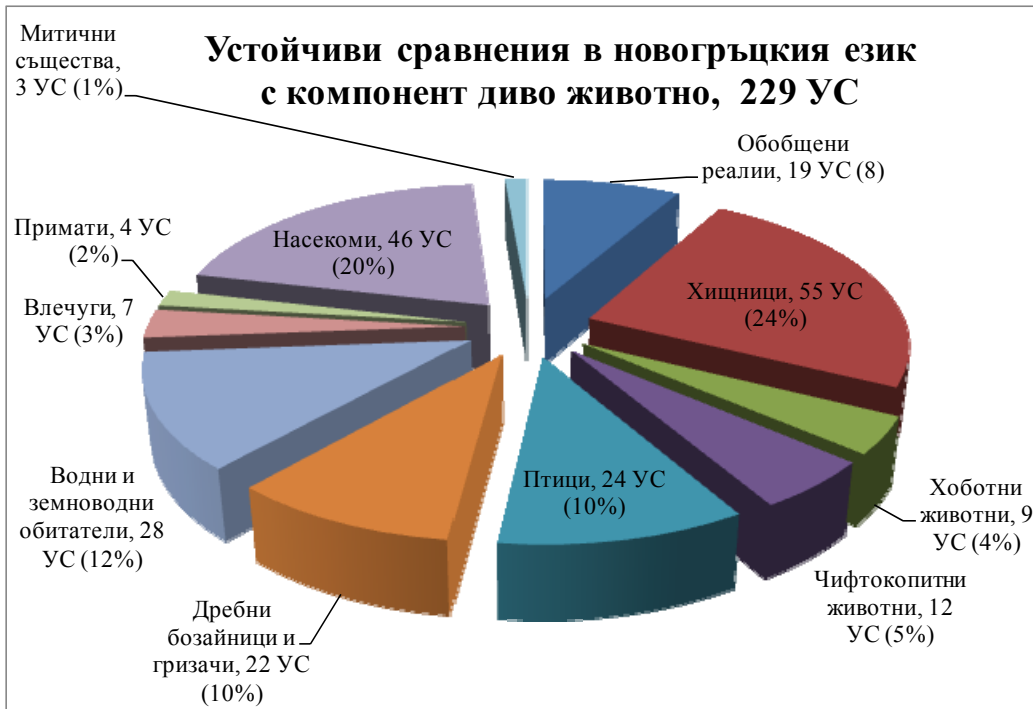
Съпоставката на стереотипните представи, свързани с анималистичните компоненти, показва удивителна прилика в двата изследвани езика, което се дължи предимно на това, че едни и същи характерни черти и в българския, и в новогръцкия език се възприемат като най-значими и типични за съответното животно и именно те се реализират в езика.

В диаграмите, които са разположени по-долу, е представен броят на устойчивите сравнения и тяхното процентно съотношение в двата езика:

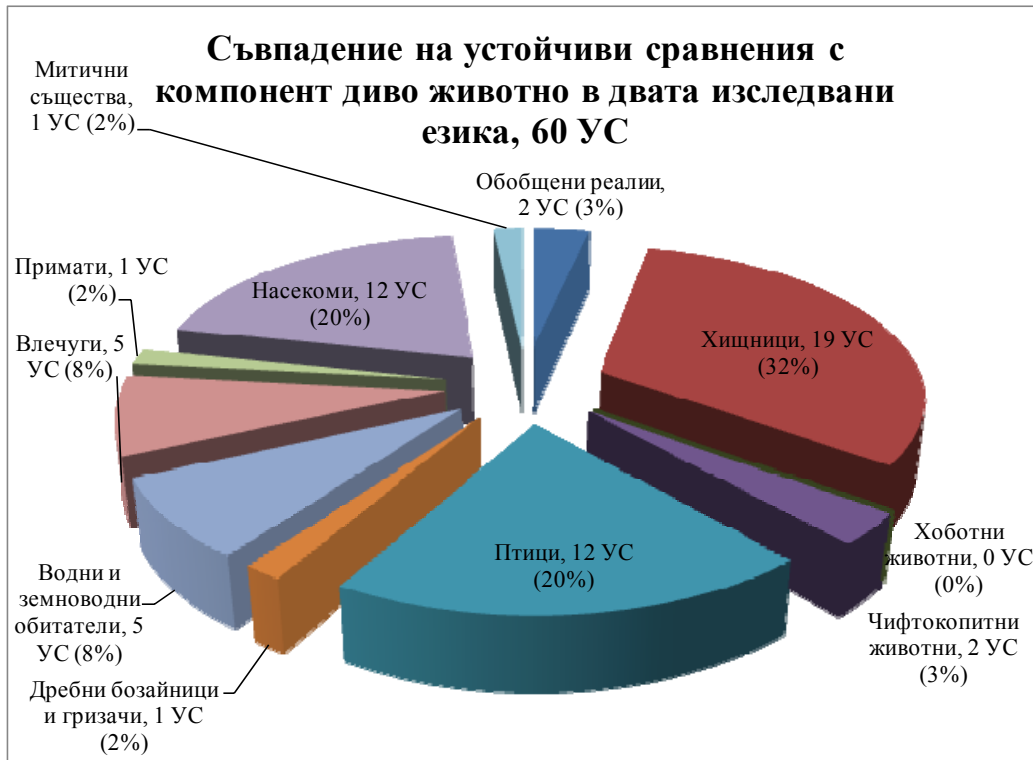
Приложение 1

Приложение 2

Приложение 3

ΛΙΤΕΡΑΤΟΥΡΑ

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α., Ευθυμίου, Α. 2006:** *Οι στερεότυπες εκφράσεις και η διδακτική της νέας ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας*. Αθήνα: Πατάκη, 2006.
- Бояджиев 2007:** Бояджиев, Т. *Българска лексикология*. София: Анубис, 2007.
- Брусева 2010:** Брусева, Г. Η εικόνα του ανθρώπου όπως αντικατοπτρίζεται μέσα από τη σημασιολογία των φρασεολογικών μονάδων της βουλγαρικής και της νεοελληνικής γλώσσας /η ύλη βασίζεται στις φρασεολογικές μονάδες με κεντρικό στοιχείο την λέξη «ζώο»//*Втори конгрес на неоелинистите от Балканските страни „Новогръцкият език на Балканите през 21-ви век – проблеми на обучението, изследвания и перспективи“*. София: Нов български университет, 2010, 221 – 229.
- Зидарова 2009:** Зидарова, В. *Лексикология на съвременния български език*. Пловдив: Контекст, 2009.
- Кошелев, Леонидова 1974:** Кошелев, Ал., Леонидова, М. *Българско-руски фразеологичен речник*. София – Москва: Наука и изкуство – Русский язык, 1974.
- Кювлиева-Мишайкова 1986:** Кювлиева-Мишайкова, В. *Устойчивите сравнения в българския език*. София: БАН, 1986.
- Мокиенко 1980:** Мокиенко, В. М. *Славянская фразеология*. Москва: Высшая школа, 1980.
- Николова-Гълъбова, Гълъбов 1977:** Николова-Гълъбова, Ж., Гълъбов, К. *Българско-немски фразеологичен речник*. София: Наука и изкуство, 1977.
- Ничева и кол. 1974 – 1975:** Ничева, К., Спасова-Μιχαήλοβα, С., Чолакова, К. *Фразеологичен речник на българския език*. т. I и II, София: БАН, 1974 – 1975.
- Ничева 1987:** Ничева, К. *Българска фразеология*. София: Наука и изкуство, 1987.
- Сυμεωνίδης 2000:** Συμεωνίδης, Χ. Π. *Εισαγωγή στην ελληνική φρασεολογία*. Θεσσαλονίκη: Κώδικας, 2000.
- Славейков 1972:** Славейков, П. Р. *Български притчи или пословици и характерни думи*. София: Български писател, 1972.
- Янев 2013:** Янев, Б. *Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2013.

СТАРОГРЪЦКИТЕ ПРЕДЛОЖНИ КОНСТРУКЦИИ В ГРЪЦКАТА ГРАМАТИКА НА САРАФИС (XIX в.)

Илиана Джамбазова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

ANCIENT GREEK PREPOSITIONAL CONSTRUCTIONS IN THE GREEK GRAMMAR OF SARAFIS (THE 19th CENTURY)

Iliana Dzhambazova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The Greek manuscript in hand, which dates back to the 19th century, was written by Gr. Sarafis and it displays the grammatical functions of Ancient Greek prepositional constructions, including a wide range of morphosyntactic features. The phenomenon is most certainly related to favouring the classical tradition during the Greek Enlightenment by reference to earlier models (revival of the dative construction). Furthermore, the Greek Grammar of Sarafis, showing specificities of Ancient Greek Syntax, presents a large corpus of prepositional dative, accusative and genitive constructions, especially the prepositional dative phrases, such as *ἐν* + *dative* and *συν*+ *dative*.

Key words: Atticism, Katharevusa, Demotic, purified, prepositional phrase, dative, accusative, genitive, constructions, Ancient Greek, the 19th century, Greek Grammar

Предложните комплекси в гръцкото ръководство по граматика (Ръководство по граматика и синтаксис на гръцкия език – Г. Сарафис, 1828 г.) от първата четвърт на XIX в. са в основата си отражение на познати класически образци. Гръцката езикова амалгама от периода на Просвещението представя струпването на синтетични и аналитични форми в именната система, състоящи се от специфични падежни морфемии и комбинативни съчетания от предлози. В този смисъл предложно-падежните комплекси актуализират и мултиплицират своите функции за конкретната езикова реалност.

Според акцентологичната си природа предлозите са проклитични думи, които закономерно се свързват със следващата дума, като оформят една тонична цялост. Според граматичния си статут предлозите в гръцкия език се отнасят към групата на т.нар. несклоняеми и неизменяеми части на речта. Те са допълнителен маркер за семантиката на падежите и разгръщат по-конкретно техните значения.

Гръцкият ръкопис на родения в Смирна Г. Сарафис е съшит с логоса на дълговечни класически ценности, култура и език. Старогръцките морфосинтактични норми своеобразно са вплетени тук като подражание на античния образцов стил. Влиянието на граматическите правила на старогръцкия език е осезателно поради авторитета и водещата роля на езика на църквата, образованието и администрацията. За да подкрепи формирането на националната идентичност, книжнината на редица просветни дейци се е разпространявала в широк ареал. Езиковата практика през XIX в. засвидетелства връщането към традицията на Древна Гърция. Консервативни са представителите на пуризма, които защитават високия стандарт и си служат със средствата на един обработен език.

Предложните изрази в системата на класическия гръцки език предават структурната политипност на падежните конструкции. Граматиката реализира двудялбата на този клас думи на същински и несъщински предлози. Функциите, които се акцентират от предлозите, изграждат разнородната типология на синтактично свързване на думите, определяща съответната лингвистична конструкция.

В езиковедската наука тенденцията към съживяване на класическите образци е позната с термина атицизъм (за повече информация вж. Браунинг Р., 1991). Концепцията на това течение от първите следхристиянски години (между I и III в.) се свързва с възраждането на класическия атически диалект, познат от произведенията от V – IV в. пр. Хр., чийто езиков потенциал се категоризира като „образцов“. В годините на Гръцкото просвещение прозира стремеж за връщане на старогръцките граматични модели и възстановяване на стария лингвистичен код. Тези явления подтиквават определени трансформации в езиковата субстанция. Процесите на атицизъм, следващи традицията в езика, са изключително характерни за просвещенския дух на XIX в.

В ръкописа на Григориос Сарафис класическите предложни изрази, катализиращи функциите на отделните падежи, мотивират

превърщането на предложния елемент в притегателен център за синтактичната единица. Като учител и деятел на Просвещението Г. Сарафис утвърждава старите образци и пише на език, напомнящ словесния изказ на античните автори.

В старогръцкия, в Омировия език и в трудовете на други писатели от древността, а в отделни случаи и в съвременния гръцки език предложните форми изпълняват ролята на наречийни изрази. В структурно отношение те функционират като приименни и приглаголни единици. Тяхното адвербилно и адноминално предназначение превръща класическите предлози в префикси. Префигирането служи за разширяване или свиване на семантичния обем на съответната лексема. Повечето представки имат книжовен произход и продължават книжната традиция от античността. По-голямата част от предлозите са наследени от старогръцки, без да променят своята формална структура. В системата от синтактични отношения предложните съчетания са проекция на аналитичното граматично изразяване.

По мнението на В. Константинова съществува преносимост при предлозите, при което в процеса на граматикализация те изгубват своята локална функция по силата на граматическата абстракция и чрез пренасяне започват да назовават и нелокални, обстоятелствени отношения. В синтактичен план предлозите управляват различни падежи по аналогия на своите вътрешноезикови значения, пазещи старинния строй на езика.

Гръцкият ръкопис представя значителен корпус от предложни употреби, които варират в следните езикови граници:

❖ Монолектични предлози, които управляват един падеж:

✓ Локативният предлог „ἐν“ изисква дателен падеж и има висока фреквентност в гръцкия ръкопис. (Напр. ἐν τῷ νῶ τῷ ἡμετέρῳ – стр. 5). Количественото съотношение между отделните предложни изрази е в полза на датива с „ἐν“, което подчертава приемствеността в структурите на морфологията и синтаксиса.

Според контекста на употреба предлогът „ἐν“ с датив, означаващ статика, е в опозиция с предлога „σε“ с винителен падеж за посока, движение, който формално функционира като „εἰς“ в катаревуса. Чрез опростяване добива съвременната си форма „σε“.

✓ Основните характеристики в семантиката на предлога „σύν“ се носят от социатив-комитативния му смисъл (напр. σύν ἐλλείψει – стр. 17).

✓ Предложните изрази с „ἐκ“ притежават генитивни функции и са сравнително по-фреквентни от останалите (напр. ἐκ πολλῶν – стр. 9).

Предлогът „ἐκ“, който има изцяло генитивна употреба, преобразува своята материална обвивка в „ἐξ“, когато следващата лексема съдържа начален вокал.

✓ Освен като наречие „ἐκτός“ служи като предлог с родителен падеж (напр. ἐκτός ἡμῶν – стр. 6).

✓ За да се избегнат трудностите при употребите на книжовния генитивен предлог „μεταξύ“ (напр. μεταξύ τῶν πραγμάτων – стр. 7), неговите функции се възприемат от по-разговорната акузативна форма „ἀνάμεσα σε“. Освен това в новогръцки голяма част от предлозите се свързват основно с акузатив.

Предложният акузатив (вж. Клерис, Бабиньотис 2001) се използва за разгръщане на многообразни синтактични функции. В тази връзка грамемата винителен падеж служи за изразяване на пряк граматичен обект, за предаване на адвербиални отношения и т. н.

✓ Двойко е значението на „πλήν“, който има адвербиална и предложна семантика. Като предлог се свързва с родителен падеж (напр. πλήν τῶν πρωτοτύπων – стр. 9).

В определен контекст много от предлозите изпълняват ролята на наречийни изрази.

✓ Отново с генитив се среща предлогът „ἀπό“ (напр. ἀπὸ κοινοῦ – стр. 14, ἀπὸ σφῶν – стр. 30).

✓ Генитив изискват предложните фрази с „πρό“ (напр. πρὸ ὀλίγου, πρὸ πολλοῦ – стр. 45).

✓ Предлогът „ἄνευ“ винаги управлява родителен падеж (напр. ἄνευ διορισμοῦ – стр. 45).

✓ Граматическото построяване на предложните конструкции с „εἰς“ си служи изключително с акузатив (напр. εἰς ἀπόδειξιν – стр. 34, εἰς τῶν καρδίαν – стр. 71).

Предлозите „ἐν, σύν“ и наречието „ὁμοῦ“, които се свързват с един падеж, функционират като структурни компоненти на дателна конструкция. Те са лексикален маркер на датива. В петрифицирани изрази „ἐν“ и „σύν“ се асоциират с една вкаменена езикова форма, която анонсира и допълва словното богатство на съвременния гръцки език.

От морфологична гледна точка съвременните гръцки предлози представляват лексеми, наследени от Античността. Книжовни по произход са εἰς (предлог от катаревуса), ἐκ (ἐξ), ἐν, ἐπί, πρό, σύν, διά, περί, ἀπό, ὑπό и др.

❖ Предлози, които се свързват с два падежа:

✓ Предложно-именното съчетание с „πρός“ се явява при употребата на акузатива и датива (напр. πρὸς ἀλλήλους – стр. 45, πρὸς τὴν πόλιν – стр. 27, πρὸς τοῦτοις – стр. 5).

✓ Предложните изрази с „κατά“ допълват характерните функции на винителния и родителния падеж. При повечето си употреби тези съчетания се развиват по схемата: предлог + чл. + име (напр. κατὰ τὰς πρώτας οὐσίας – стр. 6, κατὰ πάντων τῶν ἀτόμων – стр. 7).

✓ Генитивна и акузативна употреба указва предлогът „μετά“ (напр. μετ' ἀλλήλων – стр. 9, μετ' αὐτὸν – стр. 8),

В новогръцкия език изразът „μετά + генитив“ се преструктурира в „με + акузатив“. Първият тип предложно съчетание в употреба с родителен падеж се запазва само във вкаменени изрази от типа „μετά βίας“, но също както акузативната употреба на предлога „με“ притежава социативен смисъл „със, заедно с“.

✓ Предлогът „διά“ конкретизира семантиката на два падежа – генитив и акузатив (напр. διὰ τῆς αὐτῆς φωνῆς – стр. 8, διὰ τοῦτο – стр. 7).

✓ Фразите с „περί“ имплицират генитивни и акузативни форми (напр. περὶ τῆς Συντάξεως – стр. 31, περὶ τὸν Ἀριστοτέλην – стр. 8).

✓ Аналогично на горепосочените предлози „κατά, μετά, διά“ и „περί“, изразите с участието на „ἀντί“ се свързват с генитив и акузатив (напр. ἀντὶ ἐπιθέτου – стр. 10, ἀντὶ τοὺς ἄλλους ὑπηρέτας – стр. 20).

✓ Предлогът „ὑπό“ включва функционалните особености на родителен и винителен падеж (напр. ὑπὸ τῶν ἀστῶν – стр. 24, ὑπ' ὄψιν – стр. 11).

❖ Предложни форми с три падежа:

✓ В гръцкия ръкопис предлогът „ἐπί“ уточнява три падежни функции – родителна, дателна и винителна (напр. ἐπὶ μέρους – стр. 6, ἐπὶ τῶν οὐσιῶν – стр. 7, ἐπὶ τῷ εὐωνύμῳ – стр. 27, ἐπὶ τὰς αὐτὰς πτώσεις – стр. 70).

По подобие на предлога „περί“ книжовен отънък притежава „ἐπί“ в употреба с родителен падеж. В сферата на граматическата

абстракция адноминалната употреба на „ἐπί“ генерира нови значения с всеобхватен компилативен характер.

✓ Семантико-синтактичните функции на предлога „παρά“ открояват падежните системи на акузатива, генитива и датива (напр. παρὰ τὸν ποταμόν – стр. 27, παρ' ἡμῶν – стр. 6, παρὰ τοῖς διαλεκτικοῖς – стр. 33).

Въпреки че по мнението на повечето изследователи дативът е мъртъв падеж, чиито функции са били поети от генитива или от предложен акузатив, формите му продължават да се появяват в книжнината и писмените текстове на XIX в. Зараждането на пуристичната катаревуса, отнасящо се към началото на XIX в., е последвано от яростното му отдръпване от говоримия димотики около втората четвърт на XIX в., когато се дискутира по проблематиката на официалния език в държавата.

Р. Браунинг смята (Браунинг 1991), че катаревуса може все още да използва свободно датива, който димотики пази само в петрифицирани изрази (напр. ἐν πάσει περιπτώσει, ἐν τῷ μεταξύ). Докато народният димотики приоритетно поставя акцент върху значението на винителния падеж, катаревуса пази акузатива, генитива и датива след предлози. Според Браунинг предложните форми, навлезли в новогръцки от катаревуса, от типа на „αντί, κατά, μετά, παρά, πρός“, се съчетават също с акузатив, с изключение на някои стереотипни фрази с генитив или със стария дателен падеж. Изтъкнатият езиковед твърди, че новогръцкото койне е наследило от традиционното койне „από, με, σε“ и др., като предлогът „σε“ е по-фреквентен спрямо останалите.

По отношение на аналитизма Браунинг отбелязва, че както старият дателен падеж поэтапно е заменен от генитив или предложен акузатив, така днес съществува тенденция да се употребява предлог с винителен падеж на мястото на генитива, когато не изразява притежателно значение. По този начин се избягват катаревусните форми, които стандартният книжовен език налага за сметка на динамичния разговорен език.

Като предлози, наследени от катаревуса, Питър Макридж посочва „ἐπί, κατά, μεταξύ, δια, ἐκτός, περί, πρό, ὑπό, σύν, ἐκ, εἰς, ἐν“ (Макридж 2004).

Още от индоевропейския праезик синтактичните отношения между думите се регулирали посредством падежните флексии. В тези прастари времена характерно и познато било безпредложното

функциониране на падежните форми. Без оглед на преобладаващия флексивен характер на падежите архаичният гръцки развива и предложно-падежни съчетания, в чиято структурна цялост предлогът, приемник на старо наречие, разширява и в голяма степен доуточнява значението на падежното окончание. Най-често се предавали пространствени и локални специфики, което довело до постепенното заместване на старите безпредложни падежи, носители на такова значение.

Христидис изтъква, че катаревуса, представлявайки изкуствено езиково формиране, има за цел да покаже на скептичните европейци, че отвъд „разваления“ разговорен език съществува една „прочистена“ форма на гръцкия, която утвърждава приемствеността с Древна Гърция и езика ѝ. Той открива корените на катаревуса в атицизма и го нарича негова предистория (Христидис 2001).

В духа на социо-културния и лингвистично-историческия ход катаревусните форми присъстват като средство, развило се в резултат на подражаването на архаичните образци. В съвременния гръцки катаревуса е познат като официална форма на книжовен език, традиция, стандарт. Но не се обособява в отделна езикова система, тъй като не припознава като своя една от основните функции на езика – комуникативната.

В семантичен аспект някои предлози в този „чист“ език са почти равнозначни под влияние на преобладаващи сходни нюанси. Дистанцията между народния език, живата разговорна реч (димотики) и „чистия“ книжовен език (катаревуса), която се усеща все по-осезателно, е правопрпорционална на разслоението в обществено-политическите идеи. В исторически план идеологията на XIX в. е етноцентрична, изповядваща духовни и патриотични ценности. В този смисъл старите форми на мислене и архаично граматично построяване се смесват с конструктивните схеми от езиковата действителност в пределите на XIX в.

Под влияние на старата книжовна традиция граматичните елементи, които езикът все по-трудно припознава, се възраждат по силата на еволюционни процеси вътре в самия език. Този факт е показателен за функционирането на обработените катаревусни форми по законите на старогръцкия морфосинтаксис.

От гореизложеното могат да се направят следните изводи:

А. Просвещенската епоха почита традицията, създаваща стабилност и солидна основа за етноцентричните нагласи на значителна част от гръцкото общество.

Б. Езикова практика в ръкописния гръцки текст подражава на стила на античниците. Интензивната употреба на дателните падежни конструкции с „ἐν“ е пряко свидетелство за архаизацията поради господстващия статут на пуристичното направление.

В. Старогръцкият синтаксис в езика на гръцкия ръкопис на Г. Сарафис притежава широк спектър от значения и функции, които обогатяват съответните предложни употреби.

Г. Архаизирането като направление принадлежи на книжовната традиция и насочва езиковия носител към една реалност, която кореспондира с консервативното отношение на църквата, образованието и администрацията.

ЛИТЕРАТУРА

- Браунинг 1991:** Browning, R. *Η Ελληνική Γλώσσα. Μεσαιωνική και Νέα*. Αθήνα: Δ. Ν. Παπαδήμα, 1991.
- Клерис, Бабиньотис 2001:** Κλαίρης, Χρ., Γ. Μπαμπινιώτης, *Γραμματική της Νέας Ελληνικής, Δομολειτουργική – Επικοινωνιακή – επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2001.
- Константинова 1982:** Константинова В. *Предлозите в българската граматична литература*. София: БАН, 1982.
- Макридж 2004:** Mackridge, P. *Νεοελληνική γλώσσα*. Αθήνα: εκδ. Πατάκη, 2004.
- Милев, Михайлов 1957:** Милев, Ал., Г. Михайлов. *Старогръцка Граматика*. София: Наука и изкуство, 1957.
- Речник 1992:** Войнов, Мих., Д. Дечев, Вл. Георгиев, Ал. Милев, Бор. Геров, М. Тонев. *Старогръцко-български речник*. София: Отворено общество, 1992.
- Ръководство 1828:** *Ἐγχειρίδιον τῆς γραμματικῆς καὶ συντακτικῆς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης*. Χειρόγραφο τοῦ Γρηγορίου Σαράφου, ἐκδιδόμενο ἐν Φιλίππουπόλει το 1828.
- Христидис 2001:** Χρηστίδης Χρ. *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*. Θεσσαλ: Ίδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη, 2001.

**МОДИФИКАЦИОННИ *ADVERBIA DEMONSTRATIVA* В
БЪЛГАРСКИТЕ ДИАЛЕКТИ**

Тенчо Дерекювлиев

*Център по езиково обучение, Университет по хранителни
технологии*

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**MODIFICATIONAL *ADVERBIA DEMONSTRATIVA*
IN BULGARIAN DIALECTS**

Tencho Derekiyuvliev

*Language Department, University of Food Technology – Plovdiv
Paisii Hilendarski University of Plovdiv*

The article examines pronominal adverbs with demonstrative meaning. They contain a modifying morpheme which expands the meaning of the word without changing it. Structural types and semantics of these adverbs are presented.

Key words: pronominal adverbs, modifying morpheme, structural types

В българските диалекти при думите с демонстративен корен съществува голямо формално разнообразие. То се изразява най-вече в суфиксалната структура на местоименията и местоименните наречия, а в говорите, които са запазили тройна показателна система и/или трикомпонентен състав на членната морфема, са налице различия и в коренната морфема. Модификационните *adverbia demonstrativa* са три вида – за място, за време, за начин, което означава, че изразяваният от тях признак съответно е пространствен, темпорален, квалификативен. Тези признаци са характерни като цяло за наречията (Велчева 1970). Може да се каже също, че показателните наречия изразяват локативна, темпорална и квалификативна семантика. Класификацията на местоименните наречия се осъществява по модела на местоименията, а „това наред с тяхната генетична връзка със самите местоимения и обобщеното им значение на силно изразена

деиктичност, която ги съотнася с речевия акт, ги обособява в стабилна група“ (Георгиев 1983: 21). За местоименните наречия като подсистема на местоименните думи е характерна категориалност на семантиката им, проявяваща се не само в словообразователните форманти, но и в коренните морфемни (Пипер 1985: 14). В историческия развой на българския език системата на наречията е устойчива и се дообогатява с нови форми, като водещата роля в континуитета при адвербиумите принадлежи на местоименните наречия (Златанова 1986: 209).

В синтактичната си функция те са типични наречия (Куцаров 2007), но имат прономинален генезис. Местоименните наречия са образувани от местоименна основа чрез специализирани форманти (Илчев 1993: 316), водят началото си от периода на праезика и са възникнали за изразяване на обстоятелствена характеристика (Бранднер 2002). В изследванията от най-ново време местоименията и наречията се определят като хибридни класове думи, заемащи позиция между отворените и затворените класове, които от своя страна се характеризират със съответен статут на типа изграждащи ги морфемни и на функциите, които думите от двата класа притежават (Джелъова 2012).

Модификационните *adverbia demonstrativa* съдържат в структурата си най-малко една модификационна морфема. Обикновено в българското езикознание, когато се описват модификационните наречия, се говори за разширени форми, а за назоваване на модификационната морфема се използва терминът „усилваща частица“. Този термин вероятно е останал по традиция, тъй като функцията на частиците е да модифицират изказване, но при думите с демонстративен корен модифициращите елементи са интегрирани в морфемната им структура и заедно с корена и деривационната демонстративна морфема образуват структуро-семантично цяло. Модификационните морфемни не променят значението на думата, в чийто състав са, а само го засилват и доуточняват. Заедно с местоименните наречия модификационни деиктични думи представят и местоименията – лични, показателни. В това изследване подходът към модификационните *adverbia demonstrativa* е структурен. Целта не е да се прави лингвогеографско представяне, а да бъдат посочени структурните типове. Техни показатели са именно модификационните морфемни. Както ще стане ясно по-долу, при показателните местоимения и местоименните наречия се среща често и наслагване на две, три и повече

модификационни морфемни, в тези случаи има и дублиране на модификационните елементи, което е закономерно, защото тези елементи не са безкраен брой.

Модификационните деиктични думи са характерни само за диалектите. В „Историческа граматика на българския език“ К. Мирчев подчертава, че не са допускани „ни то в миналото, ни то днес в книжовния език“, но не прави структуро-семантичен анализ на модификационните думи. Вариантите напр. на личното местоимение *азека* и *тизека* са наречени удължени форми (Мирчев 1978: 181). Посочените форми не са център на това изследване, но тяхното привеждане е важно, тъй като варианти *азека* и *тизека* се срещат често, и то най-вече в западнобългарските говори. Акцент на този текст остават думите с показателен корен и основно местоименните наречия, понеже при показателните местоимения модификацията също е силно развита, срв. *тозика-тозикана*, *созика-созикана*, включително в западнорупските говори се срещат и модифицирани форми на показателното местоимение за далечно посочване – *нозикана*, *онозикана*¹.

Изследването на Б. Велчева „Показателни местоименни форми в българските говори“ (1971) дава ясна и пълна представа за типологическата характеристика на модификационните показателни местоимения. Неслучайно се подчертава, че деиктичните елементи *-зи* и *-ва* „трябва да се разглеждат като деривационни форманти, тъй като те са постоянни компоненти в строежа на показателната словоформа и различават ясно формата на показателното от формата на личното местоимение“ (Велчева 1971). В историческия развой на българската прономинална система се стига до омонимия между формите на показателното и на личното местоимение. Формите *тън*, *таъ*, *тоѣ* се срещат още в най-старите паметници, произхождат от показателното местоимение *тъ*, *та*, *то* – съответно в трите рода, ед. ч., и са получени чрез аглутинативно прибавеното анафорично местоимение *н*. Новите местоименни варианти – *тън*, *таъ*, *тоѣ*, имат двойка служба: като лични и показателни местоимения, и постепенно придобиват различен вид (Мирчев, цит. съч., стр. 182). Включването на

¹ За западнорупските говори вж. к. 101, стр. 37 на *Български диалектен атлас. Българските говори от Егейска Македония, Драмско, Сярско, Валовицко и Зияховско* (Иванов 1972).

деиктичния суфикс *-зи*² при показателните местоимения е важен момент в историята на прономиналната система. Този суфикс се появява точно за да бъде избегната омонимията, която посочихме, както и за да се запази демонстративната семантика на показателното местоимение³, след като то вече е влязло във взаимодействие с анафоричното и се е превърнало в основа за образуване на новопоявилото се третолично местоимение. Генеалогията на морфемата *-зи* сочи, че тя заедно със стб. релативна морфема *же*, със суфикса *гъ*, компонент в състава на местоименни наречия (срв. *егда*, *когда*, *иногда*, *въсегда*, *тогда*), е континуант на стара задпоставна частица, имаща семантични еквиваленти в гръцки, латински, старовисоконемски (Добрев 1962: 115). Другата деривационна демонстративна морфема *-ва* има древен произход (вж. Иванчев 1962). Ролята на модификационната морфема е да засилва значението на дадена дума, без да го променя, тази морфема е непостоянен компонент в структурата на показателната дума (Велчева 1971: 233). Най-често като модифициращи суфикси се явяват *-ка* и *-на*.

Семантиката на модифициращия деиктичен суфикс *-ка* е близка със стб. предлог *къ*, а модификационния суфикс *-на* Ив. Добрев представя като прастаро наречие за място, което по-късно се е превърнало в локативен предлог (типът *на земята*) (Добрев 2007: 16 – 17).

Модификационните *adverbia demonstrativa* диференцираме на три типа: а) *моносуфиксален*, б) *бисуфиксален*, в) *полисуфиксален*. Класификацията е структуро-семантична.

Структурите от *моносуфиксален* тип притежават само една модификационна морфема. Тук се отнасят варианти като *тамка*, *тамози* (деривационният суфикс *-зи* е в ролята на модификационен и Б. Велчева с основание отбелязва, че границата между деривационен и модификационен суфикс понякога е неясна (Велчева 1971: 143); *тамона* (запазено е стб. *тамо*, както и в някои югозападни говори,

² Първите примери с форма *тойзи* са от XII век (Мирчев, цит. съч., стр. 183), *тойзи* е регистрирано в Боянското евангелие, формата се среща в Троянската повест и особено във Влахо-българските грамоти, където *тойзи* е най-честата форма на показателното местоимение за м.р. ед.ч. и съставя почти половината деиктични примери с морфема *-т* (Велчева 1964: 168).

³ На въпроса защо се появява морфемата *-зи* в структурата на показателните местоимения, Л. Милетич дава отговор в своите „Записки по теория на основите“ (Милетич 1946: 135).

напр. *тамока*); *тамока*, *тогавана* (южнородоп./западноруп.), *тукънъ*, *тѣд'акъ* (трак.), *тукана* (ерк.), *тамока* (югозапад.), *овдека*, *ондека* (северозапад.), *сигана* (трак.).

*Бисуфиксалният тип*⁴ се характеризира с наличие на минимум две модификационни морфеми – *тамкана*, *тамозика*, *тогаванака*, *туганак*, *тугазинака*, *тувана* (стб. тѣу – „тук“) (южнородоп./западноруп.), *тукънъкъ*, *туганъкъ* (трак.), *туканак*, *туканка* (североизточ., ерк.), *тамнъкъ*, *сиганкъ* (трак.), *тамунъкъ* (югозап.); *туканка*, *тукачка*, *тадевека*, *тадефка* (югозапад.).

Полисуфиксалният представя модификацията чрез морфемен комплекс – *тамзикана* (южнородоп./западноруп.), *тукъчкънъ* (трак.), *тугаванакан* (родоп.), *туканцък* (североизточ., ерк.).

Доказателство за силната степен, в която е разпространена модификацията при думите с демонстративен корен, е и наличието на *префиксален* и *конфиксален* тип.

Префиксалният тип е мономорфемен, напр. централно- и южнородопските *ейтус*, *ейт'уф*, *ейсува*, *ейсуй*, *ейсузи*, *ейсука*, *ейсъй*, където показателната частица *ей* се е превърнала в препозитивна морфема с модифицираща функция.

Конфиксалните модели съдържат префиксален модификационен елемент – морфемизираната частица *ей* и модификационен суфикс. При конфиксалните модификационни адвербиуми се открива и запазена основа на стб. показателно местоимение за далечно посочване *онъ*, *она*, *оно*; съхранен е формалният израз на старобългарското наречие *тамо* – *ейонамзикана*, *ейонамна*, *ейонамокана*, *ейоногаванака*, *ейонъйка*, *ейсегази*, *ейсеганака*, *ейтамона*, *ейтамонака*, *ейтувана*, *ейтуванака*, *ейтуванакана*, *ейтузика*, *ейтузка*, *ейтузикана*, *ейтузинака*, *ейтуканака*, *ейтогава* (южнородоп.).

Модификация в сферата на *adverbia demonstrativa* има и при местоименните наречия с квалификативна семантика, срв. *съйка-тѣйка*. Те представят лексикализирани форми, както и запазване на стария показателен корен *-с*. Двата варианта са модификация на *тѣй* и произведеното по аналогия *съй*. Формите са характерни за южнобългарските говори (родопски и тракийски). В тракийските

⁴ Бисуфиксална модификация е регистрирана и при личното местоимение – *той*, срв. *тойкана* (западнорупски говори) (Иванов 1977: 161).

говори се откриват словообразователните типове *тъка*, *тъй* при функциониране и на двете коренни морфеми – *тъка*, *тъй*, *съка*, *съй* (Бояджиев 1991: 79). Тракийски са и вариантите *тъкана*, *тъйнъка*, *тъйцък*, *тъканка*.

Количеството на модификационните морфеми е резултат от прагматично решение на говорещия, а модификационните *adverbia* изпълняват ролята на деиктори. Този тип езикови единици са наричани и шифтъри, индексални думи (за логико-семантичната характеристика на индексите и шифтърите вж. у Маровска 2013). Всяка морфема носи единица значение „модификационност“, съответно към особеностите на показаните структурни типове ще добавим и това, че модификацията е от различни степени. Определителят *й* е самата модификационна морфема, или + една модификационна морфема - + една степен на модификация, което означава, че колкото повече модификационни морфеми съдържа показателната дума, толкова по-висока степен на модификация е характерна за нея.

Теорията на лингвистичната прагматика определя като деиктор (деиктичен езиков елемент) всяка дума, чието значение съдържа идентификация на обекта – място, време, предмет, свойство, ситуация. Важна особеност на деиктора е неговата ситуативна зависимост. Смесът на деиктора стои в пряка връзка с лингвистичния и екстралингвистичния контекст на речевия акт. Ролята на деикторите за осъществяването му е повече от значима, дори е задължителна. Това положение произтича от факта, че деиктичните елементи се свързват с триадата *аз–тук–сега*, която е и основна координативна система на прагматиката (Димитрова 2009: 40 – 41). Показателните местоимения и наречия изразяват хронологически дейксис, докато личните местоимения – 1 и 2 лице (вж. по-горе *азека*, *тизека*) – ролеви дейксис. Дейксисът е универсална категория, макар видовете дейксис и способите за изразяването му в системите на естествените езици да са различни (Виноградов 1998). Изказването обаче е зависимо от пространствено-времева ситуация, а ориентационните свойства на езика, свързани с мястото и времето на осъществяването му, се представят чрез елементите на дейксиса (Лайонз 1978: 291), като във връзка с речевия акт стои деиктичният център (Плунгян 2003: 261). В семантично отношение модификационните морфеми изразяват значението, характеризиращо и т.нар. наречия за логическо уточняване, като *именно*, *точно*, *тъкмо*, които семантико-функционално се сближават

с частиците (Русинов 1983). Тази връзка не е случайна и неин израз намираме в самите диалектни единици – особено характерни за родопските говори, от типа на *ейтамканъка*. При тях наблюдаваме морфемизацията на показателната частица *-ей*, която е препозитивен елемент и има префиксален статут. Точно този тип структура наследява древен синтагматичен модел, отнасящ се още за индоевропейски в осъществяването на показателността (вж. Младенов 1936). Класификацията на модификационните морфемии ги представя като задпоставени и предпоставени (Велчева 1971), като тук се размества линейната последователност, погледнато в морфоструктурен план и през призмата на модела *префикс–корен–суфикс*, тъй като модификационните суфикси имат много голяма фреквенция в сравнение с модификационните префикси. Класификацията задпоставени и предпоставени е отражение на класификацията на афиксите по локален признак.

Местоименните наречия с модификационни морфемии се определят и като амплификативна редакция (Добрев 2007: 12), което подсказва стилистичния характер на този тип думи. Авторите на БДА, т. IV, Северозападна България, част II, при картографиране на показателните местоимения посочват: „Изключват се от картографиране формите *онезика*, *унезика* на показателното местоимение за множествено число, тъй като са стилистично обогрени и са свързани с логическото ударение“ (БДА 1981: 178).

Конкретизиращото значение на модификационната морфема е видимо. То се изразява в семантиката „точно, именно, тъкмо“, която модифицира показателното наречие, и поради това този тип *adverbia* стоят в близка връзка с лексикалните деиктици. В най-новите изследвания наречия като *точно*, *именно*, *тъкмо* се приемат за компоненти в групата на лексикалните деиктици (заедно с някои показателни местоимения и частици), като от значение е и това, че при тези наречия за логическо уточняване тяхната семантична реализация зависи от синтагматичната им връзка с конкретен изреченски контекст (Чакърлова 2007).

Ролята на модификационните морфемии е да уплътняват семантиката на думата, към която се прибавят. Така се стига до семантична сатурация (Дерекювлиев 2013). Модификационните показателни думи според нас са резултат и от идиолектен процес, тъй като употребата на модифициращите елементи и начините на комбинацията им принадлежат на интенцията на говорещия. А речта му представлява идиолект, тъй като идиолектът е именно езикът,

присвоен от конкретния човек (Димитрова 2006). Наслагването на модифициращи деиктични морфеме комбинира наедно прагматичното значение, логическите акценти на говорещия, неговата вербална и интерпретативна позиция в контекста на комуникативния акт. Модификационните *adverbia demonstrativa* показват една от страните на деиксиса. Разгледахме неслучайно и деривационните демонстративни морфеме, тъй като понякога има и смесване на функциите, например наречието *тука* е превърнало модификационния суфикс *-ка* в словообразователен. Тази високочестотна морфема има прояви в морфологичната система на български език още през XIII в. Намираме я в езика на Чергедските молитви, които отразяват говор от XIII век (Златанова, цит. съч., стр. 173) – в локативното наречие *тука* и инструменталното *тъйкана*, в показателните местоимения *сиензика*, *тиензика*, *тънзика*, *томузика*, *туика*.

Примерите с деиктичната морфема *-ка* имат съществено значение и за историята на българския език, тъй като дават възможност да се хронологизира и появата на тази морфема, която проявява високочестотна реализация. Материалът от Чергедските молитви коригира съществуваща в българската историческа лингвистика постановка, че първите прояви на деиктичната морфема *-ка* са в текста на Виргинската грамота на Константин-Асен, както изтъква Ив. Харалампиев (2001: 175). Грамотата е датирана в 1277 г., което хронологически също означава XIII в. Данните на Л. Милетич за периода, когато седмоградските българи напускат родните си територии, в сравнение с годината на Виргинската грамота, отнасят появата на *-ка* малко назад, и то най-късно към 1261–1266 г., като функционирането на морфемата може да се предполага и по-рано (вж. Милетич 1926: 7). Чергедските молитви са и „най-важният паметник на българската езикова история“ (Добрев 2007: 402).

Модификационните *adverbia demonstrativa* са обект на описание и в изследванията върху умалителността, в някои от които са определени като деминутиви. Описвайки образуването на умалителни при наречията, Б. Кръстев (1976) отбелязва като деминутивни местоименни наречия от типа на *туканка*, *тукачка*, *сегинка*, с пояснението, че са характерни повече за разговорната реч (вж. по темата и Л. Янев (1983)). Заедно с това той твърди: „В случаи като *днеска*, *нощеска* едва ли може от днешно гледище да се говори за умалителни наречия“. Суфиксите *-нка*, *-чка* и *-инка* са представени като разширени варианти на *-ка*. Макар и с известни резерви, може да

приемем, че е налице суфиксален комплекс, тъй като семантиката на изграждащите го морфемни е твърдествена. А за това дали в наречия като *днеска*, *нощеска* има умалителност, са необходими някои пояснения. Във всички примери, където присъства, морфемата *-ка* при показателни наречия е деиктична морфема с модификационна функция. Така че деиктично съдържание има и в *днеска*, *нощеска*. С оглед на това при наречията *туканка* и *нощеска* разликата по-скоро трябва да се търси в произхода им и пораждащата се опозиция *местоименни–неместоименни* (в случая петрифицирани форми на стари падежи). От значение е също да се постави и въпросът – възможно ли е умалителността да бъде приета за деиктично явление. В посочените примери тя се осъществява чрез деиктични морфемни⁵. Според нас семантичните параметри на умалителността се препокриват с дефиницията на Ив. Добрев, че модификационните наречия „подчертават езиковите координати за пространство, време и начин или пък усилват емоционалността (експресивността) на изказа“ (Добрев 2007: 12).

При умалителните думи, както е добре известно, съществува засилена експресивност, което би трябвало да означава, че умалителността е и явление от обсега на прагматиката, с деиктична природа. Известно е също, че в езикознанието няма единно мнение дали деминутивите представят самостоятелна дума, или са форма на думата. В диалектния материал модифицираните думи са включени в речниковите статии, когато се описва лексиката на конкретен говор, както и в тематичната класификация на думите. Модификационните показателни думи имат употреба само като типични диалектизми, а в диалектните речници се включват точно думи, имащи употреба в един, няколко или различни говори (Бояджиев 2002).

В монографията на М. Сл. Младенов „Българските говори в Румъния“ (1993) модификационни наречия намираме в тематичната класификация на диалектната лексика, изразяваща „обстоятелства“:

⁵ В статията си „Образуване на умалителни местоимения в чешкия и българския език“ Л. Янев (1983б: 125) отбелязва: „В българския език личните местоимения нямат умалителни форми. Няма достатъчно основание да смятаме за умалителни удължените форми от типа *язека*, *тизека*, *менека*, *тебека*“. Модифициращата морфема *-ка* при личните местоимения и при показателните местоимения и наречия е една морфема с общ произход, форма и функция. Разликата е там, че при личните местоимения тя осъществява модификация на думи, които се отнасят към ролевия дейксис, а при демонстративните местоимения и наречия обект на модификацията са думи на хронотопическия дейксис.

туканака, тогивана, тогиванка (северозападнобългарски говори); тукънъ, тамъка, тамънъ, тугискънъ (североизточнобългарски говори). Неизменяемостта на наречията и изцяло лексикално-модификационния статут на морфемите, чрез които се постига модификацията, приемаме за аргумент в полза на тезата, че това са думи, а не форми.

Модификационните показателни наречия са част от морфологичната характеристика на българските диалектни системи. Този тип думи имат значение както за историята на българския език, така и за особеностите на диалектната лексика. Те дават информация и за развоя на демонстративните морфемии в българския книжовен език и за изразяването на показателност в морфологията на териториалните говори.

ЛИТЕРАТУРА

- БДА 1981:** *Български диалектен атлас. Т. IV, Северозападна България, част II.* София: БАН, 1981.
- Бояджиев 1991:** Бояджиев, Т. *Българските говори в Западна (Беломорска) и Източна (Одринска) Тракия.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1991.
- Бояджиев 2002:** Бояджиев, Т. *Българска лексикология.* София: Анубис, 2002.
- Бранднер 2002:** Бранднер, А. Наречия в кругу частей речи – история их возникновения (образования). // *Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity. Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis A50 – 2002, Linguistica brunensia*, 81 – 88.
- Велчева 1964:** Велчева, Б. Показателни местоимения и наречия в новобългарските паметници от XVII и XVIII в. // *Известия на Института за български език*, кн. X, 1964, 159 – 279.
- Велчева 1970:** Велчева, Б. Наречието като част на речта. // *Известия на Института за български език*, кн. XIX, 1970, 171 – 176.
- Велчева 1971:** Велчева, Б. Показателни местоименни форми в българските говори. // *Известия на Института за български език*, кн. XX, 1971, 227 – 238.
- Виноградов 1998:** Виноградов, В.В. Дейксис // *Большой энциклопедический словарь. Языкознание. 2-е (репринтное издание).* Москва: Большая Российская энциклопедия, 1998.
- Георгиев 1983:** Георгиев, Ст. *Морфология на съвременния български език (неизменяеми думи).* София: Наука и изкуство, 1983.
- Дерекювлиев 2013:** Дерекювлиев, Т. Местоименните наречия в диалектоложките монографии на Любомир Милетич. // *Българска реч*, кн. II, 26 – 32.

- Джелъова 2012:** Джелъова, А. Новая парадигма в интерпретации естественного языка. // *Українознавчий альманах*. Випуск 9. – Київ, Мелітополь 2012, 130 – 132.
- Димитрова 2006:** Димитрова, Ст. Идиолектът и творческата функция на езика. // *Език и идиолект*. София: Военно издателство, 2006.
- Димитрова 2009:** Димитрова, Ст. *Лингвистична прагматика*. София: Велес, 2009.
- Добрев 1962:** Добрев, Ив. Към историята на старобългарската морфема *же*. // *Известия на Института за български език*, кн. VIII, 1962, 111 – 116.
- Добрев 2007:** Добрев, Ив. *Българският език*. София: Славия, 2007.
- Златанова 1986:** Златанова, Р. Исторически развой на българския език. // *Увод в изучаването на южнославянските езици*. София: БАН, 1986.
- Иванов 1972:** Иванов, Й.Н. *Български диалектен атлас. Български говори от Егейска Македония*. Т.1. Сярско, Драмско, Валовишко и Зиляховско. София: БАН, 1972.
- Иванов 1977:** Иванов, Й. Н. Български преселнически говори. Говорите от Драмско и Сярско. // *Трудове по българска диалектология*, кн. IX, София: БАН, 1977.
- Иванчев 1962:** Иванчев, Св. За някои форми на показателните местоимения в българския език. // *Известия на Института за български език*, кн. VIII, 1962, 401 – 408.
- Илчев 1993:** Илчев, П. Наречия. // *Грамматика на старобългарския език*. Главен редактор Иван Дуриданов. София: БАН, 1993, 314 – 324.
- Кръстев 1976:** Кръстев, Б. *Умалителността в българския език*. София: Народна просвета, 1976.
- Куцаров 2007:** Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на български език. Морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007.
- Лайонз 1978:** Лайонз, Дж. *Введение в теоретическую лингвистику*. Москва: Прогресс, 1978.
- Маровска 2013:** Маровска, В. *Референция и рефериране в света на езика*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2013.
- Милетич 1926:** Милетич, Л. Седмоградските българи и техният език. // *Списание на БАН*, XXIII, 1 – 181.
- Милетич 1946:** Милетич, Л. *Записки по теория на основите*. София: Издание на Общия фонд за подпомагане на студентите във висшите учебни заведения в България (литопечат), 1946.
- Мирчев 1978:** Мирчев, К. *Историческа граматика на българския език*. София: Наука и изкуство, 1978.
- Младенов 1936:** Младенов, Ст. *Сравнително индоевропейско езикознание*. София: Придворна печатница, 1936.
- Младенов 1993:** Младенов, М. *Българските говори в Румъния*. София: БАН, 1993.

- Пипер 1985:** Пипер, Пр. О синхронном описании словообразования местоименных наречий в славянских языках. // *Јужнословенски филолог*, *XLI*, Београд, 13 – 23.
- Плунгян 2003:** Плунгян, Вл. *Общая морфология. Введение в проблематику*. Издание 2-ое, исправленное. Москва: Едиториал УРСС, 2003.
- Русинов 1983:** Русинов, Р. Наречия. // *Граматика на съвременния български книжовен език, т. II. Морфология*. София: БАН, 1983, 387 – 408.
- Харалампиев 2001:** Харалампиев, Ив. *Историческа граматика на българския език*. Велико Търново: Фабер, 2001.
- Чакърова 2007:** Чакърова, Кр. Още веднъж по въпроса за морфологичния статут на българските детерминативи. // *Научни трудове на УХТ – Пловдив. Научна конференция с международно участие „Хранителна наука, техника и технологии 2007“*, том LIV, свитък 3, 2007, 344 – 350.
- Янев 1983а:** Янев, Л. Образуване на умалителни наречия в чешкия и българския език. // *Научни трудове на Пловдивския университет*, т. 21, кн. 5, 129 – 131.
- Янев 1983б:** Янев, Л. Образуване на умалителни местоимения в чешкия и българския език. // *Научни трудове на Пловдивския университет*, т. 21, кн. 5, 125 – 127.

ИЗТОЧНИЦИ НА ДИАЛЕКТНИЯ МАТЕРИАЛ

- Бояджиев 1991:** Бояджиев, Т. *Българските говори в Западна (Беломорска) и Източна (Одринска) Тракия*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1991.
- Керемидчиева и кол. 2012:** Керемидчиева, Сл. и кол. Еркеч – паметта на езика. *Традиции и устойчиви тенденции в един архаичен български говор – говора на с. Еркеч (днес Козичино, Поморийско)*. София: Мултипринт, 2012.
- Речник 2011:** Антонова-Василева, Л., Г. Митринов. *Речник на българските говори в Южните Родопи, Драмско и Сярско*. София: Издание на Институт за български език, 2011.
- Поредиците:** *Трудове по българска диалектология и Българска диалектология. Проучвания и материали*.
- Личен архив на автора.** Диалектни материали от севернотракийските говори.

**АВТЕНТИЧНИТЕ МАТЕРИАЛИ ОТ ИНТЕРНЕТ
ПРОСТРАНСТВОТО КАТО АЛТЕРНАТИВЕН ПОДХОД В
КОМУНИКАТИВНО ОРИЕНТИРАНОТО ОБУЧЕНИЕ ПО
БЪЛГАРСКИ ЕЗИК ЗА ЧУЖДЕНЦИ**

*Зорница Цветкова
Масариков университет, Бърно*

**AUTHENTIC MATERIALS FORM THE INTERNET
AS AN ALTERNATIVE TEACHING TECHNIQUE
IN COMMUNICATION-BASED EDUCATION
IN BULGARIAN LANGUAGE FOR FOREIGNERS**

*Zornitsa Tsvetkova
Masaryk University of Brno*

The object of our research are authentic texts and videos, which could be used as an effective alternative teaching technique as part of a communicative teaching method aiming at improving the communicative skills of students who study Bulgarian as a foreign language. The theory presented in this paper is applied to the study process of Bulgarian language at Masaryk University in Brno. The results are provided in the conclusion.

Key words: Bulgarian for foreigners, methods of teaching foreign languages, communicative language teaching, teaching techniques, blended learning, internet, authentic texts, authentic videos, communicative skills

Съвременното чуждоезиково обучение и обучението по български език за чужденци в частност изискват нови методи и техники на преподаване, адекватни на нуждите и интересите на студентите, които обаче да представляват функционални средства за постигане на целите на обучението.

Обект на настоящото изследване са съвременните възможности за развиване на комуникативната и социокултурната компетентност на студентите чрез включване на автентични материали от интернет пространството в обучението по български език за чужденци.

Историята на методиката на обучението по чужд език познава много и различни методи на преподаване – граматико-преводен, директен, съпоставителен, „смесен“, аудиолингвален (включително и неговия частен вариант – аудио-визуалния метод), когнитивен, комуникативен и др. През 80-те години на миналия век все още най-често практикуван в България и в Чехия е бил граматико-преводният метод, чиито корени можем да открием далеч в средновековното обучение по латински. Най-силният му период обаче в САЩ и Западна Европа е краят на XIX и началото на XX век. Цел на чуждоезиковото обучение според концепциите на този метод е изграждането на способност за четене на литература в оригинал. Акцентът е поставен главно върху писмената форма на усвояване на езика, и то основно върху неговата граматика. Друг недостатък е използването на дидактически, а не автентични текстове дори и при работа с напреднали студенти. Третата слаба страна на граматико-преводния метод се отнася до използваните техники на преподаване, чрез които езиковият материал за илюстрация на дадени граматически структури е твърде често изваден от контекст. Съществен проблем представлява и фактът, че метаезикът доминира над преподавания/изучавания език. Това се отнася както за преподавателя, така и за студентите, които нямат достатъчно възможност да чуват и да използват активно изучавания чужд език. Твърде често крайният резултат от процеса на обучение по този метод при студентите е *„способност за работа с езиков материал по зададен модел, а не действителна езикова компетентност“*¹ (Ричардс, Роджер 1991: 34).

Именно стремежът за преодоляване на посочените по-горе недостатъци на граматико-преводния метод става причина за създаването в края на XIX в. на т.нар. директен метод, известен още и с името на основателя на редица езикови школи Максимилиан Берлицц. Този метод залага на подхода на усвояване на езика в естествената му среда. Тъй като на практика това не е възможно винаги, стига се до нейното имитиране по схема, която се опитва да преповтори усвояването на родния език. Именно в невъзможността да

¹ В настоящото изследване споделяме становището, че „езиковата компетентност включва знания за езикови единици от различни равнища, за правила за тяхното съчетаване и използване в речта, за алгоритми за лингвистичен анализ, за езикови и стилови норми на книжовния език“ (Петров 2000: 39).

се създаде универсална схема, валидна за всички езици, се корени обречеността на неуспех на този метод, а тя логично предопределя създаването на друг.

По време на Втората световна война първо в САЩ, а после и в Европа се появява аудиолингвалният метод. Той съществува в много варианти, сред които най-известният е аудио-визуалният. При него подобно на граматико-преводния метод се използват неавтентични текстове за целите на дадения урок. Отново доминираща техника е работата с езиков материал не в контекст, а като част от т.нар. дрил-упражнения, които стават особено популярни и се използват много и до днес. Освен изброените вече недостатъци трябва да се подчертае и неговото голямо предимство, а именно фактът, че за първи път може да се говори за метод, който комбинира солидна лингвистична и психолингвистична база. Това дава основание на много учени да смятат този метод за първия научнообоснован в методиката на чуждоезиковото обучение.

Всеки един от посочените методи има своите предимства и недостатъци, своите последователи и опоненти. Всеки от тях е основан на базата на определена концепция за същността на езика и на определена теория за неговото усвояване. Вероятно най-големият принос на всички изследвания с критическа насоченост по темата е всеобщото схващане, че не съществува оптимален метод на преподаване на всички езици във всички езикови среди, при всякакви условия и цели на преподаване (Маняк, Швец 2003: 42). Ето защо нелека задача на всеки преподавател е да избере най-подходящия за конкретната група от обучавани студенти спрямо спецификата на дадената среда (майчиния език, целите на изучаване и др.).

Преломен момент в историята на методиката на чуждоезиковото обучение представляват 70-те години на миналия век, когато се появява и започва да се налага комуникативният метод, чиято основна цел е изграждането и развиването на комуникативната компетентност на студентите. Добре известно е, че понятието използва за пръв път Хаймс през 1972 г., но нека да обърнем внимание на факта, че в неговата дефиниция не става дума само за езикова компетентност, а за компетентност за участие в речева дейност (Хаймс 1991: 7). Съвременната българската методическа литература също обръща внимание на този проблем. Представително в това отношение е становището на Петров, че „овладяването на езикови знания не е самоцелно, а представлява страна в единен процес, който представя връзката между осмисляне на знания за езика и развиване на умения

за владеене на езика” (Петров 2000: 39). Този подход на работа се базира на функционалното схващане за езика, според което езикът вече „не е комбинация от структури, а сбор от техните функции в реални ситуации и реално време“ (Суан 1990: 56). Комуникативният метод отваря пред преподавателите по-широка перспектива на погледа им върху усвояването на езика и отгук – на целите на чуждоезиковото обучение като цяло.

През последните две десетилетия този метод е използван на практика от много преподаватели в България и Чехия. Все още широко дискутирани в методическата литература обаче остават два проблема на комуникативноориентираното обучение по чужд език: 1) използването на дидактически и/или автентични материали и 2) изграждането на социокултурната компетентност² на студентите.

Следващата част на това изследване представя модел, който работи за изграждането и на двете компетентности, тъй като споделяме виждането, че езикът и културата са неделимо цяло. За тази цел следва да се обърне внимание на създадения от нас интерактивен комуникативен курс за средно напреднали в информационната система на Масариковия университет³ и да се обобщят резултатите от използването му във факултативното обучение по български език за чужденци. Основание за избора ни на комуникативния метод при създаването и използването на курса са предимствата му в сравнение с останалите, които вече посочихме в началото на това изследване. Създаденият от нас курс⁴ е за средно

² Социокултурната компетентност изисква овладяване на знания и умения за ориентирване в социокултурния контекст на изучавания чужд език.

³ Настоящото изследване се основава на знанията и опита ни от създаването и използването на интерактивния курс *Bulharská konverzace pro středně pokročilé* с автор Зорница Цветкова, която същевременно е и преподавател по едноименния предмет в Масариковия университет в гр. Бърно, Чехия. Реализацията му беше осъществена със съдействието на Центъра по e-learning на Масариковия университет и беше финансирана от Европейския социален фонд и държавния бюджет на Чешката република по проект с рег. CZ.1.07./2.2.00./07.0468.

⁴ Това е до момента шестият подред курс от серията интерактивни курсове по факултативен български език за чужденци в Масариковия университет, където цикълът на обучение е разделен на четири граматико-лексикални курса и два комуникативни (за начинаещи и средно напреднали). Докато курсът за средно напреднали залага изцяло на автентичните материали, то курсът за начинаещи обратно – на дидактическите. Включените текстове за работа с начинаещи, подготвени от авторката, бяха записани в звукозаписното студио на Центъра по e-learning на Масариковия университет, което направи възможно постигането на целите на курса.

напреднали и е разделен на 12 урочни единици, всяка от които съдържа автентичен текст за четене и превод, лексика по темата, аудио-/видеозапис, упражнения към тях, тема за дискусия и домашна работа (най-често под формата на есе)⁵. Въпреки че акцентът пада върху говоренето, работи се и за писменото усвояване на езика. Урочните единици комбинират различни видове дейности, което е доказан работещ модел в традиционното обучение, който прилагаме и в интерактивния курс. Организацията му следва модела *четене – слушане – говорене – писане*, т.е. изгражда четирите езикови компетентности, но го допълва с петата необходима – социокултурната компетентност. За целта се подбира автентичен текст (различни жанрове текстове от електронни издания), картинен, аудио- и видеоматериал (емисия новини, интервю, кратък документален филм, репортаж и др.) от интернет пространството по темата. Тук ясно проличава ролята на преподавателя в т.нар. *blended learning*⁶, който селектира подходящите за целите на обучението материали. В конкретния случай на създадения от нас интерактивен комуникативен курс студентите се запознават с реалии като големи градове в България, известни забележителности, традиционни български обичаи, занаяти и актуални теми от живота в България. Една от темите например е посветана на историята и забележителностите на град Пловдив, както се вижда на снимката:

Урокът започва с четене и превод на текста „Разходка из Стара Пловдив“ с автор Таня Рангелова от електронната поредица „Пътеписи за България“, при което се въвежда нова лексика по темата, с която се работи и в упражненията към текста.

⁵ Курсът използва програма, която позволява на студентите да качват есетата си във виртуален форум, където преподавателят нанася поправките по тях електронно. В настройките на форума са зададени опциите анонимност и обратна връзка, които на практика позволяват на студентите да разглеждат есетата на своите колеги, за да се учат от грешките им, без обаче да знаят чий е текстът. Опцията анонимност, разбира се, не се отнася за преподавателя.

⁶ Необходимо е да се уточни, че не става дума за електронно обучение за задочни студенти, а за „смесен“ тип обучение, т. нар. *blended learning*, който се използва от студенти в редовна форма на обучение както в университетски, така и в домашни условия.

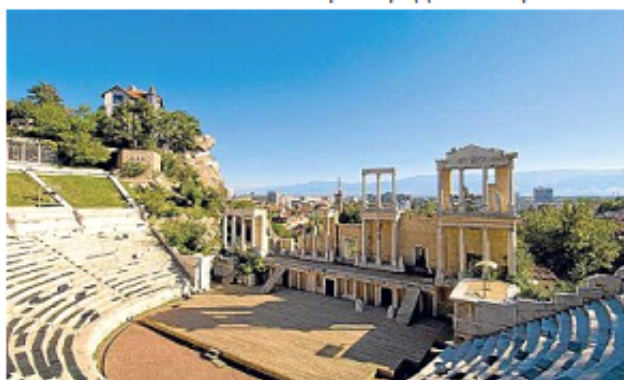
Разходка из Стария Пловдив

Ако имате път през Пловдив, не пропускайте да посетите Стария град. Ако нямате, направете си. Уверявам ви, че няма да съжаливате. В Пловдив определено има какво да се види. За останалите забележителности ще си говорим друг път, сега искам да се спра конкретно на Стария град. Той е разположен върху три от хълмовете на Пловдив – Небет тепе, Джамбаз тепе и Таксим тепе. Като всеки

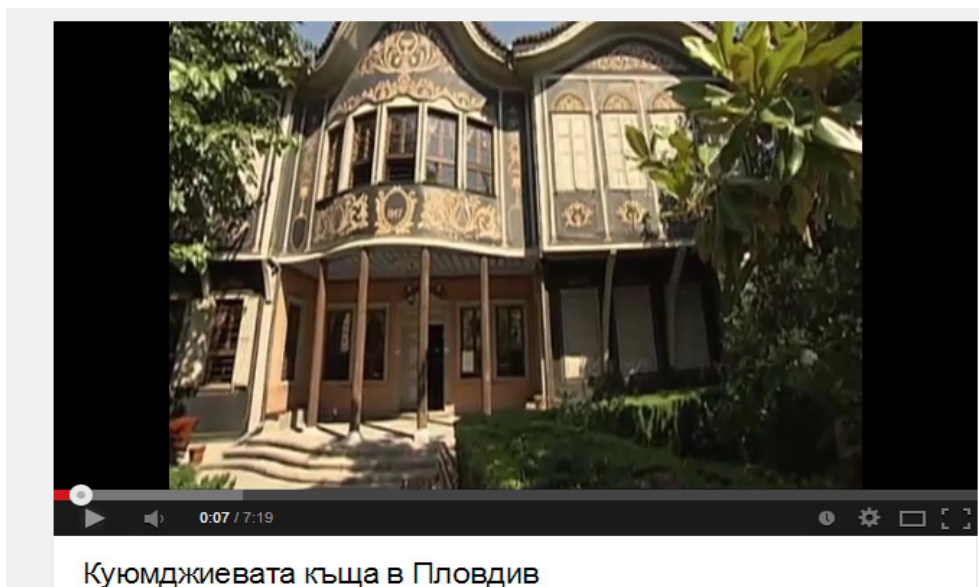
Лексиката е подготвена от преподавателя с оглед на конкретната тема и нивото на владеене на езика. Характерът на упражненията в отделните лекции се повтаря. Първото упражнение винаги е отговори на въпроси към прочетения текст, а второто е за попълване (на липсващи думи в текста, таблица, анкета, формуляр и др.) или описание на изобразеното на снимковия материал към текста.

Благодарение на запазените до днес културни паметници от тази епоха, може да усетите античната атмосфера на много места в града. Една от най-големите забележителности в Стария град безспорно е запазения

Античен театър. Древните римляни са го използвали предимно за драматични представления. За това го използваме и ние. През есента там се провежда театралният фестивал „Сцена на кръстопът“, който събира известни актьори от цялата страна. През май на сцената можете да слушате опера, а през август да гледате ежегодния Международен фолклорен фестивал. Периодично на

Що се отнася до видеоматериалите по темата, подбрали сме кратък документален филм за Пловдив и кратък репортаж за Куюмджиевата къща, както се вижда на следващата снимка:

Следват въпроси към студентите за онова, което са видели и чули от видеоклипа. По време на часа се работи на групи. За домашна работа на студентите например се поставят две допълнителни задачи: 1) да съставят кратък текст за Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, като използват предварително дадена информация (година на основаване, брой факултети, брой специалности, изучавани дисциплини и др.) и 2) да напишат есе на тема „Историята и забележителностите на моя роден град“.

Представеният от нас алтернативен подход беше активно включен в процеса на факултативното обучение по български език за чужденци в Масариковия университет. Опитът и високите резултати в края на семестъра ни дават право смело да твърдим, че действително става въпрос за ефективен модел на обучение. Този факт еднозначно говори в полза на включването на автентични материали от интернет пространството в процеса на обучение по български език за чужденци (и в чуждоезиковото обучение като цяло).

ЛИТЕРАТУРА

Барешова 2003: Barešová, A. *E-learning ve vzdělání dospělých*. Praha: Nakladatelství VOX, 2003.

Зорманова 2012: Zormanová, L. *Výukové metody v pedagogice: tradiční a inovativní metody, transmisivní a konstruktivistické pojetí výuky, klasifikace výukových metod*. Praha: Grada, 2012.

- Зоунек 2009:** Zounek, J. *E-learning – jedna z podob učení v moderní společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.
- Зоунек, Судицки 2012:** Zounek, J., Sudický, P. *E-learning: učení (se) s online technologiemi*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012.
- Маняк, Швец 2003:** Maňák, J., Švec, V. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003.
- Петров, Ангел 2000:** Петров, А. *Дискурсният анализ в обучението по български език 5. – 8. клас*. София: Булвест, 2000.
- Ричардс, Роджерс 1991:** Richards, J. C., Rodgers, T. S. *Approaches and Methods in Language Teaching: A Description and Analysis*. Cambridge: CUP, 1991.
- Суан 1990:** Swan, M. A. Critical Look at the Communicative Approach. // *Currents of Change*. Rossner, R., Bolitho, R. Oxford: OUP, 1990, 54 – 80.
- Хаймс 1991:** Hymes, D. H. On Communicative Competence. // *The Communicative Approach to Language Teaching*. C. Brumfit, K. Johnson, Oxford: OUP, 1991, 5 – 26.

РЕЦЕНЗИИ

Борян Янев. *Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език (изследване и речник).* Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2013, 367 с.

До появата на рецензираната книга авторът ѝ Борян Янев ни е познат преди всичко с изследвания предимно в областта на ономастиката. Завършек и обобщение на този етап от неговите научни търсения е книгата *Система на личните имена в българския и немския език* (Пловдив, 2009), оригинално и солидно съпоставително изследване на личноименните системи в двата езика, което освен с теоретичните си постижения е ценно и като справочно помагало за имената в българския и немския по отношение на тяхната етимология и разпространение.

В основата на новата книга на Б. Янев е залегнал монографичният труд, с който авторът му се хабилитира много убедително като доцент по общо и сравнително езикознание през 2013 г. Това означава, че трудът бе подложен на подробно и сериозно обсъждане в научния колектив, в който авторът работи, което само по себе си е гаранция за качество. Струва ми се, че Б. Янев е успял максимално да се възползва от препоръките и бележките, направени по време на предварителните обсъждания.

Още от заглавието на рецензираната тук книга научаваме, че този път Б. Янев се насочва към изследване в областта на фразеологията и по-точно на сравненията; че фокусът е върху образността и върху антропоцентричния принцип в езика; че сравнението е съпоставително и визира българския и английския език.

Темата на този монографичен труд е сполучливо избрана. Авторът се заема с анализ на компаративните изрази в двата сравнявани езика. Двойката езици – родният ни български и широко разпространеният като международен език английски – е особено актуална за нашия контекст. В най-общ теоретичен план пък следва да се отбележи, че сравнението е неотменна съществена част от човешкото мислене. Без него е невъзможна категоризацията на заобикалящите ни предмети и явления. То е и в основата на метафората, която в последните няколко десетилетия привлича вниманието на лингвистите като езиков и мисловен механизъм. Всичко това обуславя когнитивния уклон на изследването. При един съпоставителен анализ естествена е и

връзката с лингвокултурологията с оглед на националноетническите сходства и различия, намерили отражение в езика и в картината за света, свързана с него. Образността в езиковия изказ е особено благодарно поле за изследване в лингвокултурологично отношение. Предвид на всичко това може да се заключи, че темата на рецензирания монографичен труд е значима, актуална и модерна.

Устойчивите сравнения са предмет на изучаване от страна на фразеологията като една нейна специфична ниша. Такива изследвания има за българския и за английския език поотделно, а понякога и в съпоставка. Б. Янев мотивира убедително нуждата от своето изследване, като изразява незадоволеността си от традиционните постижения на фразеологичната наука. Той се разграничава от тях както по подхода си, така и по самия предмет на изследването, което не се фокусира единствено върху устойчивите сравнения, а разглежда и оказионални изрази. Включването на нови употреби, характерни за разговорния спектър на езика, е едно от достойнствата на рецензирания труд. В това отношение той контрастира с неизбежното изоставане на фразеологичните речници от живия език, които в стремежа си към пълнота включват множество редки, остарели и диалектни употреби. Далеч сме от мисълта, че това традиционно богатство не трябва да бъде запазено и изследвано. Анкетите на Б. Янев сред носители на българския език от новите поколения обаче показват, че те не познават голяма част от традиционната фразеология. Б. Янев търси актуалност по отношение на езиковия материал, като изключва редките и вече забравени от новите поколения сравнения, а същевременно анализира многобройни изрази, извлечени от съвременни текстове. Изследването е базирано на обемист корпус от 6148 образни сравнения (2358 български и 3790 английски), който му осигурява представителност. Голяма част от сравненията са ексцерпирани от електронни източници, а други са регистрирани в съществуващите речници и в специализирани изследвания, посочени в библиографията. В селективния корпус, който представлява и словникът на речника, авторът включва компаративни изрази, които са забелязани повече от един път в ексцерпирания материал. Това се прави с цел да се избегнат примери, „които са единични случаи и представляват съвсем оказионални авторови хрумвания“. В същото време са изключени доста примери, „фигуриращи в специализирани изследвания по въпроса за сравненията в българския и английския език, които не са засечени в изследваните материали“ (с. 173) и които по преценка на автора са непознати за съвременното младо поколение.

Както личи и от заглавието на рецензираната книга, тя се състои от две части: теоретично-дескриптивно разработване на избраната тема и речник на образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език. Първата част на книгата, самото изследване, от своя страна би могло да се подраздели на теоретична част (уводът и първите пет глави, с. 5 – 71) и описателно-аналитична част (останалите осем глави, с. 72 – 172).

Теоретичната част на книгата започва с увод (с. 5 – 9), в който се прави кратко представяне на работата. Тук авторът заявява основните си теоретични позиции, съчетаващи духа на съвременното неохумболтианство и когнитивната лингвистика. Проличава и интересът му към начина, по който човекът присъства и е отразен в езика и по специално – в изразите за сравнение. Привеждат се доводи в подкрепа както на избора на темата и подхода към нея, така и на двойката анализирани езици. В края на увода се представя накратко и речниковата част на книгата.

В първите няколко глави Б. Янев повдига и разисква редица важни за изследването теоретични моменти. Сред тях е например противопоставянето устойчивост/оказионалност. Тук виждането на автора е, че това противопоставяне има относителен характер и че нещата са по-скоро въпрос на степен. Смятам, че тази позиция е защитена убедително. Тя е важна и по-отношение на обхвата на анализирания езиков материал. Друго интересно противопоставяне е това по линията на логичност/алогичност (оксиморонност, ироничност) на сравненията. И наистина, както показва анализираният материал, сред сравненията се отделя особена група, която изненадва със своята нелогичност, позволяваща постигането на специфичен стилистично-емотивен ефект. Посредством тези и други двудялби Б. Янев изгражда стройна система, която прилага последователно за класификацията на материала в дескриптивно-аналитичната част на монографията. В теоретичната част се повдига и въпросът за антропоцентризма и произтичащата от него аксиологичност. Отделя се внимание и на синтактичните модели на сравненията. Особено интересна е съпоставката между двата езика по отношение на валентността на даден признак/тема спрямо рематичната част на сравнението (това, с което се сравнява), съдържаща се в главата „За рематичната част и валентността“ (с. 56 – 71). Установяват се повече от двадесет области, от които се черпят сравнения в двата езика/двете култури (например фауна, митични създания, природни реалии, социално положение и професия и др.), както и относителният им дял и различните им реализации, представени в таблици, диаграми и в синтезирани изводи.

Разширявайки значително сферата на образните сравнения в спор с традиционния фразеологичен подход, Б. Янев си задава въпроса, къде всъщност е мястото за изследване на образните сравнения: във фразеологията или в когнитивната лингвистика, като застава категорично в полза на последната. Споделям по същество неговата позиция и избор на подход. Няма съмнение, че когнитивният подход е особено подходящ и плодотворен при изследването на избраната от автора тематика. Намирам обаче, че така зададен, въпросът не е формулиран съвсем коректно: когнитивният подход е приложим към всички езикови равнища и явления, включително и към фразеологията, така че въпросът не е или-или. А това дали образните сравнения са предмет на изследване от страна на фразеологията, е въпрос на очертаване на границите на самата фразеология, въпрос, който не е получил досега еднозначно решение.

От основната схема на сравнението „X е Adjective като Y“ и „X Verb като Y“ авторът изключва първата променлива X, обекта на сравнението, който му „се струва най-несъществен и има по-скоро характер на екзоелемент“ (с. 20). Действително в реалните езикови сравнения променливата X варира в най-висока степен и на нея може да се гледа като на празно място, което може да се запълни от множество елементи, единственото ограничение при които е това, че те трябва да са потенциални носители на признака, назован от прилагателното, или да извършват действието Verb. Приемам това ограничение за разумно, още повече че авторът се е нагърбил да изследва достатъчно обемист материал. В същото време погледът към съчетаемостта на същинското сравнение с един или друг обект на сравнение, т.е. поставянето на сравнението в реален контекст, също би могъл да допринесе нещо към пълната картина, макар да подозирам, че авторът не очаква големи изненади в тази посока.

В аналитично-дескриптивната част (глави 6 – 13, с. 72 – 172) Б. Янев изследва подробно и систематично сравненията в редица тематични области (психически качества, менталност в позитивен и негативен оценъчен план, външност, физически състояния и динамични качества, вербални дейности), всичките – отнасящи се до човека, в което се състои антропоцентричността, заявена в заглавието на работата. Специално място се отделя на сравненията, които почиват на образи, почерпани от животинския свят, в главата „Зооморфният код в българските и английските образни сравнения“ (с. 72 – 87). Тук анималистичните образи в двата езика са сумирани в подробни таблици, които показват съответствията и липсата на такива, както и наблюда-

ваните смислови различия. Навсякъде в описателно-аналитичните глави на книгата последователно се посочват случаите, общи за двата езика, и тези, характерни само за единия от тях. Резултатите са сумирани статистически и са прегледно показани в таблици и диаграми. В последната глава специално внимание се обръща на алогичните оксиморонни сравнения. На базата на съпоставката между двата езика се правят и интересни лингвокултурологични заключения.

В никакъв случай не трябва да се пренебрегва речниковата част на книгата (с. 173 – 345). Там е поместен целият корпус на изследването, класифициран и организиран въз основа на ясно заявени критерии. Както при всеки лексикографски справочник, за читателя е важно да разучи внимателно уводната му част, за да може пълноценно да се възползва от предложения материал. Първият класификационен критерий е според характера на признака/темата на сравнението – дали той е адективен, или глаголен (*X е като Adj Y* срещу *X Verb като Y*). Това разделя целия словник на две. В началото на всеки от двата дяла е поместен списък съответно на прилагателните (общо 171, от които 57 български) и на глаголите (общо 108, 48 български), които се явяват в сравненията. Вътре във всеки от двата раздела първо са дадени българските компаративни словосъчетания, следвани от подраздела на английските. Материалът е подреден по азбучен ред на прилагателно-глагола, изразяващ признака на сравнението. Всяка отделна речникова единица има свой номер, който идентифицира признака на сравнението и индивидуалната компаративна единица. Този номер позволява препратката от българската към английската част и обратно. Препратката се дава в квадратни скоби след речниковата единица. Възможностите се следните. Липсата на препратка показва липсата на съответствие между двата езика. Знакът за равенство означава наличие на съответствие, знакът за приблизителност – наличието на сходно, но неидентично сравнение в другия език. Обозначени със знак за неравенство са и всички оксиморонни сравнения. По този начин се вижда, че целият материал е предмет на междуезиково съпоставяне. В края на речниковата част са включени четири индекса, които са резултат от пресичането на признаците български/английски език и признак прилагателно/признак глагол. Чрез тези индекси ползващият речника може да тръгне от ремата на сравнението и да стигне до съответната компаративна единица. В индексите се съдържат всички думи, съществителни имена, назоваващи предмета, с който се сравнява. Индексите, както и цялата организация на речника улесняват търсенето на материала и навлизането в него от различни посоки и с различна цел.

В края на книгата е поместен и кратък текст на английски език, представящ изводите на автора от съпоставителното изследване на образните сравнения на тема външния вид на човека. Следва списък на цитираната литература от около петдесетина заглавия, преобладаващо на български и руски език. Поместен е и списък на ексцерпираниите електронни източници – сайтове и периодични издания, достъпни в интернет.

В този монографичен труд на Б. Янев проличава много добра запознатост със съществуващата специализирана литература по въпроса, най-вече българска и руска, вникване в идеите и методите на когнитивната лингвистика, умение за анализ на конкретен езиков материал, който в случая често сам по себе си е много любопитен и занимателен. Изложението е ясно и добре организирано. Текстът е чист и почти няма типографски грешки. Най-вероятно пуристично настроеният читател ще се понамръщи на думи като *перформация*, *когниция*, *екзистенция*, *компарира* (вм. *сравнява*), които се срещат тук-там из текста. Една малка част от тях наистина биха могли да се заменят с домашни думи, особено тези, които не са употребени строго терминологично, но повечето лингвисти, пишещи днес, си дават сметка за трудностите, които възникват при употребата или замяната на международно използваните термини. Не бих казал, че нашият автор прекалява с чуждиците, въпреки някои моментни увлечения. Несполучливо ми се вижда съчетанието *диахронна реалия* (с. 21 и другаде), което би могло да се замени с употребявания и от Б. Янев термин *историзъм*.

С оригиналността на поставянето на темата и очертаването на обхвата ѝ, с изработването на собствен аналитичен модел, с богатството на емпиричния материал, пълнотата и широтата на анализа и с постигнатите конкретни изводи и резултати новата книга на Борян Янев е безспорен успех за автора и представлява принос към изучаването на фразеологията, на образността в езика, към съпоставителното езикознание и лингвокултурологията. Много полезна е и речниковата част на книгата, която може да се ползва и като справочно пособие, и като богат материал, който може да се подлага на по-нататъшен анализ. Освен че има сериозни теоретични постижения, този труд може лесно да намери практическо приложение и в чуждоезиковото обучение, и в преводаческата практика.

Христо Стаменов

Любомир Милетич. *Родопските говори на българския език.* Съставител, автор на предг., превод от немски Енчо Тилев. София: Изток-Запад, 2013, 250 с.

Публикуваната през 1912 г. във Виена диалектоложка монография на бележития наш славист акад. проф. д-р Любомир Милетич – „Die Rhodopemundarten der bulgarischen Sprache“, бе преведена и издадена от „Изток-Запад“ (2013). „Родопските говори на българския език“ е част от поредицата „Българска граматична литература на XX в.“.

Очаквала цял век преводача си, монографията го намери в лицето на докторанта от Филологическия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“ – Енчо Тилев. През 2012 г. той защитава магистърска теза на тема „Любомир Милетич. Приноси в проучването на родопските говори“, където е включен и преводният текст на монографията.

Преводът на „Die Rhodopemundarten der bulgarischen Sprache“ съдържа описание на родопските говори като лингвистична система, направената им от Л. Милетич класификация на тези говори, два предговора – на В. Ягич към немското издание и на Е. Тилев към българското. Изданието започва със статията на авторитетния диалектолог чл.-кор. проф. д-р Т. Бояджиев – „Любомир Милетич и родопските диалекти“. В нея синтезирано, но и всеобхватно е представена личността на Милетич като изтъкнат учен и общественик. За стойността на книгата е отбелязано: „Втората монография на Л. Милетич – посветена на родопските говори, предизвика голям научен интерес у нас и в чужбина със задълбочените си и смели тълкувания на интересните архаични звукове и форми, които спомогнаха в славистиката да се утвърди мнението, че родопските говори се намират в непосредствена близост до солунските говори, от които към втората половина на IX в. се изгражда старобългарският книжовен език, и че родопските говори са своеобразен диалектен резерват, където се откриват множество следи, отвеждащи ни към старобългарския езиков период“ (стр. 16).

В предговора на преводача Е. Тилев се акцентира върху предисторията на „Die Rhodopemundarten der bulgarischen Sprache“, започналата кореспонденция между Милетич и Ягич (вж. „Любомир Милетич до Ватрослав Ягич. Писма, 1896 – 1914“. София, 1996), тяхното приятелство, както и привличането на българския учен за сът-

рудник на Балканската комисия към Императорската академия на науките и финансовата подкрепа от Трайтловия фонд. С помощта на средства от него Милетич прави своите теренни проучвания – първо върху източнобългарските говори (публикувани в „Das Ostbulgarische“ (1903), преведена у нас през 1989 г. като „Източнобългарските говори“) и след това върху родопските.

Преводачът съобщава, че названията на селищата са със запазена звукова форма според изписването им в немското издание, като целта е да „бъде съхранена автентичността на текста, а за улеснение на читателите е дадено и приложение с днешните имена на селищата, които Милетич споменава“ (стр. 20).

Диалектният материал, откриван в немския текст на латиница, в превода е транслитериран. Във връзка с това трябва да се отбележи прецизното предаване на всички диалектни единици, вярно поставени са и диакритичните знаци, което води до адекватното приспособяване на изписания на латиница диалектен материал в съответствие с традицията в българската диалектология за графично предаване на явленията от териториалните говори.

Както посочва и В. Ягич в своя предговор от името на Балканската комисия, вниманието на Милетич е „предимно върху звуковата страна и формите на думите“ (стр. 24 – 25), като отпадането на синтактичните и лексикалните характеристики на тези говори „се компенсира от точното предаване на всички фонетични и морфологични явления“ (стр. 25).

В оценката си за монографията Ягич подчертава: „*Родопските говори на българския език* добавя един дълго желан щрих към картината на българския език в неговата цялост. За сравнителното изследване на славянските езици това е ценен принос, който ще осветли историческите обстоятелства и ще разкрие забележителни явления от живота на диалектите“ (пак там).

Добре известно е, че „*Родопските говори на българския език*“ заедно с „*Източнобългарските говори*“ се определят като базисни изследвания, поставили и научните основи на българската диалектология (Бояджиев, Т. Любомир Милетич. // *Съпоставително езикознание*, 1983, кн. 3, стр. 117 – 121).

Монографията среща читателя с високата ерудиция на Л. Милетич, чийто принос за развитието на славянската филология у нас и въобще за филологическото знание има сериозна значимост. С оглед на българския език преводът на „*Die Rhodopemundarten...*“ е синтактично издържан, характеризира се с умела употреба на лексикалните

средства в търсенето на семантичния паралел между оригиналния и преводния текст, както и със запазения лингвистичен полъх, идващ от творческата мисъл и стилистичната техника на Милетич. Дълбокоаналитичният подход проличава още в онази част от книгата, която се среща в съдържанието като *Увод*. Тук мисълта на автора е единна, компетентността му по изследваната тема е разгърната, впечатления правят и тезисите с историко-географски характер, които още веднъж потвърждават пред научната общност достойнствата на Л. Милетич, широкомасштабната му култура и профила му на учен с разностранни интереси в сферата на хуманитаристиката, в привличането на необходимите нелингвистични данни и тяхното тълкуване, за да се постигне цялостно и внушително изследване. Верен на своите научни принципи и като прави някои уговорки, Милетич отбелязва в *Увода*, че трудът му „не претендира за абсолютна изчерпателност“ (стр. 28).

Независимо от това монографията е фундаментално научно изследване. Важен е и фактът, че в нея са зададени координатите при класификацията на родопските говори и тази класификация запазва устойчивост в развоя на българската диалектология. При представянето на книгата (16.XII.2013 г.) в 6. аудитория на Пловдивския университет чл.-кор. проф. д-р Т. Бояджиев изтъкна, че тази класификация е възприета и от Ст. Стойков в класическия му труд „Българска диалектология“. Известно е, че именно Ст. Стойков е ученият, който чертае развитието на българската диалектология през втората половина на XX в. и е в основата на проекта и последвалата реализация на Българския диалектен атлас. Отбелязваме това, тъй като в трудовете на Стойков често се срещат постановки, които коригират съществуващи схващания, твърдения или хипотези по въпроси от фонетиката и морфологията на териториалните говори, но в случая с класификацията, направена от Милетич, картината е съвсем различна. Научната аргументираност на тази класификация я е превърнала в модел, получил подкрепата и на следващите поколения езиковеди, тръгнали по стъпките на Милетич да дирят своеобразието на типичните със своята старинност родопски говори.

Преводът на „Die Rhodopemundarten der bulgarischen Sprache“ допринася за по-бързата възможност читателят да съпоставя написаното от Милетич и всичко онова, което съществува в българската диалектоложка литература и кореспондира със съдържанието на Милетичевата монография.

„Родопските говори на българския език“ представя шест диалекта, всеки от които е назован със съответния езиков термин – *говор на*

Ропката, говорът на павликяните и говорът на Даръ дере (днес Златоград), централният родопски говор, говорът на Широка лъка и говорите в Чепино (към тях се отнасят говорът на Баня, на Костандово, Ракитово и Дорково).

Всички родопски говори, представени в монографията, имат своите отличителни черти, показват общи и различни тенденции в развоя на собствените си системи. Класификационният за диалектологията характер на фонетичното равнище извежда според нас като първостепенна важност именно особеностите във фонетичната система и най-вече развоя на старобългарската ятова гласна (ѣ), голямата и малката носовка (ѡ, ѡ), големия и малкия ер (ѣ, ѣ). Заедно с това морфологичната характеристика на родопските говори привлича интереса и в аспекта на именната система, където деклинацията е запазена в определена степен и до днес, а във времето, когато излиза монографията на Милетич, в която той използва и публикувани от тези говори материали, някои от формите значително пазят своите склонитбени показатели; регистрирани като активни са и склонени членувани форми. В превода и фонетичните, и морфологични особености са прегледно и систематизирано представени, материалът може да се открие като лингвистична реалност и ексцерпционен факт, да бъде полезен и в бъдещите изследвания върху родопските говори.

За техния генезис Милетич формулира следната постановка: „Единството на родопските говори със сигурност възхожда много назад във времето. Безспорно всички рупски говори произхождат от старорупски диалект, който вероятно е принадлежал на някое могъщо старобългарско племе“ (стр. 28).

Темата за единството на българските говори е популярна в нашата диалектология, върху тази тема Милетич се спира в една от своите публикации (*Единството на българския език в неговите наречия*. – Български преглед, 1929, кн. 1). Единството като структуро-семантичен признак е характерно и за превода на монографията. То се изразява в систематичния подход на преводача, неговата професионална подготовка не само в областта на превода (Енчо Тилев е русист и германист в бакалавърската си квалификация и магистър по актуална българистика), от общолингвистичната му компетентност, широкия хуманитарен поглед и нагласата преводният текст да бъде обглеждан от различни анализационни страни.

„Родопските говори на българския език“ заема достойно място сред класическите и респективно христоматийни заглавия в българс-

ката лингвистична литература. С положителност може да предположим, че книгата ще намери широк кръг читатели – от езиковедите, през етнолозите, етнографите и всички онези, за които нашите диалекти представляват интерес със спецификата на своето вековно развитие и отличителните особености, откривани в съвременното им състояние.

В ролята си на първо цялостно изследване върху родопските говори монографията се явява и основополагащ изследователски труд, чиято стойност ще нараства във времето. Написана е от езиковед със световно присъствие в историята на славистиката. От учен, принадлежащ към първостроителите на университетското образование и филологията в България.

Тенчо Дерекювлиев

Всички статии, включени в поредицата Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ – Филология, са рецензирани.

All contributions to the Paisii Hilendarski University of Plovdiv Bulgaria Research Papers in Philology have been peer-reviewed.

**Пловдивски университет
„Паисий Хилендарски“**

**НАУЧНИ ТРУДОВЕ
том 51, кн. 1, сб. Б, 2013**

Филология

*Предпечатна подготовка: Гергана Георгиева
Печат и подвързия: УИ „Паисий Хилендарски“*

Пловдив, 2014
ISSN 0861-0029